II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ

БРОНЗОВА ЕПОХА

№1. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ: СЕЛИЩЕ ОТ IV-II ХИЛ. ПР. ХР. В М. МОГИЛАТА, ГР. ДИМОВО

Стефан Александров, Таня Христова

Обектът се намира на естествено възвишение, на около 500 м западно от град Димово. Той заема билото и горната част на северния склон на естествения хълм. Археологически проучвания до настоящия момент не са извършвани. При посещението му се констатираха множество иманярски изкопи по цялата територия на обекта.

Поради лошите метеорологични условия, археологически проучвания не бяха предприети. Работата се съсредоточи в почистването на един от иманярските изкопи. Установи се, че в него културният пласт е нарушен до дълбочина 1,40 м. Оформиха се стените на изкопа и в очертания профил се наблюдават два културни пласта. Долният, с дебелина около 0,60 – 0,70 м, се отнася към късния халколит. Над него има пласт от кафява пръст, над който следва пласт със сив цвят с материали от бронзовата епоха. В този изкоп, в югозападния ъгъл на профила, в пласта от халколита, се разкриха струпвания от големи парчета горели мазилки.

Въз основа на събрания керамичен материал от изхвърлената пръст от останалите изкопи и от зачистването на профила на споменатия, е възможно конкретизирането на хронологията на обекта. Най-ранното обитаване на това място е от късния халколит, след което той е заселен през бронзовата епоха. Два отделни хронологически периода на обитаване са засвидетелствани през бронзовата епоха, които се отнасят съответно към ранната бронзова епоха – култура Коцофени и средната бронзова епоха – култура Вербичоара. Между късния халколит и ранната бронзова епоха е имало известно прекъсване. След средната бронзова епоха дълго време това място не е обитавано до късната античност, от който период също се откриха керамични фрагменти в пръстта от изкопите.

№2. БЪЛГАРО-ЯПОНСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ДЯДОВО, НОВОЗАГОРСКО

Диана Гергова, Татяна Кънчева-Русева, Димитър Генов, Хитоши Камуро, Такао Секине

Българо-японският екип осъществи 20 сезон на съвместните си проучвания на селищната могила при с. Дядово, Новозагорско от 29 август до 23 септември 2008 г.

В проучванията участвуваха: ст.н.с. Д. Гергова, ръководител – НАИМ-БАН, проф. К. Кънчев, Т. Кънчева-Русева (ИМ-Нова Загора, зам.- ръководител), Д. Генов (зам.-ръководител), Я. Иванов (докторант-НАИМ-БАН), Д. Димчева (България), проф. Х. Камуро (Токайски университет), проф. Т. Секине (директор на Музея в Мацуда), С. Учияма (зооархеолог), М. Семмото (докторант), К. Фуджита (Университет Мейджи, литоложки изследвания), Ц. Йошизава и Ф.Ниинума-магистри, както и 13 японски студенти.

Цел на изследванията бе:

Да продължат изследванията върху устройството на селището върху източния склон на селищната могила (Обр. 1)

Да се изяснят хронологическите граници на малката селищна могила, разположена южно от голямата (Обр. 1)

Да се потърсят нови данни за селищния живот в района.

Проучванията на японския екип на сондажа по източния склон в кв. R/37, 38, 39 и S/39 позволиха да се изследват по-подробно локализираните в тесния сондаж върху източния склон на могилата през 2007 г. два разположени един върху друг рова (Ровове 1 и 2). За тази цел изследователската площ бе разширена в кв R/37, 38, 39 и S/39 (Обр. 2). В резултат бяха получени по-подробни данни за рововете, както и бяха открити две средновековни жилища с каменни стени (жилища №1 и 2). Средновековните жилища не бяха изцяло проучени поради ограничената площ за проучване.

1. Средновековно жилище №1 е с каменни стени (вж. Обр. 2). Част от източната и северната стена на жилището, изградени от камъни бяха проучени. Източната стена на къщата е разположена в кв. S/39 и ориентирана СИ – ЮЗ. Североизточния край на източната стена бе установено на ЮЗ не бе открит поради продължаването на стената извън проучваната площ. (вж. Обр. 2). Източната стена е дълга 680 cm и широка 115 cm. Изградена от грубо обработени варовикови блокове с правоъгъла форма, наредени в четири реда, като достигат височина 70 cm. По- големите и внимателно обработени камъни са с размери 30×20×15 cm. и оформят двете лица на стената, запълнена във вътрешността с по- малки. Голям каменен блок с 50×30×25 cm. маркира външния ъгъл на източната и северната стени. Няма данни за мазилка върху стените, но глинеста почва е запълвала фугите между блоковете. Северната стена е под прав ъгъл с източната и е ориентирана на СЗ по протежение на 260 cm. в кв. R/39. Южната стена обаче не бе открита в кв. S/39 и поради това не бе възможно получаването на по- точни дати за размерите на жилището. В него бяха открити две овални ями до източната стена. Яма 1, с д. 125×85 cm., 40 cm. дълбочина и яма 2 – с д. 90

Обр. 1. Селищна могила Дядово и селищна могила Дядово – 1.

cm и дълбочина 40 cm. В яма 1 бяха открити два железни предмети и фрагменти от средновековна керамика, вероятно тези ями са били хранилища. Подът на жилището е от трамбована глина. В горната част на пълнежа на жилището и извън него бяха открити слой от тухли и керемиди. Средновековно жилище №1 е каменна наземна постройка. Осем подобни жилища са проучени на могилата през 1980 и са датирани към XI-XII век от намерените в тях монети (Borisov, B. 1989). Тези жилища, сравнявани с полуземлянките и с глинобитните жилища се смята, че са принадлежали на обитателите на селището с висок социален статус. Големите размери на жилище 1 и неговата масивна конструкция предполагат, че Жилище №1 е едно от главните в селището. Жилище №2 бе също локализирано в кв. S/40, но проучено на малка площ. (вж. Обр. 2). Въпреки ограничената площ, бе възможно да се установи, че двете големи каменни жилища са били изградени една до друга в периферната зона на селището или близо до входа му.

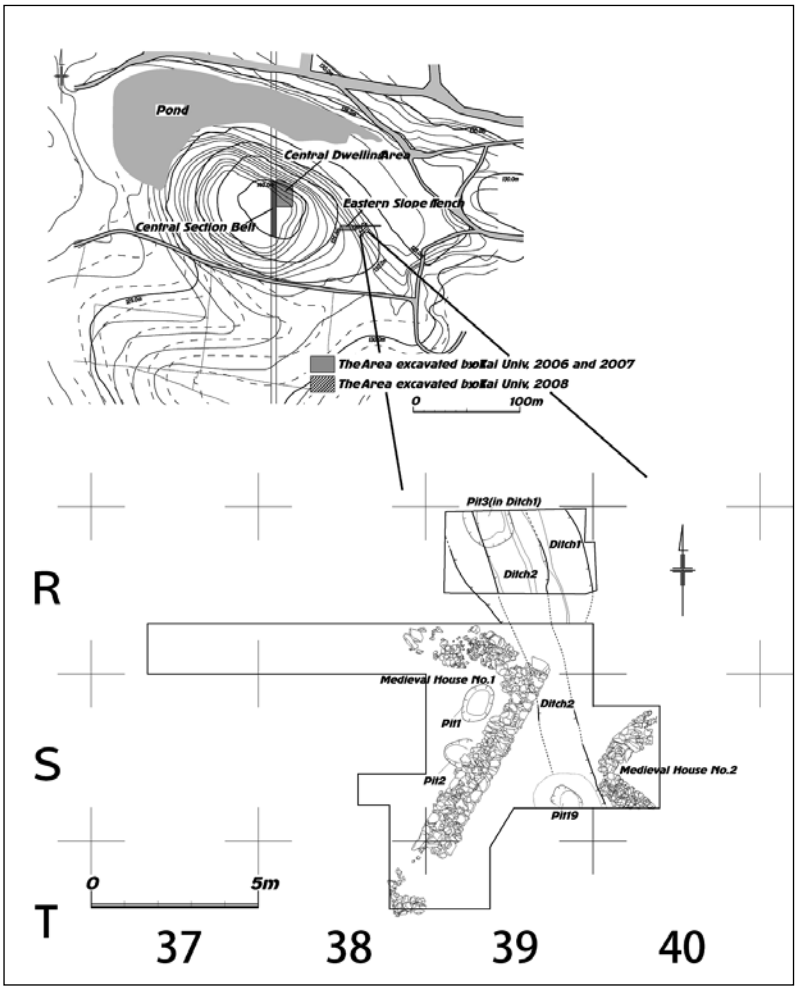

Обр. 2. Топографска карта на Селищна могила Дядово и проучените участъци от екипа на Токайския университет през 2008 г.

Ров № 1 (Обр. 3 а) е открит под Ров № 2 и е изкопан в стерилния пласт. Има дълб 120 – 140cm и 310 – 350 cm ширина при рамото и 160cm в основата и бе проследен по протежение на 220cm в кв. R/39. Долната му част е изкопана вертикално. Ориентиран е С – Ю и посоката му отговаря на контурите на селищната могила в тази част. (вж. Обр. 2). На дъното на рова бе открита плитка яма със съд от късния халколит, към който период се отнасят и останалите фрагменти керамика открити в този ров. Това предполага, че той е бил направен и използуван през къснохалтолитната епоха. Не бяха открити никакви следи от огради или земни укрепления в близост до рова.

Ров №2 е бил изкопан в пълнежа на по- стария ров. Тои е с дълбочина 125 cm и ширина 160 cm при рамото и 15 cm в основата. Линията на източното му рамо бе проследена по протежение на 3 м. в кв. S/39. Сечението му е V образно. Основната част от западното му рамо попада под средновековното жилище и не бе проучено (вж. Обр. 2). Няма открити следи от огради или земни укрепления, така че прескачането е било възможно. Поради това не може да се мисли, че ровът е имал защитни функции. Малобройните керамични фрагменти от ранната бронзова епоха датират рова и използуването му към този период.

Отсъствието на други следи от съоръжения в тези ровове предполага че те не са имали отбранителни функции, а по скоро са разграничавали жилищната територия от останалата.

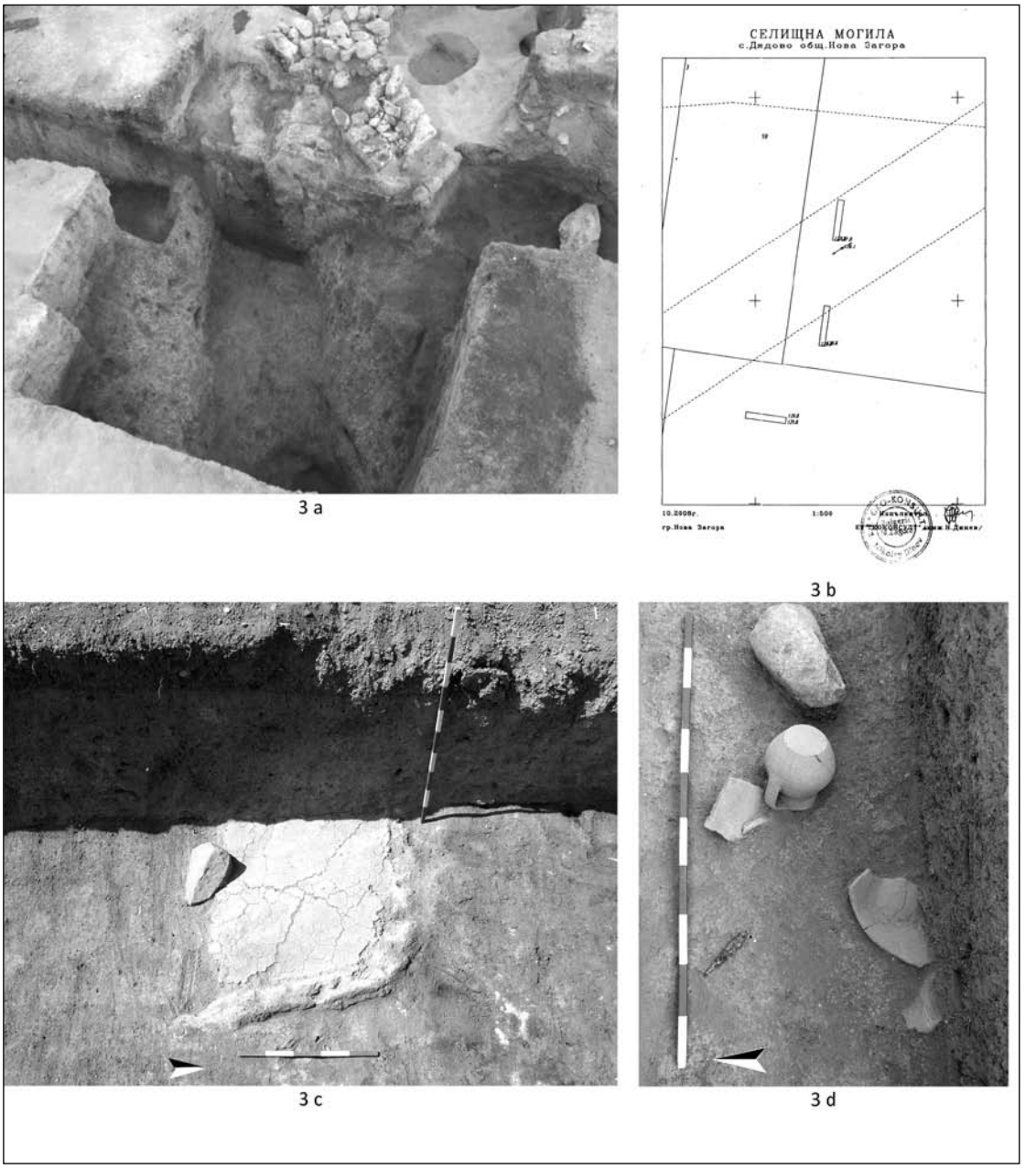

Обр. 3а. СМД. Ров № 1 – късен халколит; СМД 1. План на работните сектори; СМД 1. пещ до западният профил на сондажа – in situ; СМД 1. струпване на съдове,тухли и железен нож от ранносредновековната епоха, източно от ранносредновековната каменна структура – in situ (3. c-d – сн. Я. Иванов).

Селищна могила Дядово 1

Разположената южно от селищна могила Дядово малка дъщерна могила, наречена Дядово 1 бе обект на геофизични изследвания, осъществени от инж. Ватанабе. На повърхността на могилата се окриват материали от средновековието, късно- и ранножелязната и бронзовата епоха. С оглед изясняването на нейната стратиграфия, в участъците с отбелязани аномалии бяха заложени 3 сондажа с размери 5 х 1,5 м. (Обр. 3 b).

В северния сондаж бяха открити три ями с неясна хронология, както и отделни керамични фрагменти от Средновековието. С оглед изследването на едната от ямите, в западната стена на сондажа бе направено разширение.

В централния сондаж бяха установени два хоризонта от каменно-медната епоха. На дълбочина 1,00 м. бе открита част от голяма пещ (Обр. 3 c), а до нея обработен костен предмет, както и струпване на костени гладилки и каменни оръдия северно от нея. Предметите се намериха в керамичен съд, поставен с устието надолу. Керамиката принадлежи на късната халколитна епоха.

В западния сондаж на дълбочина 0,20 м., в западната половина беше открито част от жилище с каменни основи, а в централната част ранносредновековно струпване на кана, паница и железен нож (Обр. 3 d), оградени от юг със средноголеми по-размер камъни, както и две ями от средновековната епоха. Яма № 2, вероятно от ранножелязната епоха, бе открита на дълбочина 0,95 м. в източната част на сондажа.

Направените сондажи установиха достоверността на геофизичните изследвания, които биха могли да дадат представа за характера и гъстотата на заселеност на малката селищна могила. Интензивните периоди на нейното обитаване са къснохалколитната епоха и XI-XII в., когато и върхпу голямата селищна могила е съществувало значително селище.

В южния край на селото, при изкопни работи за тоалетна в частен двор бе установено съществуването на още едно многослойно селище от бронзовата епоха.

Литература

Borisov, B. 1989: Djadovo 1. Mediaeval Settlement and Necropolis (11th-12th Century). Tokai University Press, Tokyo

№3. НАДГРОБНА МОГИЛА №1 КРАЙ С. ВАСИЛ ЛЕВСКИ, ОБЩИНА ТЪРГОВИЩЕ

Стефан Иванов

Могилата се намира на около 2,1 км югоизточно от с. Васил Левски и на около 9,5 км източно от гр. Търговище. В този район са регистрирани две надгробни могили, като на проучваната от нас беше даден № 1. Тя има полусферична форма, като видимите и размери са: дължина на основата 40 м и височина около 4 м, като северната ѝ половина е значително по-разнесена от южната. Проучени бяха сектор от могилата (№ 1), включващ нейната южна половина, както и един сондаж в северозападна ѝ половина с ширина от 5 м и дължина от 9 м (Обр.1).

Разкопките се проведоха от 01.07. до 03.08.2008 г. Преди археологическите разкопки бяха извършени геофизични проучвания на могилата, осъществени от инж. Илиян Катевски, като при изследването беше приложен метода на симетричното електропрофилиране. Проучването показа, че няма данни за наличие на голямо гробно съоръжение, но бяха регистрирани няколко локални аномални участъци, съответно в южната и северозападната ѝ част.

Сектор № 1

Проучването започна от югоизточната половина на могилния насип. Това беше съобразено с предложения за изследване от геофизичното проучване участък, като след това беше проучена и останалата част от южната ѝ половина. Установи се, че могилата е натрупана върху естествено възвишение с височина от 0,70 м, чиято най-висока точка съвпада с геометричния ѝ център. Насипът се състои от разнородна по състав и цвят пръст, поради което отделните пластове се очертават много добре. Могат да бъдат разграничени четири основни такива, които са и етапи от натрупването.

Първоначалното натрупване на могилата се забелязва около геометричния ѝ център, където е оформена малка могилка от чернокафява пръст с височина от 0,75 м, като ширината ѝ не можа да бъде установена, поради големия иманярски изкоп в този участък, като за насипването ѝ е използвана пръст, събирана от непосредствената околност. По-късно тя е донасипана със смесе-

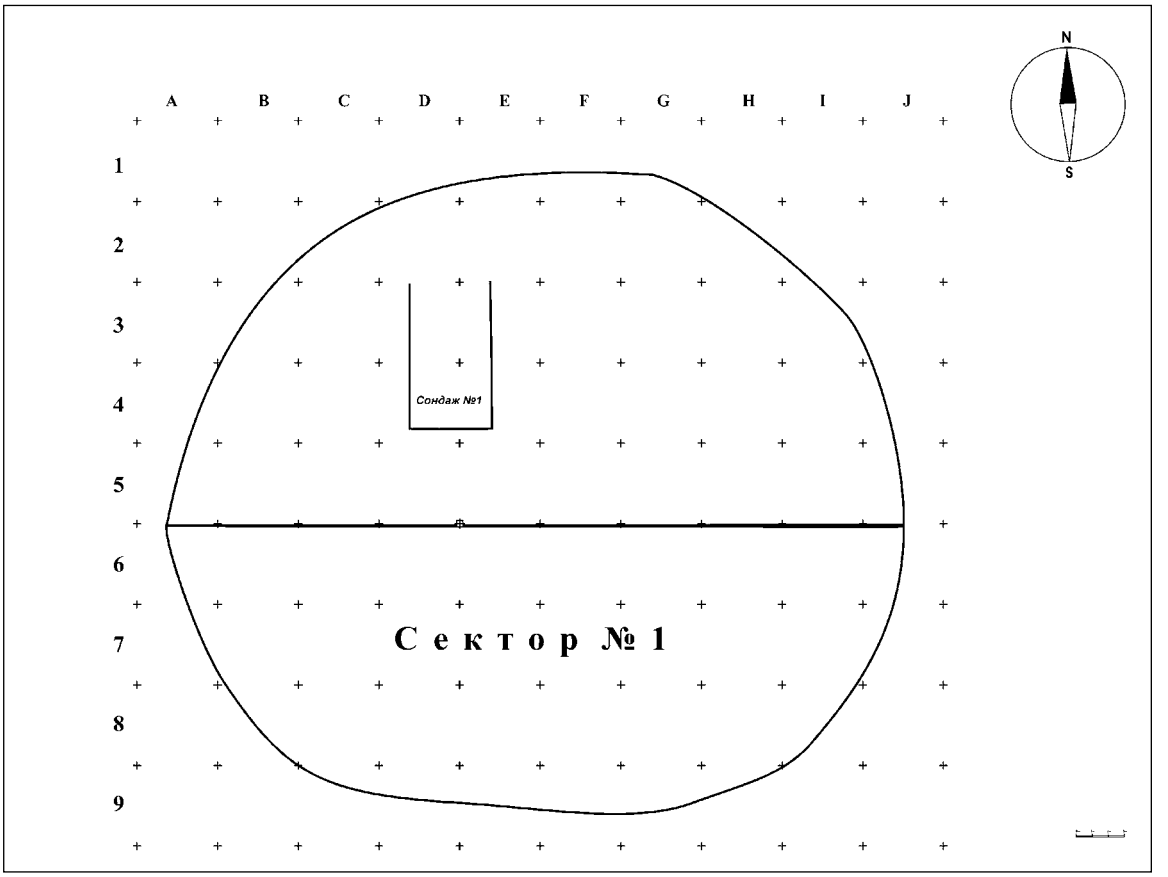

Обр. 1. План на проучената част от могила № 1

на кафява и бяла глинеста пръст от праисторическо селище от ранния халколит, намиращо се вероятно южно от могилата. При следващите два етапа от натрупването е използвана отново пръст от непосредствената околност. При проучването, в могилния насип и в материка бяха открити два гроба, както и фрагменти от човешки кости от разрушен трети гроб. Точното му ситуиране не можа да бъде установено поради иманярска намеса в участъка, около който те се откриха. Гробовете са концентрирани в югоизточната част и около геометричния център на могилата.

Гроб № 1 се откри в могилния насип, източно от първичната могила в периферията на голямата. Той се откри в квадрат H6 на 14,50 м югоизточно от центъра на могилата, на дълбочина 1,40 м. Гробната яма има правоъгълна форма с леко заоблени стени в четирите края. Размерите ѝ са: дължина 1,17 м, ширина 0,60 м и дълбочина 0,40 м, като за запълнител е използвана черно-кафява пръст, с която е натрупан и третият пласт от могилния насип. Ритуалът е трупополагане, като скелетът е положен в посока север-юг, с глава на юг с 5 градуса отклонение на югоизток. Погребаният е положен по гръб, ръцете са свити в лакътя и прибрани до таза, с изпънати долни крайници, като липсват костите на стъпалата. Запазени са още част от ребрата, прешлените на гръбначният стълб и част от таза. Останалите части от скелета са напълно разложени от силната киселинност на почвата. Следи от покритие на ямата не бяха установени. В гроба не бяха открити никакви археологически материали, следи от оцветяване, както и от употреба на огън. На дъното на гробната яма бяха регистрирани следи от органика. В гроба е погребан детски индивид, като при анализа на запазените зъби от долната челюст се установи, че погребаното дете е на възраст около 3,5 години. Откритият гроб е вторичен, вкопан е в съществуващ могилен насип с височина от 1,50 м, като след извършването на ритуала могилата е донасипвана още на два пъти.

Гроб № 2 се откри в стерилната материкова пръст, източно от първичната могила, в периферията на могилния насип на 12,50 м югоизточно от центъра на могилата, на дълбочина от 2,10 м, в квадрат G6.

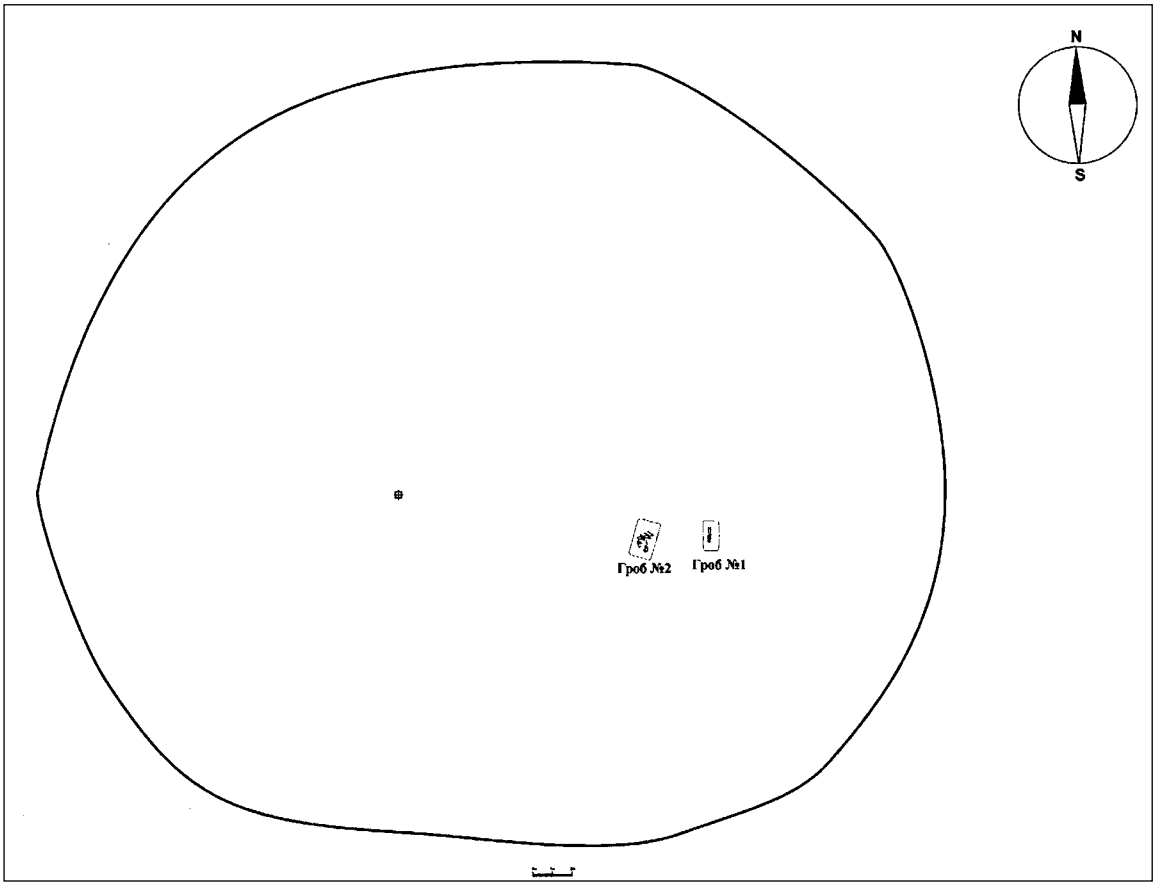

Обр. 2. План на могила № 1 с откритите гробове

Гробната яма има правоъгълна форма с леко заоблени стени в четирите края. Размерите ѝ са дължина 1,60 м, ширина 0,98 м и дълбочина 0,48 м, като за запълнител е използвана кафява глинеста пръст, с която е натрупан вторият пласт от могилния насип. В нея е погребан възрастен индивид Скелетът е положен в посока юг-север с глава на юг и крака на север с 10 градуса отклонение на югоизток при главата, като посоката на ямата е съобразена с неговата ориентация. Ритуалът е трупополагане в свито настрани положение, надясно (хокер) с глава на изток. Краката са свити в коленете надясно, като липсват костите на стъпалата. Следи от покритие, както и от употреба на огън не бяха установени. В гробната яма не бяха открити никакви археологически материали. Констатираха се следи от оцветяване с охра върху част от костите, както и дребни парчета от нея в северната част на ямата. На дъното ѝ бяха открити следи от органика, вероятно от постилка с органичен произ-

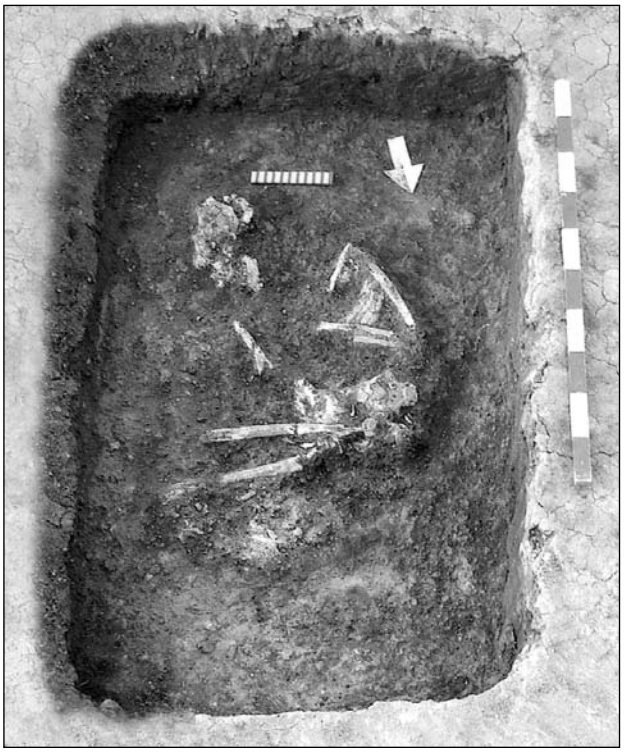

Обр. 3. Гроб № 2

ход. Откритият гроб е вторичен, вкопан в стерилната материкова пръст, като след извършването на ритуала могилата е насипвана още на три пъти. Погребалният обред е типичен за гробовете на Ямната култура в българските земи. Откритият тук гроб можем да отнесем към втората фаза на РБЕ.

В процеса на проучването бяха разчистени общо пет иманярски изкопа, като при всичките е прекопан естественият терен с 0,20 – 0,40 м, както и един иманярски тунел, намиращ се в квадрати Е6 и Е7 с ширина от 1,40 м, дълбочина от 1,50 м и дължина 8,20 м. При проучването на участъка около тунела, в изхвърлената от иманярите пръст, бяха открити разхвърляни човешки кости, вероятно от разрушен в този участък гроб. Точното му разположение не може да бъде установено, но вероятно той се е намирал в квадрат Е6, бил е вкопан в естествения терен и се е намирал в рамките на първичната могила, в близост до центъра на могилния насип. Възможно е този разрушен гроб да е бил първичният.

Сондаж № 1

Той беше заложен в северозападната част на могилата, като резултат от геофизичните проучвания този участък бе предложен за проучване. Той е с ширина от 5 м, дължина от 9 м и дълбочина от 2,80 м, и се намира в квадрати Е3, Е4, D3 и D4. В него не беше регистрирано гробно съоръжение. Открити бяха незначително количество керамични фрагменти от антична керамика в хумусния пласт и керамика от ранния халколит в дълбочина, единични животински кости, както и парчета стенна мазилка.

Основното количество открити керамични фрагменти от съдове, животински кости, кремъци и мазилки са концентрирани във втория пласт от могилния насипа и се отнасят към ранния халколит, като са синхронни на фаза III на култура Поляница, фаза Видра на култура Боян в Румъния и намират паралели в Селищна могила Търговище (керамиката е определена от Илка Ангелова). В останалите пластове се откриха незначително количество фрагменти от тракийска монохромна и късноантична керамика на ръка и на колело, концентрирани в хумусния пласт. След приключването на разкопките беше възстановен могилният насип в проучените участъци.

№4. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА „МОГИЛАТА В ЛОЗЯТА“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО

Стефан Александров, Таня Христова

Надгробната могила, известна като *Могилата в лозята*, се локализира южно от бившето с. Овчарци, което сега попада в територията на енергийния комплекс Марица-Изток. Тя е третата надгробна могила проучена в землището на това село, след разкопките на *Голямата могила* през 2002 и на Могила II през 2004 г. Мястото, на което са се намирали, е унищожено в резултат на минните дейности.

Могилата е разположена на естествено възвишение. Тя е с височина 1 м и има диаметър около 15 м. В нея бяха проучени седем гроба и пет вкопани структури – ями, с кръгли очертания в хоризонтал. Преди започването на разкопките беше констатирана иманярска интервенция, в резултат на която са унищожени два гроба. От първия, обозначен като гроб № 1, имаше следи от черепа, ребрата и костите на ръцете. Той се ситуира в могилния насип на 4,40 м от центъра и на 4,20 от точка 2 (в западната периферия на могилата). Ориентацията му е изток-запад, с глава на запад. Вторият – гроб № 2, беше почти изцяло унищожен. Следи от него се откриха в могилния насип в югозападната периферия.

Гроб № 3 се явява първичен и се отличава от останалите, проучени в могилата. Локализира се приблизително в центъра на могилата, на 1,10 м от него и на 3,80 м от точка 2. Гробната яма е

с правоъгълна форма, със заоблени ъгли, като е открита на дълбочина 1 м от центъра. Тя е вкопана в материка. Ямата е запълнена с тъмно кафява пръст, с глинеста структура. В запълнителя се откриват включения от материка и дребни камъчета. Дъното на ямата е на дълбочина 1,16 м. Скелетът е открит по гръб. Черепът е обърнат наляво и надолу към тялото. Лявата ръка е свита в лакътя под остър ъгъл. Дясната ръка е изпъната покрай торса. Краката са силно свити в колената, като левият е под ъгъл от 70°, а десният – 45°. Фалангите на ходилата са събрани едни до други. Между стената на гробната яма и тилната част на черепа беше открит камък (7 х 4 см). Гробен инвентар не беше регистриран. Скелетът е ориентиран изток-запад, с отклонение на югоизток-северозапад и с глава на изток.

Останалите четири гроба се локализират в югоизточната четвъртина на могилата. Всички те (№№ 4, 5, 6 и 7) са вкопани в могилния насип, а два и в материка. Скелетите са открити по гръб, с изпънати крака. Ориентацията им е изток-запад с глава на запад. Гробен инвентар в тях не е открит.

Гроб № 4 се локализира на 2 м източно от центъра и на 3,10 м от точка 1 (в източната периферия на могилата). Ямата е вкопана в насипа и в материка. Скелетът е открит по гръб. Липсват черепът, костите на лявата ръка и дясната лакътна кост. Краката са изпънати, като капачката на лявото коляно е намерена на 11 см южно от него.

Гроб № 5. Локализира се на 3,50 м от центъра и на 0,90 м от точка 1. Гробната яма няма ясно очертани контури. Скелетът е открит по гръб. Черепът лежи на тилната си част. Мандибулата е открита от дясно на черепа. Дясната ръка е свита в лакъта под ъгъл 90°, като лакътната кост е намерена върху долната половина на гръдния кош. Лявата ръка, също е свита в лакътя под ъгъл 75°, а лакътната кост е разположена върху коремната област. Краката са изпънати.

Гроб № 6. Локализира се на 5,80 м източно от центъра и на 3,90 м от точка 2. Гробната яма няма ясно очертани контури. Скелетът е открит по гръб, но е нарушен от корените на храстите, каквито имаше по повърхността на могилата. Запазени са черепът, част от костите на ръцете, ребрата и десният крак. От дясната страна на черепа се откриха два керамични фрагмента работени на колело и камък. Гробът е на дете.

Гроб № 7. Локализира се на 4,40 м югоизточно от центъра и на 4,70 м от точка 1. Гробната яма е с правоъгълна форма. Тя е вкопана в могилния насип и в материка. Скелетът е открит по гръб. Черепът е наклонен на ляво и надолу към торса. Лявата ръка е свита под остър ъгъл в лакътя, като дланта е разположена върху горната част на гръдния кош. Дясната е свита под ъгъл 75°, като лакътната кост е върху долната част на гръдния кош. Краката са изпънати, а ходилата са събрани едно до друго.

Три от петте ями са открити в североизточната четвъртина на могилата. Ями 1 и 2 са долепени. Те се локализират северно от гроб № 3. Яма 1 се намира на 2 м от западния край на гроба и на 2,80 м от центъра. Северно до нея е долепена яма 2. В областта на долепването им бяха открити три камъка подредени в редица. Яма 1 е с диаметър 1,35 х 1,40 м и дълбочина 0,25 м от нивото ѝ на засичане. Яма 2 е с размери 1,40 х 1,35 м и дълбочина 0,60 м. Източно от тях, на 0,45 м от яма 1, се откри още една. Тя е с диаметър 1,30 м и дълбочина 0,30 м. Тези ями са вкопани в материка и са запълнени с тъмно кафява пръст с глинеста структура. В запълнителя имаше включения от материка. В яма 1 се откриха три обезличени керамични фрагменти, а в яма 2 много дребни кости.

Другите две ями се локализират в югоизточната четвъртина на могилата. И те са вкопани в материка и са запълнени със същия запълнител. Размерите на яма 4 са: диаметър 1,20 м и дълбочина 0,45 м. Към дъното на ямата се разкриха десет камъка с бял цвят (около 15 см големи) и две тръбести кости. В запълнителя имаше следи от органика. В яма 5, с диаметър 1,55 х 1,60 м и дълбочина 0,35 м се откриха дребни кости и един керамичен съд изработен на ръка – купа с диаметър на устието 10 см и височина 4,2 см.

Проучените гробове в могилата показват два периода, в които са извършени погребенията в нея. Погребалният ритуал регистриран при гроб № 3 показва съществена разлика с този при останалите гробове. Въз основа на него, този гроб се датира в Ранната бронзова епоха. Към това време може да се отнесат и проучените кръгли вкопани структури – ями, в една от които беше открит керамичният съд, изработен на ръка. Най-вероятно те са част от самия погребален ритуал.

Втората група гробове, въз основа на ориентацията на скелетите и позата на ръцете при два от гробовете, както и на откритите керамични фрагменти изработени на колело, позволяват определянето им като християнски и датирането им към Средновековието.

№5. НАДГРОБНА МОГИЛА В М. ЙОРГОВИТЕ МОГИЛИ, ДО С. ИЗВОРОВО, ОБЩ. ХАРМАНЛИ

Борислав Бориславов, Надежда Иванова

В периода от 2 юни до 16 август 2008 година, при редовни археологически разкопки е проучена могила в землището на с. Изворово, общ. Харманли от екип под ръководството на д-р Борислав Бориславов (СУ „Св. Климент Охридски“) и докторант Надежда Иванова – зам. ръководител (НАИМ – БАН). Разкопките са финансирани от Националния исторически музей.

Могилата се намира в югозападната част на Сакар, на 4 км югозападно от с. Изворово. Разположена е на левия бряг на р. Голямата река, на ниско заравнено било, издължено в посока изток-запад, оградено от север и юг с дерета. Надморската ѝ височина е 229 м. Около нея, на запад и север, почти по цялата площ на билото се виждат деструкции и материали от римско селище, което вероятно е съществувало през II-IV в. сл. Хр. На 300 – 400 м североизточно от могилата е разположен римски некропол от ниски могили, оградени с каменни кръгове и 2 по-високи могили (височина до 3 – 4 м).

Могилата е с размери: диаметър: 26,80 м (С – Ю) и 25 м (И – З) и височина 2,90 м. ЮИ периферия е разнесена в резултат на селскостопански дейности. Приблизително в центъра на насипа има иманярски изкоп с размери – 4,30 м, (СЗ – ЮИ), 3,10 м (ЮЗ – СИ) и видима дълбочина около 1,50 м. В резултат на цялостното проучване на могилата са установени три етапа на натрупване. Първият – през първата половина на II хил. пр. Хр. (средна бронзова епоха), вторият – през II – III в. сл. Хр. и трети – края на III – първата четвърт на IV в. сл. Хр.

През бронзовата епоха е оформена площадка с основа от чакъл, покрита с пласт трамбована глина, с дебелина 8 – 10 см. Чакълът е поставен като основа и дренаж, върху стерилната червена, глинеста пръст. При контролните сондажи след проучване на гробното съоръжение, под нивото с чакъл са открити дребни въглени, което предполага определени ритуални действия с огън.

Обр. 1. ЮИ четвърт – централно съоръжение, поглед от юг

Върху трамбованата площадка е изградено гробно съоръжение. То представлява могила от кварцови камъни с диаметър 8 м (СЗ – ЮИ) на 6,50 м (СИ – ЮЗ) и височина 1,60 м (Обр. 1). В основата е натрупан пояс от червено-сива, глинеста пръст, с която впоследствие е затрупано и цялото съоръжение. Върху глинестата пръст са наредени големи, кварцови камъни. Така е оформен кръг, който очертава основата на съоръжението. Вътрешността на кръга е запълнена с 1 – 2 реда камъни, предимно кварцови – речни или ломени, но поставени със заравнената си страна нагоре. Върху получената каменна площадка е извършено погребението. Всички находки, кости и въглени са концентрирани в централната ѝ част – разпръснати между камъните, на площ около 20 кв.м. Погребението е извършено с кремация извън могилния насип. Находките са в пласт с дебелина около 30 – 35 см (от дълбочина 1,80 до 2,15 м от RV). В самия център на могилата иманярският изкоп е пресякъл този пласт и е достигнал до нивото от чакъл. Там не са намерени никакви находки. Западно от иманярския изкоп е открит кух златен предмет, с форма, наподобяваща прешлен за вретено. Около отвора на предмета е нанесена чрез врязване украса от 5 успоредни линии, които образуват зиг-заг по цялата повърхност. Около и под предмета са открити множество големи биконични и малки сферични златни мъниста.

В източната част на съоръжението е открит втори златен кух предмет с форма на прешлен за вретено, но по-голям и с украса от радиално, гъсто разположени от отвора към периферията врязани линии. В този участък също са открити големи и малки златни мъниста. На 1,50 м ЮИ е намерена сребърна халка с плоско сечение и полирана повърхност. Възможно е предметът да представлява обков. В непосредствена близост до него е открит друг предмет, който се състои от две правоъгълни плочки – сребърна и златна, с правоъгълно сечение и форма, здраво свързани със сребърен нит, с кръгло сечение. По сребърната плочка има налепи, а златната е с набодени точки по периферията. Двете плочки са разположени асиметрично една спрямо друга.

На разстояние 1,20 м западно от сребърната халка, под плосък камък, са открити бронзов нож (бръснач) и каменен брус. Бронзовият нож е с листовидна форма, бледозелен цвят, шуплеста повърхност и тънко острие (дълж. 13,5 см, широчина 5,5 см). Заострен е едностранно, острието е заоблено. Дебелината му е около 1,5 мм.

Каменният брус (дълж. 9 см, шир. 2,9 х 2,2 см) е с трапецовидно сечение, гладка повърхност и светло бежов цвят. В горната част е заострен и има отвор с диаметър 0,8 см. По повърхността на бруса са открити два вида налепи – светло кафяв и черен. Взети са проби за химичен анализ.

В ЮИ част на съоръжението, на разстояние 1,40 м южно от бръснача и брусчето е открит керамичен съд (Обр. 2). Поставен е цял в гнездо от камъни и отгоре е запечатан също с камъни. Съдът е изваден с пръстта, но при почистването му в него не са открити никакви материали. Има

Обр. 2. Амфоровиден съд в основата на централното съоръжение

амфоровидна форма, с две вертикални дръжки в най-изпъкналата част на тялото, фуниевидно устие и равно дъно. Украсата се състои от две релефни, цилиндрични пъпки, разположени на равно разстояние от дръжките и врязана линия с висящи триъгълници, запълнени с набодени точки. Врязаната украса е инкрустирана с бяла паста.

Цялата пръст от нивото с находките в границите на гробното съоръжение е промита. В резултат са открити човешки кости и зъби, останали след кремацията, негорели растителни останки (семена, костилки) и малки златни мъниста. Общият брой на златните мъниста е 344, от които 174 големи, с форма наподобяваща ечемични зърна (6,3 / 7,4 мм х 3,85 / 4,55 мм) и 170 малки сферични (2,25 / 2,6 мм х 2,7 / 2,95 мм). Доколкото може да се съди по ситуациите на намерените *in situ* мъниста, както и по приблизително равния брой на малките и големите, може да се предположи, че накитът се е състоял от последователно редуващи се малко – голямо мънисто. Общата дължина на наниза е над 1,60 м. Количеството и майсторската ювелирна изработка на предметите показват, че вероятно става въпрос за гроб на човек с високо обществено положение.

Върху нивото с камъни, между които са разпръснати останките от кремация и находките, е натрупан насип от кварцови камъни, които са по-големи в периферията. Пръстта между камъните в периферията е червеносива, глинеста, а в централната част на съоръжението – на участъци от светло сива, рохка или кафява рохка. Могилата от кварцови камъни е покрита с пласт глинеста червено-сива пръст. Оформянето на могилния насип е завършено, чрез донасипване със сива пръст в границите на пространството, покрито с чакъл и трамбована глина. В югоизточната периферия на могилата от бронзовата епоха е поставен съд – гърне от изключително груба и недопечена глина, с релефна лента в горната му част, който е много лошо запазен. Този съд вероятно бележи края на ритуалните действия след погребението или е свидетелство за поменални практики.

Предварителната датировка на погребението е най-вече въз основа на открития керамичен съд, който намира най-точни паралели в керамиката от селищна могила Гълъбово в строителните хоризонти I-IV и Дебелт, отнесена към средната бронзова епоха (Lestakov 1993, 191 – 222; abb.8 – 12;11 – 5;16 – 1,3,4).

Надгробната могила запазва значението си като култово място, когато през II в. сл. Хр. около нея възниква селище. Тя е оградена с крепида с диаметър 23 м (С – Ю) и 21,50 м (И – З), от гранито-гнайсови блокове с неправилна форма със средни размери от 0,50 х 0,60 м до 1,10 м х 0,50/0,60 м. По-ранната могила е донатрупана с насип от червена, рохка пръст, в която са открити железни пирони, фрагменти от железни скоби, халки, цинтове и керамични фрагменти на колело. Стратиграфските наблюдения показват, че в по-късен етап (вероятно в края на III и първата четвърт на IV в.) върху насипа от червена пръст са натрупани три пласта камъни, със сиво-кафява пръст между тях. Камъните покриват напълно крепидата и пространство извън нея. Най-високата част на могилата е оставена без каменен насип и е покрита само с пръст (Обр. 3). Между камъните са открити множество фрагменти от керамика на колело, повечето нехарактерни, основно – чаши, гърнета, стомни както и единични фрагменти от питоси. В най-горното ниво камъни е открита монета на Констанций, както и желязно ножче, бронзова фибула-брошка с форма на заек в бяг на дясно. Този тип фибули се датират през II-III в. сл. Хр. (Генчева 2004, 72). Фактът, че през

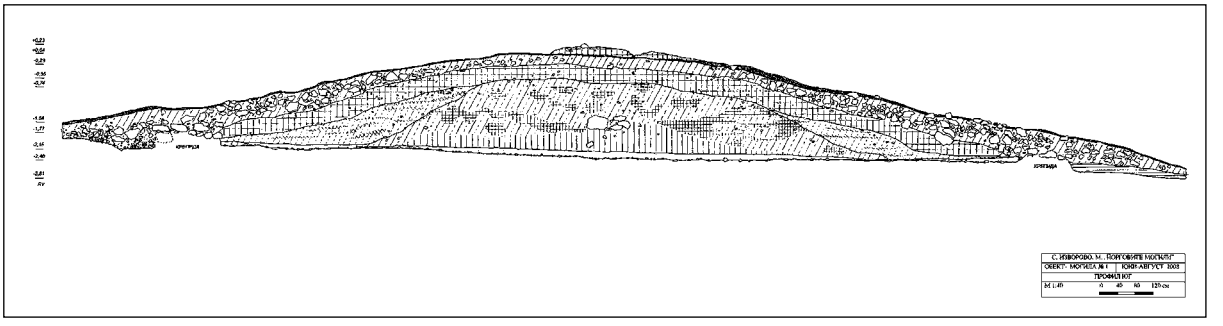

Обр. 3. Профил юг

римския период могилата е отделена от пространството на селището с крепида и не е използвана като гробно съоръжение (некрополът на селището се намира в близост) показва, че най-вероятно е била обект на култови практики. Затрупването ѝ впоследствие може евентуално да се свърже с приемането на Християнството.

През османския период могилният насип, в югоизточната четвърт, е нарушен от малка яма. Открити са една сребърна монета (акче – XVII в.?) и множество железни пирони – част от дървена конструкция (сандъче), която не е съхранена.

Литература:

Lestakov 1993: K. Lestakov. Die mittelbronzezeitliche Besiedlung des Siedlungshügels von Galabovo in Südostbulgarien. – SASTUMA 2, 1993, 191 – 222.

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в. пр. н. е. до края на VI в. на н. е. Велико Търново, 2004, 72.

№6. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РИТУАЛНИ СТРУКТУРИ КРАЙ ДЪБЕНЕ, КАРЛОВСКО ПРЕЗ 2008 Г.

Мартин Христов

През изтеклия археологически сезон в м. Балинов горун са проучени шест нови археологически структури с поредни номера 16 – 21, разположени в северната част на местността.

Структура № 16 (ритуална структура № 10). Разположена е в североизточната част на местността. Изградена е от речни камъни, които оформят овална структура с посока северозапад-югоизток (Обр. 1). Размерите ѝ са: 2,25 х 1,08 м. Камъните са със средни размери и запълват вкопаване в древния терен (Обр. 2), което има размери: дължина – 2,25 м; ширина – 93 см; дълбочина – до 43 см от нивото на регистрация. Пръстта между тях е сиво-кафява, с дребни камъчета. Под волуните в югоизточната половина на структурата се разкриха четири керамични съда – купа със завит навътре устиен ръб, гърне, чаша тип Юнаците и паница на високо столче. В северозапад-

Обр. 1. Дъбене, Карловско. Структура № 16 (ритуална структура № 10), от юг

Обр. 2. Дъбене, Карловско. Структура № 16 (ритуална структура № 10), профил СИ – ЮЗ, от югоизток

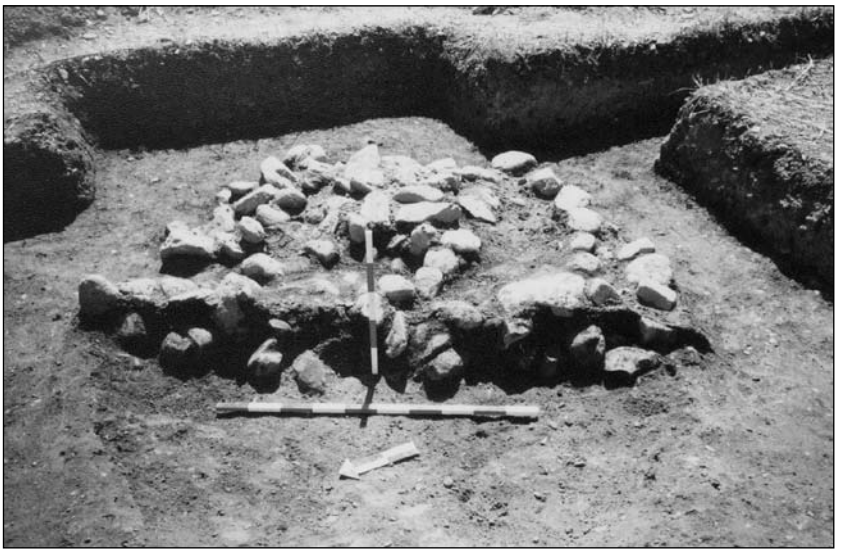

Обр. 3. Дъбене, Карловско. Структура № 16 (раннобронзова структура № 5), профил СИ – ЮЗ, от северозапад

та половина на структурата, отново под речните камъни, се откриха и дребни кости, които за сега са с неясен произход.

Структура № 17 (раннобронзова структура № 5). Разположена е в североизточната част на местността. Структурата е с овална форма и с посока северозапад-югоизток. Размери: 2,43 х 2 м. Изградена е от речни камъни със средни размери. При демонтажа на волуните се установи, че в тази структура те са само три „реда", които са сложени в плитко вкопаване с дълбочина до 13 см. Пръстта между тях е сиво-кафява с дребни камъчета. Откриха се единични керамични фрагменти работени на ръка. Камъните са положени във вкопаване с размери: дължина – 2,40 м; ширина – 2,02 м; дълбочина – до 19 см (Обр. 3).

Структура № 18 (ритуална структура № 11). Разположена е в североизточната част на местността. Структурата е изградена от средни по размер речни камъни. Има и едри, които са разположени в периферията. Тя е с овална форма и ориентация северозапад-югоизток и има размери: 2,43 х 1,30 м. Пръстта между тях е сиво-кафява с дребни камъчета. При демонтажа на третия „ред", в югозападната половина се разкриха пет керамични съда, които лежат на дъното на плиткото вкопаване. Те са разположени в редичка в посока северозапад-югоизток. Две купи, каничка, гърне и още един, с неясна за сега форма. Дълбочината на вкопаването е до 26 см. В северозападната половина на структурата под речните камъни се откриха дребни фрагменти от кости, които според анализа произхождат от овца или коза. Всички те са сложени във вкопаване с размери: дължина – 2,46 м; ширина – 1,32 м; дълбочина – до 26 см.

Структура № 19 (ритуална структура № 12). Разположена е в североизточната част на местността. Тя също има овална форма с ориентация северозапад-югоизток. Размерите ѝ на ниво регистрация са: дължина – 2 м; ширина – 1,48 м. Пръстта между тях е сиво-кафява с дребни камъчета. При демонтажа на волуните и под тях в северозападната част се откриха бронзова кама и бронзов нож, а в югоизточната: четири керамични съда – две чаши тип Юнаците и два гърне-

видни съда. Предметите са сложени във вкопаване с размери: дължина – 2,32 м; ширина – 69 см; дълбочина – до 16 см. Кости в тази структура не са открити.

Структура № 20 (ритуална структура № 13). Разположена е в североизточната част на местността. Изградена е от речни камъни със средни размери. Размерите ѝ са: 3,50 х 1,80 м, като отклонението от север е значително по-малко отколкото при другите структури в тази част на местността. Пръстта между тях е сиво-кафява с дребни камъчета. При проучването на югоизточната част, под волуните, се откриха два керамични съда, прешлен за вретено и колективна находка от осем бронзови монети на Филип II Македонски и Александър III Велики. В северозападната част, също под речните камъни, се откри и керамичен аскос. Всички те са сложени в плитко вкопаване с размери: дължина – 3,34 м; ширина – до 1,78 м; дълбочина – 20 см. Кости в тази структура не са открити.

Структура № 21 (ритуална структура № 14). Разположена е северно от проучената през 2005 г. *Голяма могила* № 3. Изградена е от речни камъни, основно със средни размери. В центъра има струпване с размери 4,25 х 2,44 м и ориентация североизток-югозапад. То е оградено от каменен кръг, който не е изграден в югоизточната си част. Има диаметър до 17,13 м. Централното струпване е от два реда камъни, под които се откриха керамични фрагменти и животинска кост, а кръгът около него от един до три реда камъни, между и под които се откриха кости от говеда, керамични фрагменти от кани, купи и др., и фрагменти от керамични тежести за стан. Пръстта е сиво-кафява с дребни камъчета.

Проучените през 2008 г. шест археологически структури допълват типологичния репертоар на структурите в обекта, както и разширяват хронологичния диапазон на тяхното изграждане. В същото време с важно значение за проучванията е откриването на бронзовата кама, която се явява преходен вид между класическите ками от ранната бронзова епоха и по-късно появилите се рапири. Основен довод в това отношение е нейното сечение.

Според наличния археологически материал пет от проучените структури се датират в ранна бронзова епоха III и една в края на IV – началото на III в. пр. Хр.

Друг важен резултат е анализът на костния материал, който показва, че сложените в структурите кости са с животински произход. Това е от особено значение за интерпретацията на обекта като цяло.

№7. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 10, ЛОТ 3 ПО АМ ТРАКИЯ, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БИКОВО

Таня Христова, Богдан Атанасов, Георги Иванов

Обектът се локализира на 500 м северно от с. Биково, община Сливен. Той е с дължина 1100 м, като започва от км 256+200 до км 257+300. Средната ширина на магистралата в този участък е около 40 м.

По цялата дължина на трасето бяха заложени 12 сондажа, перпендикулярно на осевата линия, на разстояние 100 м един от друг. Между тях, успоредно или перпендикулярно на трасето, встрани от осевата линия към двата края на сервитута бяха направени още тринадесет сондажа, като по този начин разстоянието между всички стана 50 м. Перпендикулярно на трасето, при км 257+200 е предвидено изграждането на черен път. Именно на този път, встрани от магистралата, бяха заложени още два сондажа. Всички сондажи са с размери 5 х 1 м. В първите 1000 м от запад на изток археологически структури и материали не бяха открити. Спорадично по повърхността или в разораваната площ имаше отделни керамични фрагменти, работени на колело, някои от които със зелена глеч.

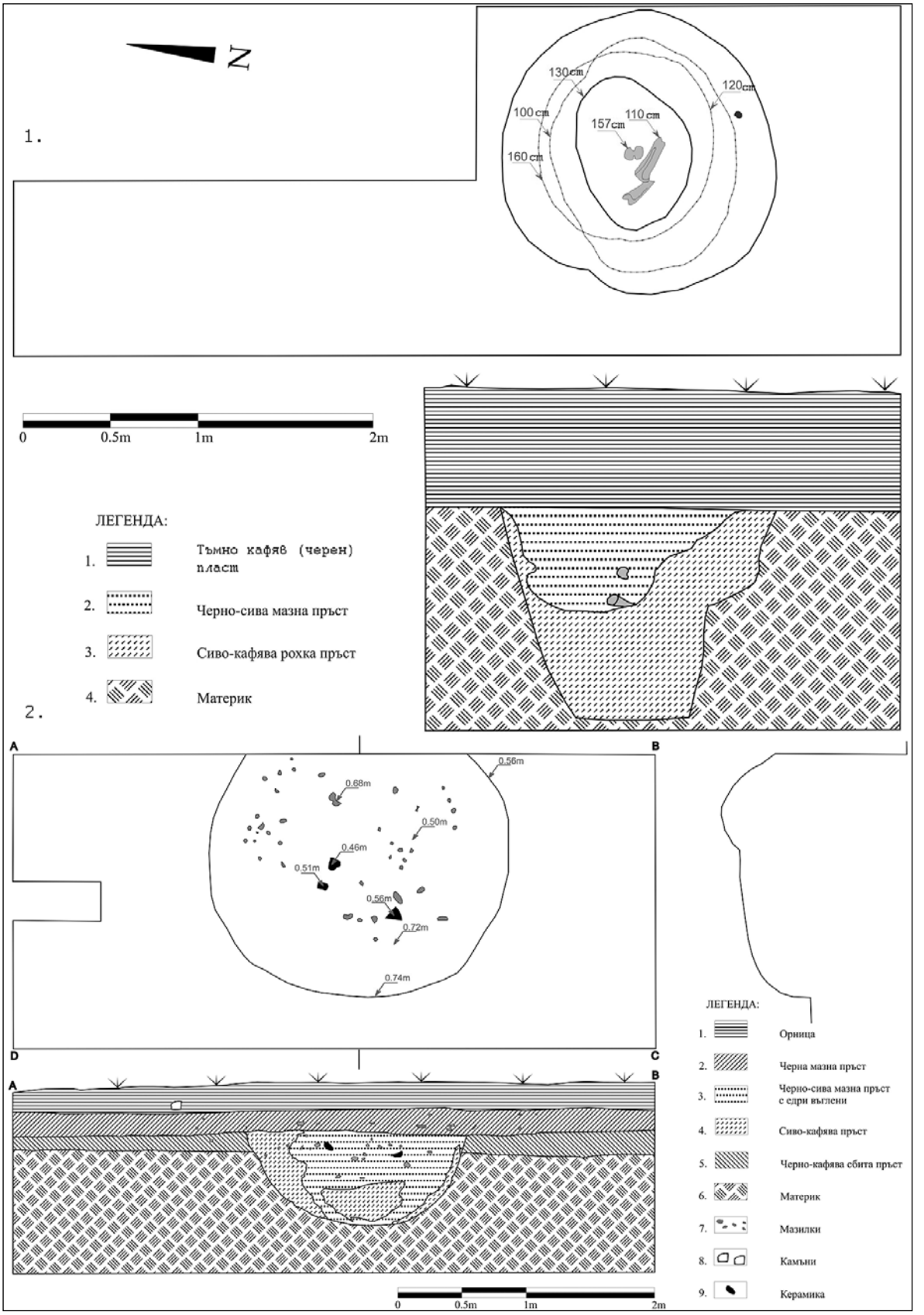

Обр. 1. Ями. 1: Яма 2 в сондаж 23; 2: Яма 3 в сондаж 25

В последните сто метра (от км 257+200 до км 257+300) и особено в последните петдесет се констатира висока концентрация на керамиката. Това наложи от км 257+250 до км 257+300 да се заложат още 5 сондажа, от които само един е с размери 5 х 2 м, а останалите – 5 х 1 м. По този начин разстоянието между тях стана 25 м. В този участък, в три от сондажите бяха проучени негативни вкопавания – ями.

В центъра на сондаж 28 на границата между тъмнокафявия (черен) пласт с глинеста структура и материка, на дълбочина 0,70 м от повърхността, беше разкрито тъмно петно – Яма 1. Ясното ѝ очертание се проследи в материка. Структурата е вкопана в материка. Тя е с диаметър 1,40 м при засичането ѝ. Дъното на ямата се откри на дълбочина 1,15 м от повърхността. Тя е с кръгло очертание и U-образно сечение. Запълнена е с пръст от тъмнокафявия (черен) пласт. В запълнителя се откриха дребни керамични фрагменти, работени на ръка и животински кости.

В югоизточния ъгъл на сондаж 23, на дълбочина 0,80 м в материка се очерта вкопаване – Яма 2 (Обр. 1, 1). Тя има диаметър 1,56 м на нивото ѝ на засичане и е вкопана на дълбочина 1,20 м от материка и на 2 м от повърхността. Ямата е запълнена с тъмнокафява пръст с включения от материка. На определени дълбочини 1,20 м и 1,60 м от повърхността се наблюдава запечатване с пръст от материка. В запълнителя се откриха десет керамични фрагмента, сред които една дръжка и множество животински кости.

В центъра на сондаж 25, на дълбочина 0,70 м, в материка се разкри полукръгло вкопаване, което при направеното разширение придоби кръгло очертание – Яма 3 (Обр. 1, 2). Тя има диаметър 2,35 м на нивото на материка. Вкопана е на дълбочина 1,15 от повърхността. Има U-образно сечение. Запълнена е с тъмно кафява (черна) глинеста пръст. В горната част на ямата, към повърхността, от 0,20 м до 0,50 м се разчисти керамично струпване от дебелостенни фрагменти (0,50 х 0,60 м). Между тях се разкри тънкостенна фрагментирана кана с черна загладена повърхност (Обр. 3). Фрагменти от дебелостенния съд се разкриха на същата дълбочина на 0,55 м североизточно от споменатото струпване. На нивото на керамичните струпвания в ямата се откриха три животински кости и голяма концентрация на мазилки, някои с размери 5 х 6 см. При проучването на ямата се констатира, че в дълбочина, в запълнителя ѝ, керамичните фрагменти и мазилките намалят. Увеличават се въглените, като към дъното в запълнителя се установи голямо количество пепел. В центъра на ямата, на дълбочина 0,90 м се откри и кремъчен артефакт. Животинските кости бяха в малка концентрация.

В сондажи 24, на дълбочина 0,40 м, в тъмно кафявия (черен) глинест пласт, се разчисти керамично струпване в центъра и в ЮЗ ъгъл. Сред керамичните фрагменти бяха намерени и животински кости. При направеното разширение в ЮЗ ъгъл на дълбочина 0,41 м, под дебелостенни фрагменти, се откри керамична чаша. Друга подобна чаша беше открита в сондаж 27 на дълбочина 0,46 м, също в тъмнокафявия (черен) глинест пласт.

В СЗ половина на сондаж № 19, при трети механичен пласт (на дълбочина от 0,40 до 0,60 м), се появи черно петно, в което са открити малки керамични фрагменти, преобладаващата част, от които, са работени на ръка, както и дребни кости и зъби. При проучването в дълбочина се констатира, че вкопаната структура започва от центъра на сондажа. В югоизточната част на сондажа, на дълбочина 0,60 – 0,65 м, се появи материка. Направено беше разширение на сондажа в източна/североизточна посока, с размери 4 х 2,20 м.

При проучването на структурата се установи, че тя е вкопана в материка. Негативното вкопаване е с големи размери и излиза извън очертанията на сондажа и разширението в западна, северна и отчасти в източна посока (Обр. 2). При проучването му се установи наличието на висока концентрация на мазилки, фрагментирана керамика и животински кости. В дълбочина на определени нива 0,70 – 0,80 м и 1,00 – 1,10 м се констатира увеличаване на концентрацията на въглени и пепел, мазилки и камъни. На дълбочина 0,80 м бяха разчистени петна от пепел и въглени, както и горели мазилки до северозападния профил на разширението, като последните продължават и в него. Най-вероятно те индикират наличие на разрушено огнище. В тази структура беше проучена и друга (яма) вкопана в нея, в която количеството на материала беше с ниска концентрация. В този сондаж и разширението, освен фрагментите, се откри и част от керамичен съд, както и кост със следи от обработка. На този етап от проучване тази ситуация, може да бъде интерпретирана

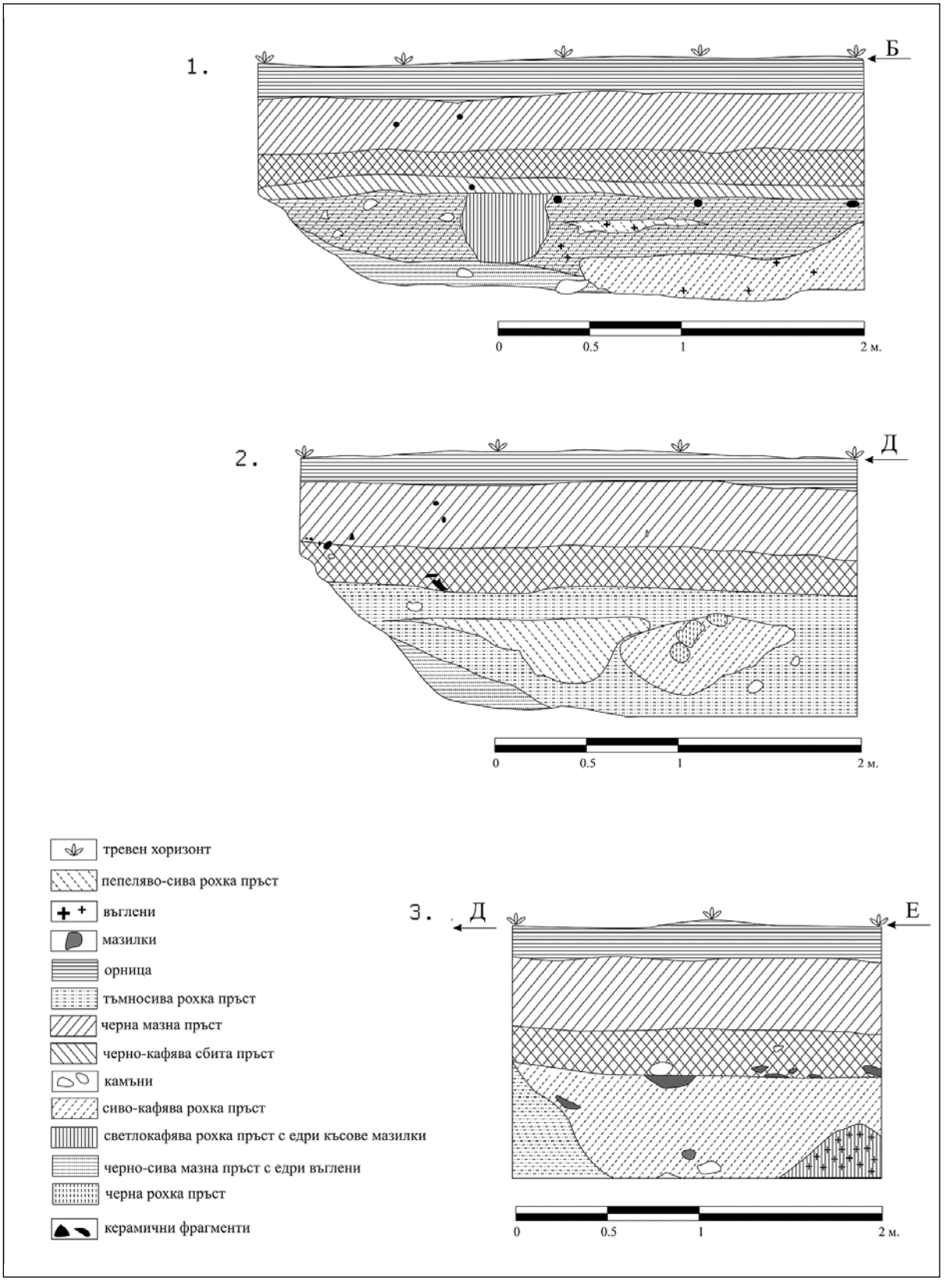

Обр. 2. Профили в сондаж 19 и разширението му. 1: Западен профил на сондажа; 2: Западен профил на разширението; 3: северен профил на разширението

Обр. 3. Керамично струпване в Яма 3, сондаж 25

като вкопана жилищна структура, но не се изключва и възможността за по-голяма яма или ров, в които има вкопана друга.

За да се установи дали структурите и материалите продължават в източна посока, извън посочените километри и поради наличието на керамика по повърхността, беше заложен сондаж на 20 м източно от последния с размери 10 х 1 м и ориентация изток-запад. При проучването му се установи наличие на концентрация от керамика, мазилки, кости и струпване от камъни в неговата западна част. Констатира се наличието на още една голяма структура.

При обход в източна/североизточна посока, извън границите на така посочения обект, се установи, че керамиката по повърхността продължава на разстояние поне още 50 м.

Откритите цели или фрагментирани керамични съдове – три кани, един дебелостенен съд, голяма лъжица (черпак), както и керамичните фрагменти, най-общо се датират в последния трети етап на Ранната бронзова епоха (Лещаков 1992; 1999). Тази датировка позволява проучените структури също хронологически да се отнесат към РБЕ III – фаза Свети Кирилово.

Въз основа на резултатите от сондажните проучвания се установи наличието на обект от Раната бронзова епоха III, разположен от км 257+225, който продължава и след км 257+300 по дължина още около 70 – 75 м. На този етап характерът му остава не доуточнен, като преобладават данните за определянето му като култов.

Литература:

Лещаков 1992: К. Лещаков. Изследвания върху бронзовата епоха в Тракия. I. Сравнителна стратиграфия на селищните могили от ранната бронзова епоха в Югоизточна България. – ГСУ „Св. Климент Охридски“, ИФ, 84 – 85, 1992, 5 – 119

Лещаков 1999: К. Лещаков. Раннобронзови съдове от обекти в Новозагорския регион. – В: Археологически и исторически проучвания в Новозагорско. 1999, 57 – 90.

№8. СПАСИТЕЛНИ СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ 18, ЛОТ 3 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ“ (КМ 269+900 – 270+400), В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЧОКОБА, ОБЛАСТ СЛИВЕН

Ваня Петрова, Любен Лещаков

Сондажните проучвания на Обект 18, ЛОТ 3 на АМ Тракия са проведени през м. април 2008 г. от екип на СУ „Св. Кл. Охридски“. Научен консултант на разкопките е доц. д-р К. Лещаков (СУ).

Участъкът от трасето, предвиден за сондажи, се намира на около 1 км югозападно от с. Чокоба, върху равнинен терен, в южното подножие на нисък хълм – част от най-източните склонове на Сърнена гора. Денивелацията е сравнително малка от североизток на югозапад. Участъкът е с дължина 500 м и средна ширина на сервитута 40 м. След отлагането на оста и сервитута на магистралата беше извършено тотално обхождане на трасето, за да се установят участъците с по-висока концентрация на материали. Съобразно тях бяха заложени общо 32 траншеи, повечето с размери 10 х 1 м, малка част – с размери 5 х 1, ориентирани спрямо оста на магистралата.

Стратиграфия

В отделните сектори беше констатирана разлика в седиментологията и натрупванията на културния пласт.

Източна част на обекта

1. 0,0 – 0,40 м от повърхността – пласт светлосиво-кафеникава, сравнително фина и рохка пръст с неголяма плътност. В пласта има керамични фрагменти със средна концентрация, изработени на ръка и на колело. Керамиката на колело, според характерните фрагменти, се датира в късната желязна епоха;

2. 0,40 – 0,60/0,80 м – пласт от тъмносиво-кафява, глинеста, плътна и сбита пръст със средно груба структура, примесена с дребни мазилки и дребни камъчета. Дебелината на пласта варира от 0,20 до 0,40 м. В него са регистрирани керамични фрагменти със средна концентрация, характерни за периода на късния неолит;

3. 0,65/0,80 – 1,00/1,20 м – пласт кафява песъкливо-глинеста пръст, примесена с късчета от ерозирала скала, дребни мазилки и керамични фрагменти с ниска концентрация, характерни за периода на късния неолит. В някои сондажи под този пласт е достигнат светло жълт стерилен пласт, а в други – ерозирала и ронлива материкова скала.

Западна част на обекта

1. 0,0 – 0,40 м – пласт светло кафеникава, сравнително фина и рохка пръст, включително орница;

2. 0,40 – 0,0,80 м – пласт сива/сиво-кафеникава песъкливо-глинеста пръст, наситена с дребни мазилки, дребни камъчета и чакъли. В този пласт е регистрирана средна концентрация на керамични фрагменти, изключително на ръка. Характерните фрагменти се отнасят към късната бронзова епоха;

3. 0,80 – 1,20/1,30 м – кафява песъкливо-глинеста пръст, примесена с късчета от ерозирала скала, почти без археологически материали, под който се достига ерозираната материкова скала.

В повечето направени сондажи е констатиран пласт с материали от късния неолит или от късната бронзова епоха, но в различните сондажи той е с различна дебелина и различна концентрация на артефакти. Археологически структури от двата периода бяха установени в шест сондажа.

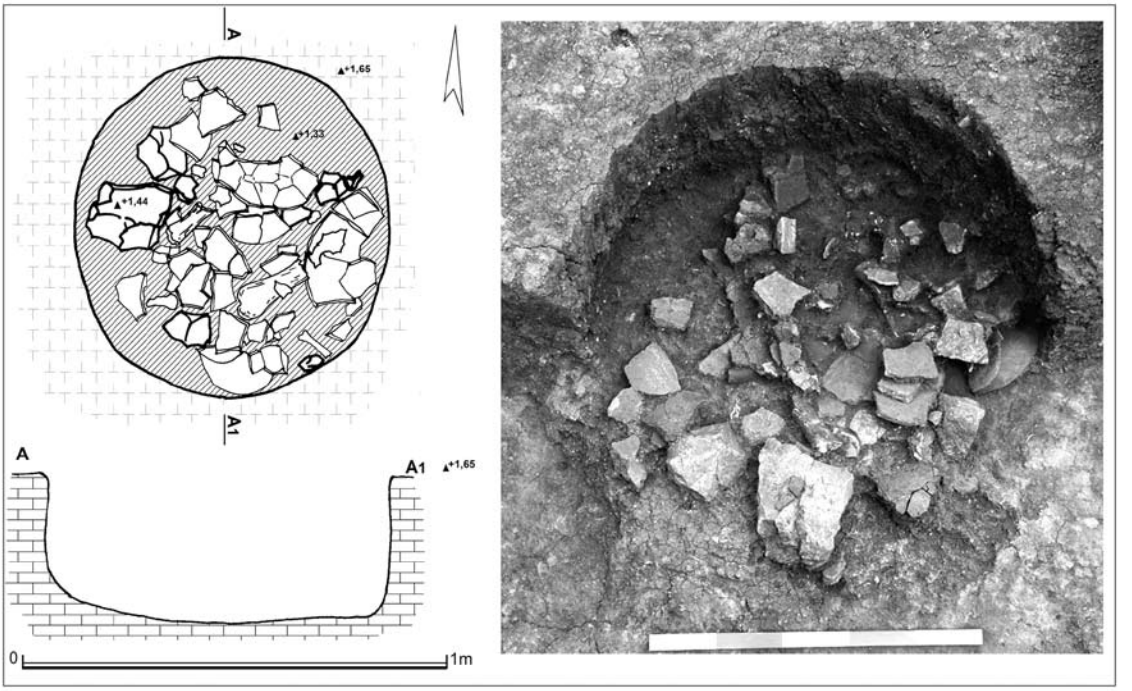

Обр. 1. Сондаж 6, яма късен неолит

Късен неолит

Късноеолитните структури са концентрирани в източната част на обекта. В сондаж 6, в източната част на обекта, на дълбочина 0,60 м от повърхността беше регистрирана яма.

Запълнителят е сходен с пласта, в който е вкопана ямата, ето защо границите ѝ са трудно доловими. На дъното на ямата беше разкрито струпване от плътно разположени керамични фрагменти, животински кости и средно големи ломени камъни. По-голямата част от фрагментите принадлежат на един голям дебелостенен съд. Керамиката от ямата се отнася към късния неолит, характерна за периода Караново IV.

В две от траншеите в източната част на обекта, на дълбочина 0,60/0,65 м от повърхността, бяха регистрирани нива с по-висока концентрация на археологически материали – късове стенни мазилки, фрагменти от замазки на огнище, хромели, дребни до средно големи камъни и фрагментирана къснонеолитна керамика. Горното ниво на материлите е разположено на границата на тъмния сивочерен глинест пласт и кафявия песъкливо-глинест пласт. По всяка вероятност петната с материали маркират останки от жилища от късния неолит, вероятно леко вкопани.

Керамиката в двете траншеи е характерна за периода Караново IV. Доминиращи форми са паниците и купите с пречупване на прелома, гърнетата с широко устие и др. Регистрирани са и характерните за периода плоски похлупаци. В украсата на съдовете доминират финитe канелюри и пластичната украса – пъпки, бутони, релефни ленти. Почти напълно липсва врязана и набодена украса, типична за последната фаза на периода.

Късна бронзова епоха

В траншея 10 бяха проучени частично две вкопани структури с материали от късната бронзова епоха. Ясните граници на вкопаванията бяха установени на дълб. 1,20 м от повърхността, на нивото на стерилния пласт. Първото вкопаване е яма с правилна кръгла форма, вертикални стени и диаметър 1,60 м. Дъното ѝ е достигнато на дълбочина 1,90 м от съвременната повърхност. В долната част запълнителят на ямата е от светлосиво-кафеникава, рохка, пепелива пръст, с висока концентрация на дребни въгленчета и петна овъглена дървесина. В ямата са намерени керамични фрагменти, датиращи от късната бронзова епоха, дребни горели животински кости, както и глинен прешлен за вретено и фрагмент от дисковидна тежест.

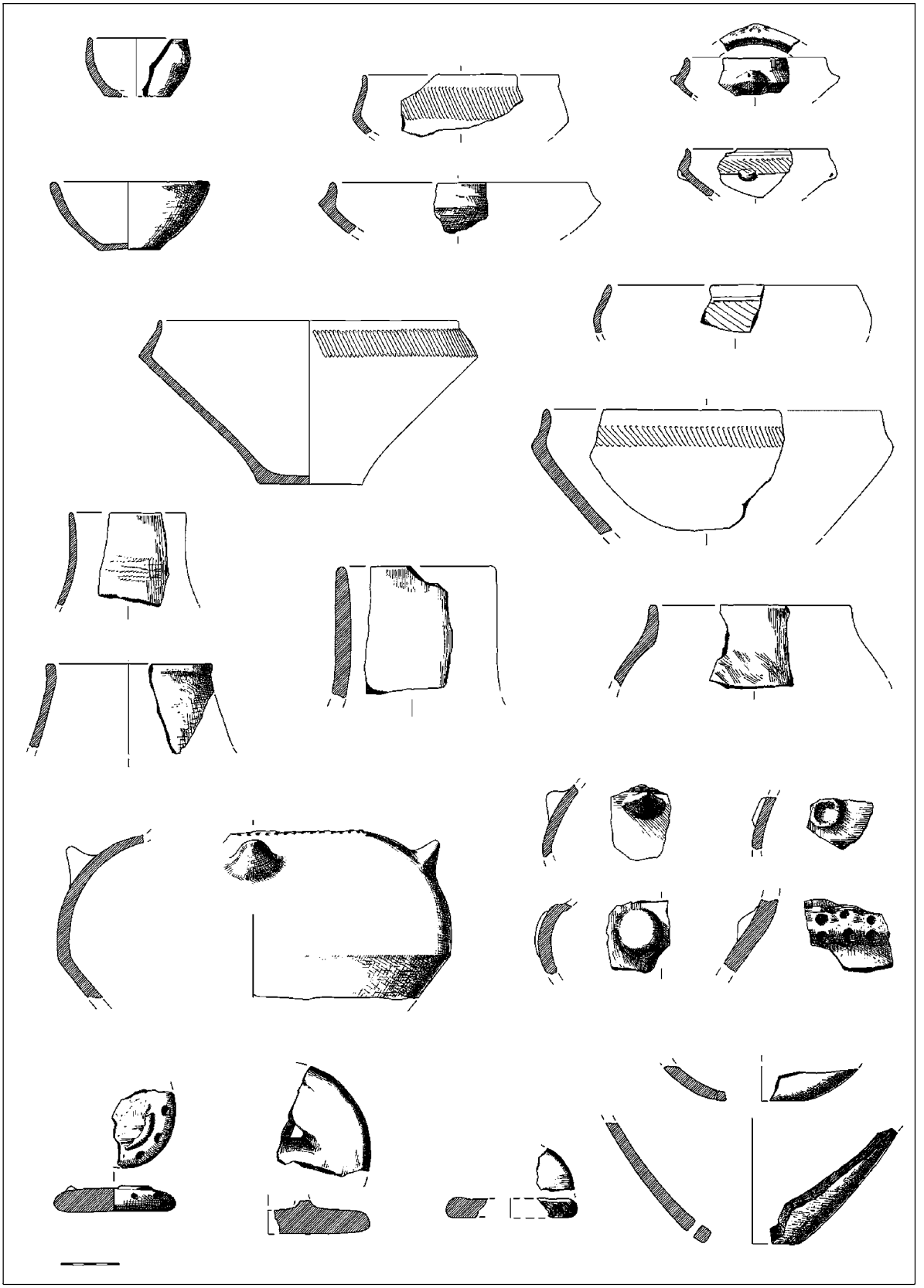

Обр. 2. Керамика късен неолит – Карановo IV

Непосредствено южно от ямата беше проучено и второ вкопаване, което се очертава на терена като ивица с ширина около 1,60 м, ориентирана СЗ – ЮИ. Дъното е достигнато на дълб. 1,70 м от повърхността. Характерът на тази вкопана структура остава неизяснен. Запълнителят е сходен с този на ямата. Според откритите материали и това вкопаване се датира в късната бронзова епоха.

Трето вкопаване беше регистрирано в траншея 20 в централната част на обекта. В границите на проучваната площ попада източната част на структурата. Тя е с приблизително правоъгълна форма, ориентирана ЮИ – СЗ. Запълнител – прошарена сиво-кафява пръст, примесена с петна стерилна глина, дребни мазилки, въгленчета, както и малобройни фрагменти керамика на ръка. Засега, характерът и датировката на структурата остават неизяснени. Предполагаме, че е имала стопански функции, което обяснява и липсата на материали.

В западната част на обекта археологически структури не са регистрирани, но в редица сондажи може да се проследи културен пласт от КБЕ. Той е маркиран от сравнително висока концентрация на археологически материали – парчета опожарена мазилка и керамични фрагменти. Дебелината на пласта варира от 0,30 до 0,40 м. Въпреки концентрацията, характерните фрагменти са все още недостатъчни за една по-прецизна датировка. Включват кани с косо отрязано устие, чаши, паници със слабо завито навътре устие, хоризонтални дръжки тип „Асеновец“, фрагменти от съдове върху високи кухи столчета, вертикални дръжки с триъгълно сечение, фрагменти от гърнета с гладка релефна лента под ръба на устието и пр.

В резултат от проведените сондажни проучвания е установено съществуване на еднослойно селище от късния неолит – периода Караново IV, в източната част на обекта. Западно от къснонеолитното селище е установен културен пласт от КБЕ, както и няколко вкопани структури. Данните от разкопките предполагат съществуването на тънкослойно открито селище от разпръснат тип и ями от този период. Въз основа на резултатите е предвидено разкопките да продължат в рамките на два самостоятелни обекта – селище от късния неолит и селище/обект от късната бронзова епоха.

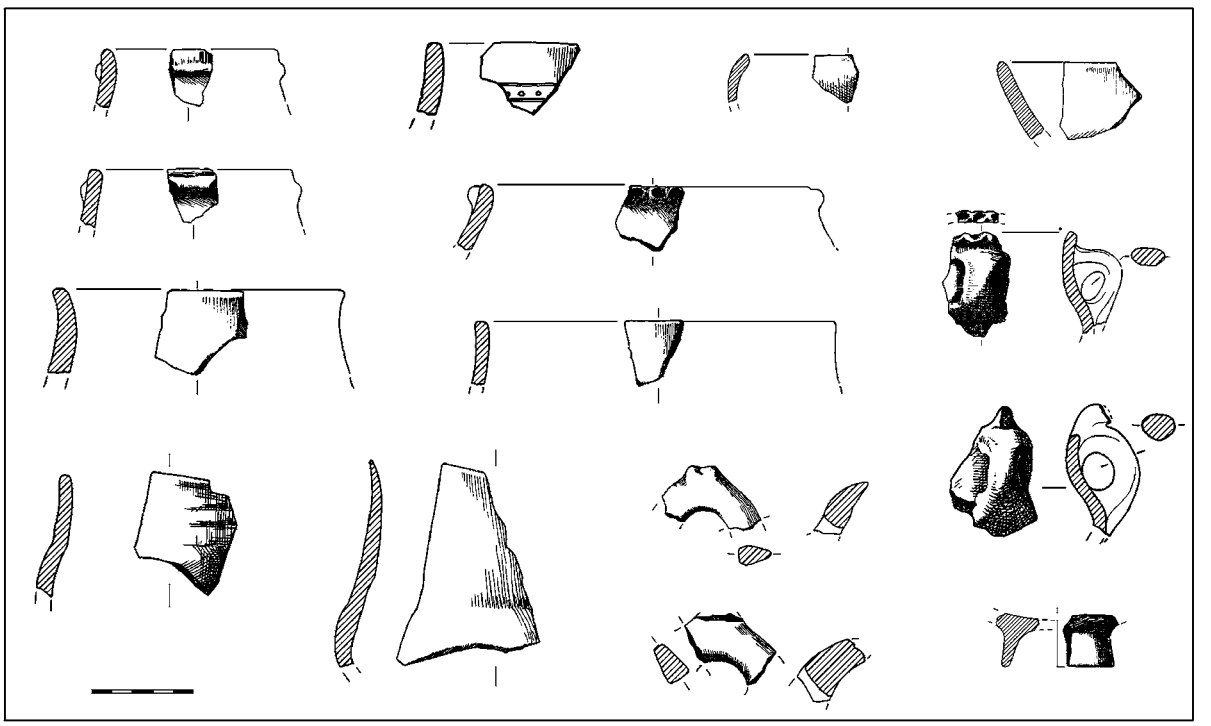

Обр. 3. Керамика късна бронзова епоха

ЯМНИ КОМПЛЕКСИ

№9. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ 37 ПО ТРАСЕТО НА АМ ТРАКИЯ, ЛОТ 4, КМ 324+000 – 324+280 В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛО ДРАГАНЦИ, ОБЩИНА КАРНОБАТ

Димчо Момчилов, Росица Христова

Обект 37 по трасето на АМ Тракия, ЛОТ 4, км 324+000 – 324+280, в землището на с. Драганци, Община Карнобат беше проучен с Разрешение за сондажни проучвания № 289/24.03.2008 г., издадено от Съвета за теренни проучвания при НАИМ–БАН. Обектът е изцяло разположен в землището на с. Драганци и отстои на 2 – 2,5 км север-северозападно от селото и на 2,5 км южно от археологически обект „Бадъ бунар". По-голямата част от обекта попада в обработваеми земи, а част от него е дълбок дол. Последният прорязва обекта почти през средата (Обр. 1). И в двете части (условно наречени Източен и Западен сектор) продължава селскостопанската обработка.

Източният сектор е разположен в м. Курбак тарла и е част от регистриран голям археологически комплекс. В непосредствена близост до него, на 120 м южно, има тракийска надгробна могила, известна като *Голямата могила*, частично проучвана от Исторически музей – Карнобат през 1997 г. Източно от нея (югоизточно под обект 37) има селище от римската епоха.

Археологическите проучвания се проведоха в периода 1 април – 21 май 2008 г. Първоначално (още преди започването на самото археологическо проучване) беше извършено отлагане на сервитута от фирма „Геогруп" – София и разгъната план-квадратна мрежа върху цялото трасе в посочените километри. Максималната ширина, в която се работи при осъществяването на археологическите проучвания, бе 43 м, с общо заложени и проучени 25 сондажи. Общата проучена площ е с размер от 464 кв.м и обем от 306 кубични метра. Разкрити са 8 броя ями, от които 2 в сектор Изток и 6 в сектор Запад.

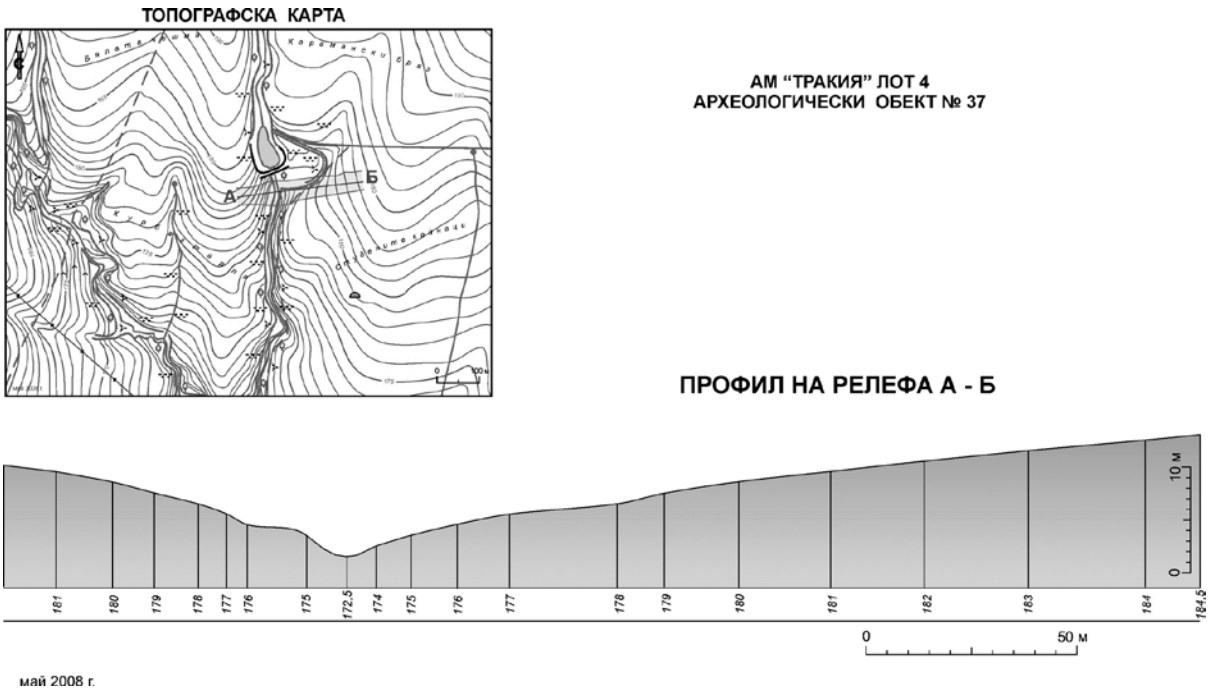

Обр. 1. Топографска карта на обекта

Сондажите бяха разположени по цялата периферия и в средата на двата сектора (Изток и Запад), за да се установи необходимо ли е пълно археологическо проучване. Максималните размери на археологическите сондажи са 5 х 2 м, с достигната дълбочина минимална – 0,50 м и максимална – 1,80 м. След горния почвен пласт следва кафяв пласт, който е с различна дебелина, а под него стерилен жълт глинест пласт.

Обр. 2. Сондаж 1 – структура

В сектор Запад, на дълбочина 0,40 м, в рамките на сондаж 1, беше разкрита структура, която се развива в дълбочина до 1,50 м. Максималните ѝ размери са 2,90 х 2,50 м. В горната част на структурата, от 0,40 до 1,30 м, керамиката е предимно от РБЕ – култура Чернавода III и няколко фрагмента от КЖЕ. След сваляне на контролния профил се очертаха две ями с материали от КЖЕ (Обр. 2). В едната от тях бяха открити следи от горели греди на място. Вероятно цялата структура се датира в I хил. пр. Хр., а керамиката от началото на РБЕ е попаднала с иззетата пръст от намиращо се в близост селище от БЕ.

Керамиката от началото на РБЕ включва: дълбоки съдове със стени наклонени към вътрешността, гърнета със сферична форма, със стени наклонени към вътрешността на съда, със стени наклонени навън и гърнета с ниска цилиндрична шия. Не малък е броят на паниците и купите. Паниците са с форма на обърнат пресечен конус, а купите освен с форма на обърнат пресечен конус са и с полусферично тяло. Водещите техники на украса са кръгли, овални, коси или ромбовидни набождания. По своето разположение може да се разграничи украса под ръба или върху самото устие, а при един фрагмент се срещат три реда от ямички, разположени под ръба на устието. Типичната за култура Чернавода III канелирана украса се среща при един фрагмент, върху външната повърхност на съда.

Най-малката по размер вкопана структура – яма, е разчистена в траншея 1 (диаметър 1,10 м и дълбочина 0,70 – 0,80 м). На дъното на ямата беше открит хромелен камък, един фрагмент от РЖЕ и още три нехарактерни фрагмента, от съдове правени на ръка. Около хромела има посипани въглени.

По склона на малкия дол в участък, който не е компрометиран при направата на язовирната стена, бяха засечени границите на 2 ями с материали от КЖЕ (Обр. 3). В яма 1 в сондаж 17, на дъното, в пласт от въглени без определена концентрация, беше разкрит животински череп, а в ямата 2 до стените се откриха човешки кости – коленни капачки (pattella) и части от ребра (costae).

В сектор Запад беше проучено погребение (гроб 1) с инвентар – бронзова обеца и глинени мъниста и част от друг гроб (гроб 2), унищожен от риголването на почвата и строителството на намиращия се в близост микроязовир. След откриването на посочения гроб се извърши плътно изследване на прилежащите зони около него, с цел установяване наличието или липсата на некропол. В рамките на сервитута на магистралата такъв не беше открит.

В сектор Изток бяха засечени две пресичащи се вкопани структури – ями. За разлика от сектор Запад, в пълнежа им се съдържа единствено керамика от II-III в., която е в минимално количество. Те са част от вероятна селищна структура, регистрирана на изток и юг от сервитута.

Обр. 3. Сондаж 17, ями 1 и 2

Сондажните проучвания и наблюденията показват, че почвеният слой в обект 37 (и около него) е риголван и част от съхранените археологически структури са унищожени и разнесени. В същото време се отчита свличане на източния край на западната част на обект 37 в посока към близкия дълбок дол. Опитите на екипа да заложи и извърши сондажно проучване по протежение на дола (дълбок и силно насечен от течаща вода) бяха трудно реализируеми, поради съществуващия северно, с по-високо водно ниво, микроязовир.

Общо в проучваните сектори Изток и Запад се откриват материали от: халколита (видимо транспортирани керамични фрагменти), раннобронзовата епоха, ранножелязната епоха, късножелязната епоха, античността и ранното средновековие, като доминират материалите от късната желязна и римска епохи. В източната част на обект 37 (сектор Изток) археологически структури (ями) са разкрити в най-източната част на обекта, както и голямо количество разнесена битова и строителна керамика от римската епоха, но без структури в останалата част. В западната част (сектор Запад) археологическите структури (ями и гробове) са повече и по-характерни.

В резултат на проведените сондажни археологически проучвания в периода 1 април – 21 май 2008 г. на обект 37, км 324+000 – 324+280, ЛОТ 4 в землището на село Драганци, Община Карнобат, участъкът в посочените километри беше освободен за започване на строителни дейности по АМ Тракия.

Литература:

Драганов 1990: В. Драганов. Културата Чернавода III на територията на България и по Западното Черноморско крайбрежие. – В: Добруджа, 7, 1990, 156 – 179.

Момчилов, Христова 2007: Д. Момчилов, Р. Христова. Археологическо проучване на обект в м. „Бадъ бунар“, северно от км 6+400 – 6+800 на АМ „Тракия“ ЛОТ 5 – обходен път на Карнобат. – Археологически открития и разкопки през 2007 г., София, 2008, 186 – 188.

Zmeykova 2001: I. Zmeykova. The Cernavodă III Culture in North-Eastern Bulgaria. – In: Symposium Cernavoda III – Boleráz in Mangalia 1999, Bucureşti 2001, 213 – 235.

№10. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА АМ ТРАКИЯ, ЛОТ 4, ОБЕКТ № 27 (КМ 311+ 150 – 311+ 500) – СЕЛИЩЕ ОТ КЖЕ КРАЙ С. ДЕВЕТАК, ОБЩИНА КАРНОБАТ

Даниела Агре

Във връзка със строителството на магистрала Тракия бяха извършени сондажни археологически проучвания в участък от км 311+150 до км 311+500. Експедицията се осъществи под ръководството на Даниела Агре (НАИМ-БАН), зам. ръководител Анна Агре (СУ „Кл. Охридски“) и екип от докторанти и студенти по археология от СУ и НБУ.

Обектът се намира на около 1 км ЮЗ от с. Деветак в местностите Мезара и Клюнчето. Трасето на магистралата в този участък е в посока СИ – ЮЗ със силна денивелация на запад. В СИ от него има могили. Обектът е разделен на два участъка от малък напоителен канал. СИ част – м. Мезара, е дълга около 250 м, а ЮЗ – м. Клюнчето, около 100 м.

С оглед изясняване характера на обекта, в рамките на предвидения срок през 2008 г., по трасето на магистралата бяха заложени 18 сондажа: 8 (10 х 2 м); 8 (1,5 х 6 м) и 2 (1 х 5 м). Някои от сондажите в последствие бяха разширени. Културните пластове се изчерпваха (в част от сондажите) на дълбочина от 0,70 до 1,60 м. Проучена е площ около 320 кв. м.

В заложените сондажи бяха открити структури и културни пластове от раннобронзовата до края на римската епоха. Върху повърхността на терена се откриват множество керамични фрагменти, камъни и тухли. Орницата по цялото трасе на обекта е с дебелина между 15 до 30 см. Във всички сондажи, в орницата, бяха открити фрагменти от мазилки, както и голямо количество римска строителна керамика. В сондажите, разположени в североизточната част на трасето – № 6, 7, 8, 11, материалите са единствено от римската епоха.

В сондаж 7 е разкрита структура, отнасяща се към римската епоха. В целия сондаж бяха открити голямо количество трапезна и строителна керамика, предимно тухли, фрагменти от стъклени съдове – чашки, много животински кости и въглени. В ЮИ ъгъл на сондажа е открита част от малка стена, изградена от средно големи камъни. Тя е широка 0,40 и е дълга 0,60 м. Южно от тази „стена“, която във височина е един ред и е легнала върху черна пръст, на дълбочина 0,70 м, бе проучена структура – петно, откроваща се с наситено кафяв цвят (жилище?). В пълнежа ѝ бяха открити струпани малки камъни, тухли, керамика – черна и червена на колело, животински кости и зъби, животински рога. Пръстта беше наситена с въгленчета. Може да се предположи, че тази структура има отношение към жилище, което се развива в югоизточна посока. В сондажа бяха открити още бронзова монета, бронзова апликация, железен ключ и други железни предмети. На база на откритите материали, разкритата в сондажа структура следва да се отнесе към IV в.

В сондаж 1, до дълбочина 0,40 м, бе открито голямо количество римска керамика. Разкрити са части от голям съд, с релефна украса, покрит с червен лак и работен на колело, както и фрагменти фина и строителна керамика, камъни и животински кости. След 4 механичен пласт почвата в сондажа сменя цвета си на сиво кафява и в пластовете се откриват малък брой фрагменти от РБЕ (тунелеста дръжка).

В сондаж № 6, на дълбочина 0,47 м, бе разкрит животински скелет (куче?). Около него не бе регистрирана яма или друга структура, като се откриха единствено фрагменти от тухли. Керамиката от сондажа е единствено от РЕ.

Други материали от римската епоха открити в сондажите са: строителна керамика – тухли, фрагменти от покривни керемиди, бронзови монети, сребърна монета, бронзов пръстен, железни скоби, гвоздей, ножчета, оловни предмети с неясно предназначение и др.

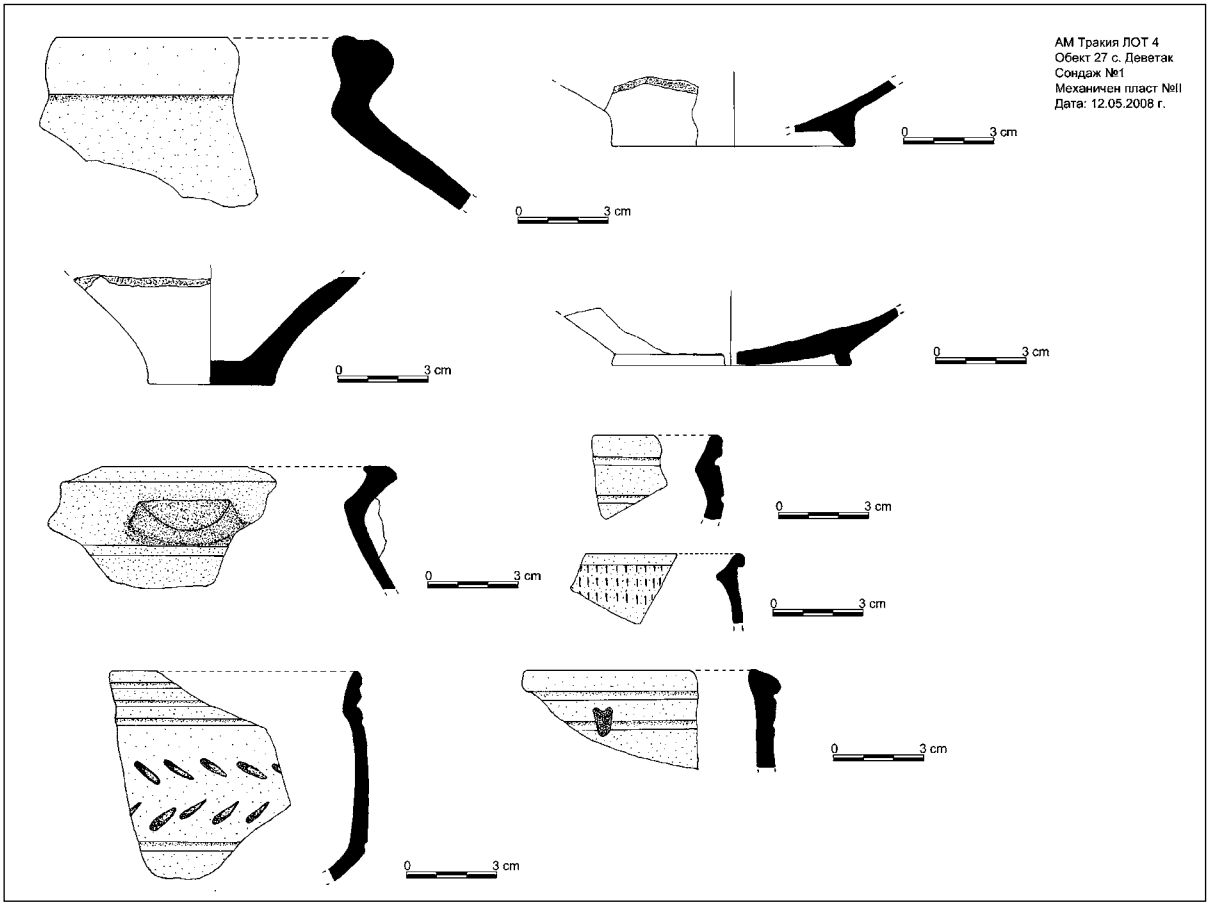

Обр. 1. Керамика от Сондаж 1.

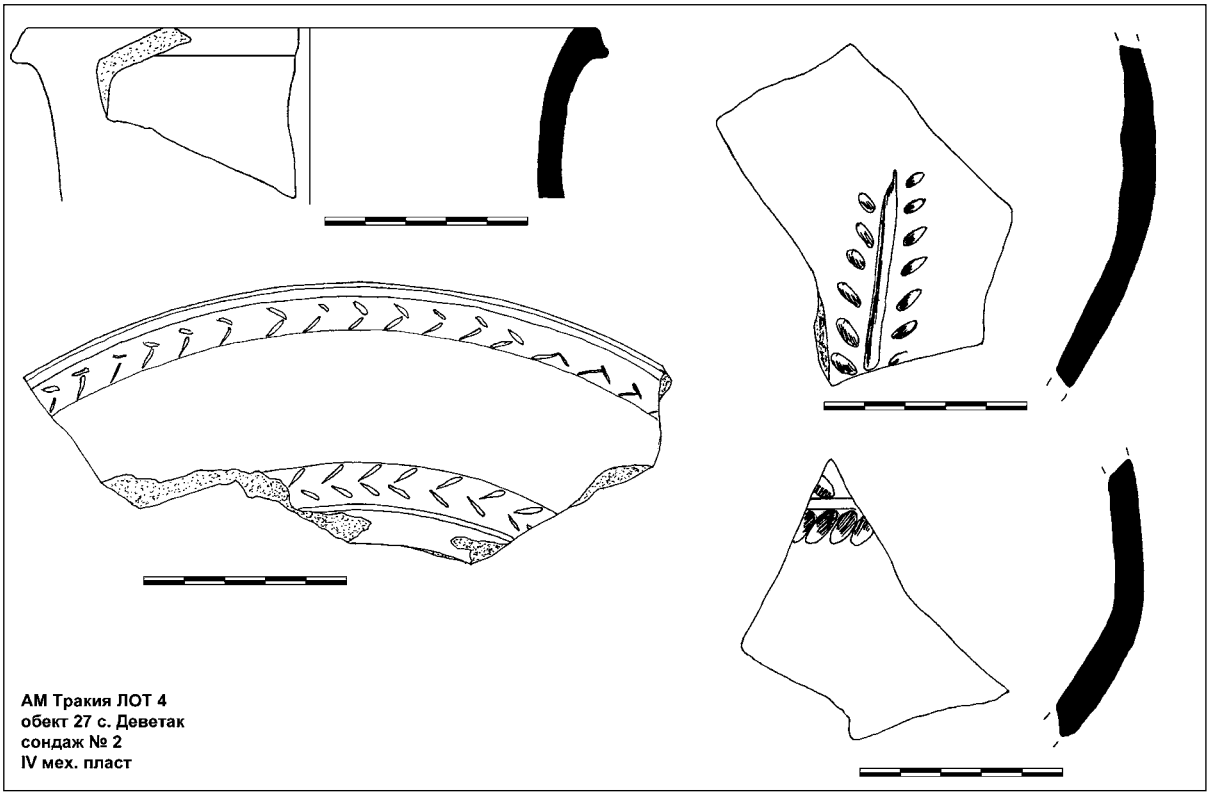

Обр. 2. Керамика от Сондаж 2.

Най-масовият материал от римската епоха е керамиката – силно фрагментирана, като не е открит нито един цял съд. Керамиката се разделя на две основни групи: работена на грънчарско колело и на ръка, като преобладава първата. Типовете съдове от тази група са представени от паници, амфоровидни съдове, чаши и гърнета. Преобладават фрагментите от гърнета, купи и паници. Повечето от паниците са със завит навън ръб на устието. Керамиката е с различни нюанси на кафявия, червения, розовия или сивия цвят на повърхността. Върху някои от фрагментите има следи от червен или кафяв лак. Глината за изработването на тези съдове в повечето случаи е фино пречистена с много дребни примеси. В процентно отношение на второ място могат да бъдат поставени амфоровидните съдове. Чашите в повечето случаи са тънкостенни, тялото е поставено на ниско конкавно столче. При гърнетата в глината има дребни кварцови примеси, като стените на някои са по-грубо огладени. След изпичането си тези съдове са придобили сив, червено-кафяв или червен цвят. Типовете съдове са характерни за II-IV в. Част от керамиката е внос.

Малък е броят на керамичните фрагменти от съдове работени на ръка. Цветът на керамиката е кафяв до черен или червен. Съдовете са дебелостенни.

Материали от ранно- и късножелязната епохи са открити в сондажи № 3, 14 и 16. В сондаж № 3, до 6 механичен пласт, който се изчерпва на дълбочина 0,75 м, керамиката е римска. На дълбочина 0,80 м е разкрита плитка яма с дълбочина 0,10 м и елипсовидна форма на отвора. Границите ѝ се очертават слабо с жълтеникаво-кафява пръст. Пълнежът ѝ е от кафяво-сива пръст, въгленчета, два фрагмента тракийска керамика на колело и един малък камък.

Сондаж 16. В трети механичен пласт, е открита керамика от КЖЕ на колело. В сондаж 14 – са проучени 5 ями, които се очертават на терена на дълбочина 0,60 м. Отворите им в хоризонтален план са кръгли, във вертикален план са с цилиндрична, полусферична и крушовидна форма. Дъната им са заоблени. Стените им не са обмазани. Най-дълбока е яма № 2 – 1,10 м от вкопаването ѝ в материка. Яма № 5 не е допроучена, т. к. част от нея попада под стените на сондажа. Пълнежът на ямите се състои от тъмна сиво-пепелива пръст, отличаваща се по цвят от околния терен. В пълнежа се откриват керамика, животински кости, много въглени, камъчета, както и фрагменти мазилка. Керамиката на ръка е от дебелостенни съдове с черен, сиво черен и червен цвят. Керамиката на колело е от съдове със сив цвят на повърхността (местни скифоси). В яма № 4 е открит бронзов пул.

В западния профил на сондажа се очертава пласт сива пръст, с дебелина 0,37 м, наситен с разсейки от замазка. Под него има пласт от светлокафява пръст със стерилен характер. Този горен сив пласт се проследява в целия сондаж.

В сондажи 2, 5, 12 и 13, в долните пластове след дълбочина 0,80 – 0,90 м, са разкрити материали и структури от РБЕ. В сондаж 2, до дълбочина 0,75 м, керамиката е от римската епоха, открити са и две бронзови монети от IV в. На дълбочина 0,80 м бе засечено петно от по-тъмна пръст, което на дълбочина 1,30 м се очерта по-ясно и наложи разширяването на сондажа в западна посока. При достигане на посочената дълбочина в разширението за съжаление структура не се очерта (първоначално предполагахме, че е яма или жилище). На тази дълбочина се разкри керамично струпване, състоящо се от животински кости и фрагменти керамика отнасящи се към началото на РБЕ.

В сондаж 12 е разкрит *in situ* дебелостенен хранилищен съд, отнасящ се към РБЕ. В горните пластове на сондаж № 13, до дълбочина 0,70 се открива римска и малък брой тракийска керамика. На дълбочина от 0,80 до 0,98 м са открити големи парчета жилищни замазки (15 х 15 см); при някои от тях си личат следите от пръти; следи от опалване; цвят от светло жълт до сив. В тази структура освен замазки се откриват големи фрагменти от дебелостенни съдове с богато украсена повърхност, работени на ръка, животински кости и дребни камъни. Керамика се отнася към самото начало на РБЕ. Вероятно тази структура принадлежи на жилище, което се е развило в северна и южна посока.

Сондаж № 5. В С част, на дълбочина 0,70 м е разкрит животински скелет – най-вероятно на куче. Ориентация Ю – С (глава на юг), легнало е на дясната си страна. В южната част на сондажа в по-долните нива – под 0,60 м, се откриват не голямо количество фрагменти от керамика на ръка. На дълбочина 0,77 м е засечена яма, която е с елипсовиден отвор. Ямата се изчерпа на дълбочи-

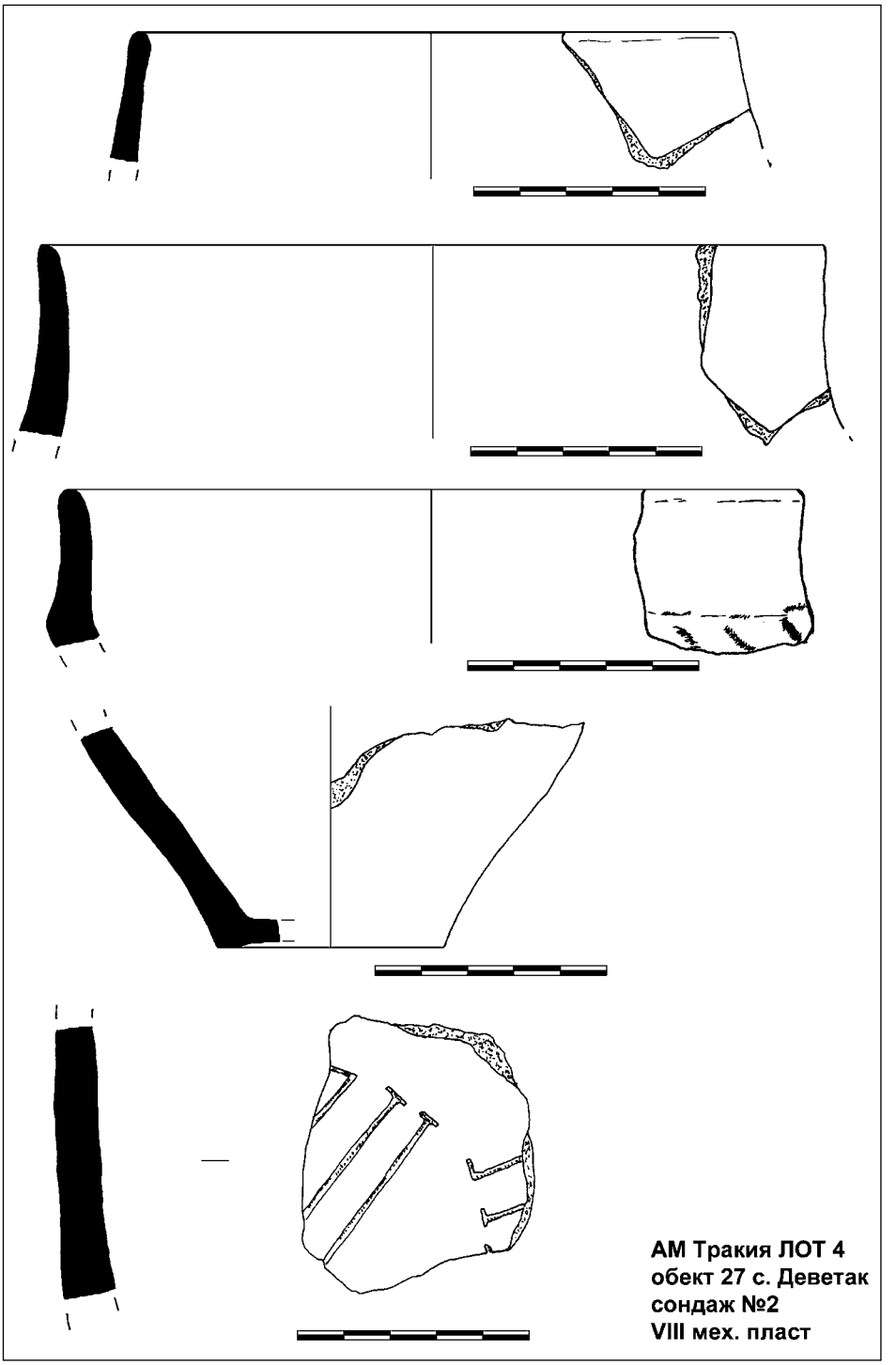

Обр. 3. Керамика от Сондаж 2.

на 1,27 м. Пълнежът на ямата е от големи фрагменти замазка, големи фрагменти дебелостенна керамика, работена на ръка, без украса и с украса под устието, фрагментирана чаша, цяла малка чашка, фрагменти от паница, малко въгленчета и дребни камъни. На дъното на ямата, в центъра ѝ има опалване. Керамиката от ямата се отнася към началото на РБЕ – Черна вода.

На база на проведените сондажни проучвания на обект № 27 става ясно, че обектът е бил обитаван през раннобронзовата, тракийската и римската епоха. Проучването на обекта не е завършило и следва да продължи.

№11. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 25 ПО ТРАСЕТО НА АМ ТРАКИЯ, ЛОТ 4, КРАЙ С. МАЛЕНОВО, ОБЩ. СТРАЛДЖА

Анелия Божкова, Анета Петрова

През м. март – април 2008 г. беше проведено сондажно археологическо проучване на обект № 25, км 307+500 – 307+900 по трасето на АМ Тракия, ЛОТ 4, намиращ се в землището на с. Маленово, общ. Стралджа. В разкопките взеха участие студенти от НБУ и докторанти от НБУ и НАИМ-БАН.

Обектът се намира на около 1,5 км южно от с. Маленово, в м. Кумлука. В зададените за проучване километри сервитут са включени дере, както и малка част от прилежащия му десен и целия ляв склон. Основната част от обекта представлява полегат склон, обърнат на североизток. На север, между селото и обекта, тече река Мочурица. Върху същия склон, на север от сервитута на магистралата има извор, който сега е каптиран. Приблизително от каптажа до сервитута на юг се откриват археологически материали от ранната и късната желязна епохи.

Чрез 38 сондажа, разположени на около 30 м един от друг, са проучени 400 линейни метра от трасето на АМ Тракия. Сондажите са с размери 5 х 2 м, ориентирани по дължината си в посока север-юг. Разположени са по границите на сервитута, както и в центъра, така, че да обхванат най-пълно предвидената за проучване площ. Четири от сондажите са разширени с цел доразкриване на регистрирани в тях съоръжения или изясняване на ситуации. В рамките на сондажите са отне-

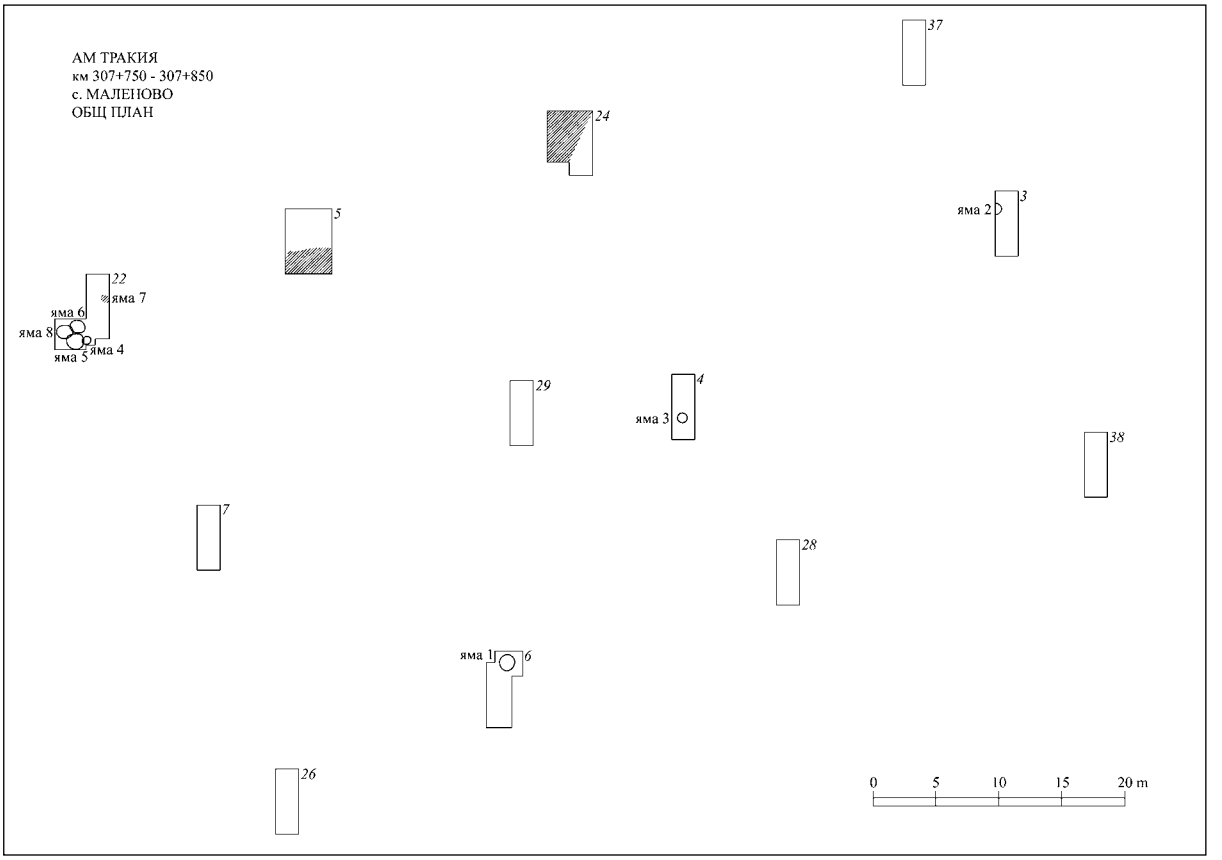

Обр. 1. с. Маленово, общ план на сондажите по трасето на АМ Тракия, км 307+750 – 307+850

мани механични пластове до регистриране на съоръжения или до достигане на стерилния пласт (жълта, глинеста пръст).

В резултат от направените сондажи е установено, че от дясната страна на дерето, както и в горната част на склона от лявата му страна, няма културен пласт или съоръжения. Фрагментите от керамични съдове и мазилки от тези сондажи са открити на повърхността, броят им е малък, а повърхността силно изтрита и най-вероятно са разнесени при разораването на склона.

Основната част от археологическите материали, както и запазените структури са разположени в ниската част на левия склон. Ограничена е площ от около 100 линейни метра (км 307+750 – 307+850), която е определена за допълнително проучване, а останалата е предадена за строеж на магистралата.

В тази площ са регистрирани и проучени осем съоръжения (Обр. 1) – ями, вкопани изцяло (яма 7) или частично в древния хумус. Те са разположени самостоятелно (ями 1 – 3, 7) или на групи в рамките, на които се застъпват (ями 4 – 6, 8). Формата на ямите в план е овална, близка

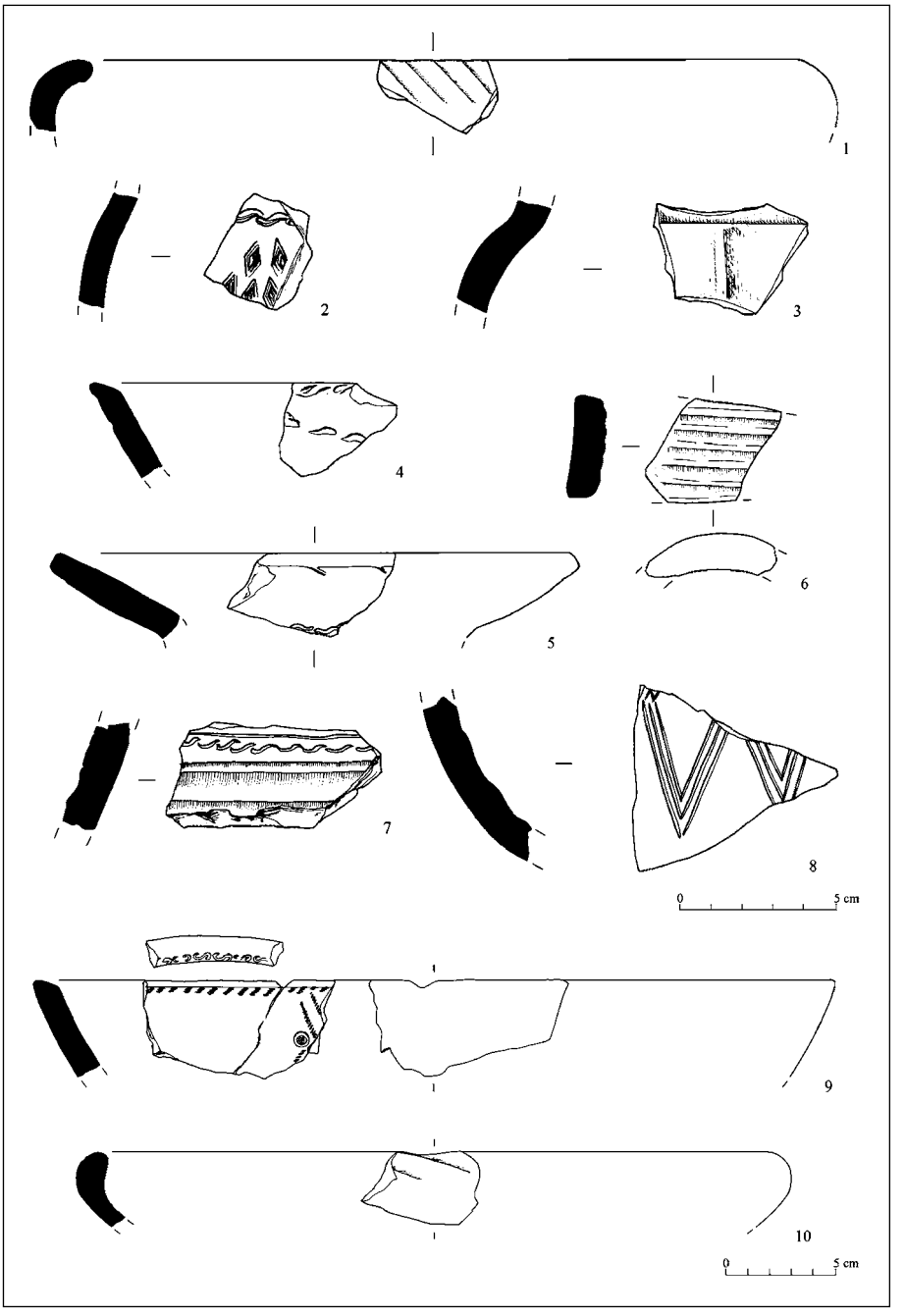

Обр. 2. Керамика от яма 1 (1 – 2), яма 2 (3 – 4), яма 3 (5 – 6), яма 4 (7, 9) и яма 6 (8, 10)

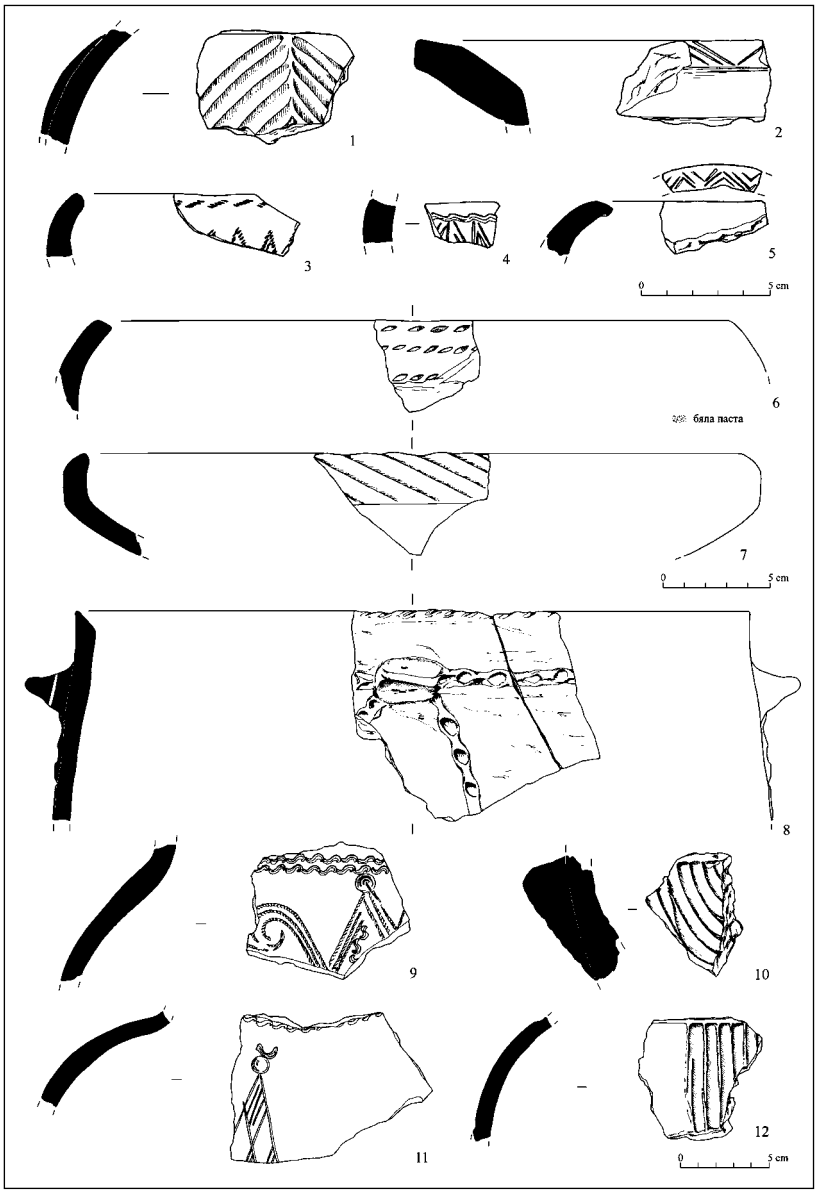

Обр. 3. Керамика от яма 5 (1 – 3, 6), яма 7 (4) и яма 8 (5, 7 – 12)

до кръг, а в профил най-често полусферична. Запълнени са с еднородна тъмнокафява пръст, подобна на хумус, в която има дребни въгленчета и парченца отухлена глина и по-едри мазилки. В три от съоръженията са открити части от хромели (ями 5, 6, 8), в яма 4 – каменно топче за прашка, а в яма 6 – фрагмент от каменна брадва. Сред археологическите материали преобладават фрагментите от керамични съдове, концентрацията, на които в някои от съоръженията е висока (ями 4 – 6, 8), а в други ниска (ями 1 – 3). В ямите с повече керамика се откриват по няколко фрагмента от един съд, но никога от цял. Керамиката е изработена на ръка и може да се отнесе към ранната желязна епоха (Обр. 2 – 3). Срещат се фрагменти от двете основни за епохата групи, определени най-общо като груба и фина керамика. Видимо преобладават частите от големи съдове (хранилища) от групата на фината керамика, макар да се откриват и фрагменти от купи и чаши, както и от гърнета от групата на грубата керамика. Украсени са предимно с отпечатани орнаменти (S-ове, псевдошнур, образуващ различни мотиви, концентрични кръгчета), макар да се срещат и канелирана и врязана украса.

Освен ямите на две места са открити участъци с концентрация на керамични фрагменти, без да може да се регистрира културен пласт или съоръжение. В едното от тях (сондаж 24) е намерено известно количество фрагменти от керамични съдове и мазилки, докато в другото (сондаж 5) има почти изключително само мазилки и съвсем незначително количество части от съдове.

С изключение на струпването от мазилки в сондаж 5, където са открити фрагменти от съдове, изработени на грънчарско колело, отнасящи се към късната желязна епоха, останалите фрагменти са от ранната желязна епоха. Някои белези, като комбинацията между S-ове и канелюри и украсените широки устия дават основание керамиката, а от там и съоръженията да бъдат отнесени към границата между първата и втората фаза на ранната желязна епоха (Gotzev 1994, 113, 120 – 121; Ников 1995, 116 – 117).

На този етап на проучване е трудно да се даде убедителна интерпретация на самите структури. Очевидно ямите от ранната желязна епоха са свързани с комплекс, развиващ се около извора на север и вероятно представляват най-южната му част.

Литература:

Ников 1995: К. Ников. Украса на керамиката от ранножелязната епоха от местността „Градището“ край село Главан. – В: Марица-Изток. Археологически проучвания, т. 3, Раднево, 1995, 115 – 123.

Gotzev 1994: A. Gotzev. Decoration of the Early Iron Age pottery from South-East Bulgaria. – In: The Early Hallstatt period (1200 – 700 B.C.) in South-Eastern Europe. Alba Iulia, 1994, 97 – 127.

№12. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 12, ЛОТ 3 НА АМ ТРАКИЯ

Йордан Гатев

Сондажните археологически проучвания на обект № 12, ЛОТ 3 на АМ Тракия, км 264+500 – 265+600, намиращ се в землищата на с. Биково и гр. Кермен, община Сливен, бяха проведени от 14.04. до 30.05.2008 г. Проучванията бяха извършени от екип в състав: д-р Й. Гатев (НАИМ-БАН) – ръководител, д-р И. Борисова (СУ „Св. Климент Охридски“) – заместник ръководител, и ст.н.с. д-р И. Сотиров (НАИМ-БАН) – научен консултант. В проучванията участваха студенти от СУ „Св. Климент Охридски“ и работници от с. Биково.

Предварителният оглед на трасето на магистралата доказа следи от живот от ранната и късната желязна епоха, късната античност и османския период. По маркирания от геодезисти от НАПИ участък от магистралата, с дължина 1100 м, който е разделен от съвременен канал на две части, бяха заложени 41 сондажа с дължина 5 и 10 м. В направените сондажи №№ 1 – 10 бяха открити фрагменти от керамични съдове, доказващи изводите от предварителния оглед. В този сектор не бяха открити никакви археологически структури и стана ясно, че керамиката е влачена от земеделските машини при обработка на намиращите се наблизо структури от посочените периоди.

При поставянето на сондажи №№ 11 – 21 и 27 в западната половина на участъка, между км 264+700 – 264+900, източно от напоителния канал, се открива обилно количество керамика и горели мазилки, датиращи от ранната желязна епоха, късната античност и османския период. В сондаж № 27 бе открита яма с плоско дъно, с пълнеж от въглени, кости и керамика от ранната желязна епоха. След направените анализи от н.с. д-р Цв. Попова и ст.н.с. д-р Л. Нинов бе констатирано, че въглените са от дъб, топола и клен, а костите – от овца. В профила на сондажа, както и на другите сондажи в този участък се очертаха структури, представляващи вкопани в материка траншеи с различна ширина и форма. В пълнежа на траншеите се откриват фрагменти от керамични съдове от споменатите епохи, както и парчета от горели мазилки. Открити бяха и кремъчна стъргалка и тежест за вертикален тъкачен стан. Откритите структури очевидно пресичат трасето на магистралата между км 264+700 – 264+900 и следва да бъдат проучени чрез редовни археологически разкопки.

От км 264+900 до км 265+600, в източна посока по трасето на магистралата и западно от напоителния канал, бяха заложени сондажи №№ 22 – 26 и 28 – 41. В тях не бяха открити археологически структури. Въпреки това бяха открити фрагменти от керамични съдове от откриваните в западната половина на обекта епохи. В сондаж № 36 бяха открити фрагменти от късната желязна епоха. Намираната керамика явно е влачена при обработка на земята от намиращи се извън сервитута на магистралата поселения. Становището на екипа е, че този участък може да бъде освободен за строителство.

№13. ЯМЕН КОМПЛЕКС ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА ПРИ С. ДОЛНО ЧЕРКОВИЩЕ, ОБЩ. СТАМБОЛОВО

Георги Нехризов, Юлия Цветкова

Във връзка с осъществяването на проект за интердисциплинарни изследвания през юли 2008 г. беше извършен оглед на няколко тракийски обекти в долината на р. Арда. Тогава беше установено, че в югоизточното подножие на възвишението Хамбар кая при с. Пчелари, на което има некропол от 4 скални гробници, се извършват изкопни работи с машини. В резултат на това е оформен изкоп, с размери 80 х 30 м, който достига в най-дълбоката си част до 2,50 м. Проверката установи, че строителните дейности са нарушили археологически структури. Това даде основания изкопните работи да бъдат спрени и спешно да се организират спасителни разкопки.

Археологическите проучвания се проведоха в края на юли 2008 година.[1] Машинният изкоп е направен по продължението на малко дере, като е отнета значителна част от склоновете му. По този начин от изток е оформен дълъг около 70 м профил, ориентиран приблизително в посока север-юг (Обр. 1). В северната му част, където достигната дълбочина е най-голяма, в продължение на 9,50 м в профила личи неравномерно отложен пласт от тъмнокафява до черна пръст, с максимална дебелина около 2,20 м. След почистването на този участък от профила ясно се разграничиха два слоя: горен – от кафява пръст, достигащ в южната си част дебелина от 1 м и долен – от сивочерна пръст, наситена с археологически материали, с дебелина от 1,20 м. Под него в жълтеникавата материкова основа ясно се очертава всечено русло, а на повърхността на терена все още личи слабо хлътване. Резултатите от седиментоложките изследвания на това място показват, че при преноса на седимента от горните два пласта има участие на вода. Характеристиките на материалите в тях показват, че те са отложени от непостоянни потоци, които се активизират при поройни валежи или снеготопене.[2]

Тези наблюдения позволяват да се изясни отлагането на пласта с археологически материали – техният произход явно е свързан с разположения източно масив Аул кая, на който са регистрирани няколко тракийски обекта, включително проученото през 2007 г. светилище от КБЕ и РЖЕ (Нехризов 2008). При липсата на възможности за нормални археологически разкопки, проучването на акумулирания вследствие на воден транспорт пласт не беше оправдано. Данни за неговата хронология бяха придобити след обстойно преглеждане на купчините от изхвърлена насипна пръст, в която се откриваха множество керамични фрагменти (Обр. 2).

В рамките на изградената план-квадратна мрежа беше заложен сондаж с размери 5 х 5 м, с който се целеше изясняване характера на структура, разкрита след отнемането на хумусния пласт с машини в участък източно от изкопа. При проучването се установи, че това е негативен контекст с неправилна форма от сиво-пепелива пръст, в която се откриват керамични фрагменти от работени на ръка съдове в средна концентрация. Контекстът е плитко вкопан в стерилния седимент, дебелината му варира от 0,10 до 0,15 м. По тази причина и поради компрометирането му при изкопните работи, е трудно да бъде изяснен характерът му. Най-вероятно това петно от сива пръст с археологически материали е част от транспортирания културен пласт, отложен в по-горната част на склона.

В южната част на оформения профил бяха установени две вкопавания, запълнени с тъмна пръст. На достигнатото ниво на изкопа, в този участък, бе регистрирано подобно петно с овална форма. Установи се, че това са три нарушени ями. Ями 1 и 2 са пресечени вертикално, така че повече от половината им е загубена. Устията им се достигат под хумусен пласт с дебелина 0,20 м.

[1] В тях взеха участие студентите по археология Мартин Младенов и Юлия Димитрова.

[2] Геоморфоложките и седиментоложките проучвания са проведени от екип под ръководството на доц. д-р Р. Кендерова от СУ.

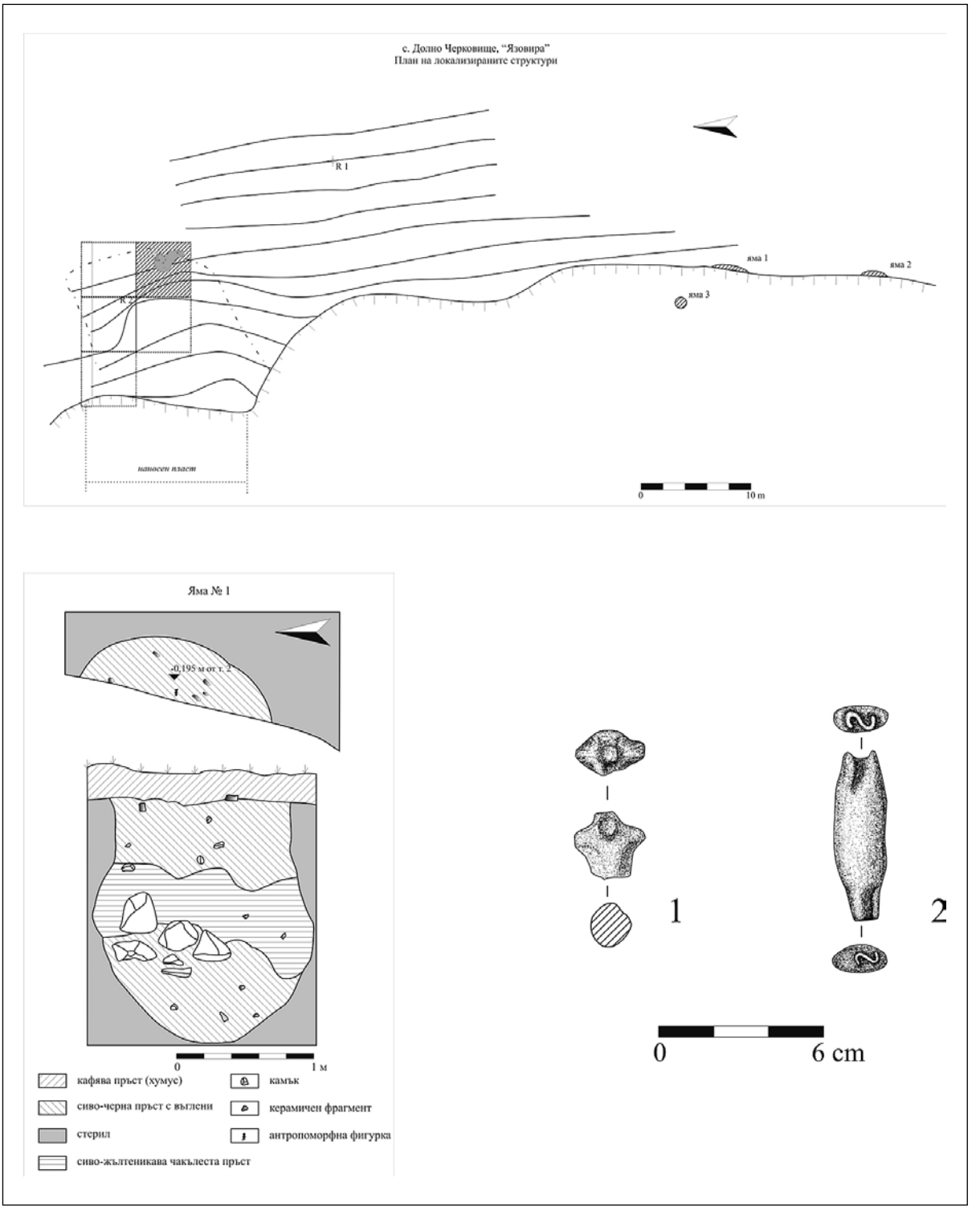

Обр. 1. Общ план на обекта, яма 1 – план и разрез; 1. част от керамична антропоморфна фигурка от яма 1; 2. Печат за украса на керамични съдове от яма 3

Поради нарушенията, размерите и формите на ямите могат да се определят само приблизително. Яма 1 има крушовидна форма и е дълбока 1,60 м, яма 2 е с обърнато-конична форма и достига дълбочина 1,20 м, а от яма 3 са запазени само 0,20 м от долната ѝ част (Обр. 1). В пълнежа на ями 1 и 3 са депонирани основно фрагменти от керамични съдове, в сравнително висока концентрация, въглени, животински кости и дребни находки. На повърхността на яма 1 бе намерена част от ан-

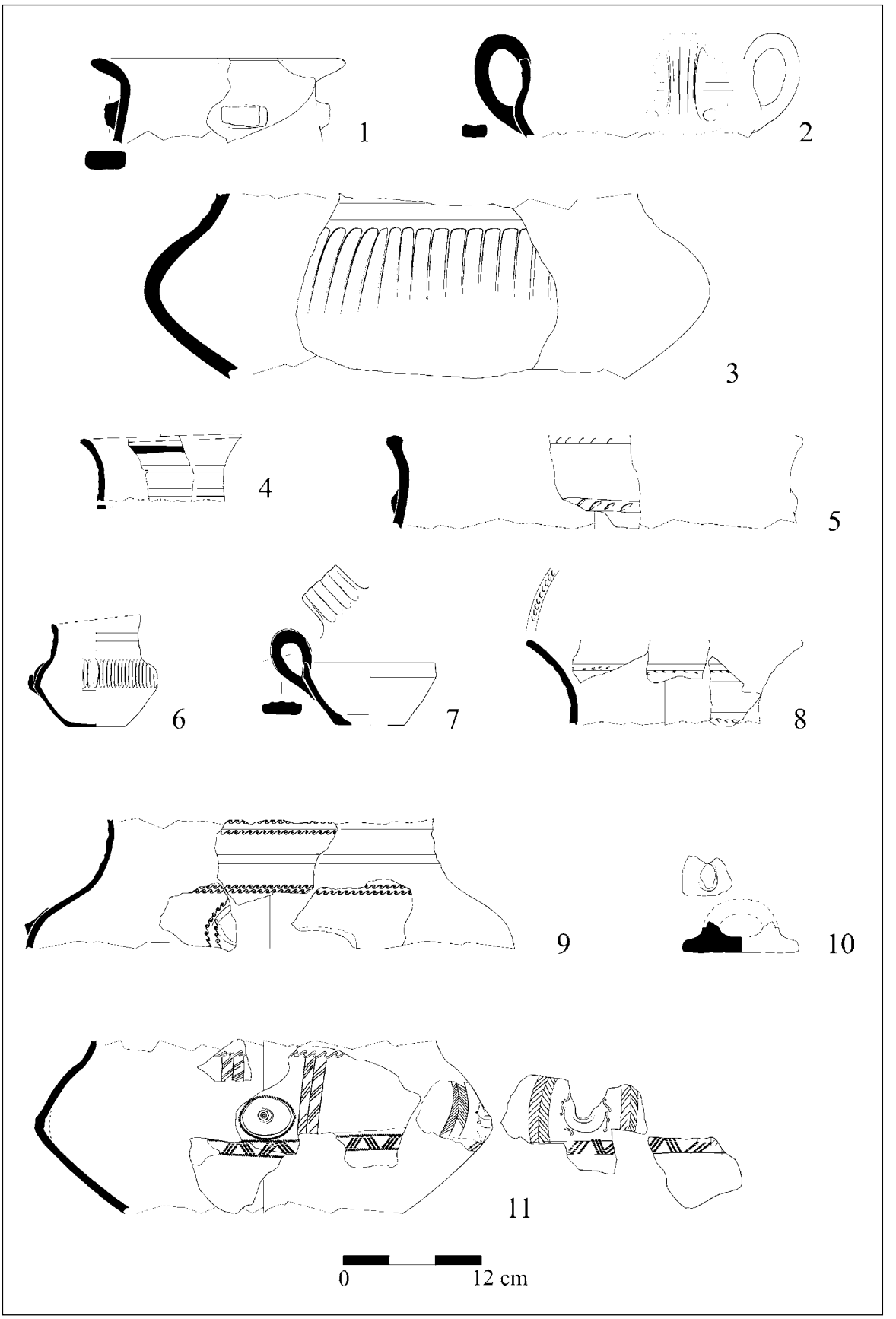

Обр. 2. Керамични фрагменти от обекта

тропоморфна фигурка (Обр. 1.1). В дълбочина, приблизително по средата на пълнежа ѝ, са положени няколко големи речни камъни, под които е установено струпване от керамични фрагменти. В запазената част от яма 3 е разкрит пласт от горяла пръст, добила червеникав цвят, под който на дъното на ямата са положени средно големи ломени камъни. В ямата е намерен двоен печат за негативни S-ове (Обр. 1.2). За разлика от тях запълнителят на яма 2 е от камениста пръст, в която се срещат единични керамични фрагменти, включително и от късносредновековни съдове.

Материалите, произхождащи от проучените структури и от насипната пръст, позволяват да се прецизира времето на функциониране на обекта основно в рамките на втория период на РЖЕ (Обр. 2).

В резултат от проведените наблюдения е изяснено, че освен проучените ями при изкопните работи са унищожени и други такива съоръжения. Явно долната полегата част на западния склон на масива Аул кая през РЖЕ е използвана като място за оформяне на ями и провеждане на свързаните с това ритуали. Няма съмнение, че ямният комплекс е във връзка с намиращите с в непосредствена близост синхронни обекти – светилището Аул Кая и скалния некропол Хамбар кая. Те са разположени в централната част на Рабовското долинно разширение – територия, в която е установена изключително висока наситеност с тракийски паметници. По двата бряга на Арда са регистрирани 16 групи от общо над 200 скални ниши, 12 скални гробници, няколко пещери със следи от обитаване, 6 селища и 3 светилища (Нехризов 1994, 9).

Литература:

Нехризов 1994: Г. Нехризов. Принос към проучването на скалните гробници в Източните Родопи. – Минало, 1994, 2, 5 – 11.

Нехризов 2008: Г. Нехризов. Тракийско светилище „Аул кая“ при с. Долно Черковище, Хасковско. – Археологически открития и разкопки през 2007 г., София, 2008, 159 – 162.

№14. КОМПЛЕКС ОТ ЯМИ В М. СОЛДЖАКА КРАЙ С. ОВЧАРЦИ

Румяна Георгиева, Красимир Ников, Андрей Стоицов

Обектът се намира на около 2,5 км западно от бившето с. Овчарци, в района на енергийния комплекс „Марица-Изток“. Разкопките на това място започват през 2003 г. и са възобновени през 2007 г.

През 2008 г. работата на обекта продължи в четири сектора. Най-много негативни контексти бяха проучени в т. нар. сектор 1 – мястото, изследвано през 2007 г. Там беше завършено изследването на 5 ями, останали непроучени докрай през миналия сезон и отворени още 21. В сектор 2 – място, намиращо се на около 250 м източно от сектор 1, от регистрираните 13 ями бяха проучени 3. За разлика от останалите места, в тази част на терена при изчерпване на хумуса е била отнета и значителна част от материка, при което гърлата, ако не и по-голямата част от ямите, са били отнесени. Това личи от събраните от машините, на места, парчета от мазилки и керамика от ранната желязна епоха. Ако се съди по гъстотата на регистрираните ями, броят им в тази част на комплекса е бил значителен. В сектор 3, намиращ се на около 200 м на запад/югозапад от сектор 1, бяха регистрирани 8 негативни контекста, от които докрай бяха проучени три ями. В сектор 4 – място, разположено на 150 метра югозападно от сектор 1, беше проучена само една яма, разкрита при прокарване на временен път.

Топография на обекта

Ямите заемат полегат хълм, който се спуска плавно от И на З. От северната му страна има естествен водоизточник. При изкопни работи западната част на хълма е била отнета и в оформения профил ясно се виждат редица от полуразрушени ями и две вкопани структури с правоъгълна форма. Те се проследяват в продължение на 30/40 м и стоят на една линия с контекстите от останалите три сектора, което ги прави част от същия комплекс. Заради изкопните работи, които на практика са унищожили западния край на хълма и поради изградената на изток транспортна лента, не могат да бъдат посочени нито източната, нито западната граница на ямното поле. Подобно е положението на север и на юг, където също са извършвани изкопни работи и прокарвани пътища. На този етап ямите заемат една ивица с дължина около 450 м и с ширина около 100 м, но не може да се твърди, че това са действителните граници на обекта. Част от ямите със сигурност са били унищожени още през римската епоха, когато източната половина на ивицата попада под основите на зидани от камък стени.

Форма и съдържание на ямите

Ямите имат диаметър в горната си част между 0,80 – 2,20 м, а запазената им дълбочина варира от 0,06 до 1,80 м. Сред тях преобладават тези с форма на пресечен конус, има и цилиндрични, а една от тях може да бъде сравнена с чаша (№ 21). Количеството на откритите в ямите културни останки е различно, като сред тях преобладават тези, които съдържат малко и безлични керамични фрагменти. Пълнежът им включва фрагменти от съдове, оръдия на труда, парчета от преносими огнища, животински кости, мазилки, въглени и пепел, често в концентрации. Сред находките има фрагментирани цели или подлежащи на реставрация съдове, правени на ръка (хранилище) или на колело (две панички и три чаши), глинена поставка (?), части от два зооморфни главнярника, три прешлена за вретено, тежест за стан, оръдия на труда от рог на елен, желязно ножче.

Прави впечатление, че за разлика от ямите от ранната желязна епоха, пълнежът на повечето от тези от късната желязна епоха в сектор 1 съдържа пепел и въглени, което при престъргване на терена придава на петната сив/пепелив цвят; пръстта в тези ями е изключително рохка и те са сравнително „по-богати“. Няколко от проучените през 2008 г. ями имат специфичен облик. Една от тях (№ 42) е сред тези, които се появяват на терена като петна от светложълта материкова пръст; тази пръст представлява „тапа“, която обикновено затваря една частично запълнена яма. В други четири ями, всички от късната желязна епоха и намиращи се близо една до друга, бяха регистрирани ясни следи от срутвания на стените (№ 25, 31, 32, 34). Две от тези ями (№ 32 и 34) се застъпват. В яма № 1 от сектор 4 бяха открити струпани на куп мазилки с ясно оформено лице (от огнище, стена или под), които лежаха върху „килим“ от нарочно подредени керамични фрагменти.

Стратиграфия и дата на обекта

Досегашните наблюдения на терена сочат, че обектът се развива от изток на запад. Най-ранните контексти с дата втори период на ранната желязна епоха се откриват в сектор 2 и в източния край от сектор 1, в който през сезон 2007 от общо открити 26 ями само три принадлежат на късната желязна епоха. Проучените през 2008 г. ями в западната част на сектор 1 са преобладаващо от късната желязна епоха или ако съдържат керамични фрагменти, които имат характерните за керамиката от ранната желязна епоха черти, те често са заедно с парчета от транспортни амфори или от съдове, правени на колело. Най-късните фрагменти от съдове в ямите (сектор 3 и 4) са от IV в. пр. Хр. Засега не може да се каже със сигурност дали има непрекъснатост в развитието на обекта.

№15. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ И СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНОНЕОЛИТНАТА, РАННОЖЕЛЯЗНАТА И КЪСНОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА ПРИ С. СЪРНЕВО, ОБЩИНА РАДНЕВО (АМ „ТРАКИЯ“, ЛОТ 2, ОБЕКТ № 5 КМ 226+600 – КМ 226+850)

Милена Тонкова, Ивайло Караджинов, инж. Никола Тонков

Геофизично проучване и сондажните археологически разкопки на обекта при с. Сърнево бяха проведени за период от 35 дни през месеците април – май 2008 г. от екип в състав: ръководител ст.н.с. д-р Милена Тонкова (НАИМ-БАН), зам. ръководител Ивайло Караджинов (докторант в НАИМ-БАН), инж. Никола Тонков (геофизик в НАИМ-БАН), студенти от НБУ и СУ „Кл. Охридски“. В проучването, изготвянето на документацията и реставрацията на находките взеха участие специалисти от АМ Раднево.

Обект № 5 по трасето на АМ Тракия е разположен върху слабо изявена незаливна тераса на десния бряг на р. Азмака, приток на р. Сазлийка. Площта на обекта е 11 дка. На около 2 км южно от обекта се намира праисторическа селищна могила, както и епонимното селище от РЖЕ, попадащо в землището на с. Пшеничево.

С цел оптимизиране на проучването бе извършено тотално геофизично проучване. За тази цел теренът бе изцяло освободен от насажденията. Беше положена и планквадратна геодезична мрежа. Геофизичното проучване включи измервания с използването на геомагнитния метод. Магнитопроучването е може би най-предпочитания метод за проучване на археологически обекти. Методът се базира на две фундаментални дадености: съществуването на естествено земно магнитно поле и на свойството на веществата да се намагнитват под действието на външни магнитни полета, както и на факта, че голяма част от археологическите структури демонстрират магнитни свойства, различни от тези на вместващата ги среда. Основният фактор, който влияе върху магнитната възприемчивост на почвата (средата, в която обикновено са разположени археологическите структури), е наличието на по-слабо или по-силно магнитни окиси на желязото. Като правило, почвите, които са били образувани по време на обитаването на терена в древността, вследствие на протекли химични процеси, при които по-слабо магнитните съединения на желязото преминават

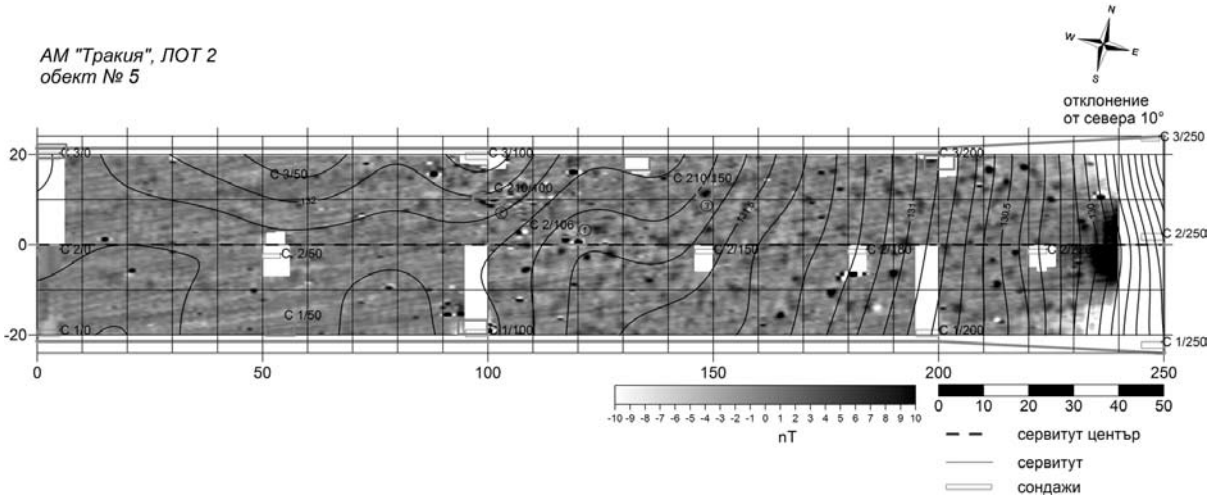

Обр. 1. План на обекта с резултатите от геомагнитното проучване

в по-силно магнитни, придобиват повишена магнитна възприемчивост (Le Borgne 1955; Le Borgne 1960; Tite, Mullins 1971; Fasbinder, Stanjek 1993). По отношение на археологическите структури, може да се даде пример с ров или яма, вкопани в стерилния терен и запълнени с почва, които ще предизвикат характерни положителни аномалии. В същото време, например, основи на стени от варовик, който е практически немагнитен, вкопани в почви с по-високи магнитни свойства, ще предизвикат отрицателна аномалия. Друго благоприятно обстоятелство за прилагането на геомагнитния метод е свойството на глините да повишават магнитната си възприемчивост при нагряване, а когато температурата е над точката на Кюри (за магнетита точката на Кюри е 565, а за хематита – 675 (Ейткин 1963), да придобиват и тъй наречената термоостатъчна намагнитеност, която се запазва и след тяхното изстиване. Това позволява да се откриват всякакви структури подложени в древността на нагряване (пещи, огнища, останки от опожарени сгради и т. н.). Въпреки че промените в земното магнитно поле, свързани с археологически структури, обикновено са незначителни, те успешно могат да бъдат регистрирани със съвременните магнитометри.

Обр. 2. Деструкции от жилище от късния неолит

Обр. 3. Амфоровиден съд-хранилище от втората фаза на ранната желязна епоха

Геомагнитно проучване на обекта при с. Сърнево беше извършено на площ от 9600 кв. м., т. е. на почти цялата площ от обекта. Гъстотата на измерване беше 1 м на 0,25 м, която е препоръчителната гъстота при първоначалното изследване на напълно непознати обекти (Jones 2008, 22).

Резултатите от проучванията са представени на Обр. 1. По стойностите на измерения вертикален градиент на земното магнитно поле могат да се направят следните заключения. Сравнително добре се отделят две зони. Първата, от западната периферия на обекта до около 70 – 80 м, се характеризира с почти пълната липса на магнитни аномалии. По на изток следва участък с дължина 150 – 160 м, в който се очертават много на брой не особено интензивни и малки по площ магнитни аномалии. В най-източната част на обекта, след метър 240, магнитно поле рязко се покачва като стойност. Това повишение очевидно е предизвикано от съвременни намеси, най-вероятно от прокарани тук подземни съоръжения за напояване.

За проверка на част от регистрираните магнитни аномалии бяха заложени четири сондажа. Всички те достигнаха на малка дълбочина до струпвания от изпечена глина и горели мазилки.

Очевидно и останалите аномалии са предизвикани от подобни археологически останки. Категорично може да се твърди, че цялата източна част на обекта е заета от археологически структури. Вероятно в западната част тези структури са по-нарядко. Възможно е, обаче, в този участък те да са от друг характер и да са на по-голяма дълбочина, и да не са регистрирани при геомагнитното проучване.

Освен описаните по-горе, бяха направени още 21 сондажа, равномерно поставени по осевата и сервитутните линии на обекта. Сондажите бяха с размери – 5 на 1,50 м, много от тях с разширения за проследяване на структурите.

В повечето от сондажите бяха открити археологически материали, като в две трети от тях бяха регистрирани и запазени структури от три епохи: късен неолит, втора фаза на ранножелязната епоха и материали от класическата епоха – от V и IV в. пр. Хр. Обектът е с добре изразена вертикална и хоризонтална стратиграфия.

Цялата югоизточна част на обекта е заета от структури от епохата на късния неолит – това са деструкции от глинобитни жилища, „керамични килими", както и вкопани структури – ров и жилище с огнище, хромел, съдове и животински кости. В пространственото разпределение на запазените на място структури от къснонеолитното селище бяха установени концентрации на такива, редуващи се с незаети пространства, обстоятелство, което може да бъде взето пред вид при анализа на вътрешното планиране на селището. Керамиката е в голямо количество. Досега са реставрирани 10 съда, които ще бъдат изложени в експозицията на Археологическия музей в Раднево. Открити са хромели, каменни топки, кремъци и голямо количество животински кости.

В западната част на обекта бяха открити структури и материали от ранножелязната епоха. Предварителните наблюдения показват, че те принадлежат на вкопани съоръжения – ями. Анализът на керамичния материал показва, че сред откритите фрагменти са засвидетелствани основните за керамична група „Пшеничево" декоративни елементи. Наред с изработените чрез щамповане „кръгчета с тангенти" и „есове" се откриват и други характерни за втората фаза на ранножелязната епоха орнаменти като стилизирани изображения на птици, т. нар. триглифно-метопни мотиви, както и други сложни комбинации от отпечатани елементи. Всички те принадлежат към хоризонта на класическата щампована керамика, която се поставя от повечето изследователи във втората фаза на РЖЕ. Освен характерната за епохата керамика бе разкрит на място запазен амфоровиден съд – хранилище, с четири дръжки и излъскана черна повърхност, запълнен с пръст и глини. Въз основа на подобни примери от ямни светилища от района той би могъл да се възприеме и като ритуален комплекс.

В северната част на обекта бяха документирани няколко структури с материали от късножелязната епоха – петно с диаметър 1,50 – 2 м с мазилки и керамични фрагменти от съдове правени на колело със сив цвят, с характерни форми за класическата епоха, както и плитка яма с материали от тази епоха. По периферията на обекта бяха открити и две находки от метал, характерни за това време. Едната е елипсовидна пластинка с щампована украса – край на спирална гривна със стилизирано представена змийска глава. Гривните от този тип са характерни за V в. пр. Хр. и са често срещани в ямните светилища от района. Втората е монета на Филип Македонски, чиято датировка очертава засега долната граница на съществуване на обекта през късножелязната епоха – последната трета на IV в. пр. Хр.

Въз основа на постигнатите резултати, обектът бе предложен за пълно археологическо проучване под ръководството на два самостоятелни екипа – един за селището от късния неолит и един за обекта от I хил. пр. Хр.

Литература:

Гоцев 1994: А. Гоцев. Проучвания на ранножелязната епоха във водосборния басейн на р. Сазлийка – резултати и проблеми. – В: Марица-Изток. Археологически проучвания, 2, 1994, 137 – 142.

Стоянов, Ников 2003: Т. Стоянов, Кр. Ников. Спасителни сондажни проучвания на обекти от ранножелязната епоха в землището на с. Рогозинов, Харманлийско. – В: Годишник на Софий-

ския университет „Св. Климент Охридски“, исторически факултет – специалност археология, 2, 2 – 92. София, 2003.

Эйткин 1963: М. Эйткин. Физика и археология. Издательство иностранной летиратуры, Москва, 1963.

Jones 2008: D. Jones. Geophysical survey in archaeological field evaluation. English Heritage Publishing, 2008.

Fasbinder, Stanjek 1993: J. Fasbinder, H. Stanjek. Occurrence of bacterial magnetite in soils from archaeological sites. – Archaeologia Polona, 31, 1993, 117 – 128.

Le Borgne 1955: E. Le Borgne. Susceptibilite Magnetique Anormale du Sol Superficiel. – Annales de Geophysique, 11, 1995, 399 – 419.

Le Borgne 1960: E. Le Borgne. Influence du Feu Sur Les Proprietes Magnetiques du Sol et Sur Celles du Schist et du Granite. – Annales de Geophysique, 16, 1960, 159 – 96.

Tite, Mullins 1971: M. Tite, C. Mullins. Enhancement of the magnetic susceptibility of soils on archaeological sites. – Archaeometry, 13, 1971, 209 – 219.

Tonkova, Savatinov 2001: M. Tonkova, S. Savatinov. Thracian Culture of the Late Iron Age. In: Maritsa-Iztok. – Archaeological Research, 5, 2001, 95 – 127.

Tonkova 2003: M. Tonkova. Late Iron Age Pit-Sanctuaries in Thrace: The contribution of the studies at Gledacevo. – Thracia, 15, 2003, 478 – 504.

№16. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ЯМИ ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. СЪБОРЕНА КЮПРИЯ, В ГР. СТАРА ЗАГОРА

Петър Калчев

Местността Съборена кюприя се намира в северната част на гр. Стара Загора. Разположена е на южен склон, в подножието на Средна гора. В последните години се обособи като място, където се извършва интензивно строителство на еднофамилни къщи. При изкопни работи, за строителство на къща, са разрушени четири археологически структури. Археологическите проучвания показаха, че това са ями. В запълнителя им се откриха керамични фрагменти, животински кости, въглени, пепел, ломени и речни камъни, изпечени глинени мазилки от жилища с отпечатъци от пръти по тях и др. Спрямо обемите на изкопаните ями археологическите материали в тях са твърде малко. Ямите най-вероятно са изпълнявали ритуални функции при култови обреди. По открития в тях керамичен материал е възможно да ги отнесем към началото на ранножелязната епоха.

№17. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 3, ЛОТ 2 ПО АМ ТРАКИЯ, КМ 218+750 – 219+100, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БОЗДУГАНОВО, ОБЩИНА РАДНЕВО

Красимир Ников, Пламен Караилиев, Андрей Стоицов

Обект № 3 е разположен на около 3 км северно от с. Боздуганово и обхваща част от заливната и незаливна тераси (по левия бряг) на преминаващата непосредствено западно от него р. Бедечка, приток на Сазлийка и попада в обработваеми площи. Археологическото проучване се проведе от 21.04. до 25.05.2008 г. Чрез сондажи (33 на брой), с размери 10 х 1 м беше обхваната

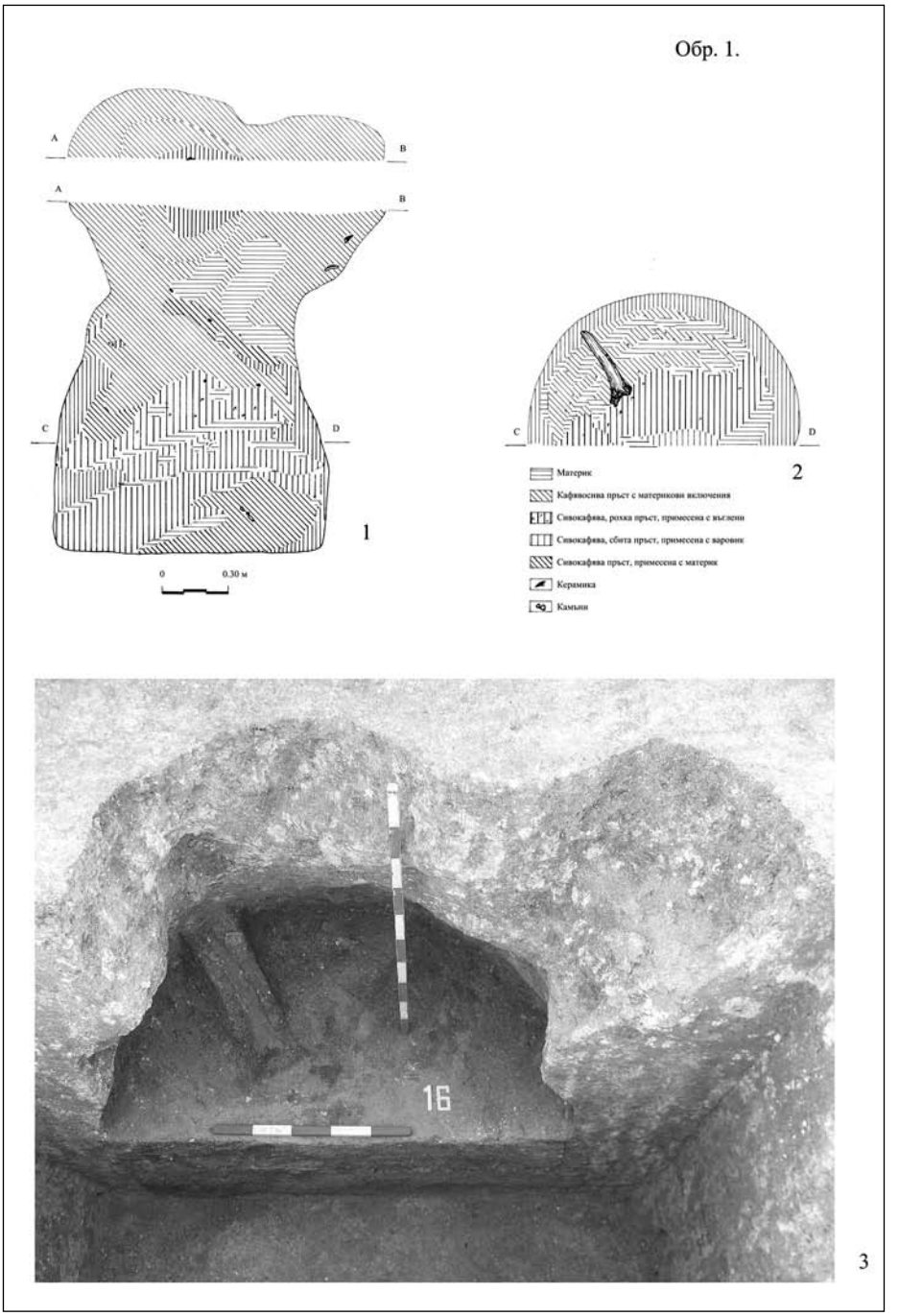

Обр. 1. Обект 3, ЛОТ 2, по АМТ, землище на с. Боздуганово, община Раднево. Сондаж № 16. Яма, късна желязна епоха

цялата площ в границите на сервитута (дължина 350 м и ширина от 40 м в източната част до 60 м в западната част).

По протежение на сервитута е регистрирана следната стратиграфска картина:

– Западна част (км 218+750 – 218+860 заливна тераса). До дълбочина 0,00 – 0,80 – 0,90 м се наблюдава редуване на пластове (с дебелина от 0,10 до 0,15 – 0,20 м) от черна и чернокафява пръст – резултат от разливите на реката. От 0,90 до 1,10 м пръстта изсветлява до светлосива и бяла, след което следва бяла стерилна глинеста основа. Преотложени археологически материали (обезличени керамични фрагменти и дребни късове мазилки) се откриват до 0,80 м;

– Централна част (склон на незаливната тераса км 218+860 – 218+940). След пласт от чернокафява пръст с дебелина от 0,20 до 0,30 м (орница), следва светло бежов материк, примесен с дребни и средни варовикови камъни. В подножието на терасата чернокафявата пръст достига до 0,80 – 1,00 м, вероятно резултат от запълване на естествено хлътване в терена. Археологически

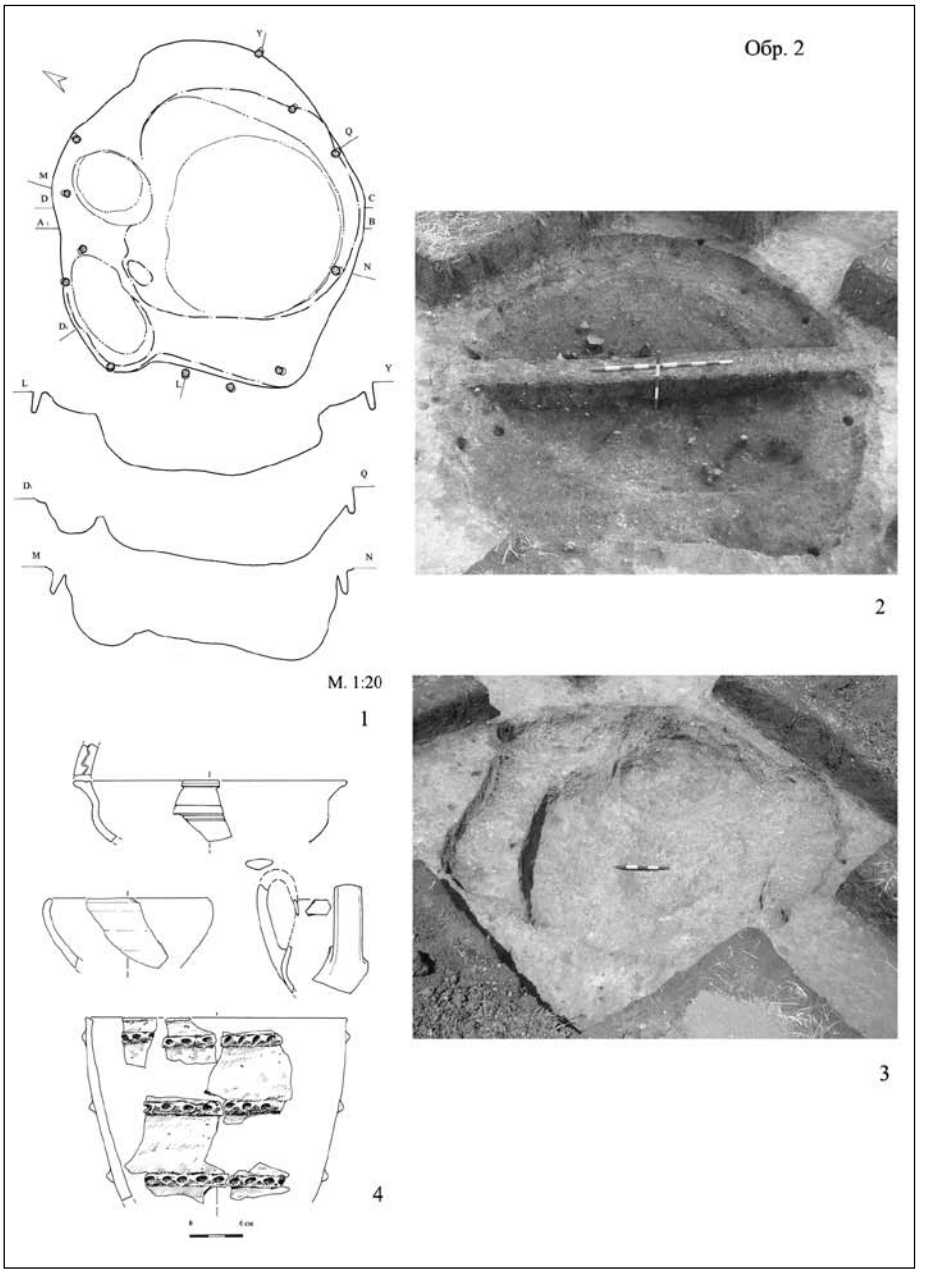

Обр. 2. Обект 3, ЛОТ 2, по АМТ, землище на с. Боздуганово, община Раднево Сондаж № 20. Съоръжение, късна желязна епоха.

материали (фрагменти от съдове работени на ръка и колело, животински кости, късове мазилка) се откриват до границата с материковата основа;

– Източна част (км 218+940 – 219+100). След пласт от сивокафява, сбита орница (0,00 – 0,15/0,20), следва светлокафява глинеста материкова основа. Археологически материали не са открити.

Структури

Археологически структури бяха регистрирани единствено в централната част на обекта (км 218+860 – 218+940).

Сондаж № 16. Разположен е по северната граница на сервитута. На дълбочина 0,20 м беше регистрирана и проучена яма с неправилна форма близка до „пясъчен часовник“ (Обр. 1, 1) и размери: диаметър устие 1,10 м; диаметър дъно 1,50 м и дълбочина 1,60 м. Пълнежът ѝ се състои от различна по цвят и структура пръст, примесена с фрагменти от съдове работени на ръка и колело, късове мазилки, пепел, въглени и животински кости, между които и еленов рог (Обр. 1, 2 – 3). Откритата керамика позволява структурата да бъде отнесена към късната желязна епоха.

Сондаж № 20. Разположен е в северната зона на сервитута. На дълбочина 0,30 м (непосредствено под орницата) бе регистрирано и проучено съоръжение с неправилна форма и размери 2,80 (СЗ – ЮИ) х 3,10 м (СИ – ЮЗ) и максимална дълбочина (в ЮИ част) 0,70 м (Обр. 2, 2). Пълнежът му се състои от пръст с различен цвят и структура, примесена с голямо количество фрагменти от съдове (разположени хоризонтално), фрагментирана пирамидална тежест за стан, пепел, въглени, животински кости и единични камъни. Фрагментите от огнище (в СЗ част), както и дупките от колове по периферията (Обр. 2, 1), позволяват структурата да бъде определена като помещение, най-вероятно със стопански функции. Към подобно предположение насочват и вкопаванията с различна форма и дълбочина (Обр. 2, 1, 3). Керамичният материал (Обр. 2, 4) позволява съоръжението да се отнесе отново към късната желязна епоха.

Сондаж № 25. Разположен в южната зона на сервитута. На дълбочина 0,40 м беше регистрирана и частично проучена яма, с неправилна форма и размери: диаметър (устие) 1,00 х 0,80 м и дълбочина 0,50 м. Тя е запълнена със сиво-кафява пръст, голямо количество материкови включения, късове мазилка и фрагменти от съдове. Датира се в късната желязна епоха. Западно от нея, частично е разчистено петно от дребни по размери мазилки, което има неправилна форма и размери 3 х 3 м. Окончателното му проучване предстои през следващия сезон. Единичните фрагменти от съдове (между мазилките), позволяват то да бъде отнесено към късната желязна епоха. Фрагмент от обгоряла дръжка, принадлежаща на чернофирнисов киликс, позволява да се прецизира времето на съществуване на структурата, което може да се отнесе към средата на V в. пр. Хр.

№18. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В М. БАДЪ БУНАР, СЕВЕРНО ОТ КМ 6+400 – 6+800, АМ ТРАКИЯ, ЛОТ 5 – ОБХОДЕН ПЪТ КАРНОБАТ

Димчо Момчилов, Росица Христова

Обектът в м. Бадъ бунар, разположен северно от трасето на АМ Тракия, ЛОТ 5, км 6+400 – 6+700, Община Карнобат, беше проучен с Разрешение за сондажни проучвания № 630/15.05.2008 г., издадено от Съвета за теренни проучвания при НАИМ-БАН. Археологическите разкопки се проведоха в периода от 02.06.2008 г. до 30.06.2008 г., като се работи с общо 10 работници, осигурени по програма ОСПОЗ от Бюро по труда – Карнобат. По време на работния процес консултант на обекта е ст.н.с. д-р Румяна Георгиева (Институт по тракология при БАН). Геодезическото заснемане на обекта е направено от инж. Атанас Каменаров.

Цел на настоящото проучване беше изясняване на характера на структурите, регистрирани и частично проучени през 2007 г. Поради ограничения брой работници, проучванията бяха съсредоточени само в два участъка:

– Сектор при км 6+700 – 6+800, където са регистрирани следи от ранната и късната бронзова епоха, ямен комплекс от желязната епоха и ранновизантийски некропол от VI в.;

– Сектор при км 6+500 – 6+600, където са регистрирани градежи от античността (II-III в.).

Сектор при км 6+700 – 6+800. През настоящия археологически сезон изследването в кв. I Д продължи от нивото, достигнато през 2007 г. Проучен беше културен пласт със сив цвят и дебелина 0,50 м. Той лежи над стерилна почва с жълт цвят и песъклива структура. В проучваната част от квадрата (5 х 2 м) бяха регистрирани две ями, които са на същото ниво (228,60 м дълбочина), на което през 2006 г. бяха проучени 58 ями.

Означената под номер 1 яма има форма на пясъчен часовник и дълбочина 0,80 м. В найтясната ѝ част бяха открити останки от т. нар. „преносими огнища-олтари“ (Обр. 1). Червеникавият цвят на глината свидетелства за опалване с цел заздравяване на структурата или може да се приеме като доказателство за обредност. Тези останки определят два етапа на запълване на ямата.

В нея бяха открити също фрагменти от съдове, правени на ръка и импортна керамика (дръжка с дата VI в. пр. Хр. и фрагменти от чаши, които могат да се датират от края на VI в. – началото на V в. пр. Хр.).

Яма 2 се намира на 0,40 м южно от първата. По-голямата част от нея остава непроучена под южния профил. Тя има полусферична форма с размери при устието 1,15 м и дълбочина 0,55 м. Сивият културен пласт беше изчерпан и достигнат материк.

Сондаж N-S беше разширен на север, юг и запад и достигна размери 10 м (С – Ю) х 2,70 м (И – З). Проучен беше пласт със сив цвят на пръстта, идентичен с този от кв. I Д. Пластът следва естествения наклон на терена от север на юг. В южния сектор от сондажа продължи разчистването на каменното струпване (Обр. 2), чието проучване започна през 2007 г. Заедно с керамика на ръка и животински кости, в него се откриха голямо количество фрагменти от транспортни амфори от Хераклея Понтика, Хиос и Тасос. Върху три от тях има хераклейски печати, които определят тяхното производство към края на V – началото на IV в. пр. Хр. На същото място през 2007 г. бяха открити фрагменти от амфори от VI в. пр. Хр., произведени в Хиос, Клазомене, Лесбос и Милет.

Огромното количество амфори, няколкото работени камъка (с размери между 0,30 – 0,40 м), парчетата от обмазка, хромелният и точилният камък, открити около струпването, позволяват да се предположи, че то може да е свързано с разположени в близост постройки от VI-V в. пр. Хр., чиито характер и архитектура на този етап остават неизяснени.

В северния сектор от същия сондаж беше регистрирано петно с размери 1,10 м (С – Ю) х 0,70 м (И – З), отличаващо се с червеникав цвят на пръстта и множество ситни камъчета. За момента то хипотетично може да бъде определено като част от деструкция на глинобитна структура, предвид откритите около него *in situ* керамика, каменна брадва и няколко глинени прешлена.

Сектор при км 6+500 – 6+600. Сондажът при кота R 40 се разшири с цел цялостно проучване на античната постройка от II-III в. Разкрита беше западната част на сградата, чиито основи от запад и юг са от камъни на

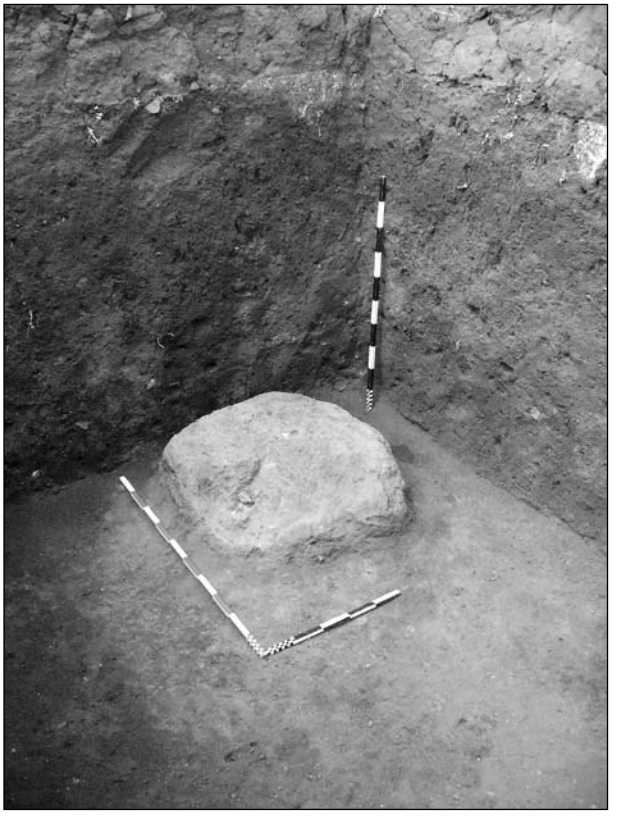

Обр. 1. Яма 1 в кв. I Д

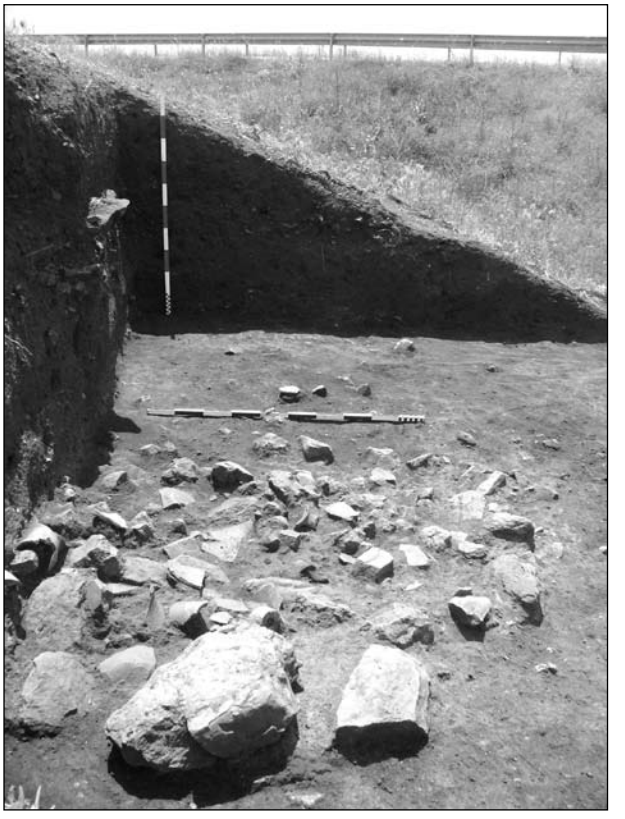

Обр. 2. Сондаж N-S – каменно струпване с фрагменти от амфорна тара

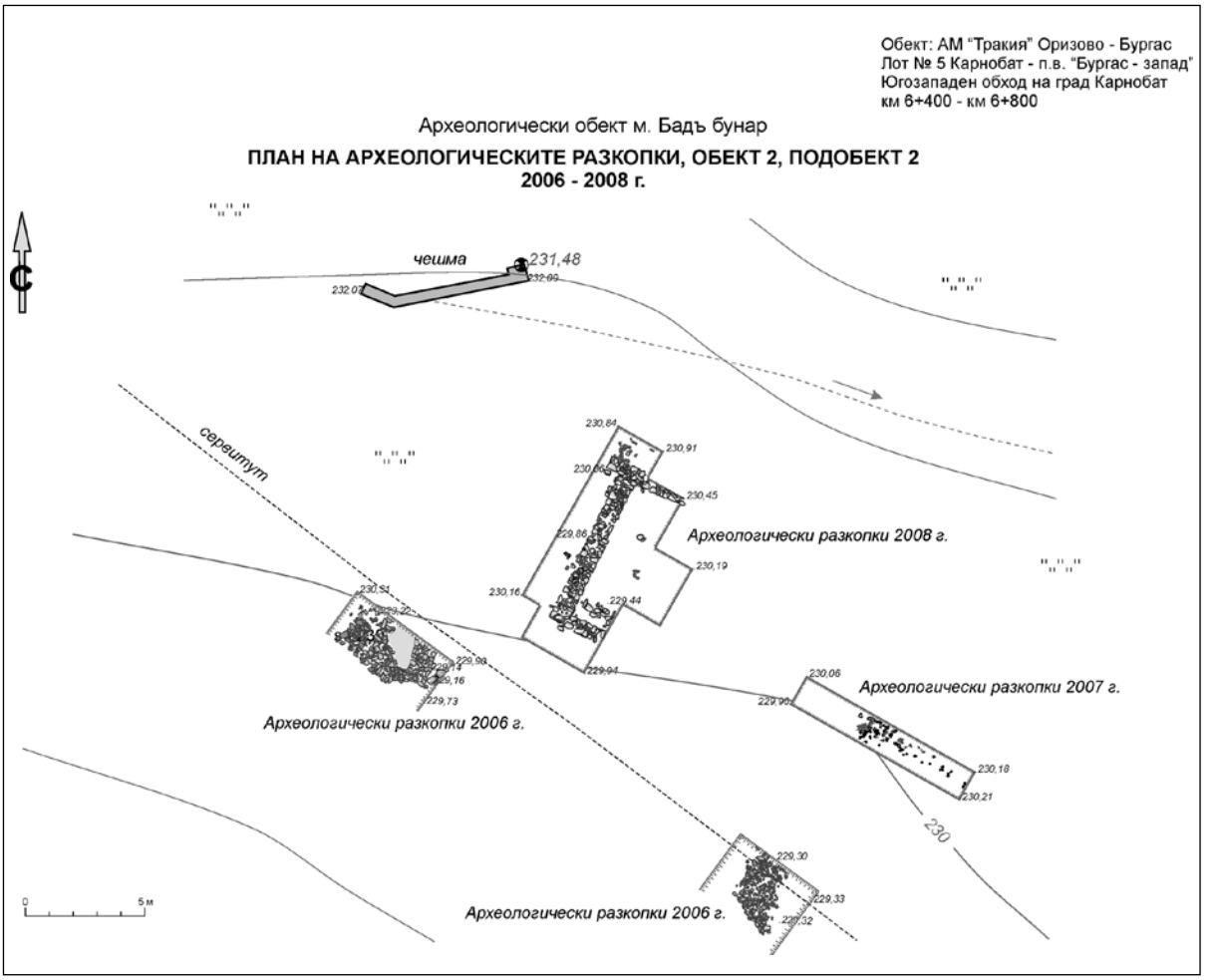

Обр. 3. Ситуиране на античната постройка от 2008 г. спрямо проучванията от 2006 и 2007 г.

калова спойка, а от север – споени с бял хоросан. Изцяло разкритата западна стена е с дължина 6,80 м и дебелина между 0,60 – 0,80 м (Обр. 3).

И през този археологически сезон не бяха открити гробове от ранновизантийския некропол. При търсенето им в най-източната част от обекта беше зачистен профил с дължина 8 м в посока изток-запад и максимална височина 1,20 м. При зачистването му бяха намерени материали от различни епохи: дръжка тип „Асеновец“ (КБЕ), фрагмент от амфоровиден съд (КБЕ), части от пирауноси (от късната бронзова или желязна епохи), миниатюрен съд и други, попаднали там с изхвърлената при строителството на АМ „Тракия“ през 2006 г. пръст. Предвижда се проучването на този многослоен и сложен обект да продължи.

Литература:

Христова 2007: Р. Христова. Материали от бронзовата епоха, открити при проучване на археологически обект по АМ „Тракия“, км 6+800 – 6+700. – Известия на музеите от Югоизточна България, XXIII, Сливен, 2007, 16 – 24.

Момчилов, Христова 2007: Д. Момчилов, Р. Христова. Археологическо проучване на обект в м. „Бадъ бунар“, северно от км 6+400 – 6+800 на АМ „Тракия“ ЛОТ 5 – обходен път на Карнобат. – Археологически открития и разкопки през 2007 г., София, 2008, 186 – 188.

№19. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА АМ ТРАКИЯ, ОБЕКТ № 36 ОТ КМ 323+700 ДО КМ 324+100, ЛОТ 4, С. ДРАГАНЦИ, ОБЩИНА КАРНОБАТ

Диана Гергова, Явор Иванов

Сондажните археологически проучвания бяха проведени от 10.06. до 07.07.2008 г. под научното ръководство на ст.н.с. д-р Д. Гергова, зам. ръководители Я. Иванов и д-р М. Кузманов, участие в разкопките взеха Д. Димчева и А. Пировска. Геодезическите заснемания се извършиха от Т. Найденов и Я. Тодоров, графичното заснемане на открития археологически материал и компютърната му обработка е направено от Б. Гълъбова. Фотодокументацията и компютърното ѝ оформление, е направено от Я. Иванов.

Теренът определен за сондажните археологически проучвания (според сервитута на АМ Тракия) е естествено разделен от дере, което наложи разделение на обекта на две часи – Сектор I и Сектор II. Културният пласт варира от 0,70 до 0,85 м. Пръстта е чернозем, а стерилният пласт е със светлобежово-жълтеникъв цвят.

Сектор I

В този сектор бяха заложени 14 сондажа (и в двата сектора сондажите са с размери: дълж. 5 м. и шир. 1,50 м.). В два от тях се разкриха масивни археологически структури, което наложи тях-

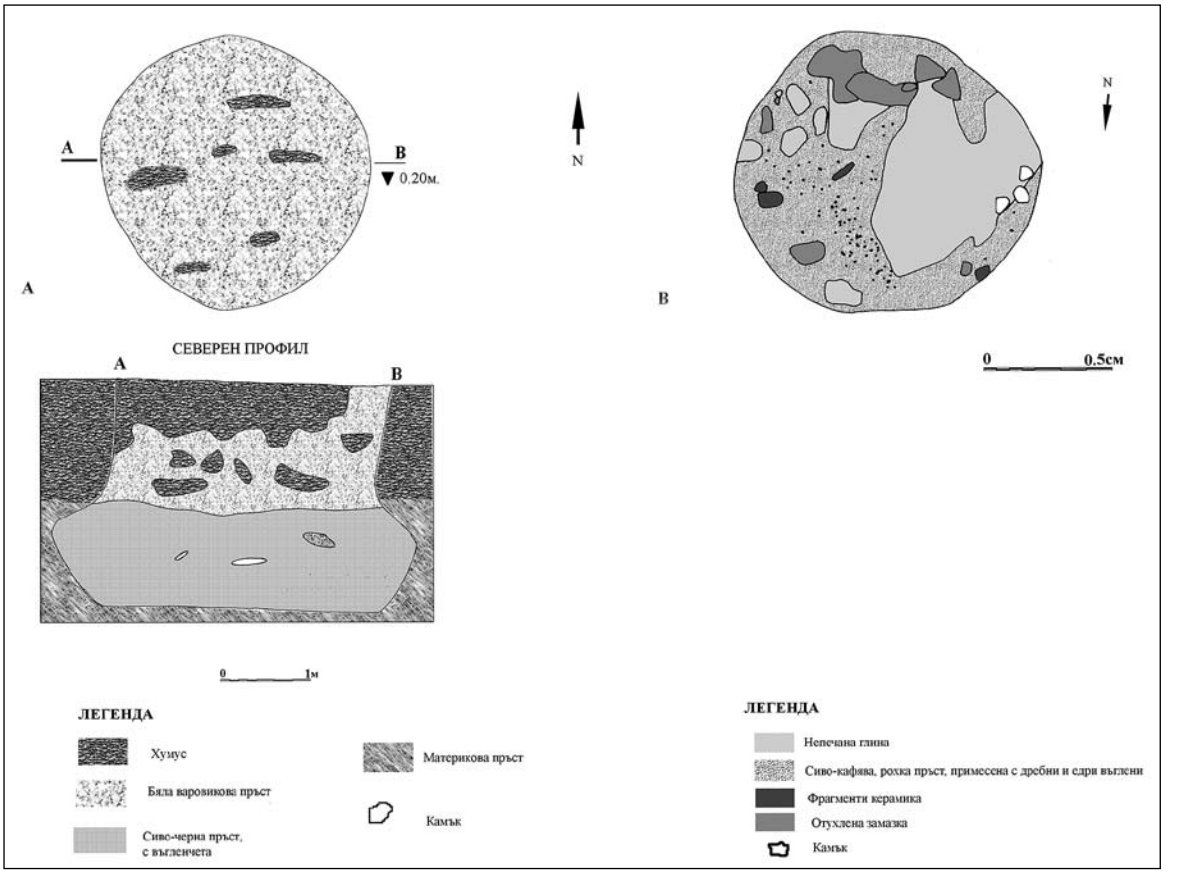

Обр. 1а. Яма в I 4$_а$; 1б. Яма с късове печена глина

ното разширение в северна посока. Структура 1 представлява голямо струпване от глини, някои със следи от дървени колове. Това глинено „съоръжение“ се откри в сондаж II/2 и на дълб. 0,40 м. от околня терен. Разкритите до този момент размери са 2,50х5,00 м. и продължава на север. На този етап на проучване не може да се определи характеристиката на разкритата структура. Най – вероятно става въпрос за жилище или култов участък. Откритият археологически материал от Структура 1 е от Късножелязната епоха.

Структура 2 представлява част от средновековно жилище, разкрито в сондаж I/4 и I/4Б и според откритият археологически материал то се отнася към IX-XI в. В СИ му част се разкри масивна каменна стена, която продължава в северна и източна посока, извън границите на сондажа. Предстои изясняване на ситуацията със Структура 2, в чийто граници се откриха керамични фрагменти и от РБЕ, КБЕ и КЖЕ. Може да се предположи наличието на по-ранно жилище, върху което е било построено ранносредновековното. На запад от Структура 2, в същият сондаж се проучи вкопана структура – яма – I/4а (Обр. 1 а). Пълнежът на ямата е наситен с археологически материал от РБЕ и единични фрагменти от КЖЕ, сред които и един цял профил на съд със сивокафяв цвят с излъскана повърхност, направена с графит, което придава блясък на съда (Обр. 2, инв. №26). Има врязана украса от три хоризонтални линий под устието и две в основата на съда. Най – вероятно този съд е имитация на фирнисовите гръцки съдове от втората половина на V в. пр.Хр.

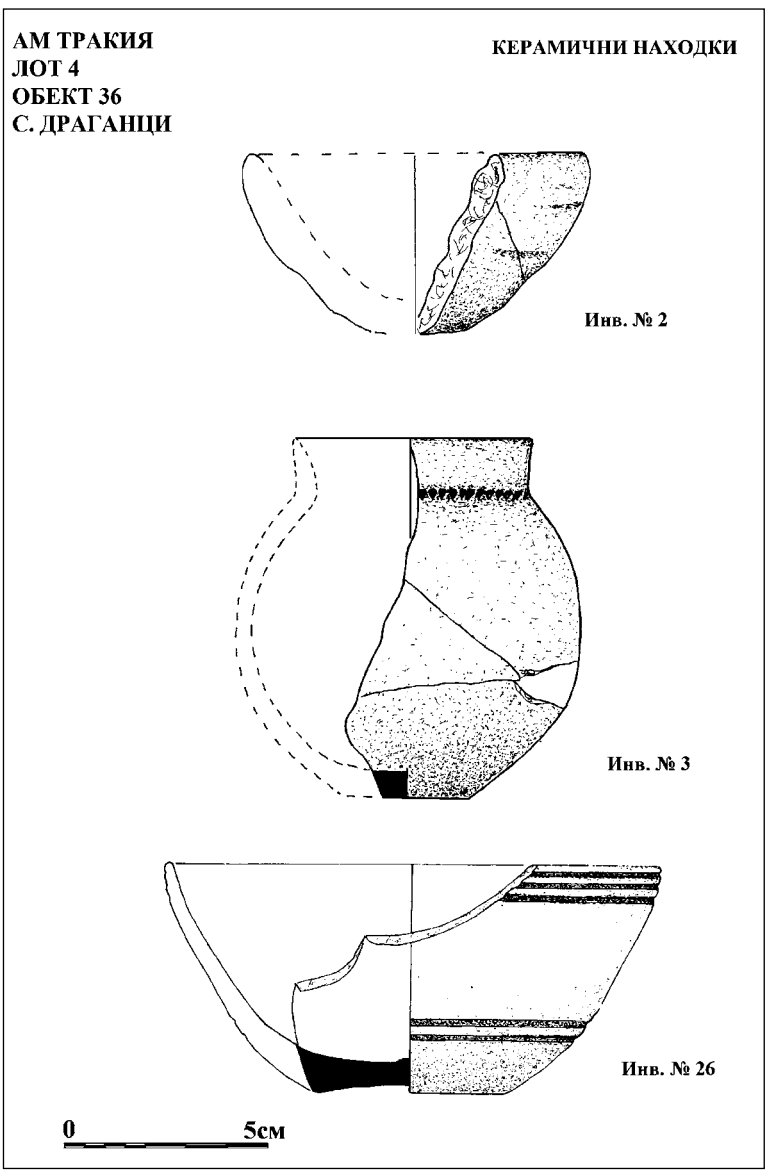

Обр. 2. Керамични съдове, открити в Сектор I

В Сектор I бяха проучени още две вкопани структури – ями. Едната е от КЖЕ, докато другата най – вероятно принадлежи на РБЕ, на дъното на която се откриха големи късове изпечена глина, положени с лицето надолу. Наличието на обработени (лице) и необработени страни ни навежда на мисълта, че това най – вероятно е олтар, натрошен ритуално в ямата (Обр. 1 b).

В повърхностните пластове на отделните сондажи се откриха каменни сечива – брадви и тесли, отделни фрагменти от Халколита и многобройни от РБЕ, като всички те не могат да бъдат свързани с конкретна археологическа ситуация (Обр. 2, инв №3).

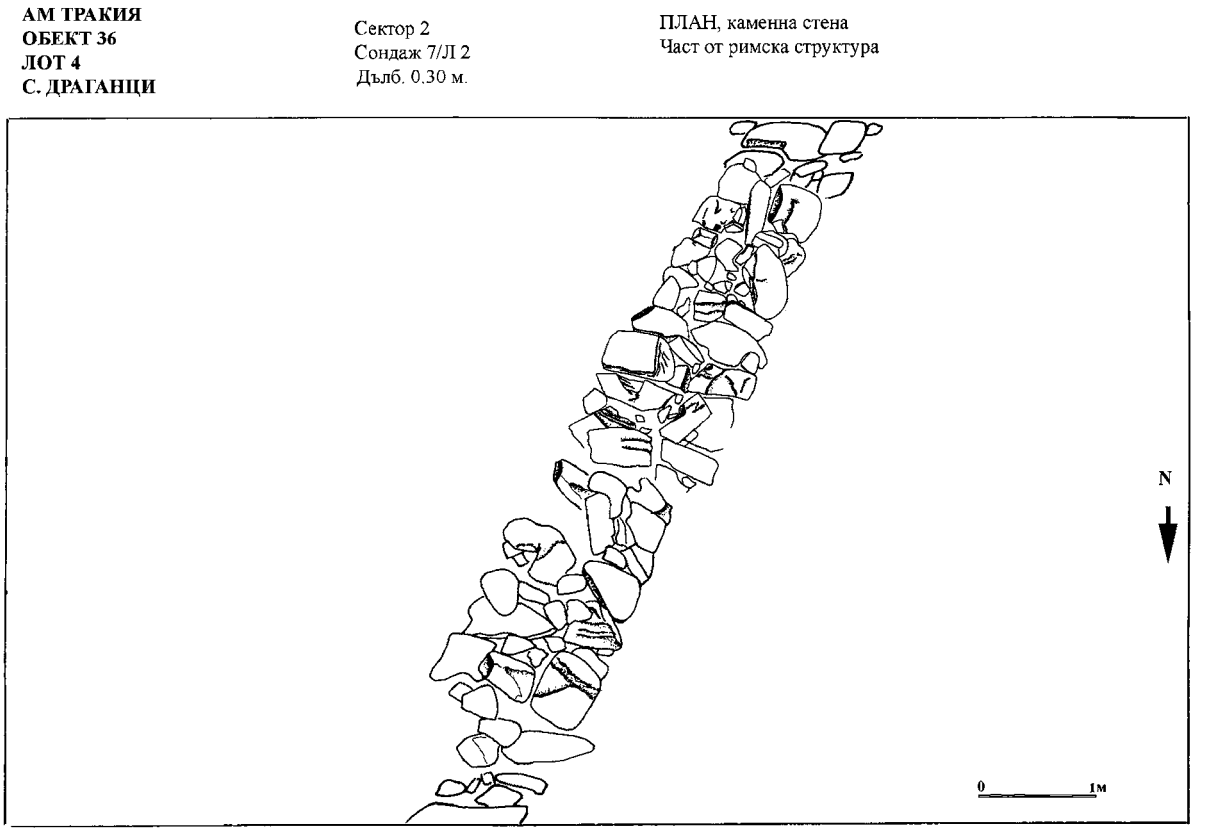

Обр. 3. Каменна стена в сондаж 7, Сектор II

Сектор II

Сектор II е на запад от Сектор I. В този сектор бяха заложени 7 сондажа. В сондаж 1 се разкриха границите на яма, която е вкопана в стерилният пласт и продължава в южна посока под една от страните на сондажа, което наложи проучването на ямата да остане за следващата кампания. В сондажи 2 – 4 и 6 не се откриха археологически структури, а археологическият материал се състои от единични и незначителни керамични фрагменти.

В сондаж 5 се проучи вкопана структура – яма от Римската епоха. Пълнежът на ямата е наситен с археологически материал. Открити бяха керамични фрагменти от различни по форма и размери съдове, някои от тях са с украса по-ръба на устието – ямички и печати, най често квадрат със звезда. Повечето от съдовете са с ангоба с керемидено червен цвят. Керамичният материал е характерен за епохата. Находките се състоят от железен нож (запазена е част от острието и дръжката, инв. № 27), две керамични тежести с дупка в средата (инв. № 25 и 31) и жетон (инв. № 28).

В сондаж 7 се откри каменна стена от два реда, според откритият археологически материал тя се датира в Римската епоха. Разкритата дължина е 3 м., а ширината ѝ е 0,55 м. (Обр. 3). Каменната стена продължава в СИ и ЮЗ посока. Преди пълното ѝ проучване е трудно да се определи нейното предназначение, но може да се предположи връзката ѝ с ямата в сондаж 5.

В обобщение можем да кажем, че в Сектор I останаха недопроучени 5 вкопани структури – ями и най – вероятно ще бъдат открити нови. Необходимо е да се продължи проучването на Структура 1 и Структура 2, които останаха недопроучени. Ситуацията с откритата каменна стена в Сектор II представлява изключителен интерес и е необходимо нейното бъдещо проучване. Така също проучванията трябва да продължат и на ямата в сондаж 1.

В заключение ще кажем, че характеристиката и стратиграфията на обекта не са изяснени, което налага археологическите проучвания да продължат и през следващия археологически сезон.

№20. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 18, АМ ТРАКИЯ, ЛОТ 2, КМ 236+850 – 237+850, М. ЮРТА, С. ЗАГОРЦИ, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

Татяна Кънчева-Русева, Надежда Тодорова, Костадин Господинов

През 2008 г. се проведоха сондажни археологически проучвания на обект 18, ЛОТ 2, АМ Тракия, км 236+850 – 237+850, в м. Юрта, с. Загорци, община Нова Загора. Разкопките са финансирани от НАПИ по договор с Исторически музей Нова Загора, с цел проучване на участъка от трасето на АМ Тракия. Обектът е разположен на 1,2 км югоизточно от административния център на с. Загорци, община Нова Загора, в м. Юрта, на двата бряга на р. Черковска – приток на р. Блатница (Койчев 1997). Цел на разкопките е установяване стратиграфията и датировката, както и границите на обекта в рамките на трасето на магистралата.

Заложени са общо 39 сондажа върху цялата площ, с размери: ширина от 1 до 1,50 м и дължина от 4 до 5 м, ориентирани по дългата страна север-юг. В сондажи № 1 и 2, на западния бряг на р. Черковска, на достигнатата дълбочина 0,60 м от повърхността се наблюдава висока концентрация от горяла стенна мазилка с различни размери, с отпечатъци от колове и пръти, въглени и голямо количество керамика. В сондаж № 1 бяха намерени *in situ* две канички, датирани в късната желязна епоха. В сондаж № 3 също е установен културен пласт с дебелина от 0,60 м, с висока концентрация на керамика и късове стенна мазилка. Деструкциите в тези три сондажа са от жилища, които не са проучени окончателно поради ограничения характер на разкопките.

В сондажи №№ 4, 5, 6 и 7 (разположени на запад от №№ 1 – 3) също е установен културен пласт, като материкът е достигнат само в сондаж № 7 на дълбочина 1,80 м. В южната част на сондаж № 6 се почисти част от ивица белезникава глина, преминаваща в посока ЮЗ – СИ с максимална ширина 0,70 м. Тя е установена на дълбочина 0,50 м от съвременната повърхност, която ограничава съоръжение № 2. Съоръжението се наблюдава в двата профила на сондаж 6 и представлява вкопаване, като сондажът го пресича в посока С – Ю. Дълбочината му достига 0,60 м, а

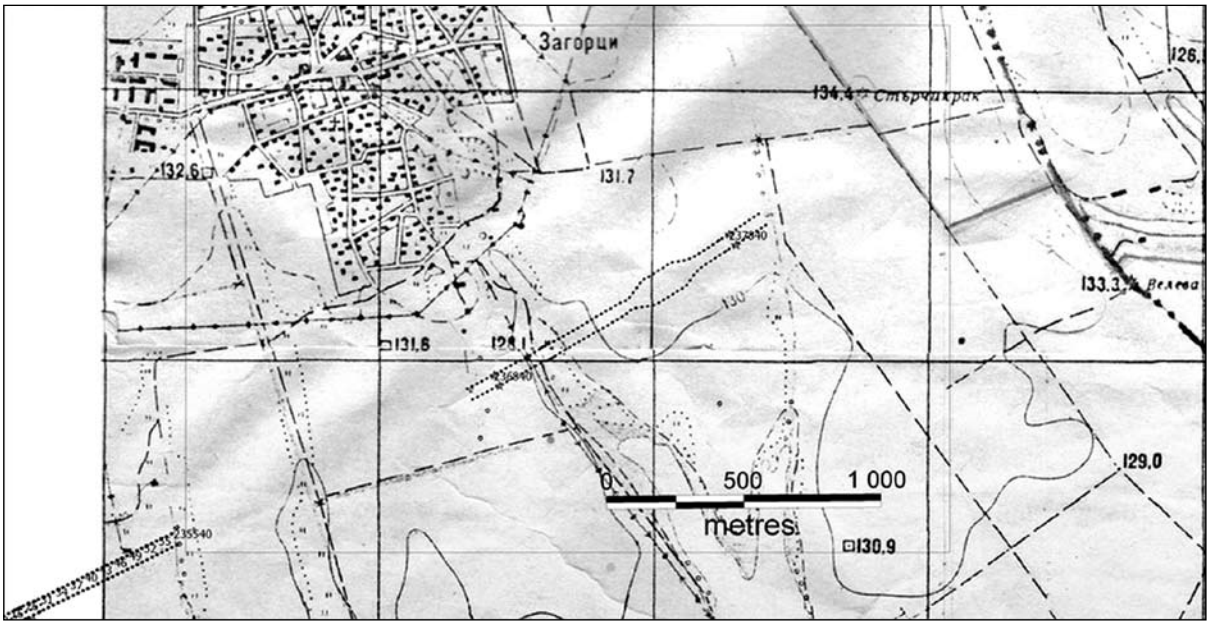

Обр. 1. Поглед към обекта от изток

ширината е 4,40 м. То е вкопано на дълбочина 0,30 м от повърхността. Вероятно се касае за ров или подобна негативна структура.

За негативно съоръжение с неустановена форма и размери (поради частичното проучване) се касае и в сондаж № 5, където при достигната дълбочина 1,80 м не е установен материкът. Съставът е от хомогенна фина сиво-кафява пръст, примесена с въгленчета, късчета мазилка и керамични фрагменти. Подобна е ситуацията и в сондаж № 4, където е достигнат материкът на дълбочина 1,50 м.

В сондаж № 7 след хумуса също следва хомогенен пласт от сиво-кафява фина рохкава пръст, примесена с въгленчета и керамика. На дълбочина 1,80 м в материка се очертаха две ями, една от които беше проучена – яма № 2. Намерената в нея керамика се отнася към ранната желязна епоха. Във всички гореспоменати четири сондажа са намерени фрагменти от амфори, а в сондажи №№ 5 и 7 – отделни фрагменти вносна чернофирнисова керамика.

В сондажите, разположени в най-западната част, има културен пласт с дебелина от около 0,30 м, след което следва материковата глина. Наблюдава се ниска концентрация на археологически материали. Несъмнено се касае за периферия на селището.

В заложените сондажи, в близост до реката, се установи много тънък културен пласт. На дълбочина 0,60 м се появи подпочвена вода. Намериха се съвсем малко археологически материали.

В сондажите, разположени на източния бряг на реката, на разстояние 200 м, също е установен културен пласт с различна дебелина: от 0,30 – 0,40 м в сондажи №№ 14, 15, 16, 18 и от 0,60 до 1 м в сондажи 17, 19, 30, 31. В сондаж № 15, на дълбочина 0,80 м от повърхността, в материковата глина се очертаха две ями, една от които беше проучена – яма № 1.

В сондаж № 17 е установен културен пласт, с дебелина 0,80 м, който е от сиво-кафява рохкава пръст, примесена с въгленчета и късчета мазилка. В него се констатира висока концентрация на керамика от късната желязна епоха. В южната част на сондажа се очертава негативно съоръжение с кръгла форма, запълнено със светлосива зърнеста пръст с късчета горяла глина и керамика. Подобна е ситуацията в сондаж 31, където също се наблюдава хоризонтално очертание на негативно съоръжение, вкопано в материка.

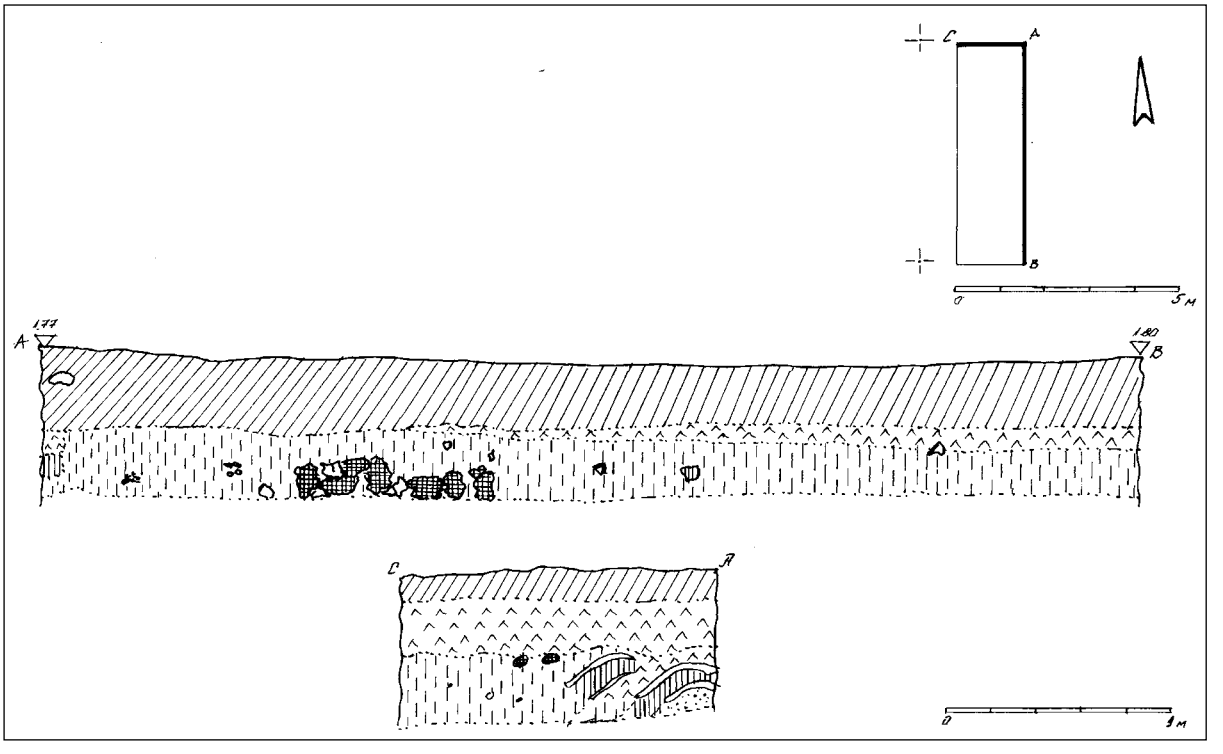

Обр. 2. Стратиграфия – сондаж 2

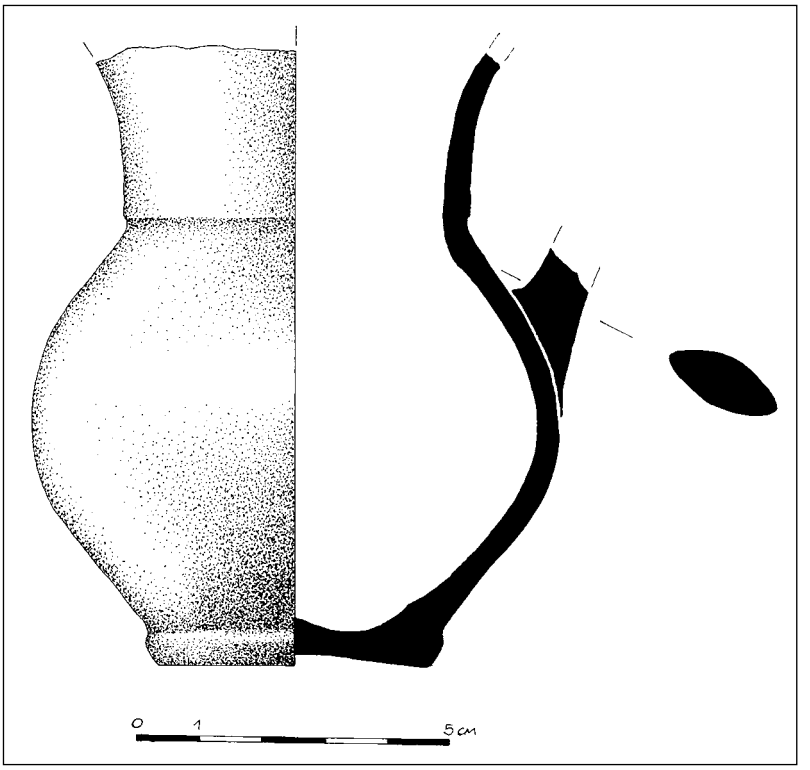

Обр. 3. Глинена каничка – КЖЕ

Археологическите материали, намерени при проучването на обект 18, се отнасят предимно към ранната и късната желязна епохи. Има и по-ранни материали, които се отнасят към късната бронзова епоха с паралели в Асеновец (Кънчев 1984).

Керамиката от РЖЕ се датира в края на първата ѝ фаза. Украсата е характерна за района около реките Сазлийка и Блатница. Паралели има сред керамиката от Асеновец (Kancev 1974), Дядово (Георгиева 1983), Раднево (Ников 1994) и др. (Георгиева, Борисов 1982). Сред керамиката от КЖЕ има фрагменти от паници/купи, кани, трапезни амфори, кратеровидни съдове. Датира се най-общо в IV-III в. пр. Хр. Добри паралели намираме сред керамиката от селището в Раднево (Саватинов 1994; 1997), Асеновец (Ников 2008) и др. (Божкова 2002).

В заключение могат да се направят следните изводи. Участъкът от трасето на АМ Тракия, където е разположен обект 18, е част от голямо селище. От двете страни на река Черковска, от км 236+850 до км 237+360, е установено наличие на културен пласт с различна дебелина, руини от наземни жилищни съоръжения и негативни структури с различен характер. В участъка от км 237+360 до км 237+850 не бяха установени археологически съоръжения и материали, поради което може да бъде предаден за строителство. В останалата част е необходимо да бъде извършено пълно проучване, а поради наличието на реката, която пресича обекта, е необходимо той да бъде разделен на две части: от км 236+850 до км 237+060 и от км 237+060 до км 237+360.

Литература:

Койчев 1997: Н. Койчев. История на Нова Загора. Новозагорско през вековете. Стара Загора, 1997, 454.

Кънчев 1984: М. Кънчев. Селища и находки от късната бронзова и ранножелязната епоха в Новозагорско. – Thracia, VI, 1984.

Kancev 1974: M. Kancev. Materiaux de site prehistorique de l'Age du Bronze recent et du Hallstatt ancient d'Asenovetc, depart. de Sliven. – Thracia, III, 1974.

Георгиева 1983: Р. Георгиева. Селището от ранната желязна епоха върху селищната могила до с. Дядово. – Expeditio Thracica, 5, 1983, 105 – 125.

Ников 1994: К. Ников. Керамика от разрушеното селище от ранножелязната епоха в Раднево. – В: Марица-Изток. Археологически проучвания, 2, София, 1994, 143 – 146.

Георгиева, Борисов 1982: Р. Георгиева, Б. Борисов. Селище от ранната желязна епоха край Богдановo. – Expeditio Thracica, 2, 1982, 102 – 114;

Саватинов 1994: С. Саватинов. Сондажни археологически проучвания в местността „Старото селище" край град Раднево. В: Марица-Изток. Археологически проучвания, 2, София, 1994, 147 – 159.

Саватинов 1997: С. Саватинов. Комплекс от ями от късната желязна епоха в м. Старото селище“ край град Раднево. – В: Марица-Изток. Археологически проучвания, 4, Раднево, 1997.

Ников 2008: К. Ников. Сивата керамика от Асеновец. – В: Археологически и исторически проучвания в Новозагорско, 2, 2008, 102 – 119

Божкова 2002: А. Божкова. Спасителни археологически проучвания по пътя Гоце Делчев-Драма 1998 – 1999. – В: Копривлен, I, 2002.

№21. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 12, ЛОТ 2, КМ 231+959 ДО КМ 232+650, АМ ТРАКИЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. СЪБРАНО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

Красимир Велков

Село Събрано е разположено на 18 км в югозападна посока от гр. Нова Загора. То се намира в североизточната част на Старозагорското поле, което е част от Горнотракийската низина. В тази си част Старозагорското поле се отличава със своята равнинност. В геологично отношение, обектът е разположен върху наносни конуси в подножието на Сърнена Средна гора, върху които по-късно се натрупват езерно-блатни алувиални седименти. Те са основа за отложените, излужени, чернозем-смолници. В дълбочина протичат процеси на карбонизация и натрупване на варовикови ядки.[1]

Селото е известно с археологическите си паметници, монетни съкровища и единични монети. В землището на селото са открити – съкровище от 600 сребърни тетрадрахми на остров Тасос, съдържащо и множество имитации (Герасимов, 324): 25 сребърни монети на Атина (186 – 146 г. пр. Хр.). През 1955 г., в местността Коджа Орман, са открити повече от 300 сребърни римски императорски монети на императорите Гордиан III (238 – 244), Филип Араб (244 – 249), Траян Деций (249 – 251) и императорските съпруги, Отацилия, Етрусцила и др. (Койчев 1997, 452).

Основоположникът на музея в гр. Нова Загора – Никола Койчев, описва известните му археологически паметници от землището на селото. Изброени са селищата в местностите Коджа Орман (Голямата гора), Долните лозя, Дивиджията (Камилата), Кюп тарла (Нивата с делвата) (Койчев 1997, 452).

Кирил Жуглев обнародва интересни находки – бронзови, стъклени и глинени съдове, отбранително оръжие, конско снаряжение, земеделски оръдия, произхождащи от голямото антично селище в местността Коджа Орман, разположена северозападно от селото (Жуглев 1972).

При теренни обхождания през 1991 г. екип от Исторически музей Нова Загора (Т. Кънчева-Русева, В. Игнатов и К. Велков) локализира в местностите Фунтата (затънтено място, край) и Шарения герен останки от селище от периода на КЖЕ и римската епоха, както и могилен некропол от четири надгробни могили, най-голямата от които е известна с името Чобанешка.

През 1997 г. във връзка с ОВОС по трасето на АМ Тракия, беше констатирано, че през това селище ще премине трасето на магистралата и обектът беше заявен за проучване. За съжаление, както се оказа при началото на сондажните проучвания по договор № 107/27.06.2007 г. между Фонд РПИ и Исторически музей – Нова Загора, има изместване в този участък в посока север от трасето (300 – 400 м), което е обхождано и линейно изместване в посока запад (600 м).

Особеностите на този археологически обект ни позволиха и при това разминаване да се установи северната му част, разположена около кладенеца Харман гьол и заблатения терен около него от км 233+050 до км 233+350 м. Изместването на трасето на запад постави обекта и в близост до селищната могила Дядо Иванова на около 60 м от периферията ѝ.

[1] Благодаря на инж. Николай Господинов – геолог.

Целите на разкопките са: да се установи наличие на археологически структури; да се уточнят границите на обекта по трасето на магистралата, датировката и стратиграфията. За изпълнението на поставените задачи бяха заложени 25 сондажа по трасето на магистралата. С най-голяма гъстота са сондажите в североизточната част на проучвания обект, заради установената на повърхността голяма концентрация на археологически материали. Проучванията бяха проведени от средата на месец май (15.05.2008 г.) до средата на месец юни (20.06.2008 г.). Проучваният сондажно обект може да бъде разделен на три участъка, в които са установени археологически структури:

1. Км 231+950 до км 232+100. Сондажи с №№ 24, 25. Тук са установени археологически структури от КЖЕ. Съществува съмнение и за по-ранно датирани материали. Възможността за по-ранно датирани материали се подсилва от факта, че изместването на магистралата в северна посока я поставя на около 60 м от периферията на селищната могила Дядо Иванова, в която са установени материали от халколита, бронзовата епоха и РЖЕ. В двата сондажа, заложени в пространството от км 231+950 до км 232+100, бяха установени археологически структури, вероятно ями от КЖЕ. Керамиката: фрагменти от кана – устие и столче, дръжки, фрагменти от амфори и кратеровидни съдове, е с възможна датировка V в. пр. Хр.;

2. Км 232+300 до км 232+550. Сондажи с №№ 18, 19, 20, 21, 22, 23. Установен е културен пласт от периода II-IV в. и съоръжения, които не са проучвани;

3. Км 233+000 до км 233+350. Сондажи с №№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8. Културен пласт от периода II-IV в., с дебелина 0,30 – 0,40 м и съоръжения, две от които са частично проучени ями с №№ 1, 3. Датировката на ямите е в периода IX-XI в.

Откритата керамика – фрагменти от червенолакови съдове чашки, паници, купи, амфори, е типична за периода II-III в. И за района, като намира многобройни паралели от проучвани обекти – Античен обект Караново, надгробна могила край с. Пет могили, надгробна могила край с. Любенец, Община Нова Загора. В проучвания обект са открити и фрагменти от съдове с украса тип зъбчато колело. Съдове с такава украса са открита в керамични пещи на античния обект край Караново, които са датирани в края на III – началото на IV в. сл. Хр.

В проучените части на двете ями в сондажи № 1 – яма № 1 и в сондаж № 4 – яма № 3 беше установено, че ямите прорязват културен пласт от римския период. Съдържанието им е от въглени, животински кости и керамични фрагменти от римския период. В тях се открива керамика от IX-XI в. сл. Хр., която датира ямите в този период. Откритите находки са обичайни: прешлени за вретено, фрагменти от тежести за рибарска мрежа, фрагмент от хромел, както и множество части от строителна керамика – тухли, тегули и имбрици.

Може да се направи извод, че около водоизточника, в местността Харман гьол, е съществувал живот през II – началото на IV в. и в периода IX-XI в. Откритите кости от животни показват, че хората обитавали поселението около Харман гьол, са използвали като храна дребни преживни животни – кози и овце, като 20% от тях принадлежат на млади индивиди, а останалите 80% са от възрастни. Откритите кости от говеда принадлежат само на възрастни индивиди, а останките от прасета са разпределени поравно между възрастни и малки прасенца. От ловните бозайници са установени останки от благороден елен и сърна.[1]

Поради особеностите на обекта, той ще се проучва пълно като два самостоятелни обекта.

Литература:

Герасимов: Т. Герасимов. Колективни находки от монети. – ИБАИ, XI, 324. Отчет на археологическото дружество Августа Траяна в гр. Стара Загора за 1912, 13, 14 г., 76.

Койчев 1997: Н. Койчев. Новозагорско през вековете. Стара Загора, 1997.

Жуглев 1972: К. Жуглев. Проучване на античното селище при с. Събрано, Новозагорско. – ИАИ, XXXIII, 1972.

Петкова 2007: Ю. Петкова. Топонимията на новозагорска околия, София, 2007.

[1] Благодаря на д-р Георги Рибаров – археозоолог.

Кънчева-Русева и др. 1999: Т. Кънчева-Русева и др. Проучвания на надгробни могили в Новозагорско, Русе, 1999.

Шейлева 1998: Г. Шейлева. Ранносредновековна керамика от с. Съдиево, Новозагорско. – ИМЮИБ, XIX, 1998, 93.

№22. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА АМ ТРАКИЯ, ЛОТ 2, ОБЕКТ № 15 (КМ 233+850 – 234+550) В М. ДИПСИЗА, С. ЗАГОРЦИ, НОВОЗАГОРСКО

Веселин Игнатов, Костадин Господинов, Силвия Борисова, Николай Господинов, Валерия Бинева

Обектът е разположен на 2,650 км югозападно от с. Загорци, на границата със землището на с. Събрано. Намира се в равнинна местност, между два притока на р. Блатница. На повърхността се намира подемен материал от средновековието (XI-XII в.) и отделни фрагменти от късножелязната епоха. Източната част на обекта, в рамките на сервитута, е засята със слънчоглед, а западната с пшеница.

Разкопките се проведоха с екип в състав: археолози – Веселин Игнатов, Константин Господинов (Исторически музей – гр. Бургас), Валерия Бинева, Силвия Борисова (художник), Николай Господинов (геолог). Заложени са 18 сондажа с различни размери от 1,50 х 5 м до 3 х 5 м. За изясняване на ситуациите някои от сондажите бяха увеличавани.

Обектът се характеризира с тънък културен пласт от 15 до 20 см, като преобладава материал от средновековието и по-слабо от късножелязната епоха. Проучени са 6 структури, 3 от които изцяло. Пет от структурите са средновековни – землянка, две стопански помещения и две ями.

Структура 1. Представлява две дъговидни канавки (Обр. 1) с широчина от 27 до 36 см. Пълнежът им почти не се различава от останалата пръст, а там където се различават е до дълбочина на канавките до 10 см. Втората канавка е маркиране с наличието в пълнежа на фрагменти от глинени съдове и животински кости. На отделни места се забелязват дребни въгленчета. Вероятно оформят кръг с предполагаем диаметър 22 м. Такива съоръжения, определени като кошари, са познатите от обекти в Айтоско (Игнатов 2008, 43), Радневско и Харманли (Игнатов и др. 2006, 335 – 336).

Структура № 6, землянка № 1. Проучена е част от землянка, която е ориентирана по надлъжната си ос северозапад-югоизток. Широка е 2,60 м със запазена дълбочина 0,60 м. На югозападната дълга страна се откри дупка от кол с диаметър 0,14 м. Североизточно от нея се очерта елипсовидна яма, която продължава на север и е ориентирана като самата землянка. Има широчина 0,50 м.

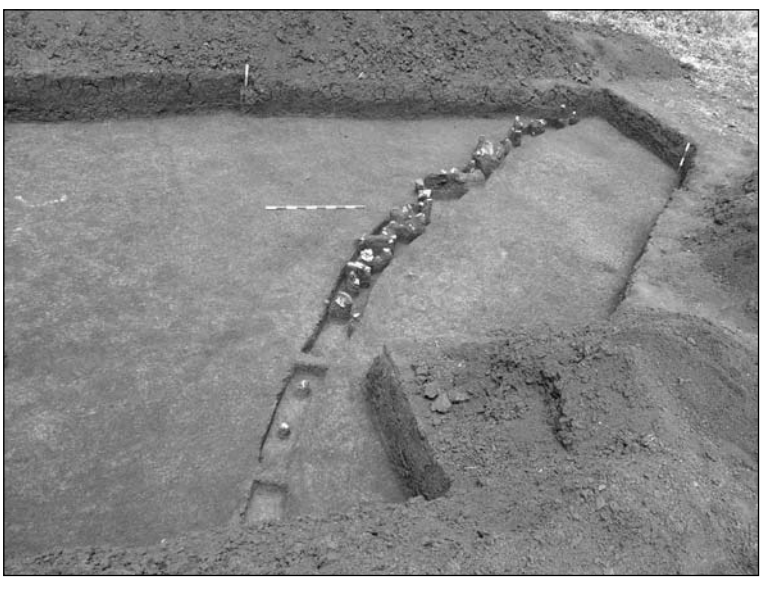

Обр. 1. Структура 1

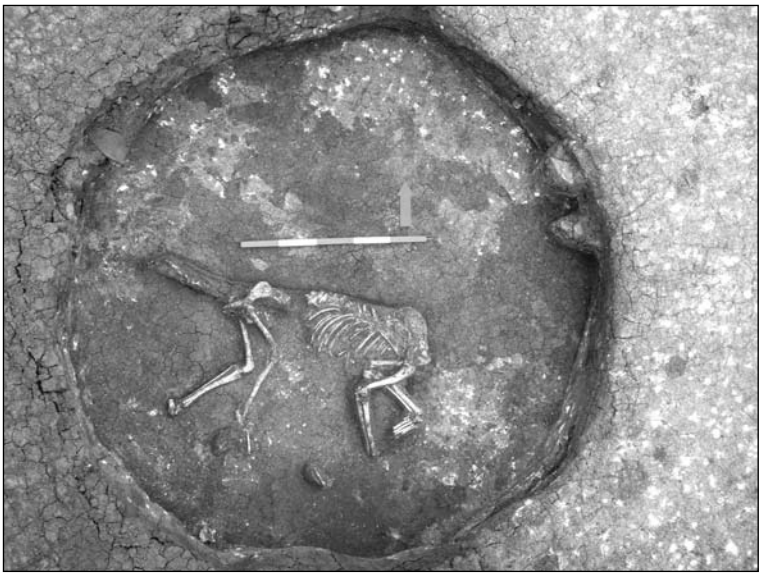

Обр. 2. Скелет на куче от Структура 2, яма 1

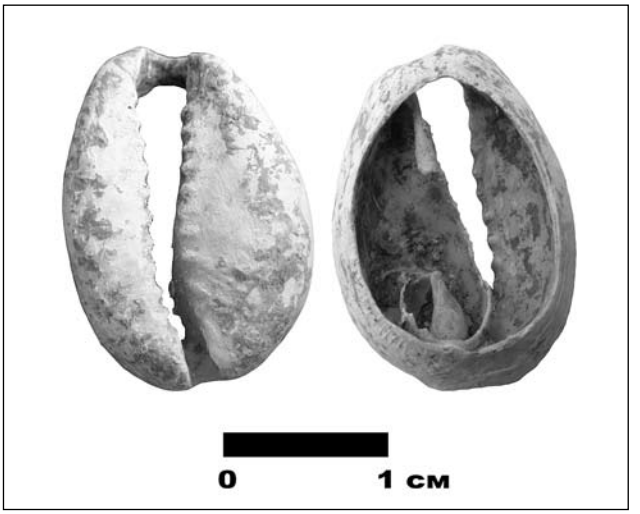

Обр. 3. Раковина на средиземноморски охлюв (Cypraea)

Структура № 4. Трудно разграничима, плитко вкопана. Характеризира се със струпването на фрагменти от строителна и битова керамика, ломени камъни, и дребни въгленчета. Приблизителни размери: изток-запад 3,60 м и север-юг 2 м, като на север продължава.

Структура № 2, яма № 1. Има кръгла форма на отвора с диаметър 1,26 м и дълбочина 0,54 м. Запълнена е със сивочерна, черна и светлокафява пръст. В горното ниво на пълнежа, в западната част на ямата, се откриха дребни животински кости (вероятно от птица). В пълнежа се регистрира също пласт с дебелина 0,5 м от пепел и въглени. Откриват се животински кости и единични фрагменти от глинени съдове. На дъното се откри скелет на куче без черепа (Обр. 2). По последния шиен прешлен има следи от отсичане.

Структура № 3, яма № 2. Има кръгла форма на отвора с диаметър 1,70 м и дълбочина 1,35 м. Тя е с пълнеж от сивочерна пръст в горната част. Към дъното на ямата на около 0,50 м се появява примес от варовик. Откриват се фрагменти от глинени съдове, животински кости и дребни въгленчета.

От малкото определяема средновековна керамика, устията са предимно от гърнета, по-рядко от ойнохое и от кани. Украсата е предимно от врязани линии, канелюри, излъскани ивици и набодена украса. По откритата керамика може да отнесем структурите към периода XI-XII в. (Борисов 2002).

Освен малкото открит материал от късножелязната епоха (фрагменти от керамични съдове), се проучи и една яма от същата епоха.

Структура № 5, яма № 3. Има неправилна кръгла форма на отвора с диаметър 1,30 – 1,45 м. Има цилиндрично сечение в горната част и по-широко сферично на дъното. Сечението в горната част е 1,30 м, а в долната 1,60 м. Съдържа сивочерна пръст, сред която се намират фрагменти от глинени съдове – части от сива монохромна паница и амфора, червена обикновена керамика (Ников 2005; Ников – под печат), късове отухлена мазилка, както и недобре изпечени мазилки, въгленчета и животински кости. Откри се и част от хромелен камък и раковина на средиземноморски охлюв (Cypraea), изтъркана от едната страна и пригодена за накит (Обр. 3).

Археологическите структури са разположени от км 234+440 до 234+700.

Литература:

Борисов 2002: Б. Борисов. Керамика и керамично производство през XI-XII век от територията на днешна югоизточна България. – В: Марица Изток. Археологически проучвания. Раднево, 2002.

Игнатов и др. 2006: В. Игнатов, Т. Кънчева-Русева, К. Велков, Ц. Попова, Г. Рибаров, Н. Господинов. Археологически разкопки в м. Шиханов бряг до Харманли. – В: Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив – Свиленград през 2004 г. София, 2006, 335 – 396.

Игнатов 2008: В. Игнатов. Обект „Старият път", с Вратица, община Айтос. В: По пътищата на времето. Каталог към изложба 31 март – 30 април 2008, София, 42 – 43.

Ников 2005: К. Ников. За една група сиви съдове от Югоизточна България. Към въпроса за появата на сивите амфори в Тракия (кр. на VII – VI в. пр. Хр.). – In: Heros Hephaistos. Studia in honorem Liubae Ognenova-Marinova, Sofia, 2005, 331 – 347.

Ников (под печат): К. Ников. Трапезна керамика работена на колело. – В: Югоизточна България през II – I хилядолетие пр. н. е. Карнобат.

СКАЛНИ КОМПЛЕКСИ

№23. СКАЛЕН КУЛТОВ КОМПЛЕКС В М. ГЛУХИТЕ КАМЪНИ ПРИ С. МАЛКО ГРАДИЩЕ, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ

Георги Нехризов

Обектът в м. Глухите камъни е отдавна известен и вече твърде популярен, но досега не е изследван чрез археологически разкопки (Делев 1982, 256 – 258, обр. 149 – 156; Аладжов 1997, 150 – 152; Попов, Илиев 2007, 622 – 623, обр. 3). Той заема склоново стъпало, разположено източно от връх Света Марина (708,6 м). Най-високата му хребетна част, с денивелация от запад на изток, е увенчана с високи 10 – 15 м скални групи, разделени от разломи. В геоложко отношение скалите са риолитови субвулкански образувания (латити).[1] Големият интерес към Глухите камъни се дължи основно на многобройните ниши, изсечени по отвесните страни на тези скали. Най-впечатляващи обаче са изсичанията в най-западния и доминиращ над околните, скален масив. Върху заравнения му връх е вкопана дълбока щерна, до която води двураменна стълба. Южното лице на скалата, от където започва стълбата, също е допълнително обработено. На това място е оформено пещерообразно помещение, с правоъгълен план и куполообразно покритие.

Като част от комплексното интердисциплинарно проучване на района бяха проведени геоложки, геоморфоложки и педоложки изследвания от екип с ръководители доц. д-р Р. Кендерова от СУ и доц. д-р С. Приставова от МГУ. Археологическите проучвания на обекта се проведоха през лятото на 2008 г. Целта им беше да се определят на границите на паметника, да се локализират отделните му елементи, както и чрез сондажи да се добият данни за стратиграфията и хронологията на обекта. При извършения оглед на територията се установи, че по южния склон има десетки изявени скали. Върху повечето от тях също са изсечени скални ниши, общият брой, на които надхвърля 300 (Обр. 1.1, 2). Такива има и в скалите на отсрещния склон, на десния бряг на дерето. Преобладават тези с трапецовидна форма, но има и правоъгълни и арковидни, както и хоризонтално изсечени. Нишите най-често са издълбани на трудно достъпни места, на пръв поглед без организация, понякога са групирани в редове. Регистрирана беше и естествена пещера, в която има различни изсичания – улеи, плитки ниши и отвори. Открити бяха миниатюрни модели

[1] Геоложката характеристика е по доклада на доц. д-р С. Приставова от МГУ.

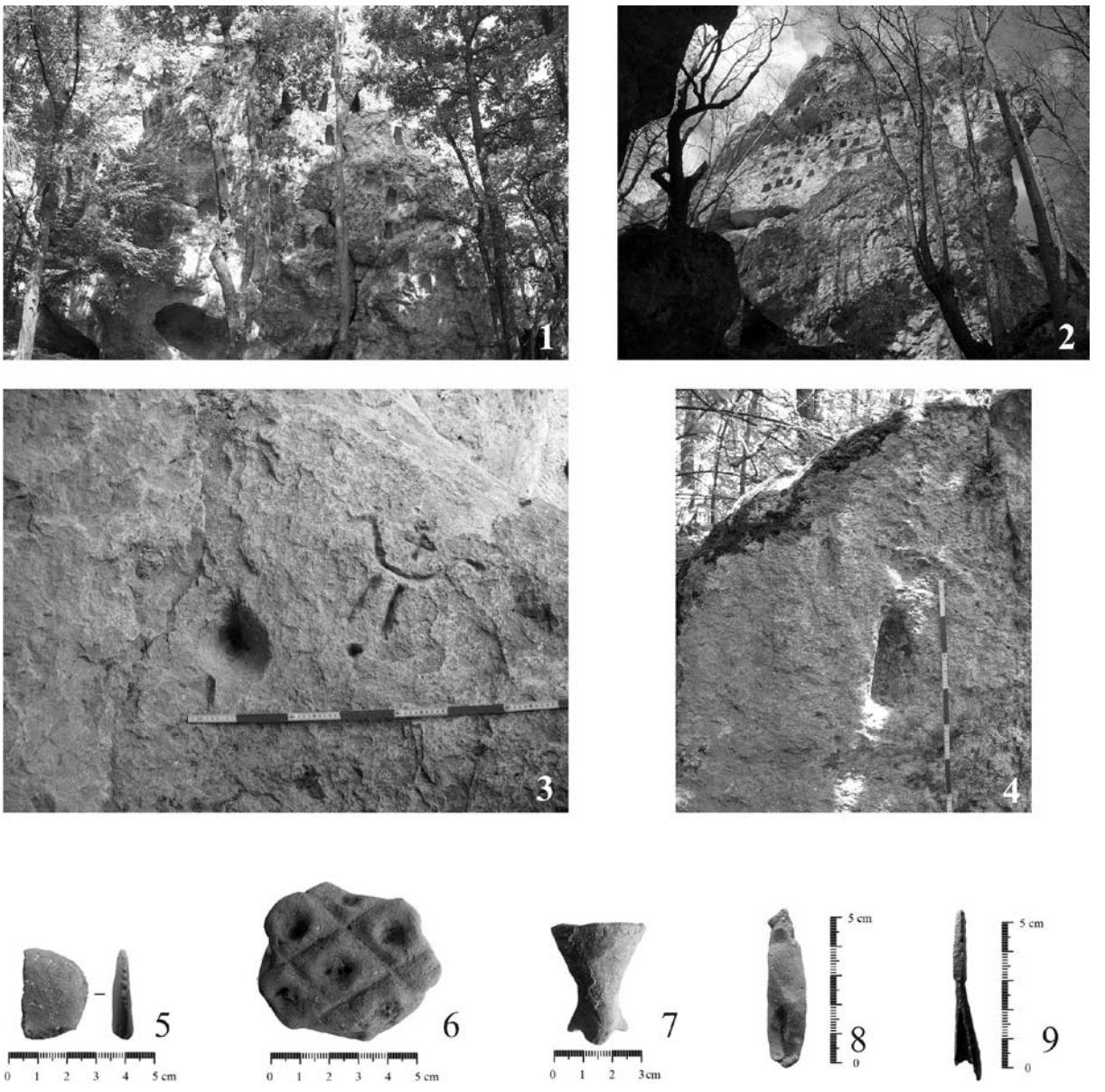

Обр. 1. 1. Скала с ниши в подножието, на която има фигурално изсичане; 2. Скални ниши; 3. Петроглиф; 4. Модели на скални ниши; 5 – 9. Находки от сондажните проучвания: 5 и 6. Печати за украса на керамични съдове; 7. Миниатюрно съдче; 8. Керамична антропоморфна фигурка; 9. Железен връх за стрела

на ниши – изсечени ниско в скала трапецовидни ниши с височина 10 – 15 см (Обр. 1.4). Безспорно, най-интересното откритие в резултат на обхожданията е врязаният петроглиф в долната част на една от скалите с ниши (Обр. 1.1, 3). По предварителни оценки изображението представлява соларен символ – стилизирано изображение на слънчевата ладия.

Бяха констатирани и многобройни следи от интензивна иманярска дейност. От разкритата при незаконни разкопки църква, която се разрушава повече от 10 години, вече почти нищо не е запазено, след като основите ѝ са били взривени. По склоновете в гората бяха регистрирани десетки иманярски изкопи, някои от които след разбиване на скалите са достигнали значителна дълбочина.

Археологическите разкопки се реализираха чрез 9 сондажа, заложени на различни места. В един от сондажите, в северния сектор, се разкриха останки от жилище, достъпната му за проуч-

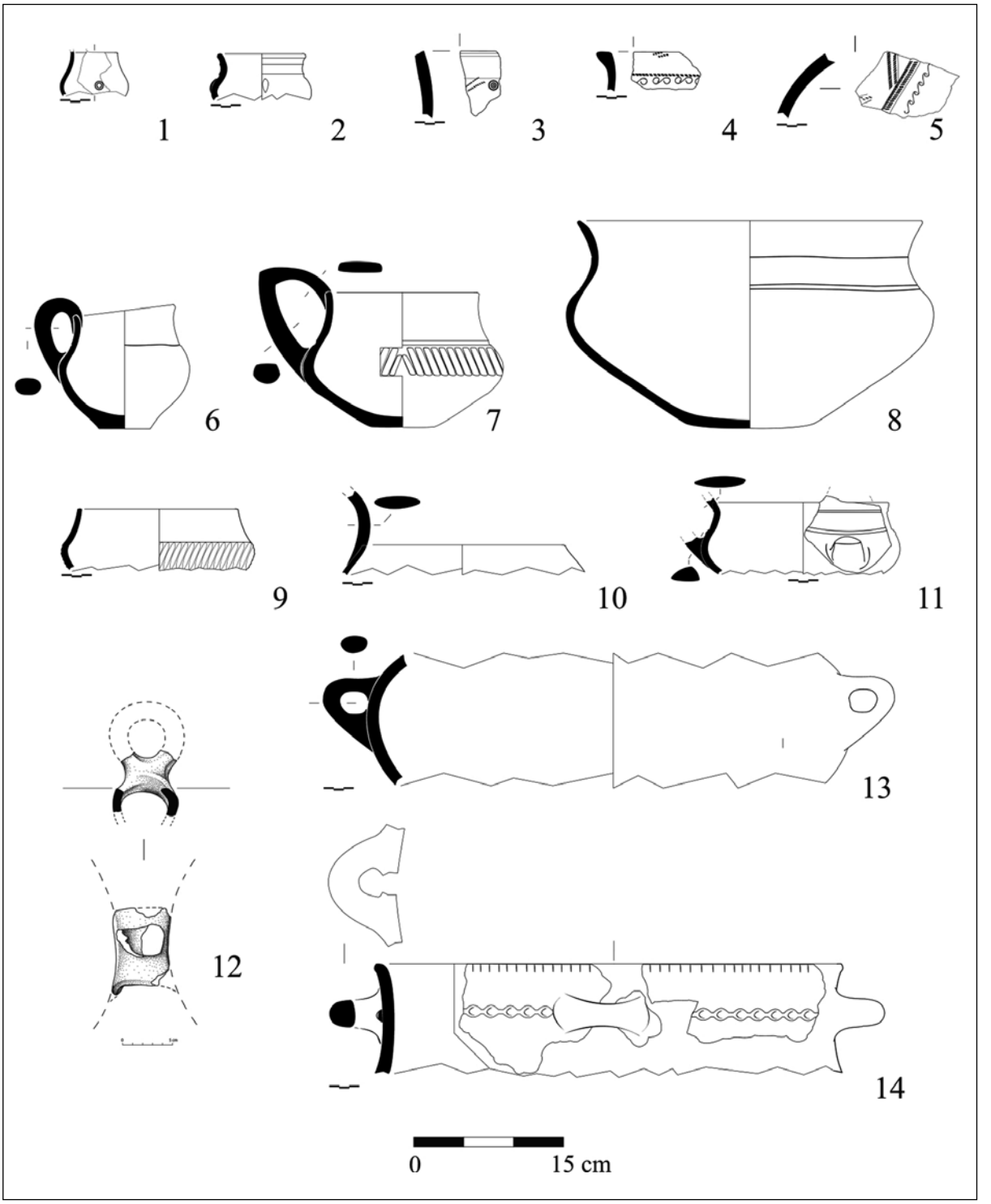

Обр. 2. Керамични съдове и фрагменти от РЖЕ

ване част за съжаление беше засегната от иманярски изкоп. В малкия запазен участък под пласт от ломени камъни се установи струпване на късове от отухлена мазилка, сред които се откриха 5 части от седловидни хромели. Находките от това ниво, основно керамични фрагменти, дават основание жилището да се отнесе към края на РЖЕ. В пластовете под него, въпреки по-късните нарушения, е установен слой от втория период на РЖЕ. Подобна е стратиграфската ситуация и във втория сондаж в този сектор.

Най-важни резултати бяха получени в сондаж 3, заложен в централния сектор, на южната площадка, непосредствено под втората скална група. Под пласт от строителни деструкции от средновековието, вариращ от 0,60 до 0,80 м, се достигна до подова замазка. Под нея беше проучен съхранен културен пласт с дебелина 1,30 м от РЖЕ, в който бяха проследени още два строителни хоризонта. Най-долното подово ниво не е замазка, а е от трамбована глина. Върху него бяха открити два частично запазени керамични съда, поставени един в друг (Обр. 2.7 и 8). Тези съдове притежават характеристиките на керамиката от началото на първия период на РЖЕ.

В прохода между първата и втората група скали, голям иманярски изкоп беше разкрил пласт, наситен с камъни, строителна керамика и хоросан, явно отложен от разрушена сграда. Северният профил на изкопа беше почистен с цел добиване на стратиграфски наблюдения. В него беше открит гроб на жена на около 30 – 40 години.[1] Погребението е извършено чрез трупополагане по гръб, с ориентация изток – запад, като ръцете са скръстени на гърдите.

В четири сондажа по южния склон се изследва преотложен културен пласт със смесени материали, който в някои от тях достига на дълбочина до 1,50 м. Анализът на керамичния материал позволява да се проследи историята на обитаването на обекта и дава известна представа за интензитета на използването му през различните периоди. В най-горните пластове преобладават находките от средновековието, които са основно от периода 11 – 13 век.[2] Ограниченият брой керамични фрагменти от ранновизантийския период и късната желязна епоха говорят за краткотрайно човешко присъствие, а само единичните такива от късната римска епоха, най-вероятно са следи от епизодично посещаване. Най-масово е представена керамиката от РЖЕ, относителният дял на която се увеличава в най-долните пластове (Обр. 2).

В резултат от разкопките бяха придобити и интересни находки, свързани с най-значимо представените периоди от съществуването на обекта. По-важните от РЖЕ са част от едноспирална бронзова фибула, два печата за украса на керамични съдове, единият от които за нанасяне на широка щампа (Обр. 1.5 и 6), антропоморфни фигурки (Обр. 1.8), миниатюрни съдчета (Обр. 1.7), прешлени за вретено и кремъчни артефакти – три от които пластини от сърпове.[3] Средновековните находки са главно железни инструменти и върхове на стрели (Обр. 1.9), намерени са и 4 бронзови монети, три от които са определени – половин тертартерон 2 бр. на Алексий I Комнин (1081 – 1118) и 1 бр. на Андроник I Комнин (1183 – 1185).[4]

Проучванията през 2008 г. поставят начало в изследването на скалния комплекс Глухите камъни. Те представляват добра основа за провеждане на интензивни и мащабни бъдещи разкопки, чрез които ще се изяснят отделните етапи в историческото и културно развитие на този изключително интересен и атрактивен археологически паметник.

Литература:

Аладжов 1997: Д. Аладжов. Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997.

Делев 1982: П. Делев. Сакар планина и Източните Родопи. – В. Мегалитите в Тракия, ч. 2, т. 3. София, 1983, 173 – 262.

Попов, Илиев 2007: Х. Попов, С. Илиев. Теренни археологически обхождания в землищата на селата Вълче поле, Камилски дол и Малко градище. – АОР през 2006 г., София, 2007, 620 – 623.

[1] Антропологическият анализ е извършен от д-р Виктория Русева.

[2] Хронологията на средновековната керамика от обекта е консултирана с н.с. д-р Методи Даскалов.

[3] Кремъчните артефакти са обработени от ст.н.с. д-р М. Гюрова.

[4] Монетите са определени от Алена Тенчова.

№24. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ РАДИНЧОВСКИЯ ХИСАР, С. ЙЕРУСЛИМОВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ

Борислав Бориславов

Обектът се намира в местността Радинчовския хисар, в най-западната част на землището на с. Йерусалимово, община Любимец, Хасковска област. Разположен е на левия бряг на р. Голямата река, върху обособено скалисто възвишение със стръмни склонове, които се спускат към реката от северозапад и югозапад и към дълбоко дере от изток-югоизток. Единственият възможен достъп е от североизток – откъм м. Тепекория (голяма билна заравненост, която се обработва), по седловина, издължена североизток-югозапад (Обр.1). Надморската височина е 229,5 м.

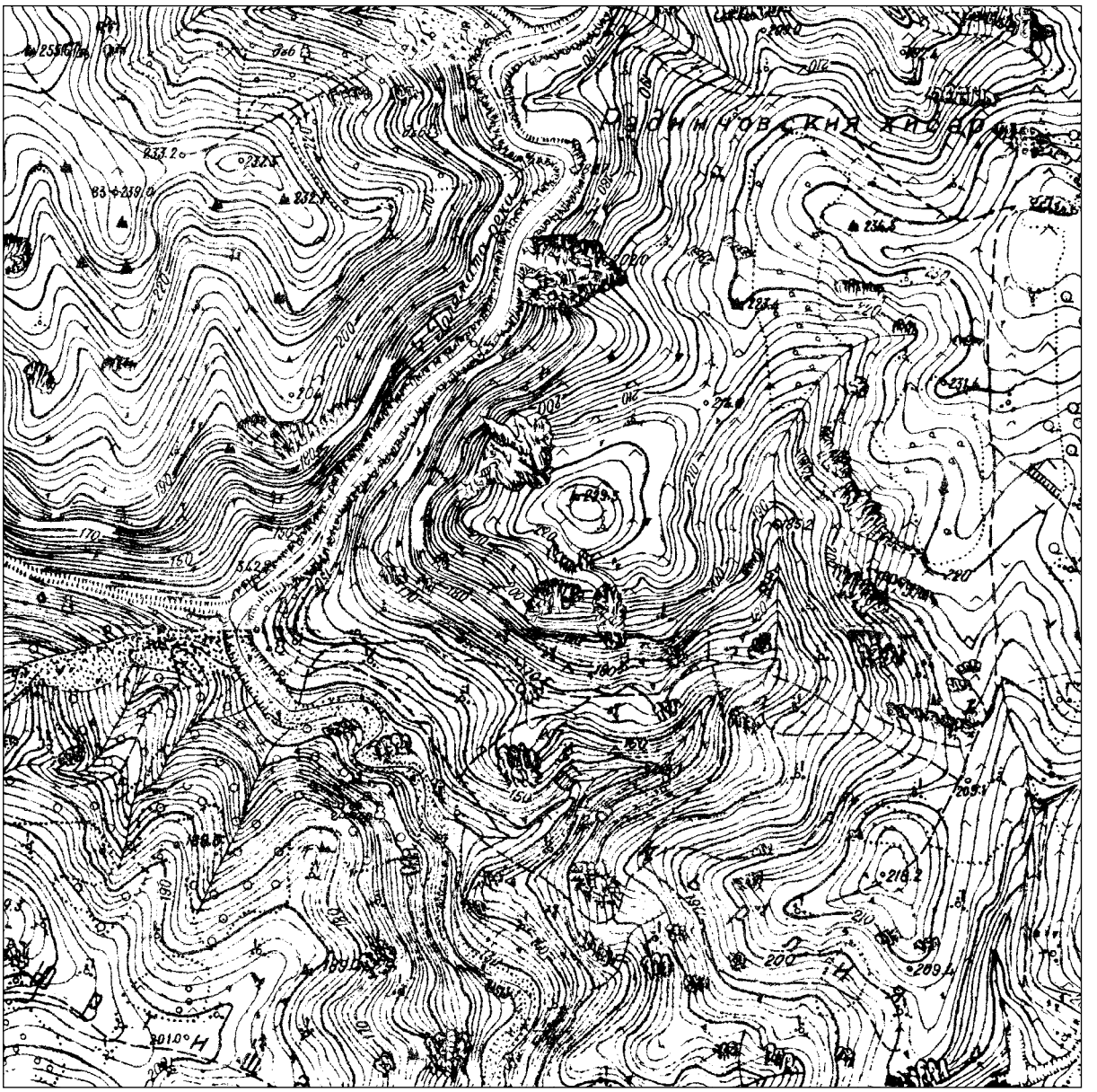

Обр. 1. м. Радинчовския хисар – общ план

Обектът се намира в непосредствена близост до Via Diagonalis. От върха има отлична видимост на югоизток, където се виждат крепостта на Любимец, долината на р. Марица и северните склонове на Източните Родопи. На север има добра видимост към селата Изворово и Черепово.

На около 2 км северозападно от обекта се намират римска пътна станция, ранновизантийската крепост Castra Rubra и могилният некропол в м. Йорговите могили. На запад/югозапад се намира скалното светилище в м. Радинчево, а южно – на около 5 – 6 км, крепостта на Любимец. При подхода към обекта (от север) – между асфалтовия път и северното подножие на м. Тепекория, има римско селище (II – III в).

Цялото възвишение е осеяно с големи групи скали (скални проявления) от гранито-гнайси, ориентирани североизток-югозапад. На места има отчупени големи скални късове, в резултат на ерозия и земетресения. Между скалите са оформени множество естествени площадки с различни форми, размери и ориентация. По повечето от площадките има много иманярски изкопи. Преобладаващата керамика в пръстта от иманярските изкопи е от РЖЕ (II фаза) и ранновизантийския период.

По северния склон, при подхода откъм седловината, се вижда голямо повдигане на терена, което най-вероятно представлява укрепителна стена. Във вътрешността има участъци със струпвания от големи и средни ломени камъни и следи от зидове.

През сезон 2008 г. (в периода 13.10.08 – 01.11.08) се проведоха за пръв път археологически проучвания в м. Радинчовския хисар. Целта е чрез контролни сондажи да се установи характера на обекта и периода, в който е използван и посещаван активно. Избрани са два участъка, в които да бъдат заложени сондажи, за изясняване на стратиграфията на обекта – на северния склон, обозначен като „Сектор Север“ и на източния – „Сектор Изток“.

Сондаж I, Сектор Север

Сондажът е с размери 5 х 5 м, с ориентация С – Ю и е разположен в най-високата южна част на площадка, затворена с групи скали от север и от запад. Денивелацията на терена е много голяма – от юг на север. В югозападната част на избрания участък е регистриран голям иманярски изкоп, с размери север-юг – 2,33 м и изток-запад – 2,31 м и с приблизителна дълбочина 0,80 м. Сондажът е ориентиран север-юг и е поставен така, че да обхване иманярския изкоп, без това да наруши целостта на бъдещите профили. Позицията и дълбочината на иманярския изкоп подсказват, че дебелината на пласта в тази зона е най-голяма, което е предпоставка за по-пълна картина при изясняване на стратиграфията.

В югоизточната четвърт на сондажа е разкрит участък от настилка, изградена от дребни и средно големи ломени камъни. Тя е положена върху пласт от пръст и трошляк и отделни фрагменти керамика на колело, с обща дебелина 18 – 20 см. При разчистване на пространството около настилката е открита бронзова монета от началото на VI в. (Юстин I?) Пластът под настилката е наситен с голямо количество керамични фрагменти на ръка – РЖЕ II фаза (VIII-VII в. пр. Хр.), разпръснати в пръстта върху и във вдлъбнатините на основната скала. Вероятно в тази част на сондажа керамичният материал е преотложен, в следствие на ерозията и на по-късни строежи и подравнявания на терена. В пръстта са открити и прешлени за вретено, цяла чашка, изработена на ръка, с конусовидна форма, глинен печат за щамповане на концентрични кръгчета, фрагмент от модел на колело и др.

В западната част на сондажа е разкрита основната скала, чиято денивелация е от ЮЗ към СИ. В пространството между скалата и профил изток са разкрити керамични струпвания с фрагменти от различни съдове на ръка, които са свлечени от по-високата част на площадката. В североизточния ъгъл на сондажа са положени цяла кана, гърне и още поне два съда, затиснати с няколко камъка. Тази ситуация беше разкрита през последните два работни дни, поради което с цел да се проучи в пълнота и поради необходимостта от разширение на сондажа беше затрупана и оставена за следващия сезон.

За да бъде изяснен характерът на настилката, на 0,50 м южно от Сондаж I е направено разширение – Сондаж IA с размери 5 х 2 м. Разкрита е основа на ъгъл на постройка (Обр. 2). Стената е запазена в един ред ломени, обработени гранито-гнайсови камъни. Издължена е в посока ЮЗ – СИ

и е с широчина 0,80 м. Западно от нея е разчистен участък от настилката, който има същата ориентация и продължава в Сондаж I. Вероятно настилката има трасираща и подграждаща функция.

В Сектор Изток са поставени два сондажа – Сондаж II, ориентиран север-юг, с размери 2 х 6 м и Сондаж III, ориентиран изток-запад, с размери 1,50 х 5 м. Сондажите са разположени върху сравнително заравнена площадка, оградена от север и юг със скали. Целостта на пласта е сериозно нарушена от множество иманярски изкопи с различни размери, които са разположени по цялата площ. Позицията на сондажите е съобразена с иманярските изкопи – подбрани са единствените незасегнати участъци.

Обр. 2. Сондаж I А. Ранновизантийски пласт – част от основи на постройка

Обр. 3. Сондаж III. Пласт РЖЕ – тежести за стан

Сондаж II, Сектор Изток

Южна граница на сондажа е отвесна скала. В основата ѝ са разкрити деструкции – ломени камъни и множество фрагменти строителна керамика, мазилки, фрагменти от керамика на колело (VI в.) и от прозоречно, прозрачно, зеленикаво стъкло. Те принадлежат на голяма сграда, намираща се на по-висока площадка. Керамиката, разкрита под деструкциите и в северната част на сондажа принадлежи на РЖЕ II (VIII-VII в. пр. Хр.). Фрагментите са от различни съдове без ясна принадлежност към структури или съоръжения.

Сондаж III, Сектор Изток

Сондажът е разположен в основата на отвесна, допълнително оформена скала, ограждаща площадката от север. В горните нива са регистрирани отделни каменни струпвания и фрагменти от строителна керамика, мазилки и керамика на колело, които могат да бъдат отнесени към VI в., както тези в Сондаж II. Под този пласт, в западната половина на сондажа са разкрити три пирамидални тежести за стан и една каменна сферична тежест, положени в пръстта на едно ниво с единични керамични фрагменти и една желязна брадва, открита в северния профил на сондажа, в непосредствена близост до скалата (Обр. 3).

Направено е разширение от изток (2,20 х 2,10 м), за да бъде проверено дали има съоръжения в основата на скалата. Не са регистрирани структури или съоръжения в границите на разширението. Открити са прешлени за вретено, два глинени предмета с неясна функция – полусферична форма, фрагменти от глинена идолна пластика. В южния профил е открит кантаросовиден съд, обърнат с дъното нагоре – липсват двете дръжки; украса – широки хоризонтални канелюри

по шията на съда; малки вертикални канелюри по най-изпъкналата част на тялото; по средата между двете дръжки, има по две срещуположни релефни удебеления, също покрити с канелюри. Концентрацията на керамика е много висока, основно в непосредствена близост до скалата, ограждаща сондажа от север.

На този етап от проучванията са установени със сигурност два периода на човешко присъствие на този обект – през РЖЕ (основно през II фаза) и ранновизантийски период – VI в. Засега остава открит въпросът за характера на обекта. През РЖЕ възможностите са две – селище на естествено защитено място или светилище, докато през VI в. поради стратегическото си местоположение, мястото е укрепено и е свързващо звено между Castra Rubra и голямата крепост в м. Хисаря, над Любимец.

№25. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ КУЛТОВ КОМПЛЕКС „СЕМЕРЧЕТО“, С. ДОСИТЕЕВО, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ

Бориславов Бориславов

Обр.1. Сондаж III, КБЕ, Ниво VI – струпване на керамика и животински кости

Обр. 2. Керамика КБЕ, фрагмент

През есента на 2008 година продължиха редовните археологически разкопки на тракийския култов комплекс „СЕМЕРЧЕТО“ до с. Доситеево. Обектът е учебен за студентите от Специализирания лекционен курс „Тракия през КБЕ и началото на РЖЕ“, специалност Археология, СУ „Св. Климент Охридски“. Поради минималното финансиране, работата през този сезон беше крайно ограничена.

През м. март 2008 година беше констатирана иманярска намеса на обекта, като най-сериозно е засегнат участък на югоизточния склон. Там през 2005/2006 бяха проучени 4 ями от РЖЕ III. Всичките са на едно ниво от склона, което е под подграждането на нивото от КБЕ. Пръстта, изкопана от иманярите има характерната за този пласт структура и цвят – сива и рохка, много наситена с керамични фрагменти и животински кости. Фрагментите са от съдове с украса от канелюри, релефни ленти с ямички и по-рядко – от врязана украса, запълнена с бяла паста. Цялата пръст е внимателно проверена, събрани са всички материали – керамични фрагменти и

животински кости. Намерен е един „жетон“ – фрагмент от стена на съд, с кръгла форма и загладени ръбове.

През този сезон продължи проучването на Сондаж III, сектор 2 и Сектор 3, където досега са идентифицирани шест нива от ритуална площадка от КБЕ и 2 от прехода към РЖЕ. Дебелината на трамбовките от отделните нива е 7 – 8 см. Разкрит е участък със струпване от керамични фрагменти в много голяма концентрация, смесени с животински кости (Обр. 1 и 2). Това са характерните за обекта останки от жертвоприношения.

През 2008 година не е работено на върха на светилището (Сондаж V, и Сондаж VIII). Единствената находка от този участък – глинена тежест за стан, беше открита в централния профил, в пласта от елинистическата епоха, разкрита в резултат на ерозионните процеси (Обр. 3).

Обр. 3. Сондаж V, ЕЕ, тежест за стан

№26. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКОТО СВЕТИЛИЩЕ ПРИ С. БАБЯК, ОБЩИНА БЕЛИЦА, БЛАГОЕВГРАДСКИ ОКРЪГ

Милена Тонкова, Алексей Гоцев

Археологическите проучвания на тракийското светилище в м. Бабяшка чука при с. Бабяк, Западни Родопи през 2008 г. бяха проведени под ръководството на ст.н.с. д-р Милена Тонкова и ст.н.с. д-р Алексей Гоцев от НАИМ-БАН, с екип: Миглена Василева, докторант от НАИМ, Даниела Димчева, студент в НБУ, Росица Йоргова, художник от АМ Раднево, както и студенти от СУ „Кл.Охридски“ и работници от с. Бабяк. Монетните находки бяха определени от д-р Иля Прокопов. Животинските кости бяха анализирани от ст.н.с. Лазар Нинов, а палеоботаническите проби от н.с. д-р Цветана Попова от НАИМ-БАН. Проучването бе финансирано по проект за трансгранично сътрудничество по програма ФАР на община Белица.

Проучванията през 2008 г. бяха съсредоточени в най-висока част на светилището, т. нар. „Голяма кулминация“ (сектор „Топ“) и намиращото се северно от нея „Малко възвишение“. Проучените структури са от различни периоди на неговото съществуване – главно от последните векове на късножелязната епоха и от римския период. В някои участъци бяха засегнати и пластове от ранножелязната епоха.

Обр. 1. Жертвена площадка и деструкции от храмова постройка в сектор „Топ“

Обр. 2. Денар от времето на Октавиан Август

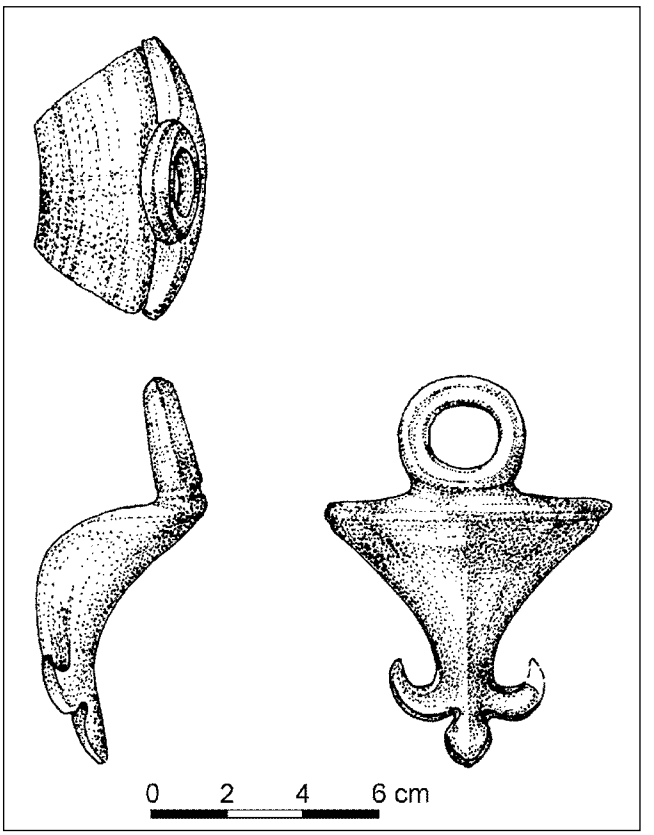

Обр. 3. Фрагмент от дръжка на къснорепубликанска ситула

В сектор „Малкото възвишение“ бе проучена част от ров с останки от ритуали с огън от ранножелязната епоха, както и ями и каменно струпване с голяма концентрация от находки от късножелязната епоха. Сред даровете са множество фрагменти от ритуално счупени съдове, животински кости, прешлени за вретено и тежести за стан, железен нож, както и накити – луновидна обеца, фибула „тракийски тип“, фрагменти от подноси и съдове с украса от врязани соларни мотиви (от т. нар. стил „Цепина“) и др.

Сред най-важните резултати от проучванията са откритията в сектор „Топ“. Това е основната ритуална зона на светилището. При предишните проучвания в този участък бяха открити фрагменти от оброчни плочки, както и части от торсо и крак от мраморна статуя на богиня. През 2008 г. тук бе разкрит голям участък с деструкции, най-вероятно от постройка от ломени камъни, покрита с керемиди и свързана с нея жертвена площадка. Тя е оформена от изток със стена с вътрешно лице. Бе открит каменен олтар, ритуално огнище от глина и негативна структура с пълнеж от пръст с органика и въглени, в която бяха открити пет черепа на говеда сред множество фрагменти от съдове, накити и др. метални находки. Каменният олтар е грубо обработена колона с две равни страни и размери: дължина 0,90 м и ширина 0,30 на 0,40 м. С този контекст са свързани няколко предмета на лукса, които са с голяма стойност за времето на функциониране на тази ритуална зона. Тук са открити два републикански денара: на C. Hosidius C.f. Geta отсечен през 64 г. пр. Хр. и от времето на Октавиан Август, отсечен през 20 – 19 или 17 – 16 г. пр. Хр. От особен интерес е друга извънредно важна находка – елемент от дръжка на къснорепубликанска бронзова ситула от тип Beaucaire, характерна за северноиталийските ателиета от периода от последната трета на II – първата половина на I в. пр. Хр. От това време са и фрагментите от орнаментираните в стил „Цепина“ съдове от този участък на светилището.

Според предварителната ни хипотеза за характера на този комплекс, той е интерпретиран като място за извършване на ритуални действия, свързани с жертвоприношения, част от храм. Луксозните предмети и сребърни монети са още едно указание за важността на този участък в организацията на светилището и са още едно свидетелство за приоритетното място на светилището при Бабяк в системата от културни места в Тракия през II и I в. пр. Хр.

След прекъсване от близо един век, посещаването на светилището през римската епоха е сигнализирано с откриването на фрагмент от бронзова фибула от тип „едноделни силнопрофи-

лирани фибули с един пръстен на лъка с плътен четириъгълен иглодържател“ от средата на I в. до средата на II в. според класификацията на Е. Генчева. Това е втора фибула от този тип открита в този участък и показва, че светилището е съществувало и в период неотбелязан с присъствието на монети на обекта.

След един продължителен хиатус, функционирането на светилището е документирано отново чрез нумизматичен материал в края на II или началото на III в. Светилището е посещавано активно и през късноримската епоха, според монетите на императорите Константин Велики, Констанций, Валенс и Грациан, и е изоставено в края на IV или началото на V в. с приемането на християнството в Родопската област.

През изтеклия сезон за пръв път в сектор Топ, т. е. в най-високата част на светилището, бяха достигнати и пластове от ранножелязната епоха, които ще бъдат проучени през следващия сезон.

През 2008 г. бе направена важна стъпка в процеса на публикуване и популяризиране на светилището при Бабяк. Беше издадена колективна монография с резултати от различни аспекти на проучванията на обекта; беше направена уеб-страница на обекта и неговата археологическа среда; беше направен заслон, пътеки с указателни табели и информационни табла, което е първи опит за социализиране на паметника и превръщането му в туристическа дестинация.

Археологическите проучвания, както и подготовката на книгата и останалите дейности за популяризирането на обекта, бяха извършени по проект на програма ФАР. В контраст с усилията на екипа за проучването и популяризирането на паметника, както и за неговото социализиране, беше унищожен голям участък от обекта чрез строителството на телекомуникационна кула на Глобул. След констатирането на извършените нарушения бе свикана комисия на Министерството на културата за решаване на последиците от този неправомерен акт, който е в разрез с всички нормативни разпоредби в България, отнасящи се до разрешителните за строителство и за опазването на културното наследство на страната.

Литература:

Тонкова, Гоцев 2008: М. Тонкова, А. Гоцев (ред.). Тракийското светилище при с. Бабяк и неговата археологическа среда. София. 2008

№27. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ ПРЕЗ 2008 Г. НА ВРЪХ СВЕТИ ПЕТЪР, С. ДОЛНА СЕКИРНА, ОБЩИНА БРЕЗНИК

Филип Михайлов

Връх Свети Петър е разположен в южната част на Ерулска планина, между два дълбоки речни дола (десни притоци на река Светля, приток на Струма). От него има отлична видимост, както към по-изявените местности в непосредствена близост (връх Големи връх, м. Гарван, м. Градище и Цървена ябука, селата Горна и Долна Секирна – всички със следи от обитаване в древността), така и към целия Горнострумски ареал – връх Любаш, долините на Светля и Конска, планинските вериги Пенкьовска, Черна гора, Рудини, Конявска, Голо бърдо чак до Витоша.

На най-високата точка на Свети Петър, на 1160 м н. в. се намира изявена над околния терен варовикова скала (Обр. 2). От изток са изсечени „скални тронове“, характерни за т. нар. скални светилища известни от долината на Горна Места. Проучванията през 2006 г. (Михайлов 2007, 170 – 173) и 2007 г. (Михайлов 2008, 183 – 185) бяха съсредоточени на северния склон на върха, на естествена тераса с надморска височина около 1117 м (Обр. 1). Площта на терасата е около 5 дка. Тя е сравнително равна, със слаб наклон единствено в южния ѝ край.

През 2006 и 2007 г. бяха заложени сондажи с обща площ 152 кв. м. Всички те са проучени до скала. Макар и с доста уговорки бяха уточнени стратиграфията, характерът, датировката, а до

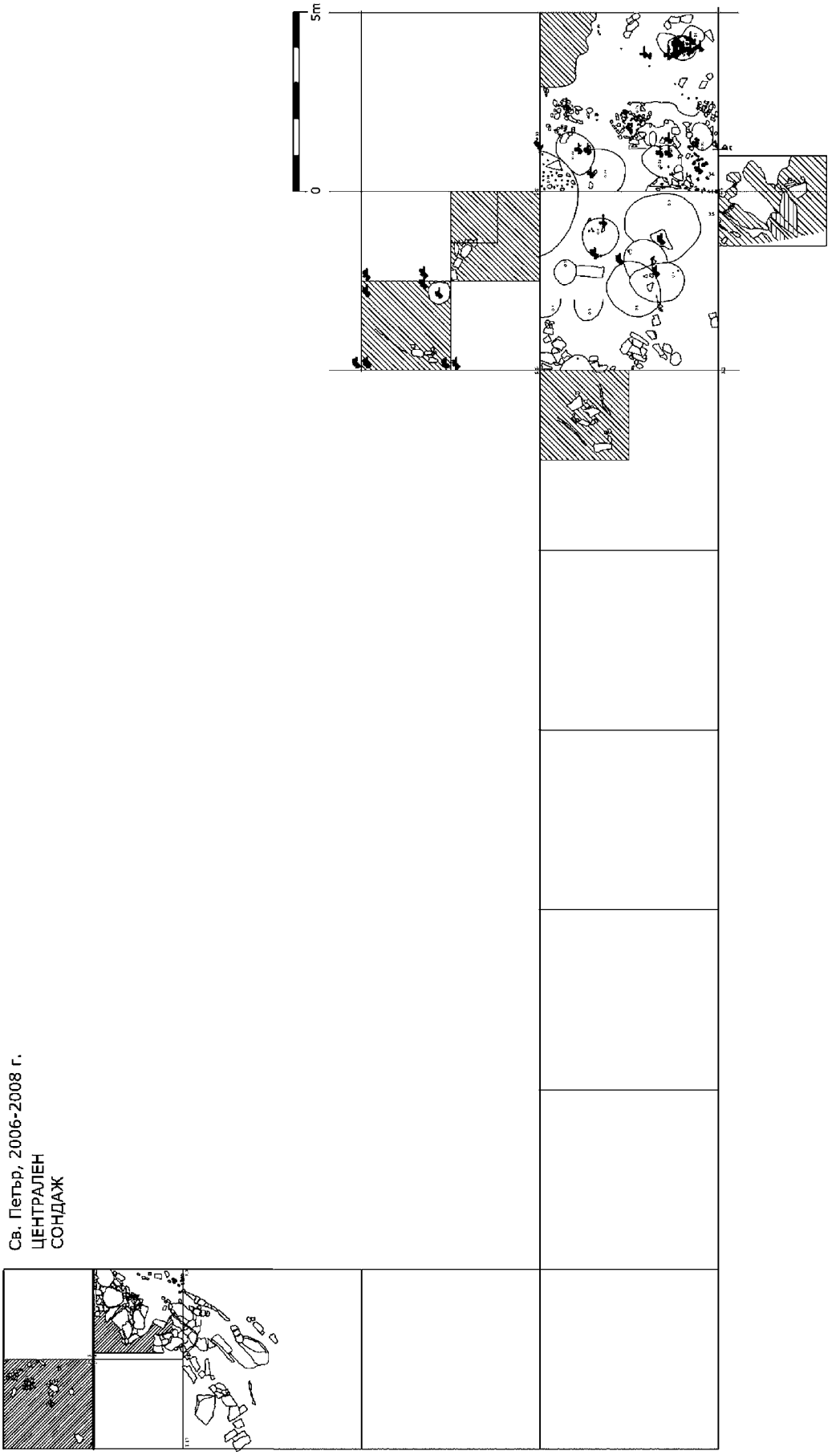

Обр. 1. Централен сондаж, общ план на проучения в периода 2006 – 2008 година участък

някъде и планировката на обекта. През втората фаза на ранната желязна епоха (предимно VII-VI в. пр. Хр.) и през римската епоха връх Свети Петър вероятно е бил място за изпълнение на различни ритуали.

Според геоморфологическите особености на терена може да бъде направено условно разделение на две части – „северна тераса“ и „северен склон“. Вероятно разликите в наклона определя и различния характер на двете части от обекта. Използването на терасата е било много по-интензивно и откритият там материал е значителен по обем.

В разположената до нея наклонена част от склона керамичните фрагменти и метални накити се откриват на малки площадки, вероятно целенасочено подравнявани. Общото за двете части е отличната видимостта от и към тях, сравнително еднаквият материал, сходният начин, по който той е бил депониран, отсъствието на културен пласт и изключително плиткият хумусен и почвен слой.

През 2008 г. археологическите проучвания обхванаха 2 нови сондажа, а 2 от направените през периода на 2006/2007 г. бяха разширени с цел уточняване на регистрираните там ситуации. Цялата площ на направените през 2008 г. сондажи е 47,25 кв. м. Работата продължи и в така обозначения централен сондаж. Бяха проучени кв. 172 и 174 на квартал II (Обр. 1). Проучването не доведе до получаване на нова, а само до потвърждаването и донякъде разширяването на старата информация за обекта. Керамиката е била депонирана основно върху древния терен, който в поголямата си част е бил скалист.

Продължи работата и на склона, източно от централния сондаж. С цел проучване на откритата през 2006 г. одялана в скалата площадка, Сондаж 2 беше разширен в южна посока. Продължение на геометричната форма не беше открито. Интересна особеност беше регистрирана и в този сондаж – керамичните фрагменти често са подреждани по протежението на скални цепки, обикновено в горната им част. Друга зависимост потвърдена в С 2ю е слагането на горната част на дръжки от кантароси в тесни цепки с „бутончето“ нагоре.

Обр. 2. Сондаж ЮТ 1 на южната тераса на върха. Поглед от юг

Заложен е сондаж на южната тераса на Свети Петър, под скалата, в най-високата част на върха (Обр. 2). Той е провокиран от необходимостта да бъде изяснена ситуацията и в тази част на обекта, от една страна и от забелязания още през 2006 г. засилен иманярски интерес към тази част на върха. Сондажът е ориентиран по посоките на света и е с размери 3 х 2 м.

Проучването на този сондаж доведе до няколко важни извода:

– Активността през РЖЕ е достигала до най-високата точка на върха, тоест ранножелязното културно място е имало значителни размери;

– Отново скалата е била използвана при депонирането на керамични и костни (глигански зъб) дарове;

– Регистриран е особен случай, при който керамичен фрагмент има силни следи от пепел, без да има следи от огън или пепел около него.

Непосредствено от северната страна на върха, под най-високата му част, е заложен Сондаж В 1. Той е ориентиран по посоките на света и е с размери 6,5 х 2,5 м. Този сондаж беше провокиран от подравняване на терена, завършващо с позитивна структура, след която следва стръмен склон.

След приключването на сондажа се установи, че подравняването на терена е предизвикано вероятно от античен път, водещ до най-високата точка на върха. Позитивната структура е примитивно изграден, само там, където има необходимост от него, бордюр на пътя (Обр. 3).

Обр. 3. Сондаж В 1. Вътрешната страна на бордюра от античен път. Поглед от юг

В този сондаж беше забелязана една зависимост – наличието на бледо зеленикава глинеста пръст върху пласта, непосредствено покриващ основната скала.

Сакралното значение на връх Свети Петър сред местното население се е запазило до днес. На най-високата му точка, там където скалата е най-силно изявена (Обр. 2) са се правели курбани на Гергьовден. Значението на върха и скалата в свещенодействията се е съхранило у местното население до такава степен, че макар селяните да правели обредното угощение в селото, носели

да заколят обредното животно на скалите на върха. Освен етнографско, този факт намери и археологическо потвърждение – на територията на централния сондаж бяха открити през периода 2006 – 2008 г. част от съвременна кадилница, част от алуминиева лъжица и сраснала в клоните на дърво икона на Св. Богородица – патрон на сегашната църква в с. Долна Секирна.

Литература:

Михайлов 2007: Ф. Михайлов. Археологически разкопки на хълма Свети Петър, с. Долна Секирна, община Брезник. – В: АОР през 2006 г., София, 2007, 170 – 173.

Михайлов 2008: Ф. Михайлов. Археологически разкопки през 2007 г. на хълма Свети Петър, село Долна Секирна, община Брезник, област Перник. – В: АОР през 2007 г., София, 2008, 183 – 185.

№28. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ КУЛТОВ КОМПЛЕКС ОТ V-IV В. ПР. ХР. ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ

Митко Маджаров, Димитринка Танчева

Археологическите разкопки на тракийското светилище в местността Секизарман при с. Кръстевич през 2008 г. бяха съсредоточени в централната част и терасата на археологическия обект (Обр. 1). Разкопките се проведоха през месеците септември и октомври 2008 г. На това място съществува каменно струпване, състоящо се от средни и големи, добре обработени каменни блокове. Голяма част от каменните блокове са разхвърляни в резултат на иманярска дейност.

Целта на разкопките беше да се проучи пространството южно от коридора и колонадата на локализираната на това място през миналия сезон храмова постройка и да се проследи нейната връзка с откритията в западната част на терасата варовиков стилобат (Маджаров, Танчева 2008,

Обр. 1. Общ изглед от местоположението на храмовите постройки в местността Секизарман

Обр. 2. Част от помещението, южно от коридора на храма (втори строителен период)

149 – 151). Южно от коридора на храма се очертаха основите на помещение, което в посока юг е с широчина 4,80 м (Обр. 2). Основите му са изградени от масивни, обработени само от вътрешното лице гранитни блокове. Културният пласт на това място е силно компрометиран от извършваната през годините интензивна иманярска дейност. Дебелината на пласта е от 0,50 до 1,10 м. Изцяло беше запазен само първият ред камъни от зидовете на помещението. Те са вкопани в здравия терен на дълбочина 0,20 м, което представлява субструкцията на основите. Подова настилка не беше открита. Подът по всяка вероятност се е състоял от трамбована пръст. На нивото на здравия терен се откри горял пласт, който обхваща площ от около 1,5 кв. м. Археологическите находки в помещението са представени от няколко фрагмента от глинени питоси и парчета от керемиди. По-голям интерес представляват два глинени фрагмента, върху които се забелязва изображението на Горгона-Медуза.

Предприето беше разчистване в източната част на коридора на храма. Под първия ред на камъните от коридора попаднахме на пласт, в структурата, на който се забелязват следи от овъгляване. Находки в този пласт липсват. На нивото на здравия терен беше открит стилобат от варовикови блокове, аналогичен на този, локализиран в западната част на терасата. Установено беше, че храмът е изграден върху съществуващия по-рано на това място варовиков стилобат. Ясно се разграничават двата строителни периода. Културният пласт между двете съоръжения е с дебелина 0,30 м. Той се състои от жълтеникава здрава пръст. В разчистеното пространство, в този културен пласт, беше открит един фрагмент от дъното на малък съд (сива тракийска керамика), парче от керемида и четири каменни архитектурни детайла (вероятно от не големи капители).

На 2,50 м източно от коридора беше разкрито струпване, състоящо се от средни необработени камъни. В основата на струпването се разкри един ред обработени камъни, които по всяка вероятност са от продължението на постройката в източна посока. Културният пласт при каменното струпване е с дебелина 0,90 м и се състои от пръст, примесена с много дребни и средни камъни, малко фрагменти от груба, кухненска керамика и две парчета от сива тракийска керамика. Струпването продължава на север и застъпва първоначалния варовиков стилобат.

Северно от храма на кота 571,157 м беше разкрита поредица от варовикови блокове, които стоят в една линия с крайния южен зид на съоръжението в западната част на терасата (Обр. 3). На места блоковете са извадени, но от запазената редица камъни ясно се вижда продължението на варовиковия стилобат в посока изток. Запазено е само южното лице на зида. На нивото на стилобата беше намерена една пирамидална тежест за стан (Bouzek 1996, 117 sqq.; Димитрова 2002, 174 – 176). На разстояние 20,04 м от откритото правоъгълно съоръжение, очертано от варовиковия стилобат, в западната част на терасата, се установи ъгълът на стилобата, след който зидът продължава в посока юг и се свързва с откритата част от зида, който е застъпен от по-късно изградената храмова постройка с колонада на западната страна. В тази част зидът е много добре запазен и е с широчина 1,78 м. Каменните блокове от стилобата са положени на дълбочина от

Обр. 3. План на разкритите части от тракийския храм в местността Секизарман (първи строителен период)

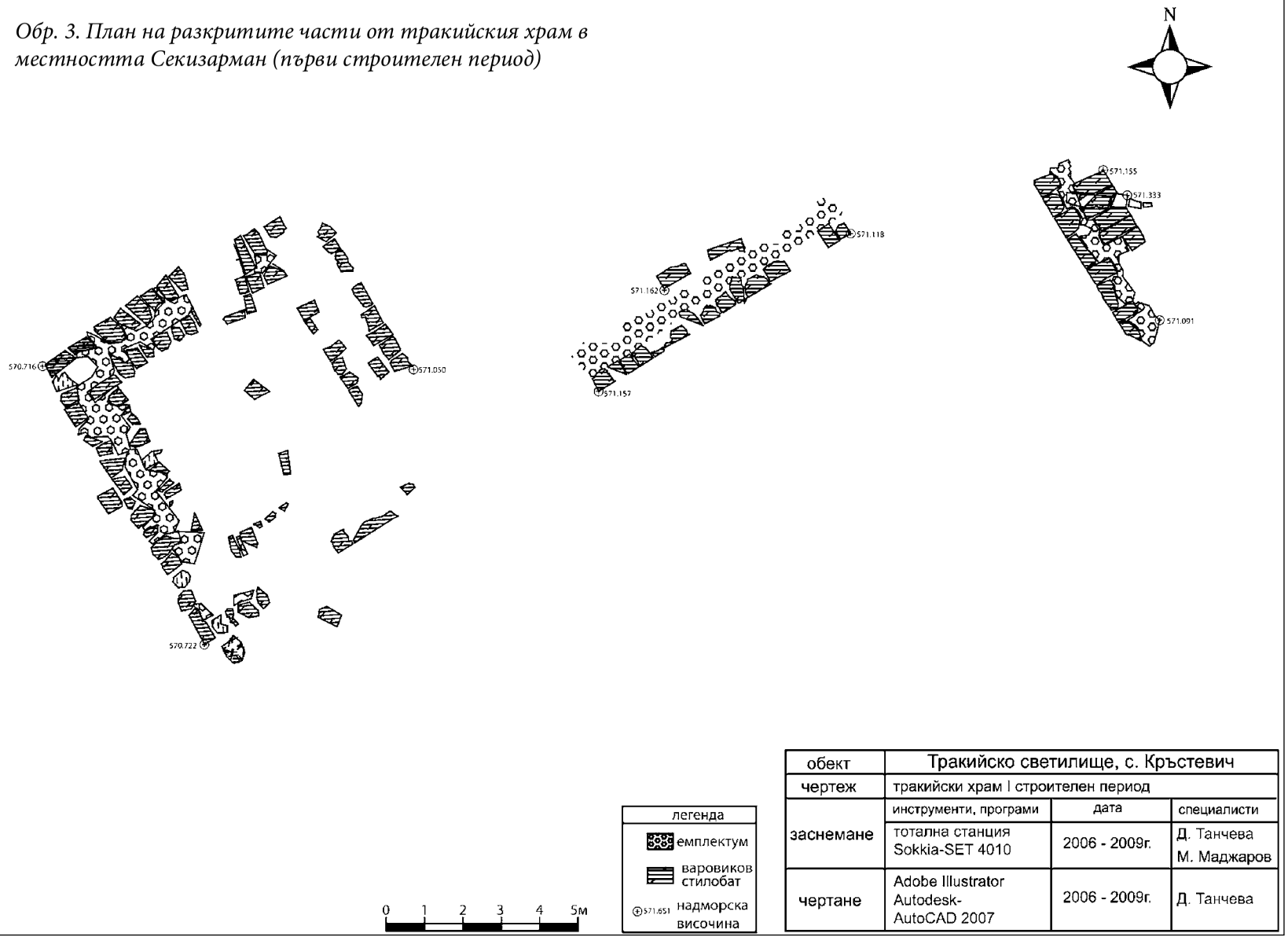

около 0,30 м в предварително вкопана в здравия терен траншея. Липсват данни за наличието на градеж над стилобата. Всички архитектурни детайли намерени извън очертанията на откритите съоръжения са точно заснети, ситуирани, сигнирани и събрани на депо с оглед използването им в предстоящите консервационни и реставрационни работи.

Резултатите от археологическите разкопки, проведени през 2008 г. в местността Секизарман при с. Кръстевич, документират два периода от съществуването на локализирания на това място култов комплекс. През първия период е бил изграден стилобат, състоящ се от варовикови каменни блокове (Обр. 3). Засега все още не е ясно какви са били колоните, носени от стилобата (каменни или дървени). Вероятно този стилобат е очертавал първоначално изграден храм. След кратък период от време, върху част от стилобатните зидове, е била построена нова храмова постройка, изградена изцяло от добре обработени гранитни блокове. На западната страна новоиздигнатият храм е завършвал с каменна колонада. И през двата строителни периода въпросните култови съоръжения са имали стабилна дървена покривна конструкция, завършваща с керемиди.

Досега откритите археологически находки в местността Секизарман при с. Кръстевич показват, че на това място е съществувал култов комплекс, състоящ се от две храмови постройки, най-общо датирани в периода V-IV в. пр. Хр. (Баласчев 1933; Маразов 1994). Проученият затворен културен пласт, между двете съоръжения, на този етап от разкопките не дава достатъчно информация за точното разграничаване във времето на двата храма.

Литература:

Баласчев 1933: Г. Баласчев. Старо-тракийски светилища и божества в Мезек, Глава Панега, Царичина и други градове и тяхното значение. София, 1933.

Димитрова 2002: С. Димитрова. Тежести за стан и прешлени за вретено. – В: Копривлен, I, София, 2002, 174 – 176.

Маджаров, Танчева 2008: М. Маджаров, Д. Танчева. Археологически разкопки на тракийско светилище от V-IV в. пр. Хр. при с. Кръстевич, община Хисаря. – АОР, София, 2008, 149 – 151.

Маразов 1994: Ив. Маразов. Митология на траките. София 1994.

Bouzek 1996: J. Bouzek. Textile industry. – In: Pistiros, I, Prague, 1996, 117 – 163.

№29. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ВРЪХ КАЛЕТО, ГР. ВЕЛИНГРАД

Асен Салкин, Димитър Байраков

От 2 до 10 октомври 2008 г. проведохме спасителни сондажни проучвания на укрепено тракийско светилище, намиращо се на връх Калето (1002 м). Светилището отстои на 5 км източно от гр. Велинград и на 3,5 км североизточно от връх Стража, на невисоко било, ориентирано по посока изток-запад. Южната част е заета от скалист масив, а насипаните пръст и камъни в северната част са оформили правоъгълна площадка-теменос, 50 х 30 м, ориентирана по дългата си ос изток-запад. Има отличен панорамен изглед към всички посоки. Иманярски изкопи са маркирали на места вътрешното лице на стена от дребни и средни ломени камъни, споени с кал. Западната, най-висока, част е преградена от двулицев зид от едри и средни ломени камъни, с дебелина 1,90 м. Входът към теменоса е в югозападния ъгъл, а подхода от долината е от западната част.

Бяха направени 4 сондажа, за да се разкрие плана на светилището. В североизточната част на сондаж № 1 се установи струпване от ломени камъни, но лицето на стената не се откри. В сондаж № 2, в югоизточната му част, се разкри вътрешното лице на зид от средни ломени камъни, споени с кал. На дълбочина от 30 см, на площ от 50 х 50 см, извадихме три малки грубо изработени канички с биконична форма, тип тракийска култова керамика. Предполагаме, че са ритуално положени. В сондаж № 3, който всъщност беше почистване на иманярските изкопи в западната

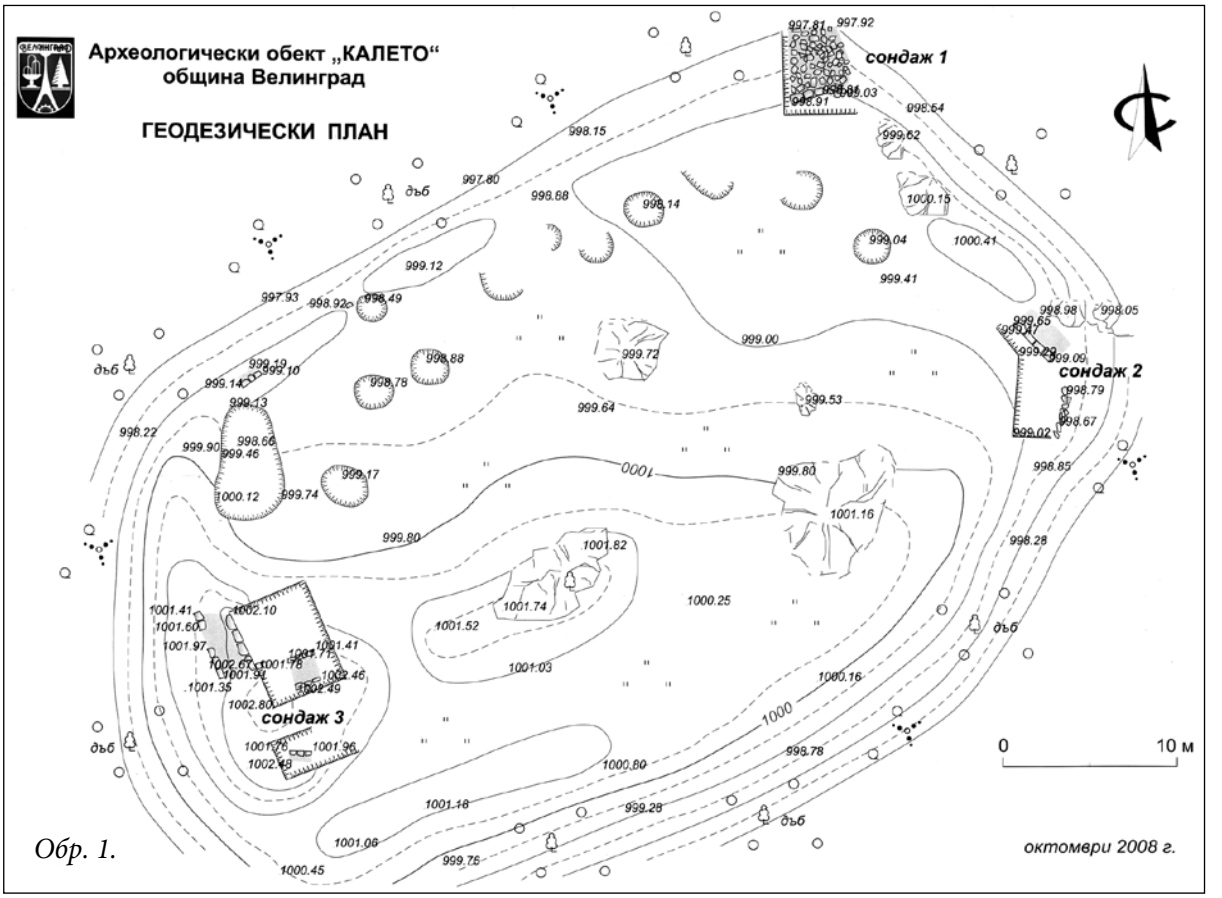
Археологически обект „КАЛЕТО“
община Велинград
ГЕОДЕЗИЧЕСКИ ПЛАН
сондаж 1
сондаж 2
сондаж 3
0
10 м
октомври 2008 г.

Обр. 1.

Обр. 2.

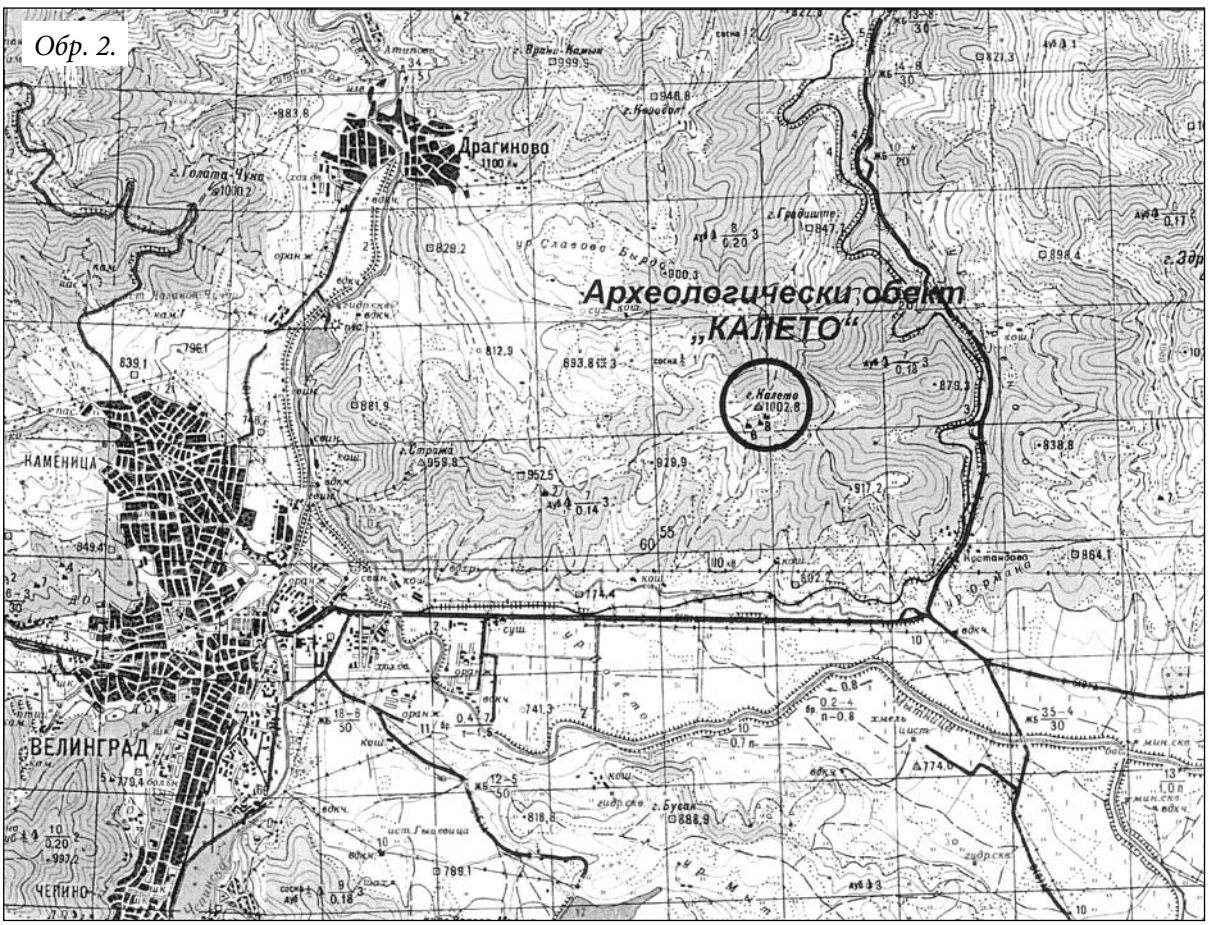
Драгиново
Археологически обект
„КАЛЕТО“
КАМЕНИЦА
ВЕЛИНГРАД
ЧЕПИНО

част, събрахме огромен керамичен материал, между който фрагменти тракийска култова керамика тип Цепина, дъна и устия от питоси, хромели, два фрагмента от глинени прешлени, глинена тежест за стан с пирамидална форма, парчета от опалена глина и хромели.

Южният скат под светилището беше прекопан от иманяри, а от събрания керамичен материал отделихме много интересни фрагменти от тракийска култова керамика тип Цепина и една паничка тип цедка със спирала във вътрешната част, която реставрирахме.

В южния скат под билото, в близост до скален масив, направихме сондаж № 4 с размери 5 х 2 м на дълбочина 0,20 см. Големият брой дребни керамични фрагменти, които открихме, вероятно са ритуално натрошени. От сондажа извадихме и една сребърна монета на гр. Хистея – II в. пр. н. е.

Прави впечатление разнообразието от керамични съдове и фрагменти от съдове с украса тип Цепина (тракийска култова керамика). Най-често срещаните мотиви в украсата са свастиката, спиралата и някои по-специфични геометрични фигури. Предварителните изводи са, че се касае за укрепено тракийско светилище, активно просъществувало в хронологическите граници на V-I в.пр.н.е. Направените наблюдения, в близост до светилището, установиха гъста поселищна мрежа от тракийски селища и некрополи от късножелязната и римска епохи и скални светилища, в които намираме тракийска култова керамика тип Цепина.

№30. СПАСИТЕЛНИ СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ГРАДИЩЕТО“ – С. ДОЛНО ДРЯНОВО, ОБЩИНА ГЪРМЕН

Анелия Божкова, Надежда Тодорова

Обектът в м. Градището се намира на около 2 км източно от с. Долно Дряново, общ. Гърмен (Домарадски 1999, 87, № 7). Разположен е върху рид с дължина приблизително 700 м, ориентиран север-северозапад/юг-югоизток. Върху рида се открояват три изявени скалисти възвишения с максимална надморска височина 879,86 м. Възвишението е естествено защитено, достъпно единствено от северозапад, а от останалите страни е оградено от дълбок каньон. Склоновете са стръмни, на места скалите са почти отвесни и образуват пропасти с дълбочина над 70 – 80 м. Върху билото на възвишението, както и по южния склон има неголеми естествено заравнени площадки, оградени с оголени скални блокове.

Проучванията на обекта бяха осъществени в периода 10 – 23 април 2008 г. Причина за провеждането на спасителните разкопки са значителните нарушения на културните напластявания, резултат от системна иманярска интервенция. Археологическите проучвания бяха съсредоточени в северозападната част на обекта, условно разделена на два сектора: Сектор 1, обхващащ северозападното подножие на възвишението и първите скални площадки и Сектор 2 – югозападния склон на възвишението. Заложени бяха седем сондажа и две контролни траншеи с обща площ 65 кв. м.

Структури КЖЕ

Върху цялата площ на обекта, по терена около иманярските изкопи и в изхвърлената от тях пръст, се откриват ломени и плочести камъни с различни размери, фрагментирани тегули и битова керамика на ръка и колело от КЖЕ. В два от сондажите бяха документирани структури от КЖЕ. Незначителната проучена площ и сериозните нарушения не позволяват категорично да се определи характера и функцията на регистрираните структури. Данните от терена и направените наблюдения показват, че става въпрос за струпвания от камъни с различни размери. Те са ситуирани по билото на възвишението и по Ю – ЮЗ склон. В някои случаи, каменните струпвания са долепени до масивни блокове от материковата скала или включват отделни по-големи скални късове. Струпвания запълват и свободни пространства между скалите – процепи или естествени

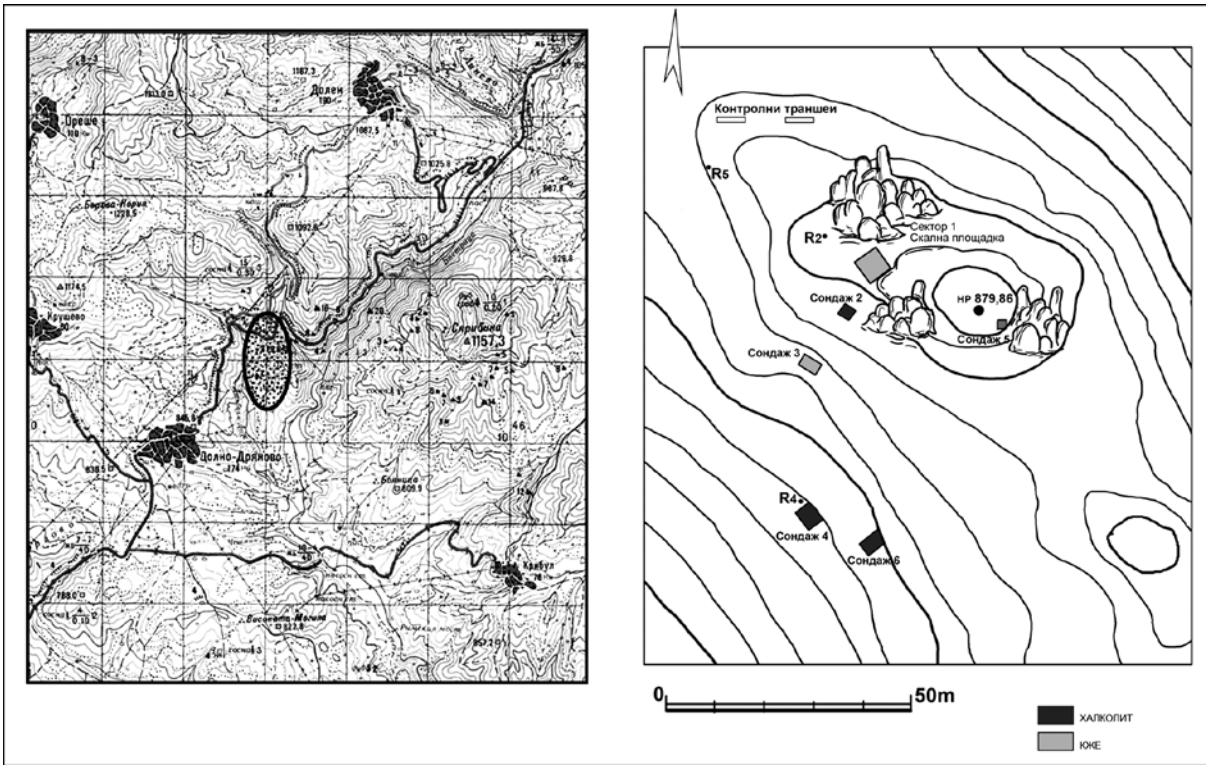

Обр. 1. Топографска карта на местността. Схема на проучваните сектори

ниши. Оформени са от грубо ломени и плочести, средно големи и дребни камъни, като правило разположени на няколко нива. Струпванията се асоциират с пласт с наситено черен цвят и фина, сравнително хомогенна структура, с дебелина до 1,00 м, богат на археологически материали от КЖЕ – фрагменти от строителна (тегули) и битова керамика, работена на ръка и грънчарско колело. Преобладава керамиката на ръка – дебелостенни съдове, изработени от глина с голямо количество неорганични примеси (натрошени едри камъчета, слюда). Представени са редица типични за КЖЕ форми. Освен фрагментирана керамика, се откриват животински кости, както и редица дребни находки, основно свързани с текстилното производство – тежести за стан и глинени прешлени за вретно. Сред материалите от насипа са разпознати фрагменти от неподлежащ на реконструкция глинен пиранус.

Известните аналогии с подобни ситуации, засвидетелствани при обекти от желязната епоха (Цръчна, Бабяк), дават основание да се предположи, че въпросните струпвания представляват депа за дарове, като не може да бъдат изключени напълно и други възможни интерпретации. Въз основа на открития материал, преди всичко керамика на колело, датировката на обекта е в рамките на IV – началото на III в. пр. Хр.

Късен халколит

В сондажи 2, 4 и 6, разположени върху ЮЗ склон на възвишението бе установен пласт с материали от късния халколит (КХ). Сондажите са заложени на местата на иманярски изкопи в естествено оформени скални процепи (ниши) с ширина от 1,00 до 3,50 м. В незасегнатите от съвременна намеса части на сондажите бяха разкрити струпвания от опожарена стенна мазилка, фрагментирана керамика и ломени камъни. Във всички сондажи късхалколитните материали се откриват в пласт със сивочерен до наситено черен цвят, който лежи непосредствено върху материковата скала. Дебелината на пласта варира от 0,30 до 0,50 м. В основата му има прослойка с висока концентрация на късчета ерозирала скала, в която също така се откриват материали от КХ. Стратиграфска последователност в границите на КХ пласт не бе установена.

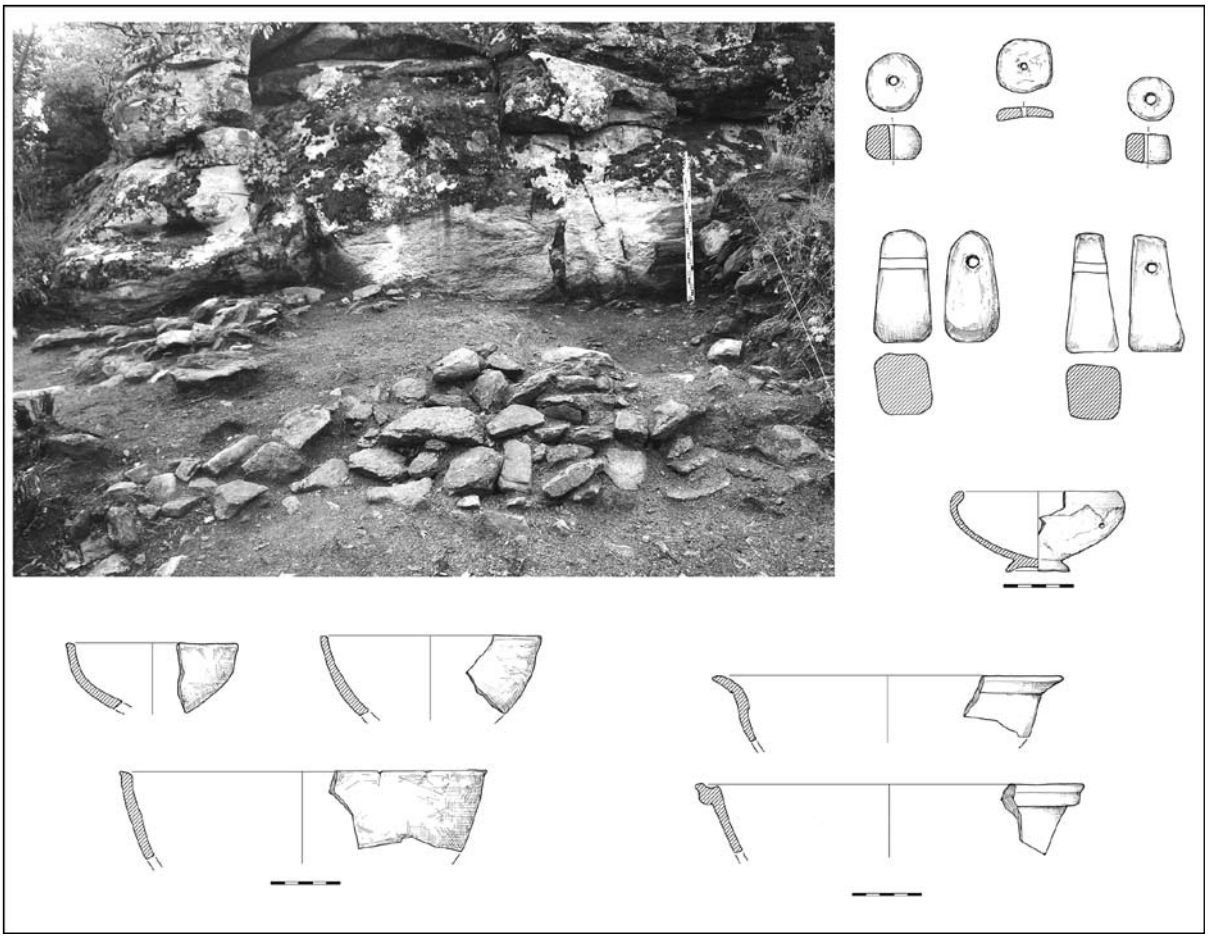

Обр. 2. Каменно струпване КЖЕ. Находки и керамика от Сондаж 3

Основният археологически материал, открит при проучването, е керамиката. В пласта сивочерна компактна пръст се откриват фрагменти със средно висока до висока концентрация и добре запазена повърхност и покритие. Животинските кости са единични. Сечива от камък и кост не са засвидетелствани. Открити бяха общо три находки от кремък. Категорията на малките находки е представена с фрагмент от горната част на глинена тежест за стан и фрагмент от плоска антропоморфна фигурка или амулет.

Керамика

Къснохалколитният керамичен комплекс е хомогенен в технологично и типологическо отношение. Представени са паници, купи, амфоровидни съдове, гърнета, чаши, похлупаци и миниатюрни форми. От техниките на украса са засвидетелствани врязана, набодена, отпечатана, рисувана с графит и с минерални бои. Рисуваната с графит украса е подчертано геометрична, мотивите са прости, предимно линеарни. Срещат се и комбинации от няколко техники. Интерес представляват няколко асиметрични гърневидни съда, при които прецизно нанесените с графит линии са комбинирани с полета, плътно запълнени с червена хематитна боя. В композицията участват и гирляндовидни мотиви, изпълнени със специфична техника, имитираща отпечатъци от шнур.

Не се наблюдават различия в керамиката от отделните сондажи, което е аргумент в полза на хипотезата, че проучените структури са синхронни или хронологически много близки и пластът е натрупан в сравнително кратък времеви отрязък. Формалните белези и стила на украса на съдовете позволяват прецизирането на датировката на обекта във финалната фаза на късния халколит.

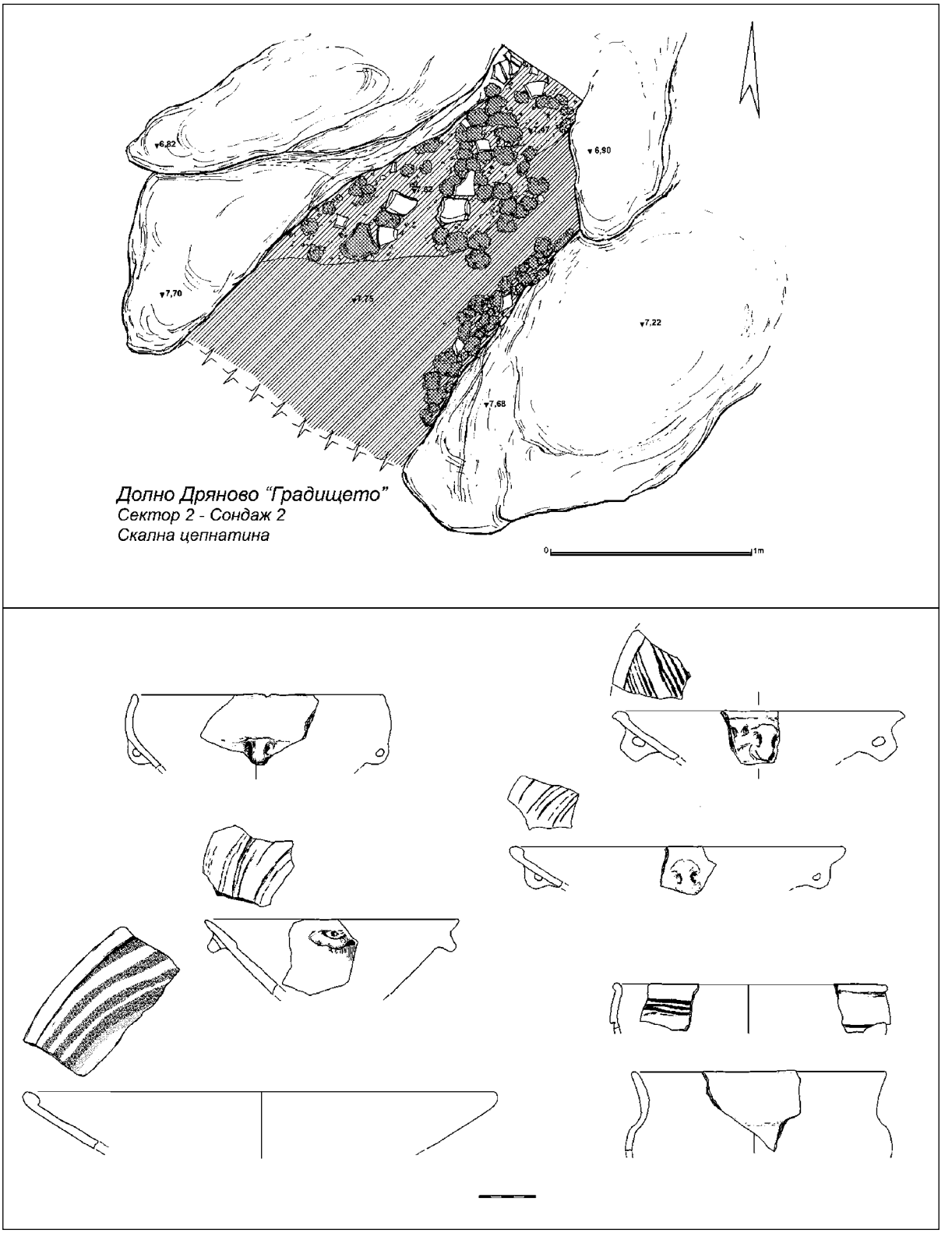

Обр. 3. Сондаж 2 – струпване от горели деструкции и керамика. Къснохалколитна керамика от сондажа

Интерпретацията на къснохалколитните материали и ситуацията, в която се откриват, за момента остава проблематична. Проучванията са проведени на малка площ и данните все още са недостатъчни за по-категорични заключения. Очевидно е, че ограничената площ между мате-

риковите скали по ЮЗ склон е недостатъчна за изграждане на жилищно съоръжение с обичайна конструкция. Откритите в проучените участъци материали (късове стенна мазилка, парчета от стационарни глинобитни съоръжения, замазки от огнища и т.н), обаче са основание да предполагаме, че в непосредствена близост са съществували постройки със стабилна конструкция. В литературата са изказани и становища, според които редица скални обекти от този период в Родопите се свързват с култовите практики на халколитното население. Тази идея не може да бъде изключена и в случая с обекта при Долно Дряново.

Литература:

Домарадски 1999: М. Домардски с колектив. Паметници на тракийската култура по горното течение на река Места. – РП XXVI, София, 1999.

Тонкова 2008: М. Тонкова. Светилището при Бабяк: обща характеристика, проучвания на малкото възвишение (сектор Север). – В: Тракийското светилище при Бабяк и неговата археологическа среда. София, 2008, 30 – 44.

СЕЛИЩА

№31. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩЕ ОТ РАННОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА КРАЙ С. СРЕМ, ТОПОЛОВГРАДСКА ОБЩИНА

Деян Дичев

В рамките на 20 дни през месец юли 2008 г. бяха проведени сондажни проучвания на археологически обект в м. Градище на 1,5 км северно от с. Срем, Тополовградска община. Обектът е с надморска височина 162 м. Разкопките се ръководят от Деян Дичев. В тях взеха участие докторанти по археология, археолози и студенти от СУ „Кл. Охридски", ВТУ и Пловдивския университет.

Обектът е разположен върху естествено възвишение с куполообразна форма и на около 500 м източно от р. Тунджа. Той е с площ около 4 декара. На повърхността му се откриват множество керамични фрагменти и замазки от РЖЕ. През последните години обектът е подложен на иманярска интервенция, вследствие на която са регистрирани около 30 изкопа с различни размери. С цел изясняване характера на обекта са заложени пет сондажа в различните му части. Те са с размери: № 1 (3 х 8 м); № 2 (3 х 6 м); № 3 (3 х 5 м); № 4 (3,50 х 3,50 м); № 5 (3 х 3 м).

Сондаж 1 е заложен в югоизточната част на обекта, върху втората по-ниска тераса, непосредствено до скалния венец, който отделя първата и втората тераса. Ориентиран е по дължина С – Ю. В сондажа е изчерпан целият културен пласт. Той е най-тънък в северната и в западната част на сондажа, където в самото начало се показваше материковата варовикова скала. В този участък пластът е с дебелина до 0,05 м и е от сива пепелява пръст. Тук не е засечено подово ниво или друга археологическа структура. Пластът е наситен с фрагменти битова керамика (трапезна, кухненска и хранилищна) и незначителен брой от жилищна замазка. В източната част на сондажа пластът е със същата характеристика на пръстта, но е по-дебел, до 0,10 – 0,15 м. Най-дебел е пластът в южната част на сондажа, от 0,30 до 0,35 м. В този участък са проучени три пласта с еднакви характеристики, като в третия пласт откритите фрагменти керамика са с най-големи размери. Най-интересните археологически находки в сондажа са: фрагмент от щемпел/печат и миниатюрно съдче (тринога).

По-големите цепнатини между скалите (каверни) са запълнени с малки по размер камъни (трошляк) от същата по вид скала, което може да се приеме за подравняване на терена.

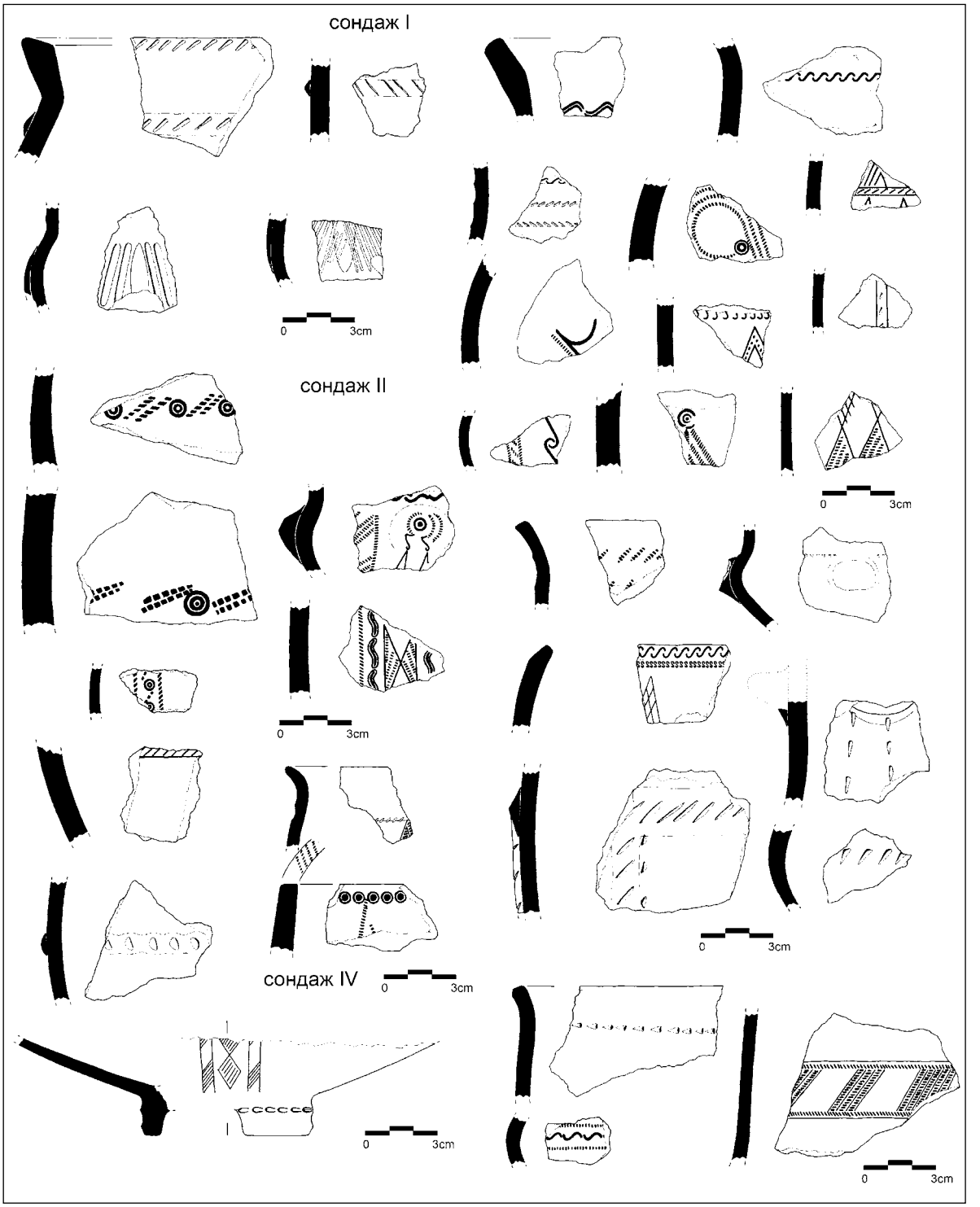

Обр. 1. Керамика от РЖЕ от селищен обект в м. Градище, край с. Срем

Сондаж 2 е разположен в северозападната част на обекта, ориентиран е И – З по дълга-та си ос. В сондажа попадат три иманярски изкопа. Пластът под чима е от сивопепелява пръст, примесена с малки парченца варовик. Срещат се строителни замазки с големина около 0,20 м, по които има следи от пръти. На дълбочина до 10 см се откриват голямо количество фрагменти от керамични съдове, изработени на ръка. В югоизточната част на сондажа е разкрито огнище с размери: 0,88 х 0,78 м и дебелина на обмазката 0,10 м. Разположено е непосредствено до източния профил на сондажа. На нивото на огнището и около него са разчистени фрагменти битова кера-

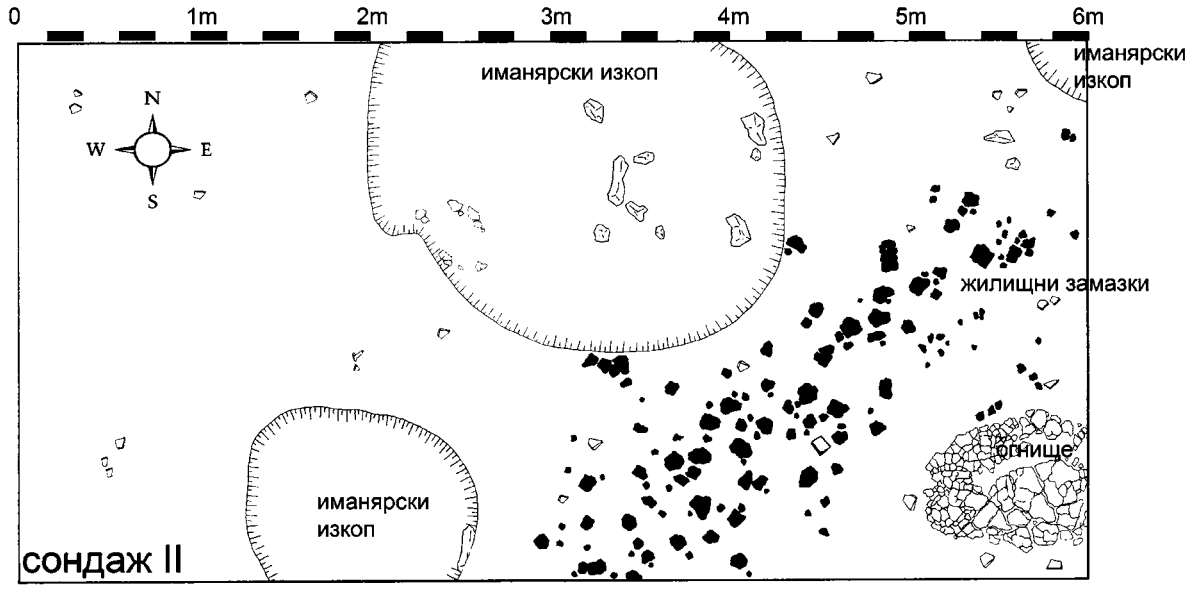

Обр. 2. Хоризонтален план на сондаж № 2 на ниво 0,25 м

мика работена на ръка. На северозапад от огнището е разчистено струпване от жилищни замазки (най-големите са с размери – 0,12 м). Струпването се развива от ЮЗ на СИ и е с дължина 1,80 м и 1,10 м ЮИ – СЗ. В него са открити фрагменти от битова керамика, работена на ръка, малко на брой животински кости и фрагмент от костно шило.

Сондаж № 3 е разположен в източната част на обекта, на втората по-ниска тераса. Ориентиран е в посока И – З по дългата си ос. В първи и втори механичен пласт (дебелина 0,30 м) пръстта е тъмнокафява, примесена с дребни камъчета варовик, отчупени от околните скали. Срещат се фрагменти от битова керамика, изработена на ръка, с различни форми и размери. Някои от фрагментите са с украса – щемпелувана, набодена, врязана. Керамиката е преотложена, поради което е и с по-изтрита повърхност. Открити са и малък брой фрагменти от жилищна замазка. В трети механичен пласт, на дълбочина 0,25 м от повърхността, в западната част на сондажа, е разчистено струпване от жилищна замазка. То е с приблизително направление И – З. Вероятно става въпрос за северната стена на жилище, разположено в тази част на обекта. Сред замазката са открити множество фрагменти от битова керамика, работена на ръка, някои от които са украсени с щемпелувана и врязана украса.

Сондаж 4 е разположен непосредствено на юг от сондаж 1. Между двата сондажа е оставено ребро с дебелина 0,30 м. В сондажа са проучени 3 механични пласта, като е достигната дълбочина 0,30 м. Това е нивото, на което излиза материковата скала. Съставът на целия културен пласт е еднороден, от сива, пепелява пръст и изобилства с фрагменти от битови керамични съдове (трапезни, кухненски и хранилищни). В сондажа са открити и два цели керамични прешлена за вретено.

Сондаж 5 е заложен южно от сондаж 4. Целта при залагането на този сондаж е разчистването на един иманярски изкоп и направата на профили за да се изясни стратиграфията в тази част на обекта. Проучени са три механични пласта, които са почти изцяло от преотложен насип от иманярската дейност. В пластовете е открита битова керамика, животински кости и малък брой фрагменти от жилищна замазка. Сред по-интересните материали е една цяла и една половинка от керамични антропоморфни фигурки.

Изводи: Археологическите проучвания потвърдиха датировката на обекта. Той е обитаван през втората фаза на РЖЕ – края на IX-VIII в. пр. Хр. На база на откритата керамика може да се каже, че обектът принадлежи на културна група Пшеничево. От проучванията в сондажи 2 и 3 става ясно, че обектът има два строителни хоризонта, което говори за недълговременното му обитаване. Проучването на обекта ще продължи.

№32. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 12, ЛОТ 4, КМ 286+200 – 286+350 ПО АМ ТРАКИЯ, СЕЛО ЗАВОЙ, ОБЩИНА ТУНДЖА, ОБЛАСТ ЯМБОЛ

Стефан Бакърджиев

Сондажните археологически проучвания на обект № 12, ЛОТ 4 по АМ Тракия се проведоха в рамките на 35 дни (от 09.06. до 13.07.2008 г.) под ръководството на Стефан Бакърджиев, РИМ – Ямбол и Йордан Михайлов, ИМ – Средец, на основание Разрешение за теренно археологическо проучване № 315/24.03.08 г.

Обект № 12 е разположен в землището на с. Завой и определен според ОВОС като селище с датировка РЖЕ и КЖЕ. Според описанието се локализира на 75 м южно от трасето между км 286+200 – 286+350 по АМ Тракия. В този участък, трасето на магистралата пресича под лек ъгъл река Тунджа и железопътната линия София – Бургас.

Регистрираният археологически обект се ситуира на незаливната тераса на десния бряг на р. Тунджа, като заема площта източно от брега на реката и непосредствено северно от железопътната линия. След отлагането на сервитута се оказа, че в този си вид трасето на магистралата е изместено в посока юг и практически преминава през регистрирания археологически обект. Тази промяна води и до линейно изместване на метража, в случая с ок. 70 м в посока изток. По този начин определеният според километрите обект за проучване се измества средно с ок. 60 м по осевата линия в посока изток от реално съществуващия, който също е в трасето на магистралата. При това положение реалният археологически обект е в рамките на км 286+120 – 286+270. Поради това, в рамките на отложения обект попадат 40 м от железопътната линия и прилежащата ѝ инфраструктура.

Още при отлагането на сервитута бе ясно, че целият участък, южно от линията на точка 21202 (ЮЗ за отложения обект) до точката по осевата линия на км 286+350, е компрометиран при строежа на железопътната линия. Този участък е шкарпиран при строежа, като съществуващата денивелация между т. 21206 и т. 21208 е 2,16 м. Съобразявайки се с всички тези условия, бе решено след приключване на сондажите в отложения обект, да се заложат и няколко сондажа западно от линията между т. 21201 – т. 21202 и брега на реката, в рамките на ширината на трасето. Първоначалните ни обхождания показаха, че най-голямата концентрация на археологически материали е именно в посока запад, а източно от посочената линия, която е начало на отложения обект, се откриват такива с по-малка концентрация, като на 40 – 50 м от нея почти отсъстват.

В периода на проучванията, в рамките на отложената площ, са направени общо 36 сондажа разположени перпендикулярно на трасето на магистралата на интервали един от друг на разстояние от 5 до 20 м. Първоначално 6 от сондажите са с площ от 10 кв. м (2 х 5 м), те са по западната линия, а останалите 30 са с площ 5 кв. м (1 х 5 м). В последствие сондаж B2 е разширен на запад и е с размери 2 х 5 м. Общата проучена площ е 145 кв. м.

В рамките на всички сондажи беше достигнат материковият пласт, който представлява светлокафява сипкава пръст. Този пласт се открива на дълбочина от 0,65 – 0,75 м, като за най-южните сондажи E4, F3, G4, H4, I3 на дълбочина от 0,45 – 0,50 м, в южната част, на които започва шкарпа за трасето на железопътната линия.

При проучванията археологически материали, предимно фрагментирана керамика и отухлени мазилки, се откриха в рамките на сондажи A1 – A6, B1 – B3, C1 – C3 и D1 – D3, като разликите в броя на находките между линиите сондажи C и D е в рамките на 5 към 1. Това ни дава основание да определим тук източната граница на проучвания археологически обект. В останалите сондажи, на изток откриваните фрагменти са спорадични и са само в повърхностния слой на дълбочина от 0,00 – 0,25 м.

Обр. 1. Деструкции от мазилки в сондажи W1 и W7

В профилите на сондажите по линиите А, В и С могат да се разграничат общо 3 пласта. Първият до 0,20/0,30 м е светло сив, рохкав и наситен със сравнително голямо количество керамични фрагменти и отухлени мазилки. Този пласт е бил подложен на интензивна селскостопанска обработка. Вторият е с тъмно сив до черен цвят, сравнително плътен и наситен с голямо количество керамични фрагменти и по-малко отухлени мазилки. Този културен пласт достига до дълбочина 0,65 – 0,70 м, като след него следва материкът от светло кафява сипкава пръст.

След приключването на сондажите в този участък, в рамките на ширината (70,89 м) на трасето на магистралата, между линията от т. 21201 – т. 21202 и брега на р. Тунджа, бяха заложени общо 7 сондажа, като сондажи W2, W3 и W6 с площ от по 5 кв. м (5 х 1) са разположени съответно по южната и северната сервитутна линия, W1 с площ 20 кв. м (2 х 10), W7 с площ 12 кв. м (4 х 3), W4 с площ 5 кв. м (1 х 5) и W5 с площ 18 кв. м (6 х 3) са заложени на места, където при обхожданията се откриха най-много находки. Общата проучена площ в този западен сектор е 70 кв. м.

Резултатите от проучването на тези сондажи потвърдиха първоначалните изводи. Първо, че ядрото на това селище е в посока запад, като при проучването в сондажи W1 и W7, разположени в най-западната част в близост до брега на реката, след снемане на пласта до 0,30 м се попадна на деструкции (отухлени мазилки) от сграда (?) ориентирана приблизително И – З. Проучената към момента площ на деструкциите е ок. 15 кв. м (2,70/2,90 х 5,50 м). В сондаж W5 проучванията потвърждават направените наблюдения относно стратиграфията. В сондажа беше частично проучена и яма, в която се откри и фрагмент от устие на съд, характерен за средновековието. Сондаж W6 показа, че проучваното селище се развива и в посока север извън трасето на бъдещата магистрала, тук също дебелината на културния пласт незасегнат от селскостопанската дейност е в порядъка от 0,35 – 0,40 м. Същевременно, в този участък керамиката изработена на грънчарско колело, представена от амфорна тара и керамика със сив цвят (най-вече монохромна керамика с ангобно покритие), е в по-голямо количество.

Откритите при сондажните археологически проучвания материали показват, че животът във въпросното селище може да се разположи в рамките на втората фаза на РЖЕ и прехода с КЖЕ. Към настоящия момент, поради ограничената площ на проучването, двата периода не могат да бъдат стратиграфски разграничени. Общата площ от селището, попадаща в рамките на трасето на АМ Тракия е ок. 6,750 дка.

Литература:

Божкова 2002: А. Божкова. Монохромна керамика с ангобно покритие. – В: Копривлен, т. 1, София, 2002, 146 – 153.

Георгиева 1991: Р. Георгиева. Проучвания на желязната епоха в района на „Марица – Изток". – В: „Марица-Изток". Археологически проучвания, т. I, София, 1991, 91 – 104.

Нехризов 2004: Г. Нехризов. Тракийски култов мегалитен паметни (кромлех) при с. Долни Главанак. ИИМХ, 2/2003, София, 123 – 140.

Нехризов 2006: Г. Нехризов. Ямно светилище от желязната и селище от ранната бронзова епоха при Свиленград. – В: Спасителни разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив – Свиленград през 2004 г. Велико Търново, 2006, 397 – 501.

Саватинов 1997: С. Саватинов. Комплекс от ями от късната желязна епоха в м. „Старото селище" край град Раднево. – В: „Марица-Изток". Археологически проучвания, т.4, Раднево, 1997, 9 – 54.

№33. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 20, ЛОТ 2, ПО ТРАСЕТО НА АМ ТРАКИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СТОИЛ ВОЙВОДА, НОВОЗАГОРСКА ОБЩИНА

Алексей Гоцев, Димитър Генов, Красимир Велков

Обектът е разположен в източната част на землището на с. Стоил войвода на левия бряг на р. Сазлийка. В очертанията на магистралата бяха заложени 29 сондажа, пет, от които с размери 3 х 1 м и 23 – 5 х 1 м, с обща площ над 200 кв. м.

Установено бе наличието на археологически структури и артефакти по трасето на магистралата в участъка от км 241+400 до км 241+600 – основно в сондажи 10, 11, 12, 13, 17 и 22. В резултат от извършените археологически проучвания беше установено следното:

– малка част от археологическите материали се отнасят към късната античност. Те са разкрити предимно в сондаж 12 в първия пласт след хумуса на дълбочина 0,25 – 0,45 м. Това са преди всичко фрагменти керамика работена на колело и животински кости;

– друга част от археологическите материали и деструкции от строителна дейност показват, че тук е имало селищен обект, който се отнася към I хил. пр. Хр. (сондажи 10, 11, 12, 13 и 17).

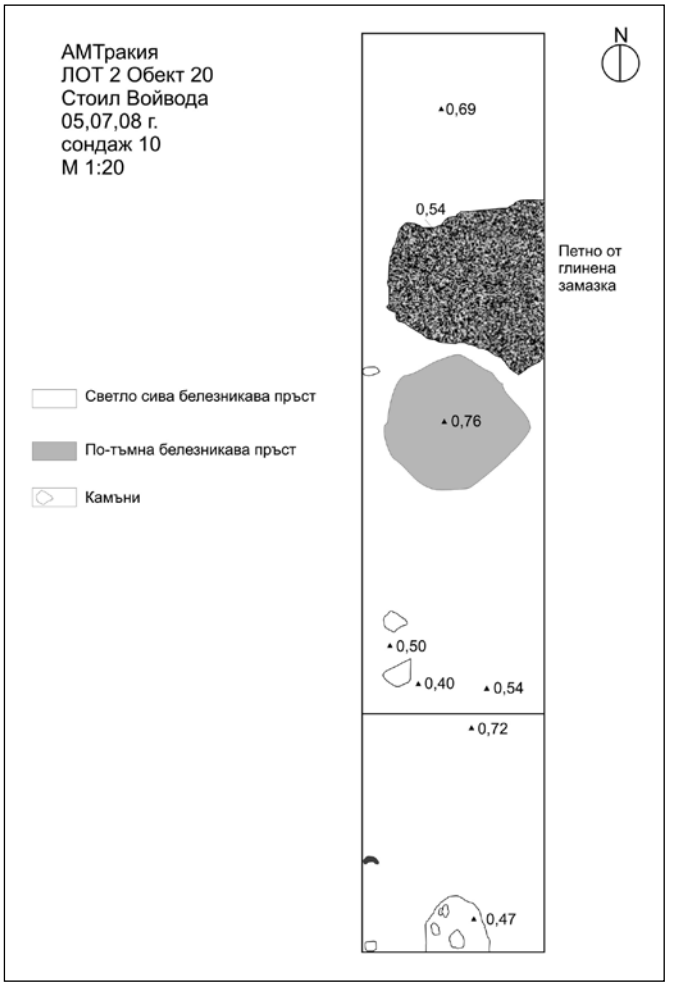

Обр. 1. Ситуация в сондаж № 10

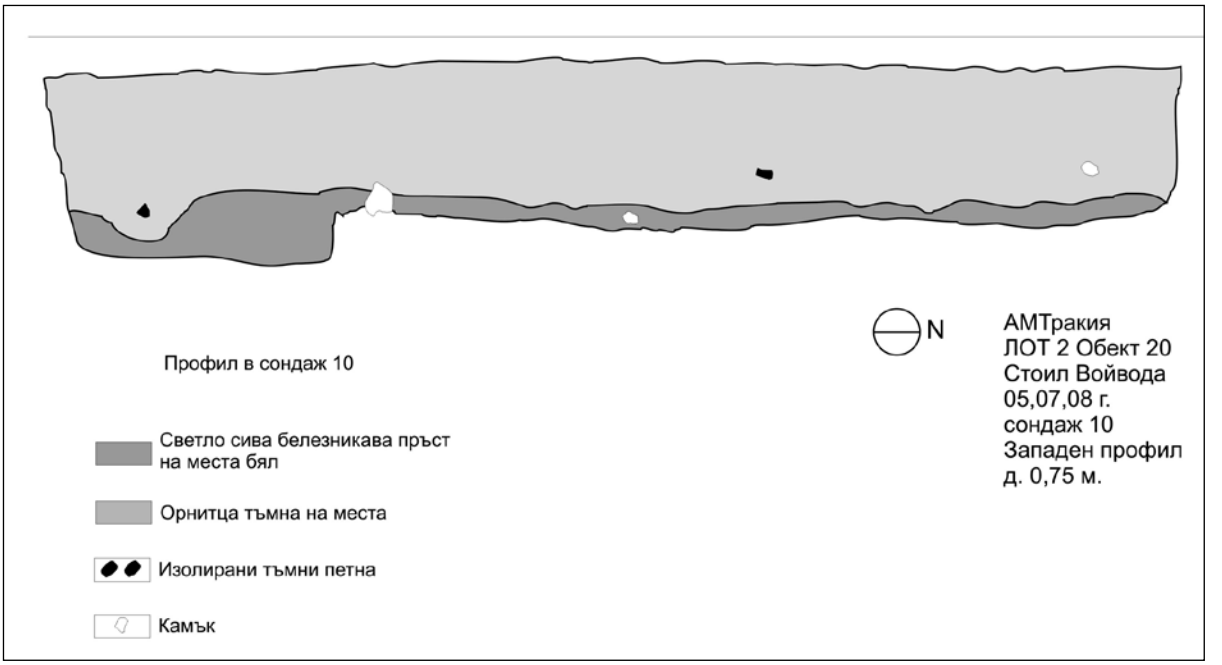

Обр. 2. Западен профил на сондаж 10

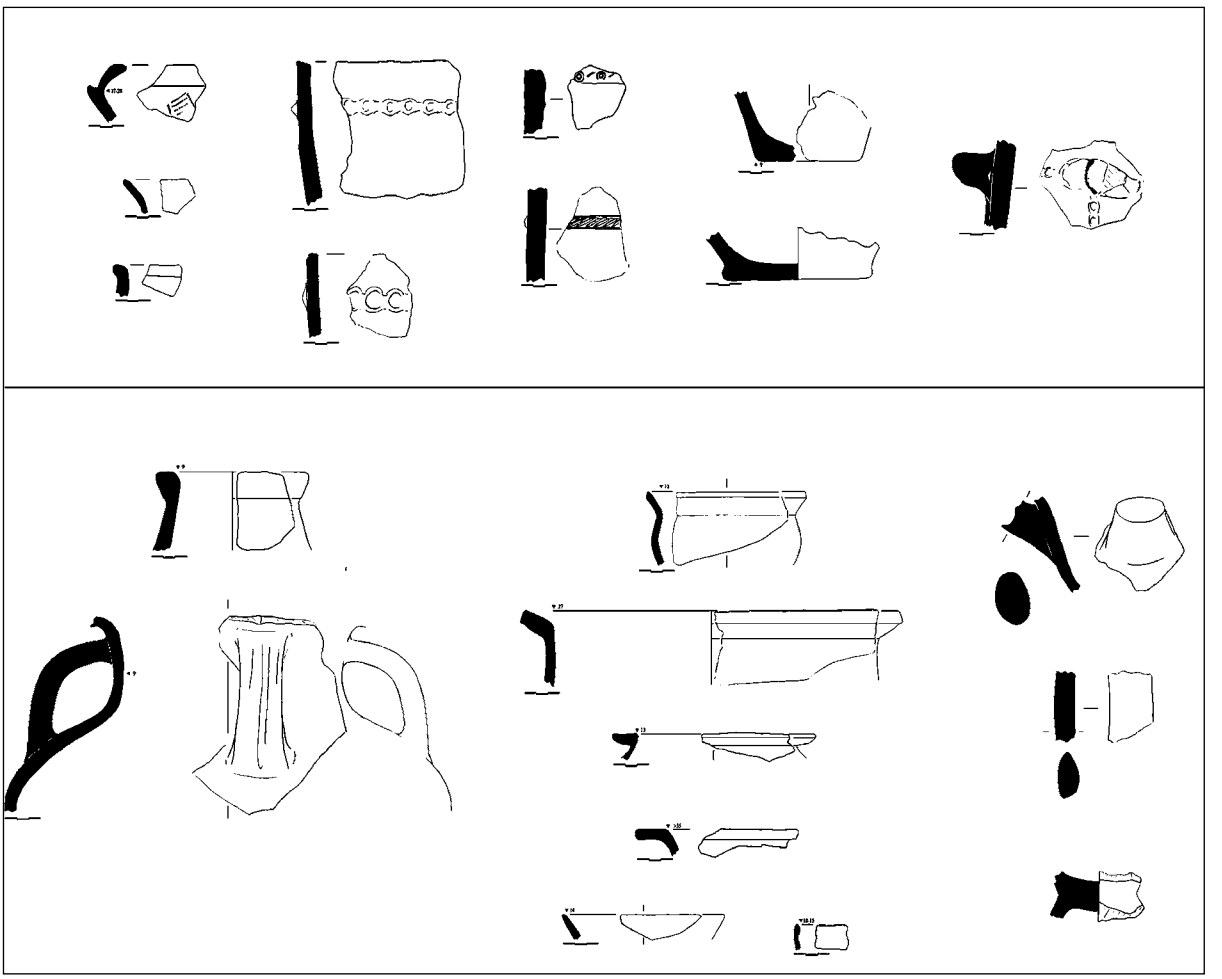

Обр. 3. Керамични фрагменти от I хил. пр. Хр.

Локализирано бе жилищно ниво от ранножелязната епоха в сондаж 11 на дълбочина 0,50 – 0,75 м. Разчистено е петно от глинена замазка на под с размери 1,40 х 1,60 м, силно разрушено в северната част на сондажа. В северната част, в същото ниво, бе намерен глинен прешлен за вретено с диаметър 3 см и височина 2 см, който е пробит. Подобни прешлени са намерени при разкопките на селищна могила Дядово, които се отнасят към РЖЕ (непубликувани). Украсата върху керамиката е врязана (линии, двойни кръгове), набодена или релефна.

В сондажи 10 и 13 бяха разкрити само фрагменти керамика, животински кости и малко въглени. В сондаж 17, освен керамика, бе намерено и кремъчно оръдие. В сондаж 22 е намерен скелет на животно оставен на място. Проучванията на обекта ще продължат през 2009 г.

№34. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩЕ ОТ КЪСНОЖЕЛЕЗНИЯ, КЪСНОАНТИЧНИЯ И РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН ПЕРИОД В РАЙОНА НА ПРЕЧИСТВАТЕЛНАТА СТАНЦИЯ НА ГР. ШУМЕН, В М. ЧЕРНИЛКА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ДИБИЧ, ОБЩИНА ШУМЕН

Станимир Стойчев, Юри Йоргов, Иван Бабаджанов

Селището се намира югоизточно от гр. Шумен, в района на Пречиствателната станция. Разположена е върху малко възвишение, ограничено от изток от р. Поройна, а от юг от малко дере. Южната и северната част на селището е унищожена при отнемане на земна маса през 60-те и 70-те години на XX в. за направата на дигите на пречиствателната станция. Незасегнатата част от селището попада в парцел отдаден за строеж на разширението на пречиствателната станция. Върху голяма част от парцела има натрупвания от съвременни строителни отпадъци. Работено е в рамките на 20 работни дни за периода 12.11.2008 – 18.12 2008 г.

Археологическото проучване е извършено на сондажен принцип, като сондажите са съсредоточени в югоизточната част на парцела. Върху останалия терен бяха заложени само контролни сондажи – пластовете са отнети при подравняване на терена, в по голямата си част почти до льос и на места са насипвани съвременни строителни отпадъци. Общата площ на заложените сондажи е 450 кв. м.

По цялата площ се наблюдава равномерно разпръсване на фрагменти керамика на дълбочина от 0,00 до 0,20 м, като концентрацията им е малка, средно около 10 фрагмента в сондаж. Фрагментите са малки със силно обрушени стени и ломове. На дълбочина под 0,20 м се достига до стерилен пласт. Като датировка, имаме керамика от три периода:

– фрагменти от късножелязната епоха VI-V в.;

– фрагменти от късноантичният период V-VI в.;

– фрагменти от ранното средновековие IX в.

В югоизточната част на парцела теренът е с най-малко съвременни нарушения на пласта и там бяха открити добре запазени археологически структури.

1. Структури от късножелязната епоха: три „култови“ ями в сондажи 22, 26 и 32. Ямите са малки, с диаметър около 1 метър, на дълбочина до 0,30 м от нивото на засичане се достига до дъно. В запълнителя на ямите се откриват малко керамични фрагменти, изработени предимно на ръка, животински кости, бучки отухлена пръст и въгленчета.

2. Три битови ями от късноантичния период в сондажи 47 и 48. Ямите са с кръгла форма на отвора и дълбочина около 1 м от нивото на засичане. Пълнежът на ямите е примесен с много керамика на ръка и колело, животински кости, фрагменти стъкло, горяла пръст, въглени, желязна шлака и др.

3. Структури от ранното средновековие:

3.1. Жилище 1 в сондаж 39. Жилището има правоъгълна форма, като е полувкопано в здравия терен, на дълбочина 0,46 м. Размери 4,20 х 3,30 м. В югозападната половина и по средата на жилището се засичат 4 гнезда за греди. По пода се забелязват следи от замазка. Отоплителното съоръжение се намира в североизточния ъгъл, изградено е от средни по големина камъни. Няма данни за мястото на входа на жилището. В насипа се откриха фрагменти керамика на бавно колело – кухненска и трапезна и костен предмет, вероятно накрайник на кания. Фрагментите керамика са малко, почти няма въглени.

3.2. Жилище 2 в сондаж 46. Жилището има правоъгълна форма, като е полувкопано в здравия терен, на дълбочина 0,65. Размери 4,50 х 4,20 м. По северната стена се засичат 3 гнезда за греди и още 2 в средата на жилището. В центъра имаше голямо струпване на горели камъни и фрагменти антична строителна керамика, със следи от хоросан. По пода се забелязват следи от замазка. Отоплителното съоръжение се намира в източния ъгъл, като е изградено от средни по големина камъни и е вкопано в пода на жилището на около 0,40 м. Има следи от силно отухляване. Няма данни за мястото на входа на жилището. В насипа се откриха фрагменти керамика на бавно колело – кухненска и трапезна. Находките са: железен връх за стрела, желязна халка, две цели костени шила и фрагмент от горна част от амфоровидна стомна (устие, шийка и едната дръжка) със знак върху дръжката.

3.3. Гроб 1 – сондаж 39 (западно в непосредствена близост до жилище 1). Гробната яма е с неправилна правоъгълна форма, ориентирана на североизток, като дъното ѝ е равно. Скелетът е в анатомичен порядък, с глава на североизток, полегнал на дясната си страна. Краката са леко присвити. Липсват дребните кости на дланите и ходилата. В гробната яма не се откри никакъв инвентар. В насипа се откриха дребни фрагменти силно обрушена керамика от късножелязната епоха. На този етап на проучване, гробът може да го отнесем към периода на ранното средновековие.

По време на разкопките, сондажно беше проучен целият терен предназначен за строежа на основните мощности на пречиствателната станция на гр. Шумен. Не бяха проучени петната, върху които са натрупани съвременни строителни отпадъци.

№35. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ДОМ В М. ГОЛАТА НИВА КРАЙ С. СИНЕМОРЕЦ, ОБЩИНА ЦАРЕВО*

Даниела Агре, Деян Дичев

Продължиха започнатите през 2007 г. разкопки на тракийски укрепен дом, разположен на устието на р. Велека, в землището на с. Синеморец, в м. Голата нива. Те са под ръководството на Даниела Агре – НАИМ-БАН и зам. ръководител Деян Дичев. С цел изясняване характера на обекта през 2007 г. бяха заложени три сондажа. В два от тях бяха разкрити участъци от стена, отнасяща се към елинистическата епоха. Открити бяха и материали от османския период.

През 2008 г. върху целия обект е нанесена постоянна квадратна мрежа. През сезона започна работата в 6 квадрата. Разкопана е площ от 150 кв. м. При проучването бяха открити материали от два хронологически периода. По-късните материали се отнасят към османския период. В четири от квадратите са разкрити основите на сграда от османския период. Разкритият участък е със силно издължен правоъгълен план. Дългата ос на сградата е ориентирана С – Ю. Преграден зид разделя сградата на две помещения – северно и южно. За подово ниво на двете помещения е служил теренът. Не са открити следи от по-прецизното му оформяне (настилане или трамбоване).

* Обектът е проучван и идентифициран за първи път през 1999 г. от екип под ръководството на ст.н.с. Диана Гергова в рамките на дългосрочната програма „Приморска Странджа“, приета на сесия на Общинския съвет Царево и финансирана от НИМ. (бел. ред.)

Във вътрешността на помещенията, освен откритите разбъркани фрагменти от битова и строителна керамика, не бяха открити други материали. Стените на сградата са изградени от ломени камъни с две лица, пълнежът между които е от подребни камъни. Вътрешното и външно лице са оформени от по-големи камъни в неправилни редове. Спойката между камъните е на калов разтвор. Дебелината на стените е неравномерна, варира от 0,60 до 0,80 м. Стените са запазени във височина до 0,35 м.

Обр. 1. Обектът в м. Голата нива, край с. Синеморец

Пред оградния зид на обекта от юг е документирана плитка яма с неправилна елипсовидна форма, издължена С – Ю. Пълнежът на ямата е еднороден, състои се от тъмна, черна, мазна пръст, равномерно наситена с дребни въглени, черупки от морски миди, фрагменти от битова и строителна керамика от османския период. В ямата бяха открити и малък брой животински кости, както и 2 сребърни турски монети от най-малък номинал (акчета), желязно ножче и част от костна свирка.

Обр. 2. Елинистическа кула на обекта в м. Голата нива, край с. Синеморец

В кв. 3, на дълбочина 0,10 м от повърхността, от южната страна на османския зид и частично върху него, е документирано огнище с почти квадратна форма, оградено с големи камъни. Във вътрешността на огнището е проучен пласт с дебелина около 2 см, който е наситен силно с пепел и въглени. Археологически материали в него не са открити. Огнището е направено след като османската сграда е била разрушена. По-точното му датиране е невъзможно.

Изводи за сградата от османски период: на обекта през XVIII-XIX в. е имало сграда с неизяснен характер на този етап, но от подемния материал – голямото количество битова керамика, животински кости, миди, може да се предположи, че тя е жилищна.

Вторият период проучен на обекта, се отнася към елинистическата епоха. Структури от този период са проучени в четири квадрата. След снемане на първи механичен пласт с дебелина 0,10 м в кв. 1 се очертаха двете лица на каменен зид, който е продължение на зида разкрит през 2007 г. в кв. 2. Археологическите материали от този пласт са битова керамика от османския период и фрагменти от строителна елинистическа керамика (калиптери и солени).

С проучването на втори механичен пласт, в кв. 1 и 3, на север от очерталия се зид се разкри плътен пласт от срутена глинена мазилка. До вътрешното лице на зида (от север) е разкрит

Обр. 3. Общ план на проучените участъци на обекта в м. Голата нива, край с. Синеморец

вкопан питос, фрагментиран на място. Във вътрешността му бяха открити фрагменти от устието и част от стените му, както и фрагменти от горната част на амфора, фрагменти от калиптери и солени, както и големи фрагменти от жилищни замазки.

Разкритите елинистически зидове в кв. 1, 2, 3 и 4 принадлежат на кула, която е издадена пред оградния зид. В кв. 3 и 4 са разкрити малки участъци от оградния зид от двете страни на кулата. Кулата е с размери 6,70 х 5,75 м. Градежът ѝ е двулицев, с пълнеж от по-дребни ломени камъни на калова спойка. Лицата са изградени от ломени камъни със средни размери в неправилни редове. За подсилване на градежа ъгловите камъни са с най-големи размери, това са каменни блокове (пясъчник), обработени чрез рустициране. Дебелината на зида е 1,10 м. Към вътрешността на кулата има един вход разположен на северната ѝ стена. Той е с ширина 1,30 м. Не е разчистен изцяло, тъй като в този участък, върху елинистическата стена е стъпила османската сграда. Към кулата на фуга са долепени двата разкрити участъка на оградния зид. Вътрешните лица на оградния зид са изравнени с външното лице на северната стена на кулата. Начинът на градеж на зида е аналогичен с този на кулата, като външното му лице е изградено от по-големи и масивни камъни. Дебелината на стената е 1,40 м.

От проучването на ситуацията при кулата може да се предположи, че тя е била на два или повече етажа, като между първия и втория етаж е имало подово ниво от дървени греди, обмазани с глина. На втория етаж, вероятно са били амфорите, чиито фрагменти откриваме върху замазките. Самата кула вероятно е била с масивен двускатен покрив, с покритие от калиптери и солени. Съдейки по деструкцията при кулата можем да предположим, че първият етаж е бил изграден от камък, докато вторият вероятно е от кирпич, въпреки че категорични данни за това на този етап не са открити.

В кв. 3, до вътрешното лице на западната част на оградния зид, е проучена негативна структура. Пълнежът ѝ е от кафява пръст, камъни, строителна и битова керамика от елинистическата епоха. Той е еднороден, не се разграничават отделни пластове. Керамиката е фрагментирана, като фрагментите принадлежат на питос, пелике, лекит, кана, паници, фрагменти от съдове на ръка от груба глина, фрагменти от една амфора, върху една от дръжките, на която, има печат, както и фрагменти от строителна керамика – калиптери и солени. Структурата не е проучена изцяло, тъй като на запад попада в квадрат, който ще се проучва следващия сезон. На този етап може да се изкаже хипотезата, че негативната структура е дупка за поставяне на питос (фрагменти от който бяха открити в нея). След счупването му, дупката е запълнена с отпадъчни материали. За това съдим както по формата на структурата, така и по местоположението ѝ. На същото разстояние от зида през 2007 г. в сондаж № 3 бяха разкрити два силно фрагментирани питоса, поставени с отворите нагоре.

На 1,50 м успоредно от южното лице на кулата е документиран еднолицев зид от големи необработени камъни, с дължина 3,20 м, като пространството, между лицето на зида и кулата, е запълнено с по-дребни ломени камъни и пръст. Структурата не е допроучена, но на този етап, смятаме, че се касае за терасиране и подравняване на нивото пред кулата, което може да е свързано и със самия достъп до обекта (пътека или път). Тази хипотеза ще се провери при по-нататъшните проучвания.

Сред керамичния материал от елинистическата епоха най-многобройни са фрагментите от амфори, повечето внос от Кос и Тасос. От останалата керамика може да се посочат фрагменти от питоси, различни типове кани, купи, паници, съдове с кратеровидна форма, лакримарий с вретеновидна форма на тялото и др. Върху много от съдовете има следи от червен, червено-кафяв, кафяво-черен и кафяв лак. Малка част от керамиката е изработена на ръка. Открити са фрагменти от съдове с цилиндрична форма на тялото, украсени с релефна лента с насечки, както и фрагменти от гърнета. Както и през 2007 г., на обекта бе открито голямо количество от строителна керамика – солени и калиптери.

С проучванията през този година значително се изясни характерът на обекта. Вече може почти категорично да се каже, че става въпрос за укрепен жилищен обект замислен като тюрзис. Откритите археологически материали позволяват на този етап обитаването на елинистическата постройка да се отнесе от средата на III в. пр. Хр. насетне.

№36. СОНДАЖНИ РАЗКОПКИ НА МЕТАЛУРГИЧНА ПЕЩ В М. КУТЕЛА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ВЪЛЧЕ ПОЛЕ

Христо Попов, Анастасия Чолакова, Кристиан Гроор

През м. октомври 2008 г. бяха осъществени сондажни разкопки на металургична пещ, регистрирана в местността Кутела при теренни обхождания през 2006 г. (Popov 2008, 390, Karte 2). Разкопките бяха осъществени в рамките на българо-немския проект за археометалургични изследвания „Желязо и злато – по следите на металургията на Древна Тракия".

Пещта е разположена на левия бряг на Права река (приток на Дервентска река) в началото на полегат склон, започващ в края на високата надзаливна тераса на реката. Преди началото на

разкопките на площ от 1200 кв. м инж. Никола Тонков извърши предварително геофизично проучване с флуксгейт магнитометър. Бяха регистрирани няколко ясно изразени аномалии. Отложената план-квадратна мрежа от 3 големи квадрата 20 х 20 м, разделени на 48 стандартни квадрата с размери 5 х 5 м бе изготвена въз основа на предварителното тахиметрично заснемане на терена и геофизичното проучване.

При проучването на пещта и пряко свързаните с нея други структури, основни резултати бяха постигнати в квадрати С-2, С-6 и С-7. В квадрат С-2 бе разкрита купчината изхвърлена пред фронта на пещта шлака (халда). Тя е разположена непосредствено на север пред производственото съоръжение, в по-ниските части на склона. В случая е използван естественият наклон на терена, за да бъдат по-лесно изхвърляни отпадъчните продукти от производствения процес. Шлаката се открива непосредствено под тънък хумусен пласт с дебелина от 0,05 до 0,10 м. Тя е примесена с горели парчета глина и въглени и единични малки плочести камъни. В източните и югоизточните части на квадрата между късовете шлака бяха открити и два фрагмента от глинени сопла. Общите теренни наблюдения позволяват да се установи, че халдата е разположена и в части от съседните квадрати С-1 и С-3. При източния и южния профил на квадрата С-2 бяха направени разрези, при което се установи, че дебелината на натрупания пласт на места достига 0,40 – 0,45 м (Обр. 1). Общото количество на изчерпаната при почистването и направата на разрезите шлака достига 1200 кг. Със сигурност тази маса е натрупана в хода на многократно повтаряне на производствения цикъл по топене на железоносната руда. Топографията на разположение на шлаката по склона и наблюденията в квадрати С-6 и С-7 позволяват да се изкаже и работната хипотеза, че вероятно производствените съоръжения (пещи) са повече от едно.

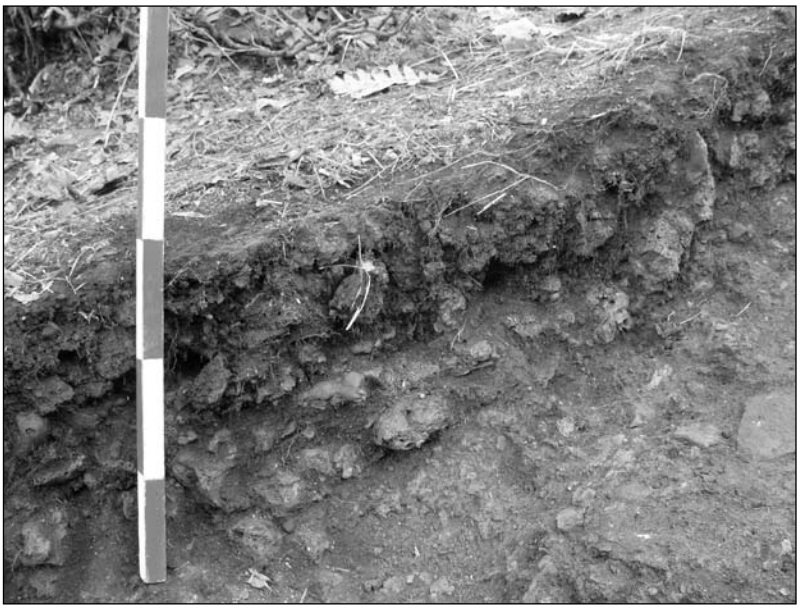

Обр. 1. Разрез на халдата шлака при източния профил на квадрат С-2

Обр. 2. Общ поглед към разкритите пещ и халда шлака в квадрати С-2 и С-6

Работата в кв. С-6 даде възможност да се локализира местоположението на самата пещ (Обр. 2). След отнемането на хумусния пласт и достигане на 0,15 м от повърхността при северния профил на квадрата се разкри струпване

от камъни, между които пръстта има ръждиво червен цвят и е примесена с единични въгленчета. Постепенно петното отухлена глина придоби овална форма с размери 1,20 – 1,30 м. Направеният при северния профил частичен разрез с ширина 0,10 м показа, че в дълбочина глината придобива наситено червен цвят, а в периферията на петното се разкриват плочести камъни със сравнително малки размери (0,10 – 0,15 м), запазени в един ред, от които, заедно със спойка от глина, са били изграждани стените на пещта. В случая е запазена само основата на производственото съоръжение. На този етап все още не бе предприет разрез по цялата дължина на основата, тъй като бе преценено, че е по-целесъобразно това да се направи след изясняване на общата ситуация в квадрати С-6, С-7 и разположените, в по-високите части на склона, на юг от тях С-10 и С-11.

Металургичната пещ е била разположена на самия ръб на изкуствено заравнена, оформена в склона, площадка. От пещта на север започва рязък спад, по който се е свличала, изтичащата от пещта шлака.

В южната половина на кв. С-6, на около 1,20 – 1,40 м южно от пещта бе разкрита редица от дупки от колове с ориентация югозапад-североизток. Диаметърът им варира между 0,10 и 0,12 м, като в част от тях има запазени овъглени парченца дървесина. В последствие бе установено, че редицата от колове продължава и в кв. С-7. Може да се предположи, че те са част от навес или някаква лека постройка, разположена в периферията на работната площадка към склона (Обр. 3). Трябва да се отбележи, че и в кв. С-6 и в съседния С-7 в южните им периферии, към по-високите части на склона, се регистрират струпвания от средно големи камъни. Възможно е в този участък да бъдат разкрити следи и от по-солидни конструкции, свързани с упражнявания на това място железодобив.

Наблюденията в кв. С-7 показаха определени закономерности и в разкриването на фрагменти от глинени сопла. Последните бяха откривани изключително в северната периферия на

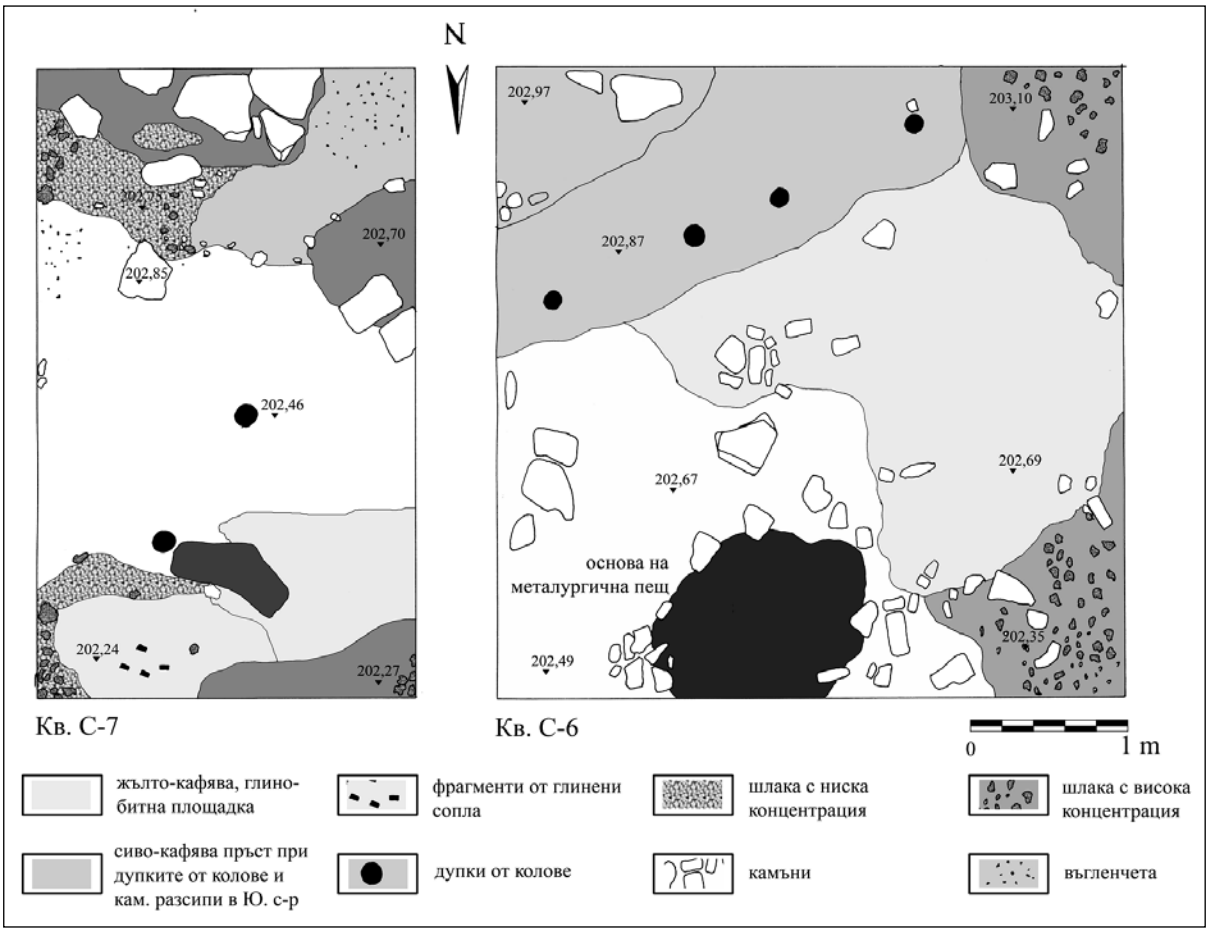

Обр. 3. План на разкритите структури в квадрати С-6 и С-7

кв. С-7, на изток от металургичната пещ, разположена в С-6. Вероятно подаването на въздух при горивния процес е ставало от тази страна на съоръжението. Единични фрагменти от сопла бяха открити и в южната периферия на С-7. Характерна особеност е, че при проучването не бяха намерени по-големи части от сопла (най-големите фрагменти са с размери ок. 0,03 – 0,05 см), нито такива с изцяло запазен диаметър. По извивките на по-добре запазените фрагменти (много от които са с налепи от шлака по външната си страна) може да се съди, че диаметърът им е достигал 4 – 5 см. В този участък от работната площадка бяха регистрирани и следи от ковашки нагар (Чолакова 2008, 118). Търсенето на нагар с магнит южно от пещта показа на места значителна концентрация от двата типа микрошлака (люспи и сфери). Този материал със сигурност доказва функционирането на ковашка работилница в непосредствена близост до локализацията на пещта. Изковавано е добитото при топенето на руда суровинно крично желязо с цел пречистването му чрез физическо отстраняване на примесите от шлака. При процеса като отпадъци са били изхвърляни и малки безформени късове от непречистено желязо, каквито бяха намерени в този участък на работната площадка. Макар засега да няма разкрити сигурни структури от ковашката работилница, ясно е, че на едно и също място са били осъществявани и двата основни процеса на производствения цикъл в железодобива – стапянето на руда и първичното изковаване на крично желязо до полуфабрикат.

През сезон 2008 разкопки бяха предприети и в части от квадрати В4 и В8, разположени на североизток от металургичната пещ, на открития равен терен върху високата надзаливна тераса на Права река. Под стерилния хумусен пласт, на дълбочина от 0,40 – 0,45 м и в двата квадрата бяха открити разсипи от камъни, в отделни случаи заедно с глинени трамбовки и подравнявания, а в кв. В-8 върху глинените трамбовки бяха разкрити и овъглени петна с малка площ. В стратиграфския пласт, свързан с посочените структури, се откриха единични фрагменти, макар и не характерна като форми керамика, правена на колело. За тях, както и за още два фрагмента, открити в кв. С-7 на този етап може да се изкаже хипотезата, че имат формални характеристики, които позволяват да бъдат отнесени към античната или късноантичната епохи. В случая общата датировка е изключително затруднена, поради липсата на характерен движим материал, който да послужи за хронологически репер. Проблемът ще бъде решен окончателно, след получаването на резултатите от взетите за С-14 проби, които ще бъдат извършени в лабораторията в Кьолн.

Предвижда се разкопките да бъдат продължени през 2009 или 2010 г.

Литература:

Чолакова 2008: А. Чолакова. Идентификация на следи от металопроизводство в археологически контекст. – Археология, XLIX, 1 – 4, 2007, 117 – 122.

Popov 2008: H. Popov. Archäometallurgische Prospektionen im Bereich de Dörfer Valče Pole und Kamilski Dol, Südbulgarien. – In: Durch die Zeiten… Festschrift für Albrecht Jockenhövel zum 65. Geburtstag, Internationale Archäologie, Studia Honoria, Bd. 28, 2008, 383 – 394.

№37. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩЕН ОБЕКТ НА ВРЪХ ДРАГОЙНА, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Елена Божинова, Антоанета Андонова

Разкопките на обекта на вр. Драгойна се проведоха в периода 1 август – 15 септември[1] с финансиране от Община Първомай. За разлика от предходните години, когато проучванията бяха изцяло съсредоточени на билото на вр. Голяма Драгойна, през тази година се предприеха про-

[1] В екипа участваха М. Валентинова, Я. Димитрова, В. Бонев, С. Иванова, Д. Костадинова, Г. Самичкова, В. Жекунова, Ц. Славкова, Н. Трифонов, М. Димитров и др.

учвания в седловината между вр. Голяма и вр. Малка Драгойна. Тук, в иманярски изкопи, беше регистриран културен пласт, като събраните материали доказваха обитаване на седловината и Малка Драгойна в периода на РЖЕ и КЖЕ. Седловината е относително най-равното и обширно пространство в областта на целия връх, с приблизителна площ от около 70 х 140 м. В централната ѝ част теренът образува малко възвишение. Върху повърхността на много места има разкрития на материковата скала, които обикновено се състоят от група вулканични игли и скални късове. Както на това възвишение, така и по Ю и С склонове на вр. Малка Драгойна, при някои от по-равните тераси, заобиколени от разкрити и отвесно отсечени скали, личи културен пласт с дебелина на места над 1 м.

Първоначално проучването започна сондажно в равната площ в западната част на Седловината, където почвеният пласт предполагаше дебелина до 0,20 м и на повърхността не личаха структури. Резултатите и в двата заложени сондажа (2 х 3 м) обаче показаха наличието на културен пласт и разкриха подравнено ниво на материка – запълване с чакълести дребни камъни и трамбовка в негативните му форми и частични изсичания в позитивните. Това, заедно с новите наблюдения върху характера на структурите в цялата седловина, наложи промяна на планирания начин на проучвания в редовни археологически разкопки съгласно план-квадратна мрежа. Избрахме две от по-горе описаните структури: Червената скала (скално възвишени до сондаж 1, на СЗ склон на малкото възвишение) и Слънчевата скала (тераса на ЮИ склон на възвишението), които бяха проучени в рамките на 100 кв. м (4 квадрата) всяка.

Червената скала представлява скално възвишение с много разкрития на материковата скала във вид на високо издигащи се материкови игли (Обр. 1). Възвишението е с размери 10 х 20 м и основата му е на около 50 см над околния терен. Вулканичните игли са групирани в две естествени успоредни една на друга „материкови стени“. Северната е по-масивна и е съставена от над 30 игли с височина до 1,20 м, които рязко са отсечени от Ю и образуват почти права вертикална стена с дължина 8,50 м. Тук в естествената цепнатина на най-високите централни игли е поставен голям скален блок и по този начин се образува ниша. Натрупаните допълнително камъни върху и между скалите служат за запълване на естествените празнини. Южната материкова стена е съставена от около 15 подобни игли с височина до 1 м. Предвид естествения разлом на материка, няколко разкрития на скалата личат още по на Ю, И и З, но височините им не надминават 0,50 м. В центъра на възвишението, между така описаните „стени“ се образува празно пространство – естествен заслон с размери 3 х 6,50 м. В проучената площ бе регистриран културен пласт с дебелина 10 – 40 см. Във всички пространства между високите материкови игли се разкри подравняване

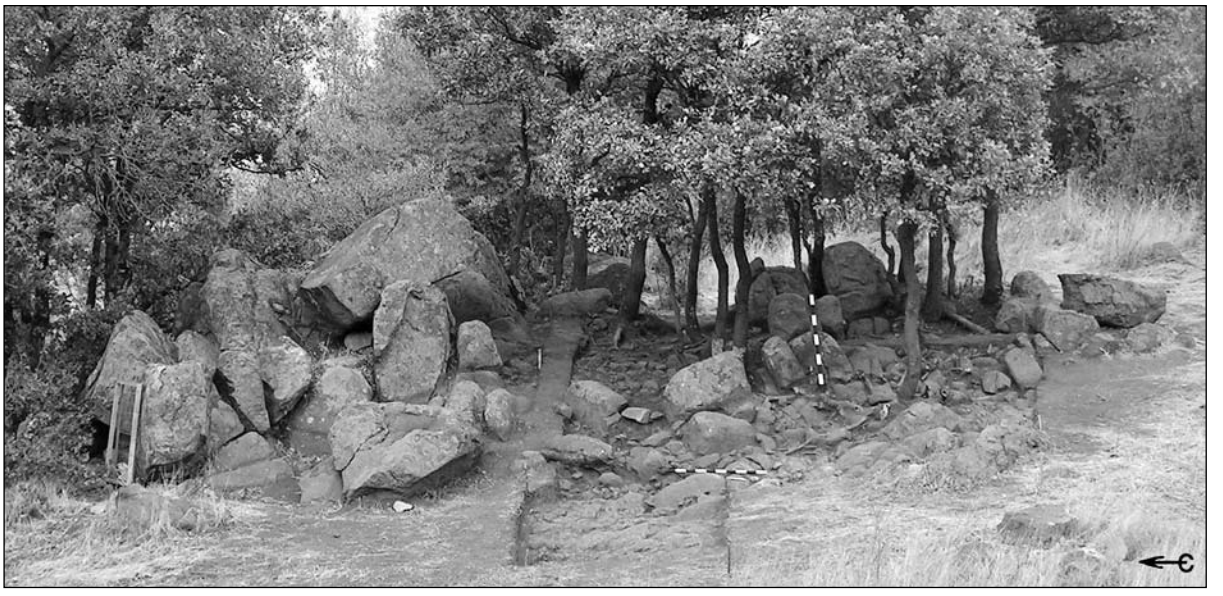

Обр. 1. Червената скала – общ поглед от запад

на терена чрез запълване на негативните форми на материка с местни камъни и по рядко – чрез изсичане на по-високо издигната материкова скала.

Централната площ между двете материкови стени е стъпаловидно оформена, следвайки естествения наклон на терена от И на З (Обр. 2). Всяко стъпало отделя по-малки пространства, които са преградени по между си. В най-широката и заслонена част в центъра се затваря правоъгълно пространство (1,70 х 2,20 м). Тук дълбочината на културния пласт е най-дебела и единствено е възможно проследяването на вертикална стратиграфия. Разграничават се най-малко два периода на използване. От ранния период е запазена напречна стена с каменна основа, която, заедно с дооформяне на скалата, преграждат дъговидно пространството от ЮИ. От З то е оградено посредством вклинен скален блок, който ограничава и входа между блока и северните скали. Найдолният пласт се разграничава от подравняване на материковите скали чрез грижливо полагане на големи фрагменти от питос, които ограждат дъговидно малко пространство пред описваната стена, срещу входа на помещението. До стената бяха открити плътно поставени горели дребни камъни, които вероятно маркират основата на съществувало необмазано огнище и е възможно фрагментите от питос да са оформяли предогнищна площадка. Късният период на обитаване се отбелязва с изоставянето на стената и разширяване на пространството на И. Тук непосредствено над трамбовано ниво от пръст и дребни камъчета беше проучено плътно струпване от керамични фрагменти, като някои от тях лежаха върху стената.

Пред входа, като преддверие, е оградено с големи камъни малко пространство (1,10 х 1,20 м). То стъпаловидно отделя пространството между централното помещение и равната площадка, ограждаща съоръжението от ЮЗ. Площадката излиза извън проучваната площ и размерите ѝ не са ясни. Тук има две скални образувания със следи от допълнителна обработка, едното от които е възможно да е използвано за хромел или база на носеща колона.

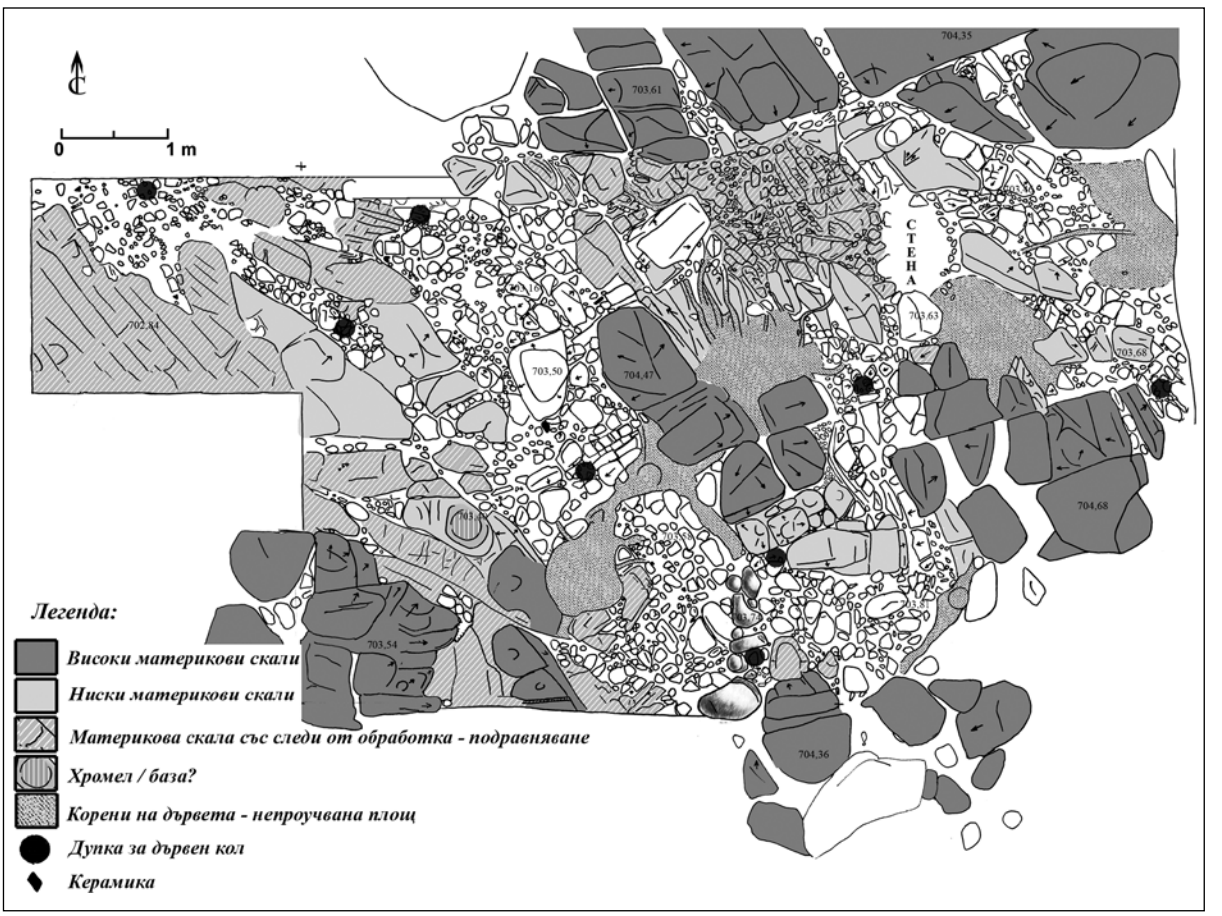

Обр. 2. Червената скала - план на проучваната част след изчерпване на културния пласт, ниво с подравняване на терена

Върху цялата проучена площ се откриха негативни форми – 9 малки ями, чиито стени са укрепвани с различни по размер камъни или са изсечени в основната скала. Вероятно са използвани за основи на дървени колони, носещи основната конструкция на покритието. Върху високите игли на възвишението има изкуствено издълбани правоъгълни дупки – вероятно за вклиняване на носещи покривната конструкция греди или за задържането на текстилни платнища/кожи за уплътняване на стените.

Материалите от цялото съоръжение са в рамките на първата фаза на РЖЕ – изцяло работена на ръка керамика. Украсата е оскъдна, като преобладават канелюрите, рядко се срещат и щамповани мотиви. Бяха открити и три стривалки от кварцов чакъл, кремъчни отломъци, фрагменти от хромели. Материалите и особеностите на конструкцията предполагат функциите на съоръжението като обиталище, използвано вероятно сезонно в началните векове на РЖЕ. До момента липсват данни за пластове и материали от този етап на епохата на вр. Голяма Драгойна и е възможно селището да се измества върху седловината през този период.

Слънчевата скала представлява малка тераса с размери 5,30 х 2,80 м. От Ю и И завършва със скални масиви, от които се спуска стръмен склон. От З е затворена от високи скални игли. Върху тях са нападали голямо количество скални късове, които са част от съществувала тук високо разкрита материкова скала. От С терасата е ограничена от два реда скали, следващи денивелацията на терена. Върху тях се издигат два големи скални масива, върху които лежи отчупен скален къс, най-вероятно поставен тук. Така терасата е естествено преградена от С и СЗ и с изложение изцяло на ЮИ. Тази ѝ позиция ѝ осигурява пряка слънчева светлина през целия ден и естествена защита от ветрове.

Археологическото проучване установи наличието на пласт с дебелина 10 – 30 см, който съдържаше малко количество археологически материали от РЖЕ и КЖЕ, като вероятно е преотложен. Тук в естествена цепнатина между скалите е извършено погребение чрез кремация. Възможно е мястото на кладата да е подравнена скална площадка в ЮЗ част на терасата. Цялата цеп-

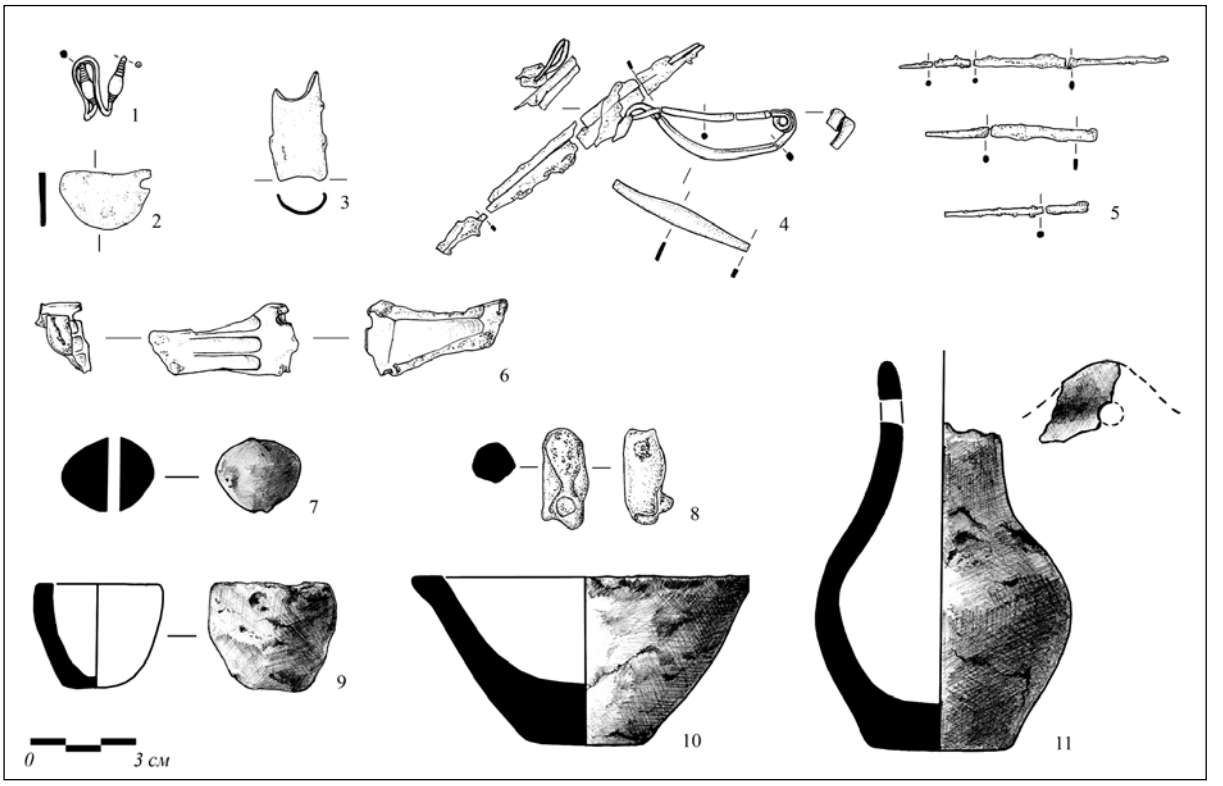

Обр. 3. Слънчевата скала - материали от гроб 1: 1 – бронзова омеговидна висулка; 2 – 3, 6 – бронзови предмети; 4 – бронзова фибула и железен предмет; 5 – железни предмети; 7 – глинено мънисто; 8 – глинена антропоморфна фигурка; 9 – 11 – глинени съдове

натина е допълнително нивелирана посредством пласт от средно големи камъни, върху които в ЮИ част, до скалата е поставена урната – кратеровиден съд с украса от пластични пъпки с врязан кръст, която е покрита с горял камък. До към средата на съда цепнатината е запълнена с пръст и камъни. На това ниво до урната са поставени като дарове глинена паничка, в нея – миниатюрен съд, в него – глинено мънисто (Обр. 3). До паничката е поставена глинена чаша, а в нея – бронзова фибула тракийски тип, бронзова омеговидна висулка, 3 фрагмента от бронзови предмети и 4 – 5 фрагментирани железни предмети. До съдовете е поставена част от глинена антропоморфна мъжка фигурка. Всички съдове са работени на ръка. Материалите позволяват гробът да се датира в ранната елинистическа епоха – края на IV в. – III в. пр. Хр., т.е. синхронен с последната фаза на обитаване на Цитаделата върху вр. Голяма Драгойна.

№38. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ГРАДИЩЕТО, С. БАЙКАЛСКО, ОБЩИНА РАДОМИР

Марлена Кръстева

Теренните археологически проучвания на обект Градището, с. Байкалско, община Радомир се проведоха през месец септември 2008 г. Екипът, който ги проведе, се състои от: Марлена Кръстева (НАИМ-БАН) – научен ръководител, Андрей Тонев – зам. ръководител, Павел Павлов – член на екипа.

Бяха продължени проучванията от 2007 г. Заложени бяха три квадрата в ЮЗ част на градището. Проучени бяха в максимална дълбочина 0,95 м. През цялото време основната дейност на екипа бе разчистване на иманярски изкопи и насипи. В трите квадрата беше проследена стена, с обща дължина 14,40 м и дебелина 0,63 м. Градежът ѝ е от ломени камъни, като само в първия ред спойката е хоросан, нагоре е на кал. На едно място, след петия метър, стената е прекъсната от иманярски изкоп в продължение на 1,30 м. Стратиграфията, доколкото може да се говори за такава, е: чим – 0,25м, иманярски насип – 0,60 м, рушавини от кирпич – 0,20 м. Бяха разчистени две плитки ями, с дълбочина 0,20 м, запълнени с кости на едри домашни животни, битова керамика, монети. Нямаме наблюдения за разрушения от пожари, по характера им те вероятно са от земетресение. Керамиката, която е открита е разнообразна и датира от I хил. пр. Хр до късноантична. Монетите , 11 на брой, са от II в. сл. Хр. и IV в. сл. Хр.

№39. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В УПИ – V 53, КВ. 7 ПО ПЛАНА НА ГР. АХТОПОЛ

Диана Гергова, Явор Иванов

Археологическото проучване на ул. „Рибарска“ № 10 в гр. Ахтопол бе осъществено във връзка с инвестиционно намерение за ново жилищно строителство и на базата на Протокол на СОПК от 03.04.1964 и ДВ бр. 35/1965 г. за обявяване на Късноантичния и Средновековен Ахтопол за паметник от местно значение и съгласно режимите на резервата, изискващи осъществяването на предварително археологическо проучване преди издаването на разрешително за строеж.

Малката площ на парцела от 250 кв. м., както и наличието в дворното пространство на две постройки от север и изток ограничаваха възможностите за проучване. Избраният терен бе с размери 3х2 м. като граничеше с отстъп от 1 м. и 0.50 м. от външната ограда и тази на съседния двор от юг.

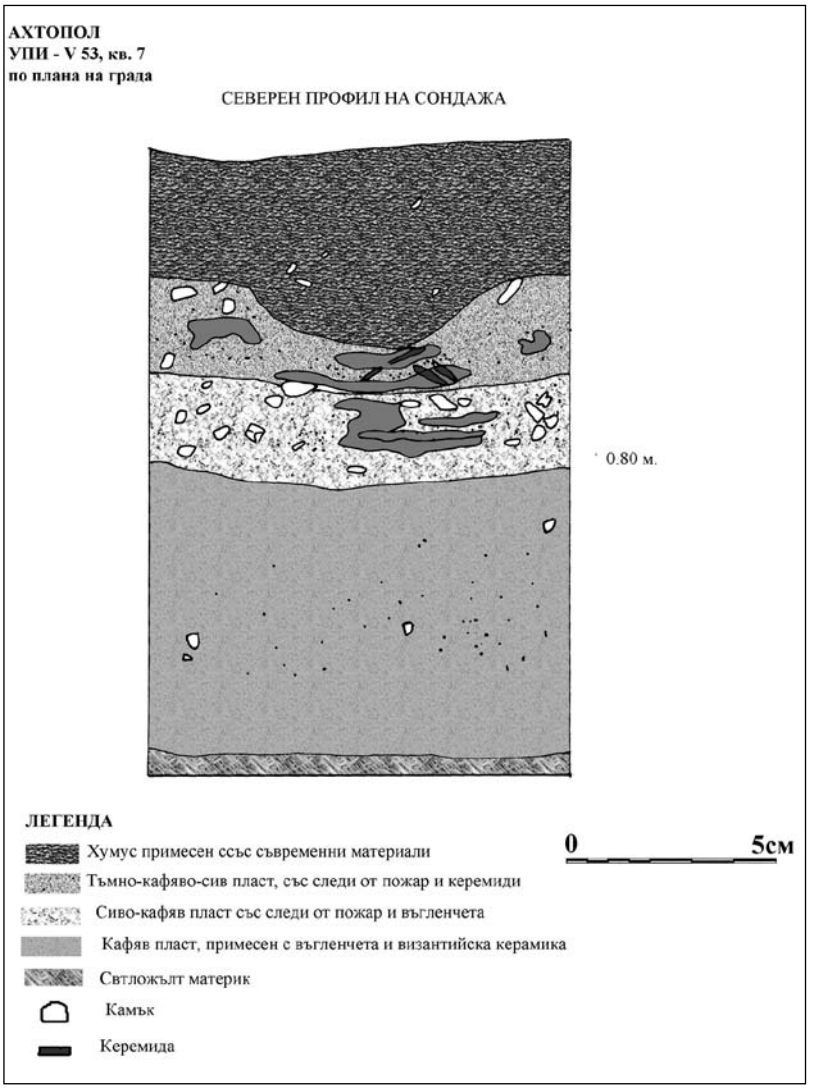

Обр. 1. Северен профил на сондажа

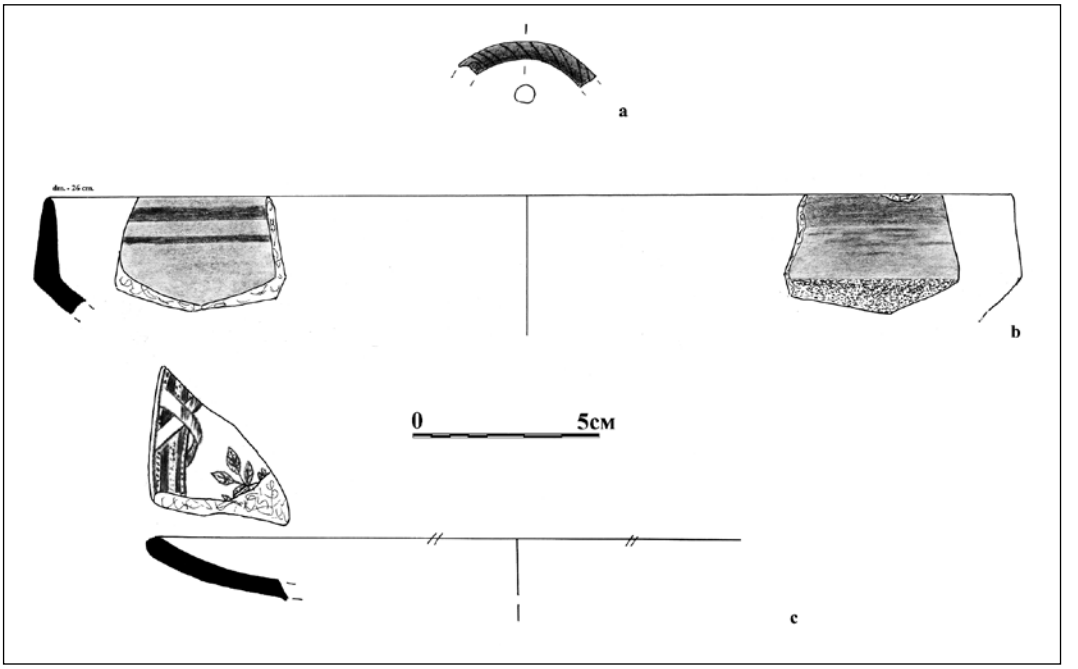

Обр. 2. a. фрагмент от стъклена гривна; b-c – керамика изработена на колело

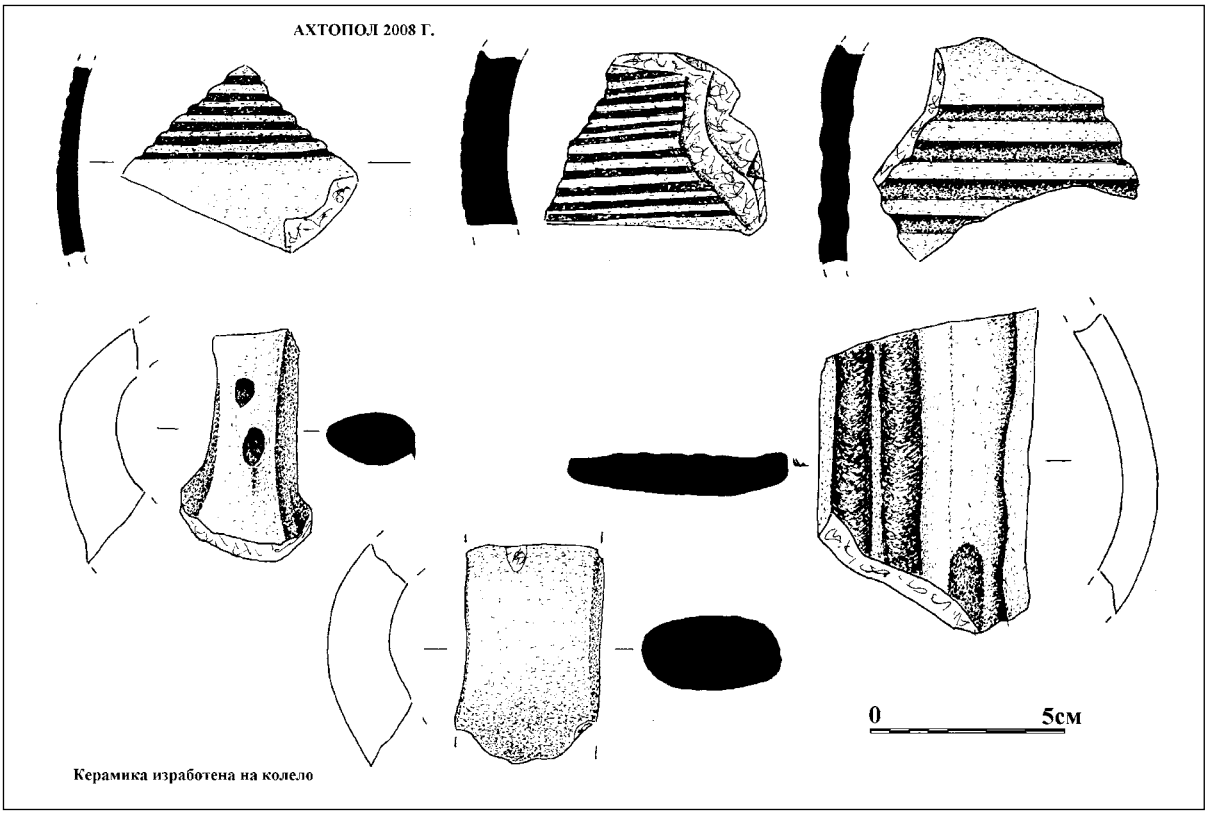

Обр. 3. Керамика изработена на колело с врязана украса

Парцелът е разположен в ниската част на града, западно от линията на античната и средновековна крепостна стена.

Проучването бе осъществено в продължение на 3 дни от 15 до 19 октомври 2008 г. В проучената площ бяха установени 2 пласта (Обр. 1). Горният е наситен с керемиди, керамика и фаянс от края на 19 и началото на 20 век (Обр. 2 а-с). Този пласт започва малко под чимовия и продължава в дълбочина до 0,80 м. Целият пласт е наситен със следи от пожар. Под този пласт бяха открити малобройни материали от същата епоха, както и отделни фрагменти керамика от ранновизантийската епоха (Обр. 3). На дълбочина 1.50 м. бе достигнат материка, представляващ светложълта глинеста пръст. Направеното проучване, както и сведенията, събрани от другите жители в района, сочат, че при строителни работи в тази част на града не са намирани археологически структури, нито по- забележителен подемен материал.

Графичната и фотодокументация е направена от Я. Иванов и Б. Гълъбова, както и компютърната обработка на цялата документация.

№40. СОНДАЖНИ СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 29, ЛОТ 3, АМ ТРАКИЯ

Красимир Лещаков

Спасителните сондажни проучвания бяха проведени през м. април 2008 г. от екип на СУ „Св. Климент Охридски“ в тясно сътрудничество с ИМ Карнобат.

Обектът е разположен югоизточно от с. Деветак, Карнобатска община и заема сравнително плавен склон, ограничаващ от север пресушеното днес Стралджанско блато. В непосредствена

близост има средно голяма селищна могила, селище и могилен некропол от римската епоха и индикация за селища от КБЕ и РЖЕ. Според обхожданията на Д. Момчилов от края на 90-те години, АМ пресича част от римското селище и засяга селища от КБЕ/РЖЕ. Това са основанията за обявяване на обекта за застрашен и за провеждане на сондажните проучвания. Днес теренът се обработва, преди около 50 години е бил риголван и зает от лозови насаждения.

Методика. При отлагане на сервитута на АМ в началото на м. април се оказа, че трасето на пътя е изместено на юг, а километрите, ограничаващи обекта в дължина, не съвпадат със зададените. Въпреки това, съобразно сключения договор, бяха заложени 49 сондажа, покриващи повече от 300 линейни метра по трасето на АМ или около 2,5 дка. Сондажите отстоят средно на 10 м един от друг и са по три в редица. На места са разположени шахматно с цел обхващане на по-голяма площ. Размерите им са стандартни – 5 на 1 м. Там, където имаше останки от структури, те бяха разширени до квадрати 5 на 5 м.

Стратиграфия. Обект 29 е напълно лишен от археологическа стратиграфска картина на културни пластове. Геоложката стратиграфия включва (от долу нагоре): материковата основа – денудирали утаечни скали и излужени глинести седименти, пласт от наносни седименти и почва с тънък хумус. Отделни археологически материали – транспортирани керамични фрагменти и отделни парчета строителна керамика, има само в най-горните два пласта. Само на три места попаднахме на останки от римски фундаменти (дълб. ок. 0,50 – 1,25 м от съвременния терен), но те са извън всякаква археологическа среда заради споменатото риголване на почвата.

Археологически материали. Керамични фрагменти се намериха в почти всички сондажи, но на дълбочина до 0,35 м под нивото на повърхността. Рязко преобладава строителната керамика. Битовата керамика (вкл. и тара) е представена с няколко дузина слабо информативни фрагмента – транспортирани, със загладени ломове и негодни за точно датиране. Като цяло могат да се отнесат към II-III в. или малко по-късно, до към средата на IV в. В този пласт имаше и отделни добре обработени камъни със средни и големи размери, но без археологически контекст. Единствено в сондажите, разположени в западната част на обекта, попаднахме на няколко фрагмента от съдове, произведени на ръка. Това обаче представляват стени без орнамент, които могат да бъдат отнесени както към праисторията, така и към античността.

В заключение може да се каже, че Обект 29 заема самата периферия от римско селище (?) или селско имение (?), датиращо към II – средата на IV в. Културен пласт липсва – той е разбит при риголването на почвата за засаждане на лозя, а след това материалите са разнесени на голяма площ следствие на редовната селскостопанска обработка. Праисторическите материали са само хипотетични. Площта на обекта може да се счита за проучена и да се предаде за строителство на АМ Тракия.

№41. АВАРИЙНИ СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ В М. МАРКОВА ВОДЕНИЦА, СЕВЕРНО ОТ С. АСЕНОВЕЦ, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

Татяна Кънчева-Русева, Веселин Игнатов

През 2008 г. се проведоха сондажни археологически проучвания в частен парцел на територията на археологически обект в м. Маркова воденица (Кънчев 1982), северно от с. Асеновец, община Нова Загора. Разкопките са финансирани от ЕТ „Мирослав Пейчев Танчев“. Обектът е разположен на 1,5 км северозападно от административния център на с. Асеновец, община Нова Загора.

Обр. 1. Общ поглед към обекта

Цел на разкопките беше сондажно проучване на целия парцел за извличане на максимална информация. Бяха заложени пет сондажа с размери: 2 х 3 м, ориентирани С – Ю по дългата ос. Същевременно участъкът на площ от 600 кв. м., предвиден за строителство, се проучи изцяло.

Предварителните наблюдения на терена преди началото на разкопките са за наличие на културен пласт от Средновековието. Теренът е бил риголван за овощна градина, поради което най-горният пласт е силно разбъркан. Стратиграфия: хумус, до дълбочина 0,45 – 0,50 м от съвременната повърхност, който е разрушен от риголването; до 0,75 – 0,80 м – пласт сиво-кафява пръст, примесена с археологически материали от Средновековието; до 0,90 м – тъмносив пласт, примесен с чакъл; до 1,70 м – жълто-кафява песъклива глинеста пръст, вероятно нанос.

Разкрити са следните археологически съоръжения: овъглено петно от открит огън в сондаж 4; яма в централен сондаж; част от зид в централен сондаж; негативно съоръжение в сондаж 2.

На дълбочина 0,90 м от съвременната повърхност в сондаж 2 се достигна вкопаване със съдържание сиво-кафява рохкава пръст, примесена с камъчета, въгленчета и керамични фрагменти. На дълбочина 1,70 м от съвременното ниво и 0,80 м от нивото на вкопаване се достигна пласт от фрагменти битова керамика – римска епоха, строителна керамика, кости от животни, фрагменти от стъклени съдове, фрагмент от глинена тежест за стан. Пластът е силно наситен с въглени. На 0,50 м под този пласт се разчисти друг с керамика от римската епоха, кости от животни и въглени. На дълбочина 3,50 м от съвременното ниво се достигна материкът, в който е вкопана яма с кръгъл отвор, полусферична форма и равно дъно. Размери: диаметър 0,68 м, дълбочина 0,30 м. На дъното ѝ се разчистиха късове строителна и битова римска керамика – червенолакова и червена обикновена, фрагменти от тегули и имбрици, части от долиуми, датирани в III в. (Кабакчиева 1983). Тя намира паралели в Караново, надгробна могила Любенец, надгробна могила Пет

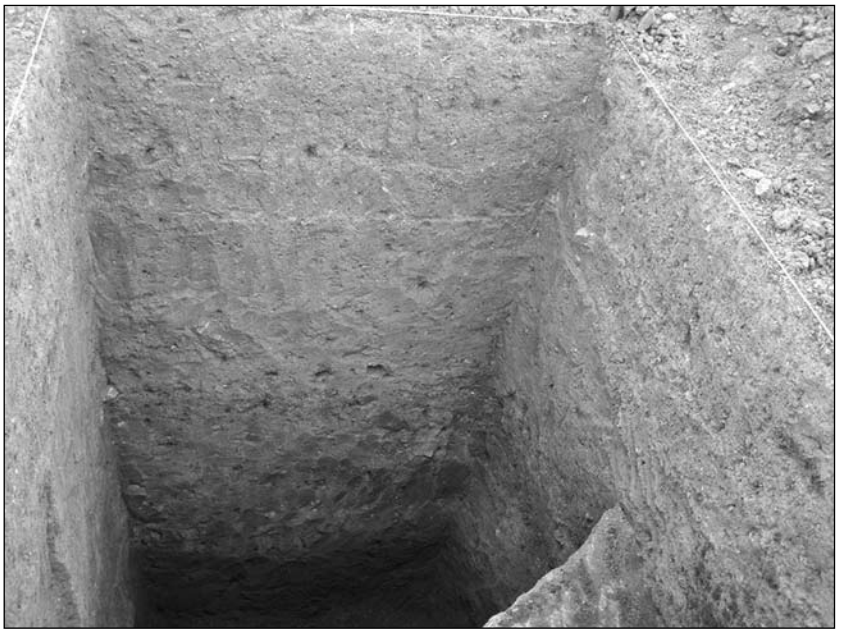

Обр. 2. Сондаж 2 – стратиграфски профил

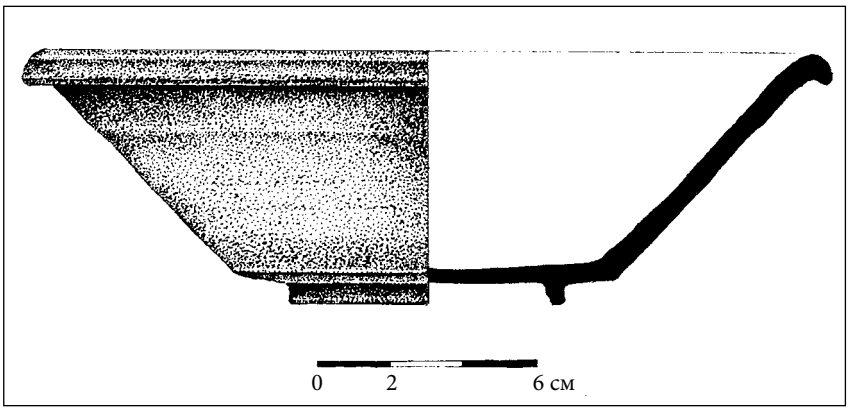

Обр. 3. Глинена паница – римска епоха

могили и др. (Игнатов 1996). Ямата е била обмазана с дебел слой глина, отухлена, добила червено-кафяв цвят от горенето. Вероятно съоръжението представлява разрушена пещ, като е запазена негативната ѝ част. Входът е от изток.

В централния сондаж се разкриха яма и част от зид. Ямата е вкопана в глинестата сиво-жълта пръст. Има кръгъл отвор, стените са леко скосени надолу и е с равно дъно. Върху дъното се разчисти на място фрагмент от хромелен камък с дупка в средата.

Разчисти се и част от зид. Камъните са положени върху глинестия терен, силно примесен с чакъл. Изграден е от ломени камъни, с кална спойка. Ориентиран е СИ – ЮЗ. Запазената дължина е 0,76 м, ширина – 0,56 м, запазена височина – 0,10 м. Датиран е с керамика в средновековието.

Основните констатации са следните: върху цялата проучена площ съществува културен пласт от средновековно село, датирано с намерените археологически материали във втората половина на XII – началото на XIII в. То намира паралели в средновековното селище до Караново и редица обекти в Югоизточна България (Борисов 2002). Намерени са единични, нехарактерни фрагменти от късната бронзова и ранната желязна епоха, което свидетелства за край на праисторическото селище в тази посока. Под този пласт следва жълтеникава глинеста пръст без археологически материали, вероятно от свличане от склона. Съществува вероятност под този нанос да има по-ранни съоръжения, като откритата пещ от римската епоха. Това налага теренът да бъде наблюдаван при извършване на изкопните работи.

Литература:

Кынчев 1982: М. Кынчев. Поселение эпохи поздней бронзы близ с. Асеновец, Сливенского округа. – Pulpudeva, 3, 1982.

Кабакчиева 1983: Г. Кабакчиева. Типология и хронология на глинените червенолакови паници от Тракия. – Археология, XXV, 1983, 4, 1 – 12.

Игнатов 1996: В. Игнатов. Тракийска надгробна могила от римската епоха край с. Пет могили, Новозагорско. – В: Проучвания на надгробни могили в Новозагорско, София, 1996, 71 – 122.

Борисов 2002: Б. Борисов. Керамика и керамично производство през XI-XII век от територията на днешна Югоизточна България. – В: Марица Изток. Археологически проучвания, 6, Раднево, 2002.

ГРАДСКИ ЦЕНТРОВЕ

№42. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИЯ ГРАД В ИАР „СБОРЯНОВО“ ПРЕЗ 2008 Г.

Тотко Стоянов, Красимир Ников, Мария Николаева, Даниела Стоянова, Велислав Бонев, Калин Маджаров

Проучванията се проведоха през юли и август 2008 г. от екип в състав: доц. д-р Т. Стоянов (СУ „Кл. Охридски“) – ръководител, н. с. д-р К. Ников (НАИМ-БАН) и М. Николаева (ИМ Исперих) – зам. Ръководители; членове: гл. ас. д-р Д. Стоянова (СУ „Кл. Охридски“), В. Бонев (докторант в катедра Археология на СУ), магистър К. Маджаров (СУ), П. Стоянов (геодезист ИМ Исперих), Ю. Събчева (консервация и реставрация ИМ Исперих), М. Азиз (фотограф ИМ Исперих) и 14 студенти-стажанти от специалност Археология на СУ „Св. Кл. Охридски“. Разкопките бяха осигурени финансово от ИМ Исперих, СУ „Св. Кл. Охридски“ и проект FENDA (МОН, Договор КИН 1015/07.12.2006). Програмата и целите на проучванията през 2008 г. бяха насочени към обогатяване на данните за укрепителната система, градоустройствената структура, културната характеристика и хронологията на гетската столица (Хелис?).

I. Западен квартал. Основна задача в този сектор бе доразкриване в дълбочина и евентуалното свързване в обща структура на доловените през 2006 и 2007 г. крепостни стени от елинистическата епоха – II и V в кв. 259/22 – 23 и III в кв. 264/11 (Обр. 1). Резултатите надминаха и най-смелите очаквания.

В пространството пред стена II, в ЮЗ ъгъл на кв. 259/23, при разчистването на пласта от мазилка и кирпич, бе открита добре запазена глинена есхара с украса от геометрични мотиви, моделирана чрез врязване и отпечатване в техника псевдо-шнур. Има квадратна форма (≈ 1,14 х 1,13 м) и трапецовиден профил (вис. ≈ 0,10 м), с плавен преход от площадката към страните (Обр. 1. 2 – 3). Централният кръг е леко хлътнал. Изградена е на материковата скала върху подложка от светло кафява глинеста пръст. Есхарата бе обработена на място веднага, вдигната и консервирана от Д. Радев и експонирана в ИМ Исперих. Датата на разрушаването на комплекса с есхарата – втора четвърт/средата на III в. пр. Хр., се документира добре от синопски амфорен печат (Обр. 3. 15), открит в кв. 264/2, в руините на помещението (ПИН 20 – 08, ок. 275 г. пр. Хр.; Garlan 2004, 97 – groupe V a). Сред находките преобладават фрагменти от амфори, няколко, от които с графити (Обр. 3. 17). Сред съдовете-хранилища, открити в деструкциите на помещението, един се възстановява почти изцяло (Обр. 3. 24). Липсата на други обичайни битови предмети подсказва ритуалните функции на комплекса. Характерът на южната му граница не е ясен. Възможно е част от нея да е доловеният в субструкция ред от големи камъни в кв. 264/2, опиращ в източното лице на стена V (вж. Обр. 1. 1).

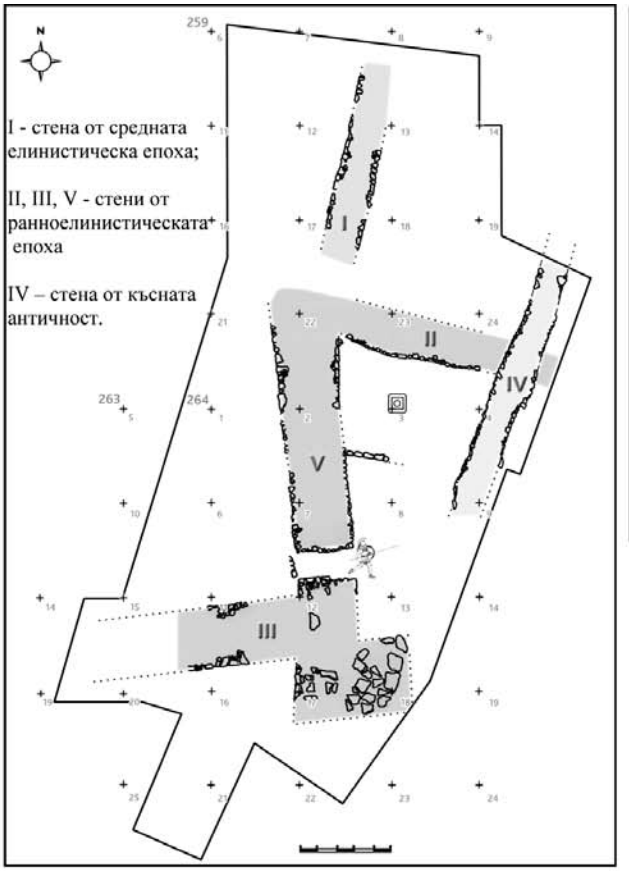
I - стена от средната елинистическа епоха;
II, III, V - стени от ранноелинистическата епоха
IV – стена от късната античност.
I
II
III
IV
V

1.

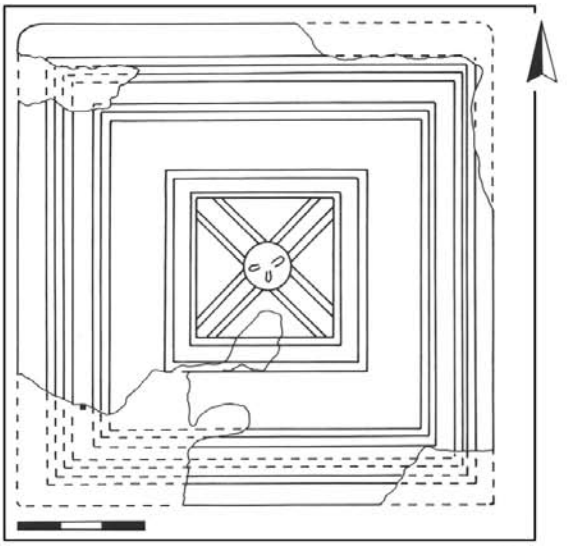

2.

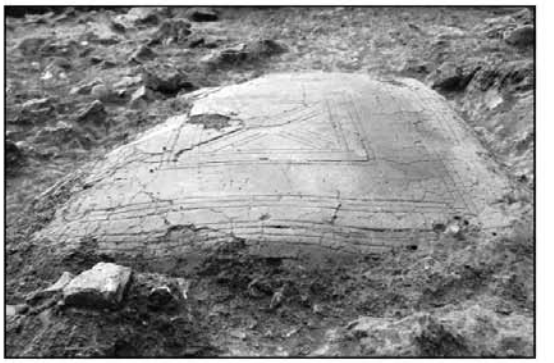

3.

II
V
IV
потерна
III
кула

4.

Обр. 1.

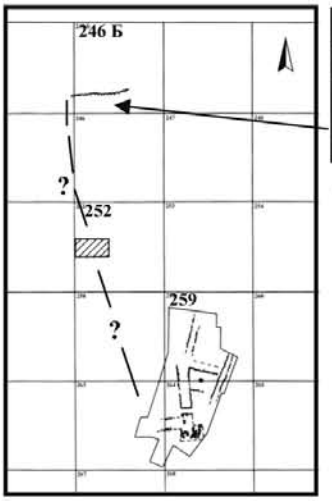

5.

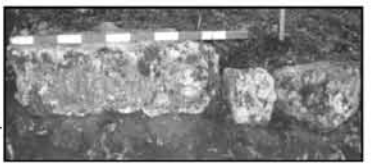

6.

9.

7.

8.

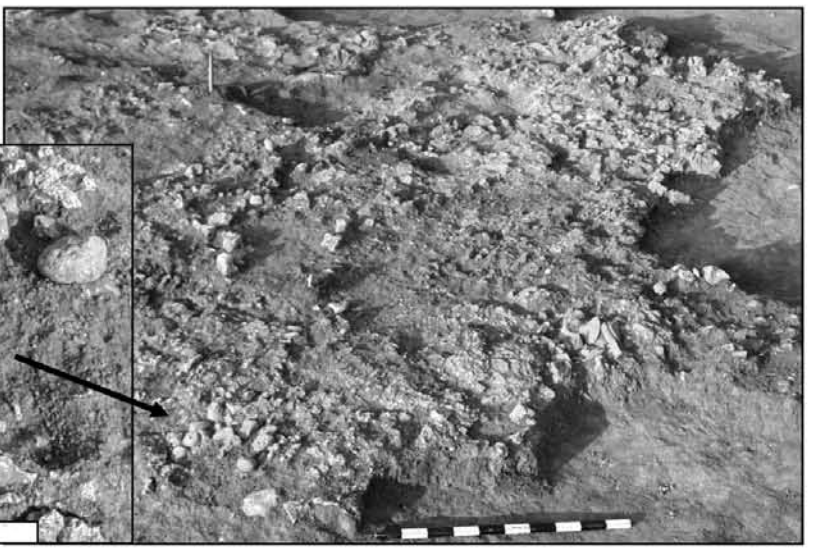

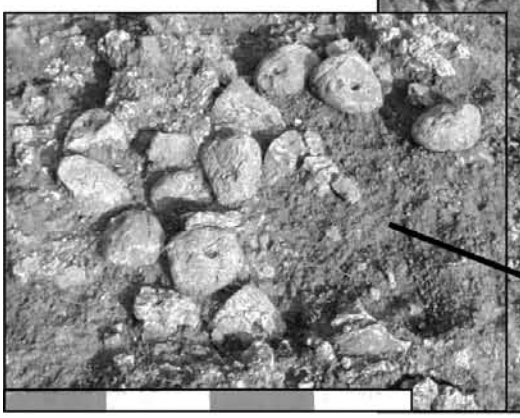

10-11.

13.

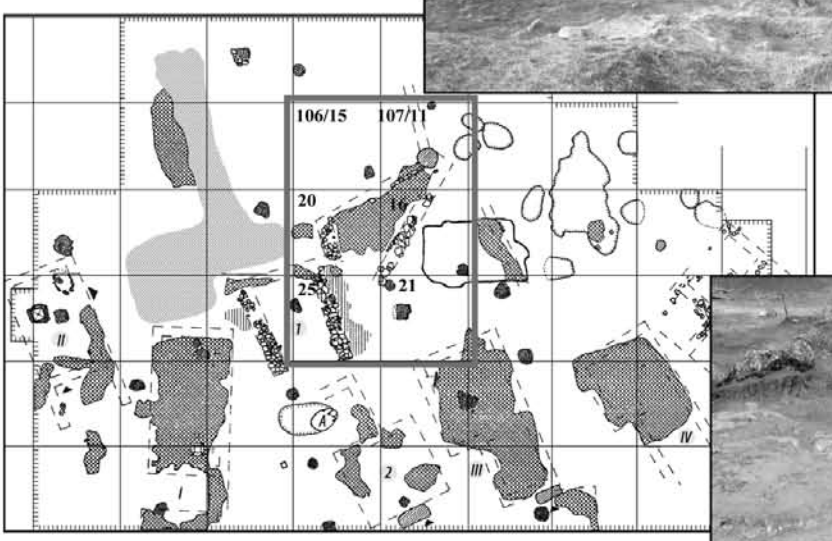

12.

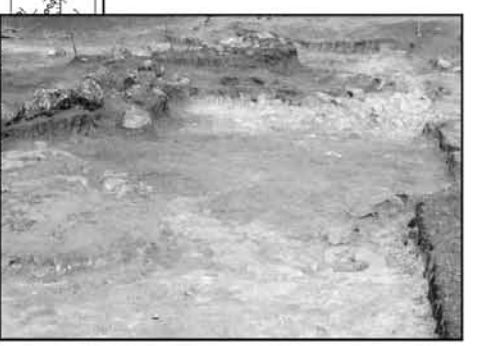

14.

Обр. 2

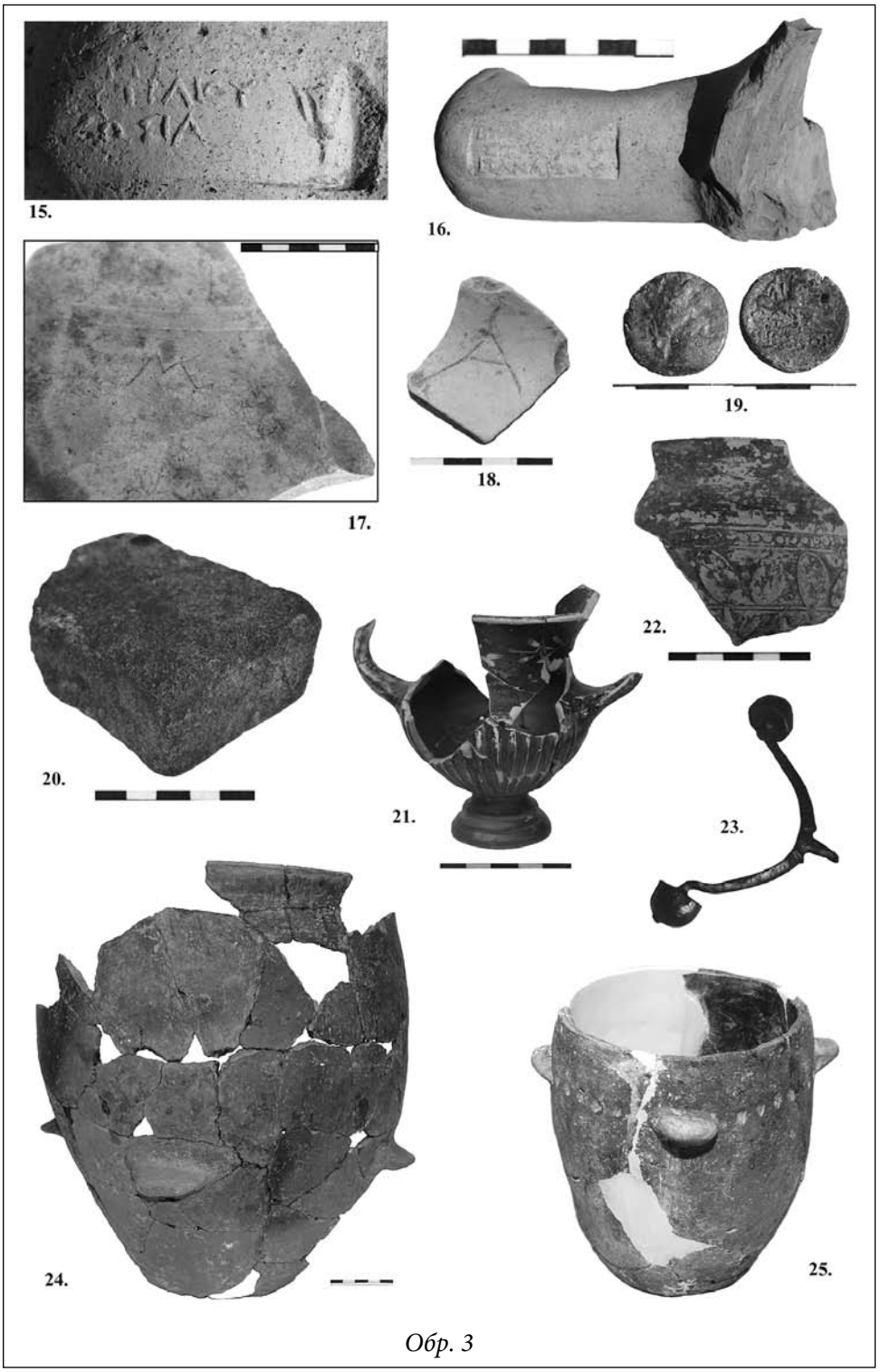

Обр. 3

Разчистването в дълбочина, в участъка на изток от стена III и на юг от стена V, доведе до откриването на потерна, фланкирана от север от стена V и ъглова кула от юг. Кулата е частично запазена в субструкция и вероятно има правоъгълен план. На този етап е доловено, по-цялостно, само западното ѝ лице (срв. Обр. 1. 1 и 1. 4). На запад и особено на изток от стена V, потерната и кулата, се разчистват руини от паднали на място лицеви редове от големи камъни и квадри. Наблюденията върху тях и стените водят до извода, че в градежа на крепостните съоръжения при Западния квартал са приложени водещи принципи на монументалната архитектура. Още през 2006 г., когато проучването на Западния квартал беше в начална фаза, в кв. 264/6 в руините

бе открит блок с форма на правилен паралелепипед, с много добре обработени страни. На късата страна той има много добре одялан кант, разграничен и върху страницата (Обр. 2. 7; срв. Стоянов, Михайлова, Ников 2007, 210, 212, Обр. 3). Този тип оформление на ъгловата връзка над субструкцията, т. нар. „отвесиращ водач", е характерен за много крепости от Егейския басейн през IV-III в. пр. Хр. (Lawrence 1979; Adam 1982). Беше предположено, че блокът е ъглов елемент от кула или бастион (Стоянов, Стоянова 2008, 30, обр. 6). Най-близкият пример е от елинистическата крепостна стена на Истрия (Hellmann 2002, 108, fig.130), с която гетската столица е поддържала интензивни икономически отношения (Стоянов et al. 2006, 28 – 30, Обр. 41a-b, 42). Всички каменни блокове, отличаващи се с добро оформление са описани и номерирани (31 бр.), като подготовка за анастилоза на лицевата зидария на стена III, V и кулата през следващите сезони, след доразкриването им с продължението на стена III и очакваната порта в централната част на сектор 263. Датиращите материали, открити при разкриването на ранноелинистическата стена на т. нар. Западен квартал (II, III, V и кулата), потвърждават предположението, че тя е разрушена при земетресението около средата на III в. пр. Хр., унищожило и ядрото на града върху платото при „Водната централа".

При разширяване на изкопа на запад (кв. 259/20 – 21; 264/1, 6; 263/5, 10), в пласта непосредствено под насипаната през 50-те години на XX в. пръст за изравняване на терена, бяха открити артефакти, датиращи от края на III-II в. пр. Хр. Сред тях датираща стойност имат родоски амфорен печат (Обр. 3. 16), датируем ок. 211-210 г. пр. Хр. (период IIb; Finkielsztein 2001, Tabl. 18, Pl. 4), купа с релефна украса, желязна шпора (Обр. 3. 22 – 23) и бронзова монета на Одесос (Обр. 3. 19), открита в горните пластове на руините, запълващи потерната. Тези данни потвърждават предположението, че на СЗ от стени II, III и V е налице културен пласт от развитата елинистическа епоха, с която вероятно е синхронна стена I.

Започна разкриването на крепостна (?) стена разположена върху северния ръб на провлака, в южните квадрати на сектор 246 Б (Обр. 2. 5). Проследена е в участък от ок. 20 м, като на места са разкрити два реда от добре обработени камъни, някои с размери и форма на квадри (Обр. 2. 6). Приблизително в средата на разстоянието между предполагаемия ѝ западен край и сектор 263, в кв. 252/11 – 12, беше заложен сондаж с размери 10 х 2 м (Обр. 2. 5). Доловеният плътен каменен разсип позволява хипотезата, че тук има руини на стена, свързваща тази от с. 246 Б и зид III. Работата в тези участъци през следващият сезон ще продължи.

II. Сектор 75. Работата в Сектор 75 беше подчинена на задачата да се изясни ситуацията около разкритите през 2007 г. петна от компактно разположени върху терена мазилки от руините на жилище от втория хоризонт на града (Обр. 2. 11; срв. Стоянов, Михайлова, Ников 2007, 216, Обр. 2.2). При разкриването му през 2007 г. бяха намерени ценни археологически находки, допълващи данните за културната и военната история на града (Стоянов, Михайлова, Ников 2007, 216, обр. 3. 1 – 2, 5 – 8).

Наблюденията на начина, по който са паднали мазилките в кв. 25, оформиха впечатлението, че подредените в своеобразни редове мазилки с условна посока И – З, са част от деструкциите на източната стена на сградата. В ЮЗ ъгъл на петното в кв. 24 беше разкрито струпване от 13 пирамидални тежести за стан, компактно разположени една до друга, лежащи около и сред множество мазилки (Обр. 2. 10 – 11). Като цяло, са лошо формувани и запазени. Вероятно в югозападния ъгъл на жилищното помещение е имало вертикален тъкачен стан. В близост до тях е зачистено струпване от разтрошена на място хиоска амфора, затрупана от компактна маса мазилки от стените или тавана. На запад от амфората, са разчистени останки от битова пещ със запазен диаметър на основата 0,46 м. В ЮЗ четвърт на кв. 24 беше регистрирано ниво от по-малки по размер камъни, което може да представлява останки от вход (?) на сградата. В ЮЗ ъгъл на квадрата беше доловена каменна дъга. Откритите в голямо количество животински кости, подсказват, че камъните вероятно са цокъл на структура с неясни за момента стопански функции, в близост до жилището. Комплексът ще бъде допроучен в следващия археологически сезон.

В кв. 25 беше разчистен добре запазен ръб от лицеви мазилки на стената, а под други мазилки с отпечатък от колова конструкция, също лицеви, но с лице обърнато към земята – част от обратната страна на същата стена. Запазените ѝ размери са: вис./дълж. – 2,30 м и шир. – 2,60 м. Допроучени бяха и огнищата, намиращи се съответно в СИ ъгъл на кв. 19 и ЮЗ част на кв. 25.

Големият процент на фрагментите от праисторическа керамика и голямото количество кремъчни отцепи, навежда на идеята за наличие на това място (в по-долен пласт) на жилище от неолита.

Сектор III. Централен изкоп. Цел на проучването през този сезон беше до изчерпването на пластовете около и на жилищни съоръжения, проучени през 1990 г. в сектори 106 и 107 (Обр. 2. 12). Допроучена бе част от жилищна или стопанска структура, с триъгълен план, ситуирана в кв. 107/11,16 и кв.106/20 (Обр. 2. 12). Каменните основи на сградата, а на места и мазилката, са запазени в добро състояние. Под повърхностния слой от компактни, големи по размери, късове мазилка се разкри слой от още мазилки и фрагментирана керамика. В кв. 107/16 керамичната наситеност е по-голяма. Очерта се керамично струпване със сравнително големи размери. Открояват се фрагментите от амфори (стени и дръжки) и части от почти цял кантарос с украса в стил „Западен склон“ (Обр. 3. 21). В дълбочина, пластът е наситен с различни материали – кости, фрагменти от керамика, дребни късове мазилка, дребни камъчета. Намерени бяха също фрагменти от битово огнище и от есхара. Сред находките в кв. 106/20 се открояват фрагмент от долен хромелен камък (олинтска мелница) (Обр. 3. 20) и амфорен печат от Тасос. В слоя, непосредствено над материка, в кв. 107/16 беше открит железен трион. До западното лице на каменната основа бе намерен и фрагмент от есхара със следи от шнурова украса.

Структурата на пластовете и находките под мазилките, и в очертанията на триъгълната в план структура в кв. 106/20, 107/11, 17, подсказва и жилищен, битов характер, освен производствените функции на комплекса, част от който се явява проученият в началото на 90-те години участък (срв. Стоянов et al. 2006, 23, 32 – 33, Обр. 27).

Частично беше допроучена и западната половина от жилище от ранния хоризонт на града с вкопани в льоса основи (кв. 107/16, 21 – срв. Обр. 2. 12). В контекста му бяха открити големи части от битова керамика (Обр. 3. 25). Предстои допроучването на жилището и участъка на югоизток от него.

Литература:

Стоянов, Михайлова, Ников, Николаева, Стоянова 2006: Т. Стоянов, Ж. Михайлова, К. Ников, М. Николаева, Д. Стоянова. Гетската столица в Сборяново. 20 години проучвания. София, 2006.

Стоянов, Михайлова, Ников 2007: Т. Стоянов, Ж. Михайлова, К. Ников. Проучвания на тракийския град в ИАР Сборяново през 2006 г. – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г., София, 2007, 209 – 212.

Стоянов, Михайлова, Ников 2008: Т. Стоянов, Ж. Михайлова, К. Ников. Проучвания на тракийския град в ИАР „Сборяново“ през 2007 година. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г., София, 2008, 211 – 217.

Стоянов, Стоянова 2008: Т. Стоянов, Д. Стоянова. Градоустройство и архитектура на гетската столица (Хелис) в Сборяново. – В: IV Международен семинар Университетски четения и изследвания по българска история, Смолян 11 – 14.05.2006, София, 2008, 24 – 45.

Adam 1982: J.-P. Adam. L'architecture militaire grecque. Paris, 1982.

Finkielsztein 2001: G. Finkielsztein. Chronologie détailee et révisée des éponymes amphoriques rhodiens, de 270 à 108 av. J.-C. environ. Premier bilan. (BAR International Series 990), Oxford, 2001.

Garlan 2004: Y. Garlan. Les timbres ceramiques sinopéens sur amphores et sur tuiles trouvés à Sinope. Présentation et catalogue. Corpus International des timbres amphoriques, 10, (Varia Anatolica XVI), Paris, 2004.

Lawrence 1979: A. W. Lawrence. Greek Aims in Fortification. Clarendon Press, Oxford, 1979.

Hellmann 2002: M.-Chr. Hellmann. L'archtecture grecque.1. Les principes de la construction. Picard, Paris, 2002.

№43. ИАР „СБОРЯНОВО“ 2008

Диана Гергова, Явор Иванов, Момчил Кузманов

Цел на проучванията през 2008 г. е изследването на два взаимно допълващи се с информацията, която ни предлагат за ритуалните и погребални практики на гетите обекти – култовото място в м. Новите Коренежи и Голямата Свещарска могила (Обр. 1).

Проучванията, финансирани по проекта „Сборяново- кръстопът на култури и религии“ от МОН, включват участието на студенти на теренна практика от Шуменски университет „Св. К. Преславски“ Те са подкрепени и от националното движение „Съхрани българското“. В екипа участвуват ст.н.с. Д. Гергова, д-р М. Кузманов, Я. Иванов, д-р К. Константинов, Д. Димчева, Е. Петкова, Д. Цоловска – студентка по архитектура от университета в Тулуза, Франция, инж. Ил. Катевски. Те бяха осъществени от 4.07.2009 г. до 18.07.2009 г.

Култовото място в м. Новите коренежи

Култовото място в м. Новите коренежи, проучвано от Д. Вълчева (Vulcheva 1997), предоставя изключително интересни данни за култовите практики и погребална обредност през III-I в. пр. Хр., период от развитието на тракийската култура, за който археологическите извори рязко намаляват. (вж. Обр. 1). Продължаването на тези преустановени преди години проучвания цели да даде нова и по-изчерпателна представа за устройството на култовото място, за функциите на отделните каменни съоръжения, както и за по- точната датировка на ограждащата култовото място от изток каменна стена. Изследванията бяха осъществени в пространството западно от проучваните от Д. Вълчева съоръжения.

Бяха проучени четири каменни съоръжения от малки и средно големи камъни, подреждани върху терена без предварителна подготовка (Обр. 2 a-b). Съоръжение 8 е с неправилна кръгла

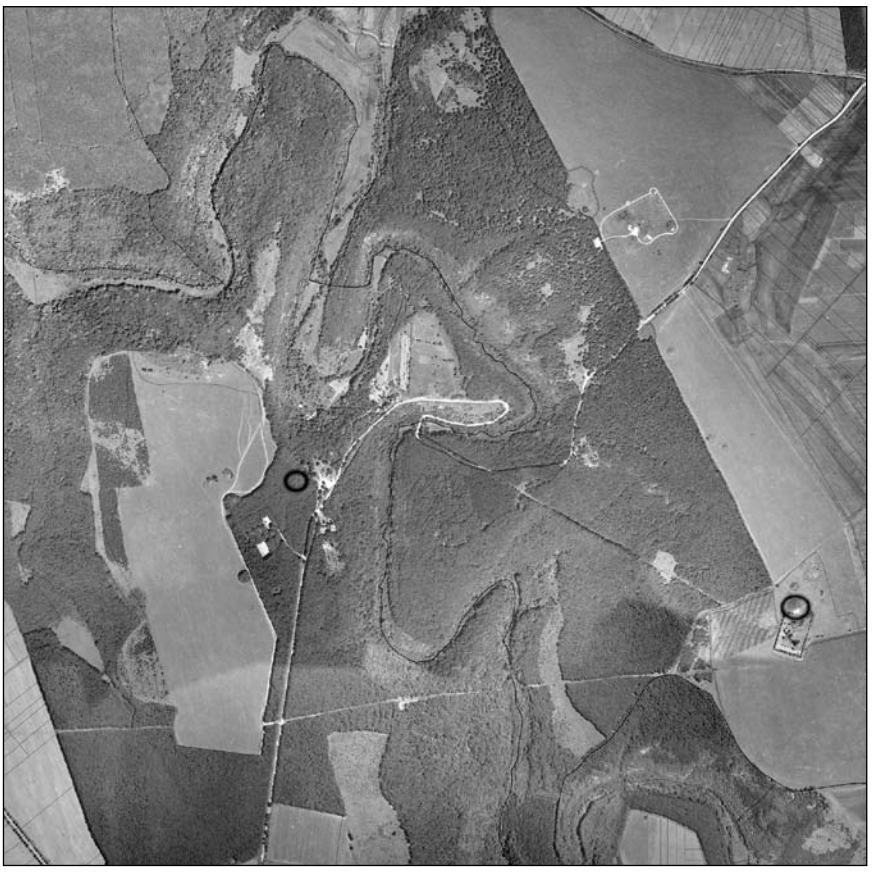

Обр. 1. Сателитна снимка на резерват „Сборяново“ с маркираните обекти, проучвани през 2008 г.

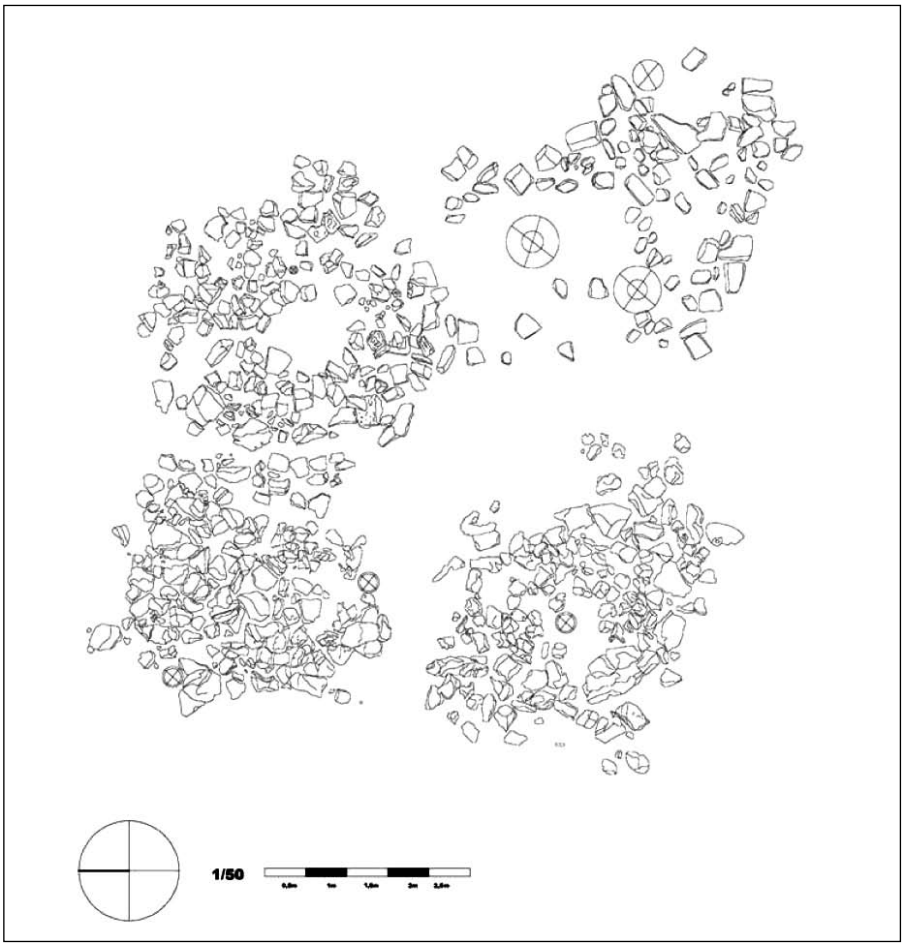

2а

2б

Обр. 2. а. план на проучваните съоръжения; b) момент от проучванията.

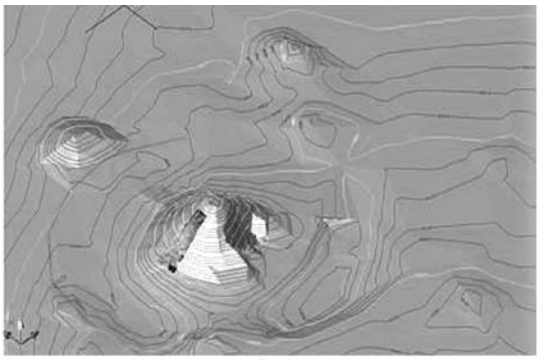

3 a

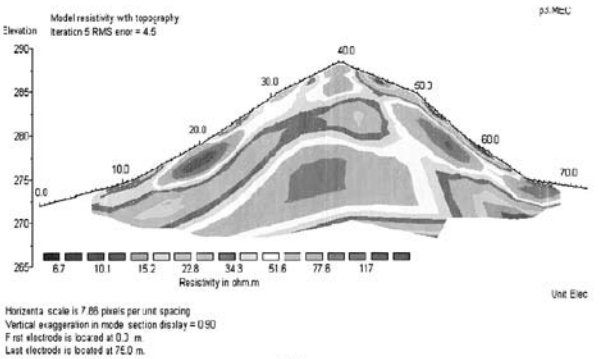

3 b

3 c

3 d

Обр. 3. а. геофизично изследване и планове на работните сектори на Голямата свещарска могила и откритата гробница, проучвания включително 2008 г.; b. западен сондаж; c. почистената гробница.

форма и д. 3.60 м. И – З х 3.15 м. С – Ю. Съоръжение 9, е с правилна кръгла форма и диаметър 3.60 м., и е маркирано от големи камъни по периферията и по-малки в средата. Съоръжение 10 (кв. F1) е с елипсовидна форма и размери: 3.00 м. И – З, х 2.80 м. С – Ю. Съоръжение 11 е с размери 2.80 м. (И – З) х 2.90 м. (С – Ю) и от юг и запад е маркирано от големи ломени камъни (вж. Обр. 2 а).

В пространството между съоръженията и в тях се откриват фрагменти сива керамика, керамика на колело и на ръка, мазилки и кремъчни отломки. В Кв. 7 се откриват малки петна от отухлена мазилка и въглени.

Сондажът на източната стена, ориентирана в посока СЗ – ЮИ позволи почистването на вътрешното ѝ лице, изградено от големи ломени камъни. Пълнежът се състои от средни и дребни камъни, източното и лице е частично обрушено. Около стената се откриват керамични фрагменти от съдове и керемиди.

Голямата Свещарска могила

Изследванията на Голямата Свещарска могила се осъществяват с малки прекъсвания от 1992 г. (вж. Обр. 1 и Обр. 3 а) Тяхната голяма продължителност се дължи най- вече на хроничната липса на средства, достатъчни за нормалното проучване на един такъв паметник, както и на разкриваните проблемни ситуации, за чието интерпретиране екипът прилага комплексното интердисциплинно изследване на този монументален и знаков паметник (Gergova 2008, Gergova, Katevski 2008).

През 2008 година работата продължи в заложения през миналите сезони сондаж в западната половина на могилата, както и с почистване и нови заснемания на откритата в южната половина, разрушена от силно земетресение монументална каменна тракийска гробница. Чрез западния сондаж следваше да бъдат проверени стратиграфията на могилния насип, както и характера на

установените по геофизичен път аномалии при геофизичните изследвания на инж. Л. Върбанов от Геологическия институт при БАН (Обр. 3 b-c). От особен интерес бе уточняването на характера на установената в центъра на могилата най-малка аномалия (вж. Обр. 3 b). В сондажа – с ширина 5.00 м се работеше със земекопна техника.

Източният профил на сондажа бе документиран на разстояние около 2 м от центъра на могилата. Бе достигнато нивото на терена, маркирано от слой от черна сбита пръст. Установено бе, че разграничените в геофизичното изследване слоеве съответствуват на основните етапи от насипването на могилата. Уловена бе и периферията на централната аномалия, която в тази си част представлява малка могилка от черна сбита пръст. В този сондаж бе потвърдено наблюдението от разкопките в източната половина на могилата, че в един важен етап от насипването на могилата, тя е била обмазана от слой от светла глинеста пръст, вероятно с цел запазване на нейната форма.

В южната част на могилата бе извършено ново почистване на гробницата, намираща се под разпадащо се защитно съоръжение, и заснемане от Д. Цоловска, студентка по архитектура от Университета в Тулуза на разрушената от силно земетресение в началото на III в. пр. Хр. тракийска гробница, за нуждите на нейната рекунструкция (Обр. 3 d).

През 2009 г. проучванията на могилата ще продължат.

Литература:

Vulcheva 1997: Vulcheva D. Burials at Novite korenezi Cult Place in Sboryanovo Archaeological Reservation. – In: Pratiques funerarires dans l 'Europe des XIIIe-IV e s.av.J.C.-Actes du IIIe Colloque International d'Archeologie Funerarire. Tulcea 1997.

Gergova 2008: Gergova D. Geoarcheological studies in the Sboryanovo National reserve (North East Bulgaria). – Geoarchaeology and Archaeomineralogy. Proceedings of the International Conference 29 – 30 october 2008, Sofia, 367 – 373.

Gergova, Katevski 2008: Gergova D., Katevski Il. Archaeology and geophysics in the Sboryanovo Natioanl Reserve (North East Bulgaria). – Geoarchaeology and Archaeomineralogy. Proceedings of the International Conference 29 – 30 October 2008, Sofia -374 – 379.

№44. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ СЕЛИЩЕН ЦЕНТЪР ОТ КЛАСИЧЕСКАТА ЕПОХА КРАЙ С. ВАСИЛ ЛЕВСКИ, ОБЩИНА КАРЛОВО

Костадин Кисьов

В периода юни – август 2008 г. продължиха археологическите проучвания на тракийското селище от V в. пр. Хр., намиращо се край с. Васил Левски, община Карлово (Кисьов 2004, 86). В разкопките взеха участие н. с. Десислава Давидова от Регионален Археологически музей Пловдив и работници от селото. Геодезическите заснемания се извършиха от инж. Ив. Саров. Финансирането на проучванията през 2008 г беше осигурено от РАМ Пловдив.

Археологическите разкопки през изминалия сезон бяха съсредоточени в източния и южния сектор на селището. Продължиха разкопките в квадрати П 15 – П 16; О 14 – О 16 и Н 14 – Н 15, в които през 2006 г. беше разкрит сектор от масивен крепостен зид с дължина 30 м (Обр. 1). След проучването на неговия източен разлив с височина 1 м и широчина 1,50 м, състоящ се от пръст и речни камъни, беше разкрито източното лице на зида. Беше установено, че за разлика от северния сектор на укрепителния зид, суперструкцията на източния сектор е запазена на височина до 1 – 1, 20 м.

Източният сектор на крепостния зид също е изпълнен в opus emplektum с дебелина 1 – 1,20 м (Обр. 2), като основата е изградена от големи квадрови блокове подреждани в предварително оф-

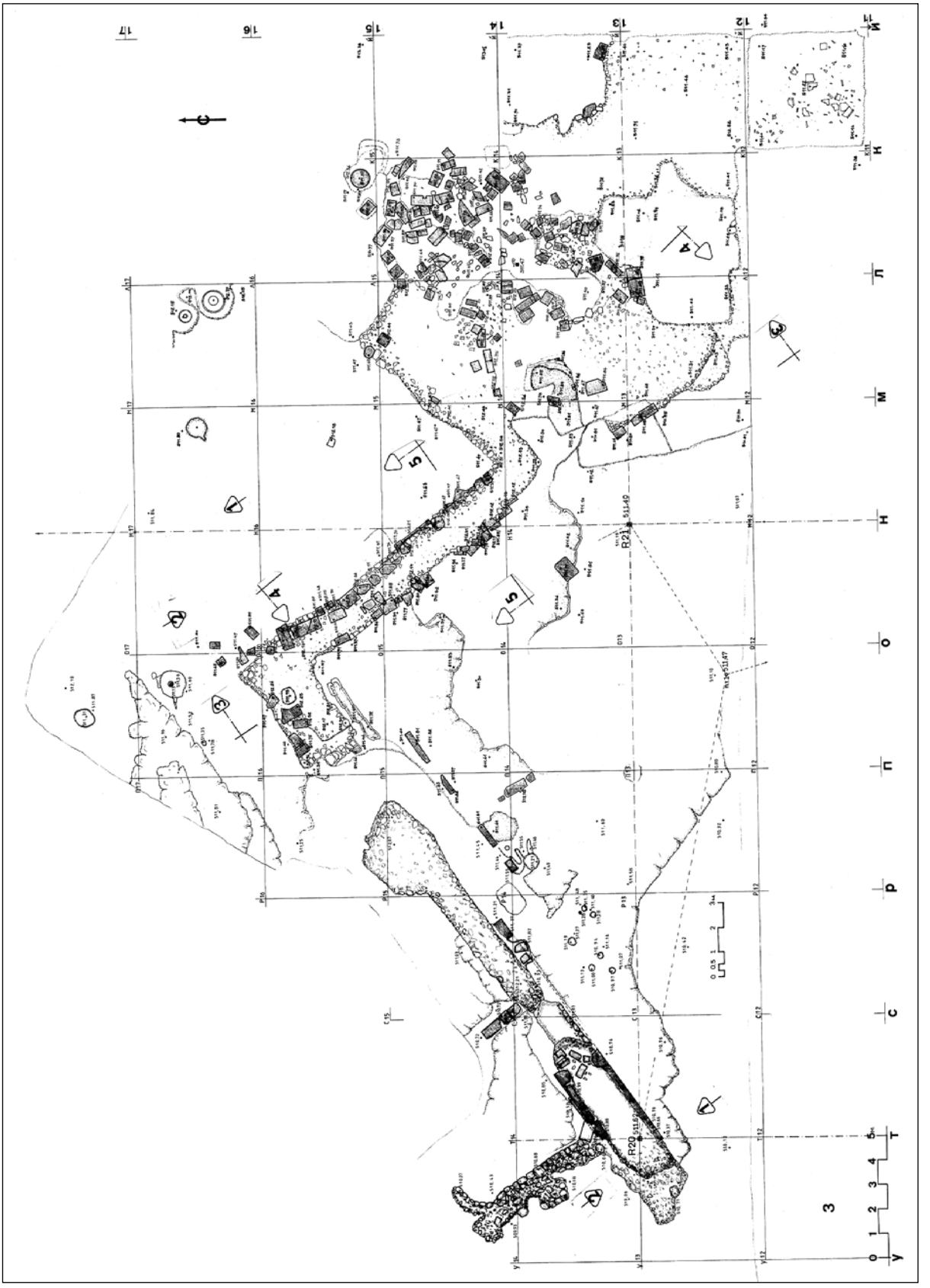

Обр. 1.

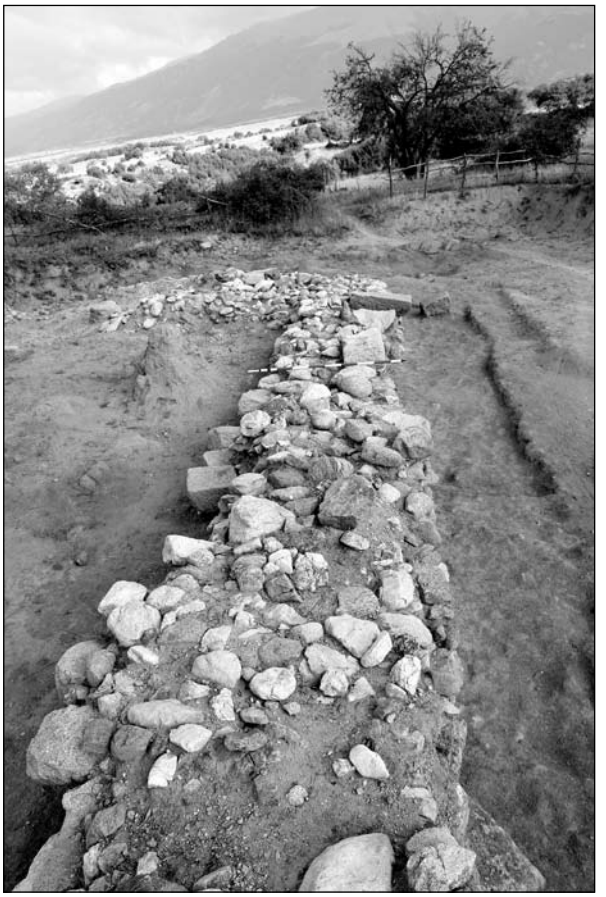

Обр. 2.

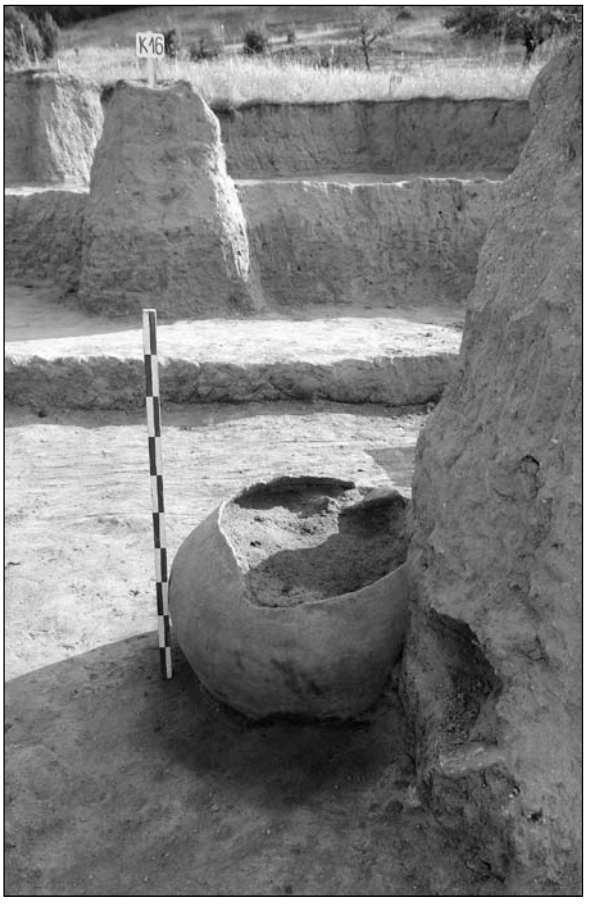

Обр. 3.

ормени в скалния терен темели. Разкритият източен сектор на крепостния зид има добре запазено външно лице, оформено от един ред квадри и речни камъни, споени с калов разтвор и глина. На места редовете от речни камъни са подравнявани с помощта на части от квадри и фрагменти от плоски керемиди и глина. В квадрат М 13 укрепителният зид отново променя своята траектория под прав ъгъл, като се развива в източна посока.

През изминалия сезон беше извършено изсичане и разчистване на целия южен склон (с площ около 3 декара) на планинската тераса, върху който също са запазени следи от градежи. Тази част от обекта също беше включена в разгънатата план-квадратна мрежа.

Основните проучвания през 2008 г. обхванаха шест нови квадрата: Й 14, Й 15, Й 16, К 14, К 15 и К 16, разположени източно от разкритите през 2006 г. структури. Изкопните работи се извършиха ръчно, чрез хоризонтално сваляне на земни пластове с дебелина 20 см и оформянето на стратиграфски колони между квадратите.

В площта на шестте квадрата беше проучена и разчистена хомогенна песъчлива пръст, без наличието на културни останки, която е свлечена с течение на времето от стръмния планински склон северно от планинската тереса. След отстраняването на пръстта в квадрати Й 15 – К 15, на дълбочина 1,60 – 1,70 м се разкри струпване от речни камъни с размери 3 х 2 м. На същата дълбочина в кв. К 14 се разкри струпване от цели и фрагментирани квадри с различни размери и разположение. В основата си квадрите се намират в пласта от глинесто-кафява пръст, който покрива основния скалист терен.

В квадрат К 15, на нивото на разкритото струпване от речни камъни, се разкри устието на питос с диаметър 50 см. След отстраняването на каменното струпване, състоящо се от два реда речни камъни, беше разкрит целия питос с височина 60 см (Обр. 3). На дълбочина 30 см в неговата вътрешност се откриха фрагменти от устието и глинена пирамидална тежест за стан. На

дъното се откриха останалите части от неговото устие. На дълбочина 35 – 40 см под каменното струпване в квадрат К 15 се достигна до стерилен пласт от тъмно кафява глинеста пръст.

В квадрат К 14 беше проучено струпването от квадри и речни камъни. Под тях се откри нов сектор от субструкцията на укрепителния зид с траектория югоизток-северозапад, разположен в пласта от тъмнокафява глинеста пръст, покриващ основния скалист терен. Проучването на този сектор и неговата връзка с разкритите участъци на укрепителния зид ще продължат през настоящата година.

При проучването на каменните струпвания в квадрати Й 15, К 14 и К 15, на нивото на стерилния пласт от кафява глинеста пръст, бяха открити глинени тежести за вретено с различни форми, тежести за вертикален стан с пирамидална форма и тип „астрагалос", отделни фрагменти от битова и строителна керамика – калиптери и стротирес, коринтски тип (Zimmermann 1990, 225), фрагментирана чернофигурна атическа керамика и единични животински кости.

Използваните строителни техники и материали при изграждането на крепостния зид в селището край с. В. Левски са напълно сходни с тези прилагани при строителството на Олинт, където всички жилищни сгради, укрепителни съоръжения, улични настилки и канализации са изградени също с речни камъни споени с калов разтвор и глина (Zahrant 1971, 123).

Литература:

Zahrant 1971: M. Zahrant. Olynt und die Chalkidier. 1971.

Zimmermann 1990: K. Zimmermann. Archaische Dachterrakotten aus Histria. – HESPERIA. Journal of the American School of Classical Studies at Athens,vol. 59, 1990, 13 – 33.

Кисьов 2004: К. Кисьов. Тракийската култура в региона на Пловдив и течението на р. Стрямa през втората половина на I хил. пр. Хр. София, 2004.

№45. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ СЕЛИЩЕН КОМПЛЕКС ОТ V-IV В. ПР. ХР. ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ

Митко Маджаров, Димитринка Танчева

Целта на разкопките през 2008 г. беше да се извърши допроучване на откритите вече сграда А и сграда С (Маджаров, Танчева 2008, 217 – 220). В сграда А беше изцяло разчистено помещение № 1.

При проучването на сграда А повече време беше отделено за разчистването на пространството, източно от помещение № 3. Работата беше насочена в южната половина на очертаното пространство – кв. 2, сектори 45 и 55, участъци 5, 6, 16, 95 (Обр. 1). На 0,60 м източно от есхарата беше открито огнище с форма на неправилен кръг (Обр. 2) (Lazov 1996, 63, sqq.). Стените му са оформени от необработени камъни. Запазени са два реда от каменния градеж. В градежа са използвани и керамични фрагменти. Подът на огнището е измазан с глина, която вследствие на температурата се е отухлила и е придобила светлооранжев цвят. Отворът на огнището е от северозападната страна. В културния пласт около огнището и есхарата се откриват парчета от отухлена замазка, фрагменти от транспортни амфори, ситни въгленчета и няколко конусовидни тежести за стан.

Северно от огнището и есхарата, при престъргването на културния пласт беше локализирано сиво-кафяво петно, състоящо се от пръст, примесена с въглени и пепел. Това петно оформя предогнищното пространство с размери 1,50 х 2,00. В североизточната му част, в стерилния пласт, беше открита яма с елипсовидна форма с диаметър на дългата елипса 0,75 м, а на късата – 0,35 м. Дълбочината на ямата е 21,4 см.

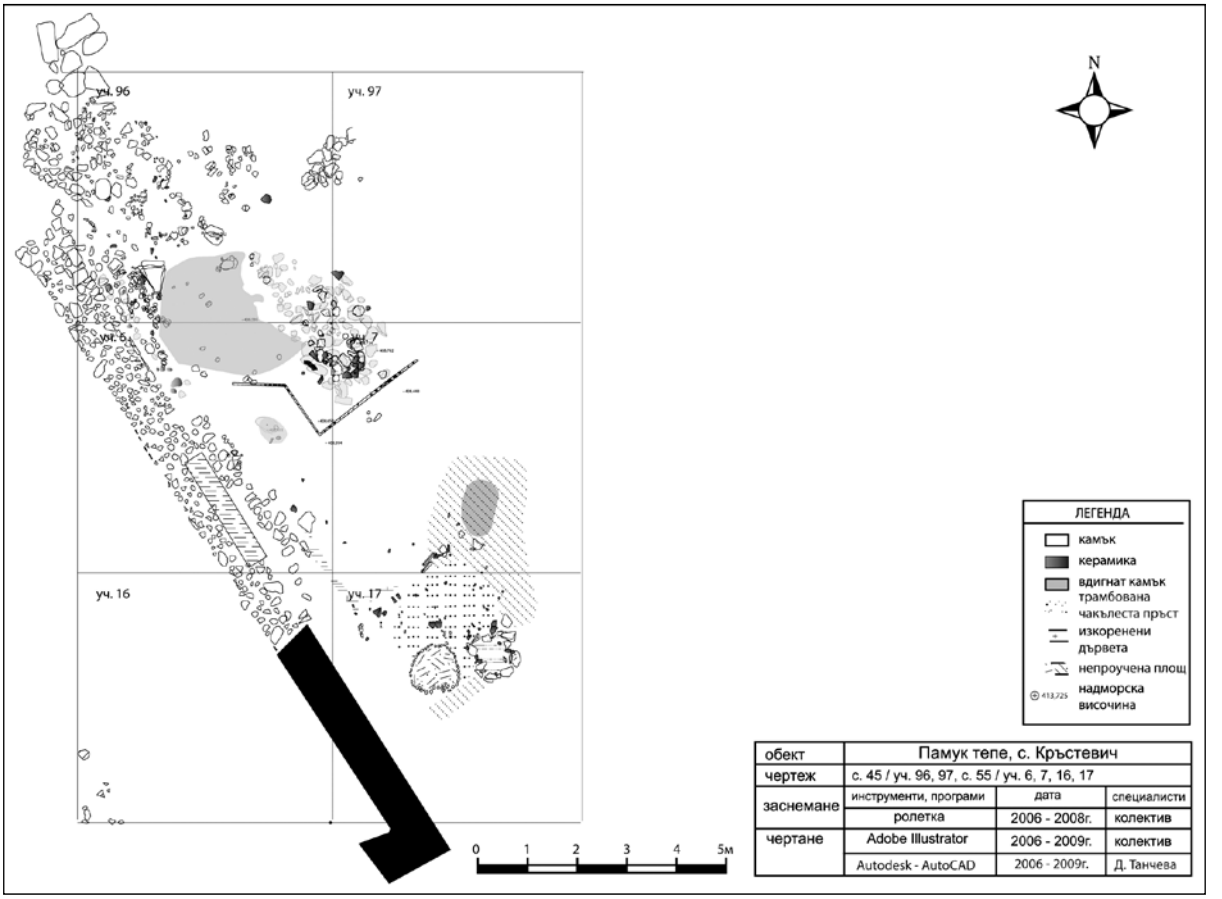

Обр. 1. План на проучените сектори през 2008 г. в сграда А

На 1,4 м северно от есхарата при внимателното престъргване на пласта до ниво на здрав терен се очертаха контури на съоръжение с правоъгълна форма. Площта на съоръжението е била около 4,5 кв. м. То е било отворено към предогнищното пространство и ямата. Твърде вероятно е на това място да е било оформено работното пространство, което е обслужвало огнището и есхарата. Като се има предвид, че всички тези структури са разположени извън очертанията на сграда А може да се допусне, че непосредствено до източния зид на сградата е имало работни навеси. От западната страна за подпора на навеса е служил зидът на постройката, а от изток, по всяка вероятност той е бил носен от дървени стълбове.

На 3,5 м северно от огнището беше открито струпване, състоящо се от необработени речни камъни. При разчистване на струпването се откриха парчета от питос и фрагменти от амфорна тара. Друго каменно струпване беше локализирано непосредствено до външното лице на източния зид на сграда А. Сред камъните, наред с малкото фрагменти от битова керамика и амфорна тара, открихме и фрагментирана част от глинен главнярник. Той представлява правоъгълна глинена поставка, на която е оформена стилизирана животинска глава (вероятно на кон).

Стратиграфските наблюдения в източната част на сграда А установиха четири културни пласта. Хумусният пласт е с дебелина около 0,30 м. Под него следва пласт от сиво-кафява пръст с дебелина от около 0,40 м. Поради денивелацията на терена, в този пласт се наблюдават наносни елементи. Следващият културен пласт, който е с дебелина 0,20 м е със светлокафяв цвят. Най-отдолу се намира културен пласт, дебел от около 0,10 м, състоящ се от светлосива пръст. Локализираните археологически структури – огнище, есхара, предогнищно пространство, яма, каменни струпвания и намереният керамичен материал са концентрирани почти изцяло в последните два културни пласта.

Обр. 2. Огнище в източната част на сграда А

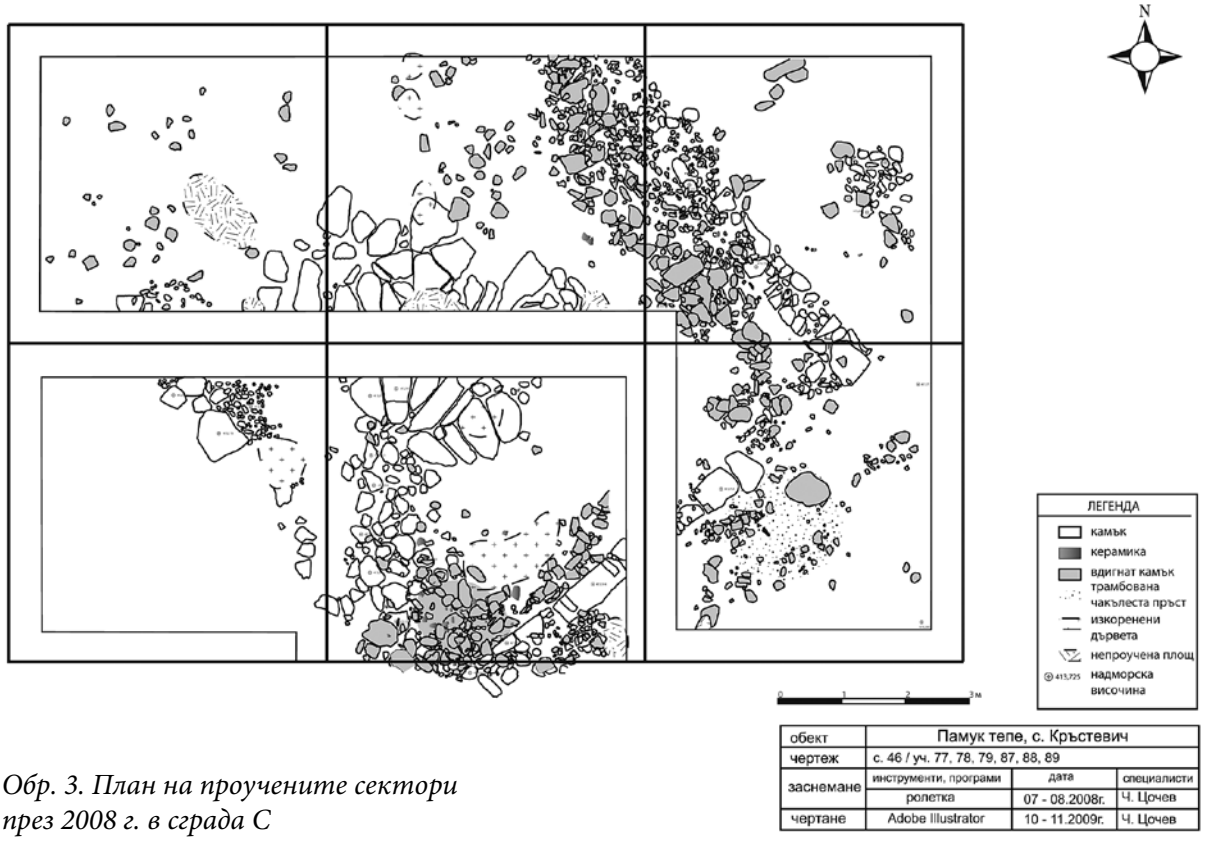

Обр. 3. План на проучените сектори през 2008 г. в сграда С

Археологическите разкопки в сграда С бяха съсредоточени в нейната североизточна част – сектор 46, участъци 78, 79, 88, 89 (Обр. 3). Продължи разкриването на очерталия се краен югоизточен зид на сградата в посока североизток и пространството от двете страни на зида. Достигнат беше североизточният ъгъл на сградата. На 4,6 м от югоизточния вътрешен ъгъл на постройката, по протежение на югоизточния краен зид, в посока югозапад, попаднахме на добре обработен масивен каменен блок с правоъгълна форма. Интерес представлява обработката на горната част

на каменния блок, в краищата на който са оформени две правоъгълни легла. В тези легла са били фиксирани дървените страници на вратата, която е водила към помещението на сградата. Няма съмнение, че така оформен каменният блок е представлявал праг на вход.

С откриването на крайния югоизточен ъгъл се установи, че сграда С се развива в посока северозапад. Очертанията на североизточния зид ясно се виждат на разстояние 3,4 м от югоизточния ъгъл. След това продължението му трудно се забелязва, тъй като в тази част той е разрушен до основи.

Суперструкцията на разкритите зидове е запазена на места до 0,30 м. Зидарията е изпълнена изцяло от различни по големина камъни, свързани помежду си с калов разтвор. На отделни места в зидовете за градеж е използвана и фрагментирана керамика.

При разчистването на пространството, до северозападното лице на югоизточния зид, се попадна на каменно струпване, състоящо се от дребни и средни необработени камъни. За отбелязване е, че на това място концентрацията на керамиката е сравнително висока, като преобладаващи са фрагментите от амфорна тара. По-голям интерес в случая представлява намирането на две парчета от добре изпечена тухла с дебелина 4,5 см. При демонтиране на каменното струпване се установи, че на това място под него е имало яма, условно обозначена със сигнатура К 6. Ямата е с форма на кръг с диаметър 1,2 м. От нея е разчистен най-горният пласт на дълбочина до около 0,20 м. Той се състои от сивкава пръст, наситена с керамични фрагменти, дребни въглени и ситни камъни. В дълбочина диаметърът на ямата се стеснява.

Значителна част от вътрешността на сграда С е била настлана с масивни каменни плочи. На отделни места до плочите са наредени и дребни необработени камъни. Очевидно плочите и камъните са оформяли пода на постройката.

Непосредствено до североизточния краен зид на сградата беше открито каменно струпване, състоящо се от средни и дребни, необработени камъни. Между зида и струпването попаднахме на силно фрагментиран глинен главнярник със стилизирана животинска глава. Пак в същото струпване бяха намерени фрагментите от втори глинен главнярник. Главата на животното е отчупена от поставката, но е добре запазена и от нея ясно личи изображението на овен.

При проучването тази година най-голям е броят на откритите фрагментите от амфорната тара, след нея следва фрагментираната кухненска керамика работена на ръка, трапезната керамика, части от питоси и накрая фирнисовата керамика. Открити са и парчета от керемиди.

Освен керамичният материал при разкопките на сграда А и сграда С бяха намерени фрагменти от три глинени главнярника, няколко конусовидни тежести за стан, два глинени прешлена за вретено, долната част на желязно ножче и фрагмент от каменно точило. Новооткритите археологически структури и подвижен археологически материал в местността Памук тепе при с. Кръстевич дават основание да се приеме, че на това място е съществувал значителен селищен и търговски комплекс, който е просъществувал от първата половина на V в. пр. Хр. до средата на IV в. пр. Хр. (Домарадски 1996, 78 сл.; Попов 2002, 293 сл.; Делев 2002, 296 сл.; Маджаров, Танчева 2008, 219)

Литература:

Делев 2002: П. Делев. Към историческата характеристика на селището при Копривлен. – В: Копривлен, I, София, 2002.

Домарадски 1996: М. Домарадски. Емпорион Пистирос. Трако-гръцки търговски отношения. Септември, 1996.

Маджаров, Танчева 2008: М. Маджаров, Д. Танчева. Археологически разкопки на тракийското селище от V-IV в. пр. Хр. при с. Кръстевич, община Хисаря. – АОР, София, 2008, 217 – 220.

Попов 2002: Хр. Попов. Урбанизация във вътрешните райони на Тракия и Илирия през VI – I в. преди Христа. София, 2002.

Lazov 1996: G. Lazov. Decorated clay altars. – In: Pistiros, I, Prague, 1996, 63 – 73.

№46. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КВ. Б 23 И Б 24 ПРЕЗ 2008 Г.

Алексей Гоцев

През 2008 г. проучванията на емпорион Пистирос в землището на гр. Ветрен, община Септември продължиха в 5 отделни сектора (Обр. 1). Резултатите от тях се представят отделно от проучвателите. По време на разкопките продължили от май до октомври 2008 г. в проучванията се включиха и останалите членове на колектива: д-р Лидия Домарадска – анализ на епиграфските материали от емпорион Пистирос, арх. Вера Коларова – общо заснемане на архитектурните елементи на обекта, Емилия Иванова – анализ и обработка на металните находки от проучванията.

Археологическите проучвания в пространството около крепостната стена на емпорион Пистирос, на югоизток от Източната порта, имаха няколко цели. Трябваше да се установи продължението на крепостната стена в ЮИ посока – дали стената прави завой, или имаме изнесени каменни блокове в съвременността. Работи се само от външната страна на стената. В кв. Б 23 проучванията имаха за цел да се проследи характера на културните напластявания и най-вече да се проучи локализираната, в ЮИ ъгъл на квадрата през 2007 г. яма.

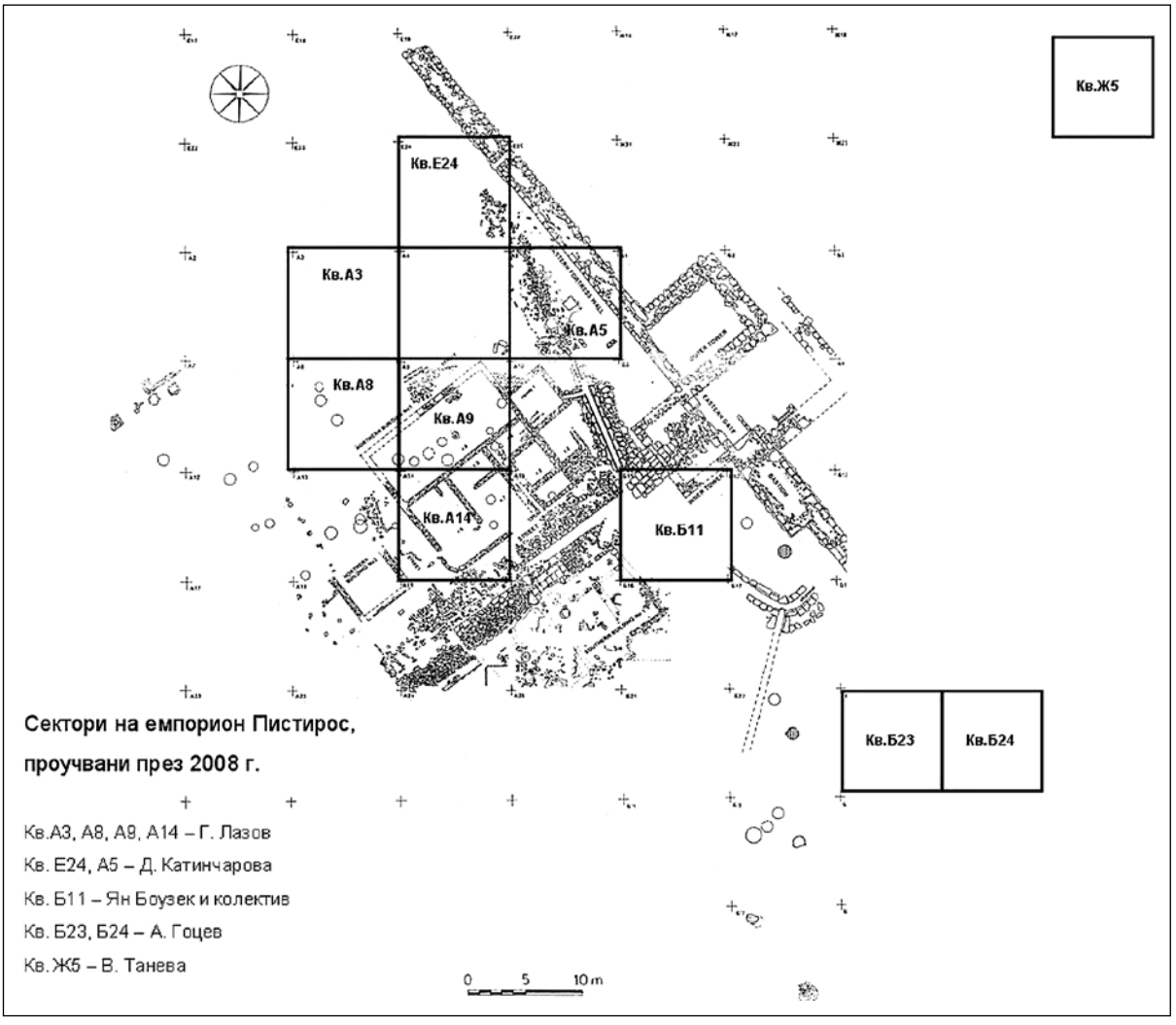

Обр. 1. Общ план на Емпорион Пистирос с проучваните сектори

Кв. Б 23

Проучванията бяха съсредоточени само в източната половина на квадрата. На запад оставаха на по-малка дълбочина глинената есхара и каменното струпване в непосредствена близост до нея (проучени през предишните години). По всяка вероятност тук няма нарушения в културния пласт от модерни селскостопански дейности и може да се проследи вертикалната стратиграфия в тази част на обекта. Пръстта се снемаше на пластове с дебелина 10 см, и в ямата от ЮИ ъгъл, и в цялата останала част от източната половина на квадрата.

Обр. 2. Яма в югоизточния ъгъл на кв. Б 23

Обр. 3. Яма в югоизточния ъгъл на кв. Б 23

Описание на ямата. Работеше се само в западната ѝ половина, за да се остави контролен профил, който да улесни проследяването на нейното запълване. Пълнежът ѝ се състоеше от мека пръст, с неравномерен тъмносивкав цвят. На места личаха петна по-светла, кафеникава пръст подобна на глина, но без разлика в структурата си. Откриваха се керамични фрагменти от съдове на ръка и на колело, между които и от вносна гръцка керамика, късове глинена замазка и такива от неукрасени глинени есхари (огнища), фрагменти от строителна, изолирани въгленчета, малки кости. На различни дълбочини бяха открити изолирани, средно големи камъни.

Пластове в и археологически материали в ямата. Проучени бяха 6 механични пласта до изчерпване на пълнежа на ямата. Ямата е с форма на пресечен конус. Очертава се концентрация на археологически материали в средните и по-горните пластове, в близост до дъното те намаляват. Има случаи на фрагменти от един и същ съд, открити на различни дълбочини. По отношение хронологията на ямата може да се каже следното. Единствените репери се явяват фрагментите от гръцка керамика, открити на различни дълбочини в ямата.

При почистване на южния профил, в участък, който е над ямата, се откри фрагмент от кантарос от по-късен (след втората четвърт на IV в.) тип. Това може да е *terminus ante quem* за ямата, въпреки, че материалите от профилите не винаги имат ясна стратиграфска позиция. Откритите в самата яма фрагменти от гръцки съдове се отнасят най-общо към IV в. и по-скоро към втората му половина. В същото време останалата импортна керамика от източната част на квадрата, в пластовете, които са от горния край на ямата и по-надолу, са малко по-ранни – края на V и самото начало на IV в.

Проучванията в кв. Б 24 бяха съсредоточени в ЮИ му част. Оказа се, че от външното лице на крепостната стена липсват част от обработените скални блокове от банкета ѝ. При разширяване на проучваната площ на юг и запад (над куртината) бе разкрита съвсем малка част от стената, с добре запазено вътрешно лице. Няма данни в този участък от крепостната стена да е имало чупка, кула или друга особеност на фортификацията.

Ползвам случая да благодаря на колегите А. Божкова и М. Тонкова, които ми оказаха съдействие при определянето на вносната керамика.

Литература:

Гоцев, Лазов, Катинчарова, Домарадска, Танева, Ангелов, Коларова, Иванова, Боузек, Мусил, Арчибалд 2008: А. Гоцев, Г. Лазов, Д. Катинчарова, Л. Домарадска, В. Танева, Н. Ангелов, В. Коларова, Е. Иванова, Я. Боузек, И. Мусил, З. Арчибалд. Археологически проучвания на емпорион Пистирос край гр. Ветрен, община Септември. – Археологически открития и разкопки през 2007 г., София 2008 г., 202 – 211.

Sparks, Talgott: B. Sparks, L. Talgott. Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th centuries B.C. The Athenian Agora, volume XII. Princeton, New Jersey 1970.

№47. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕКТОР АВ I А ПРЕЗ 2008 Г.

Гавраил Лазов

Разкопките в сектора, проучван от Г. Лазов, се проведоха в периода от 1.07.2008 до 31.07.2008 г. Основната задача беше да се изследват културните напластявания в проучваните квадрати на площ от 190 кв. м. В кв. А 8, А 9 и А 14 проучванията продължиха от достигнатите през предходните години нива. Започна снемането на пластовете в кв. А 3.

Кв. А 3. Целта тук е да се проучат пластовете под нивото на запазената настилка с канал от СЗ страна на сграда № 1 (Домарадски 1995, 17, 21, обр. 5), там, където тя е била разрушена при дейности, свързани с мелиорации на голяма площ, засегнали и самия обект. Тук тежки земекопни машини са отнесли значителни културни напластявания. Изцяло са унищожени пластове, които се отнасят към трета фаза от живота на емпориона – от началото на III в. пр. Хр. до опожаряването му от келтите, както и по-късните останки след трета фаза. В резултат на тези интензивни изкопни работи теренът на квадрата преди разкопките беше със значителна денивелация от югоизток на северозапад. Поради това, още на 0,30 м под повърхността се разкри подово ниво с частично запазена замазка от отухлена глина на площ около 2 кв. м и струпване от късове отухлена мазилка и неголеми камъни (Обр. 1.). Това ниво е на 0,30 – 0,40 м под повърхността на посочената настилка с канал, проучена в северозападната част на кв. А 9. На проученото ниво се откриха два фрагментирани керамични съда, фрагменти с графити, питос с унищожено устие, запълнен с пречистен пясък, фрагмент от сопло, късчета шлак, фрагмент от глинен калъп и др. В керамичния комплекс от пласта, върху подовото ниво в А 3, съотношението на местната спрямо гръцката керамика е 8:1 (567:75) бр. фрагменти. Преобладава тракийската керамика, правена на ръка (302 бр.) и сива, правена на колело (178 бр.). Значително е количеството на амфорните фрагменти (244 бр.). От вносната керамика три фрагмента се отнасят към йонийската керамика (Bouzek 2007, 168 – 170). Комплексът се отнася към втора фаза – втората половина на IV в. пр. Хр. На нивото на подовата замазка, в южния профил, се откри бронзова монета на Александър III Македонски (Танева, 1998, 106 – 107) . В югозападната част на квадрата, на достигнатото ниво – втори механичен пласт, между фрагментите има стена от кратер с дионисова сцена. Фрагментът се датира във втората третина на IV в. пр. Хр., което е обяснимо с посочената денивелация, свързана с нарушени

Обр. 1. Отухлена замазка и мазилки в кв. А 3

нива. В югозападната част на А 3, във втори механичен пласт, бяха проучени и пясъчни наноси, проследени на това ниво и в кв. А 8 (Гоцев и др. 2008, 205).

Кв. А 8. Работата в квадрата беше съсредоточена на малка площ, граничеща с кв. А 9, с цел да се изясни характера на тясната ивица, в която не бяха открити следи от подовото ниво с отухлена глинена замазка, проучено през предходните години. Замазката е запазена с неправилна форма, на площ около 9 кв. м (Гоцев и др. 2008, 203, обр.3). Въпреки разполагането и под слаб наклон от запад на изток, следи от нея, в дълбочина, не бяха открити. Тук се проучиха керамични струпвания в дълбочина, както и наносни пластове от пясък и гравел на две нива, очертани най-ясно в югоизточния ъгъл на А 8. Оформен беше и източният профил до достигнатото ниво.

Кв. А 9. В квадрата продължи снемането на пластовете от нивото, достигнато през 2002 г. Тогава, във връзка с проучването на големия сондаж № 1 и укрепването на северозападния зид на сграда № 1, се достигна до структура от отухлена глина. При разкопките от 2008 г. беше установено, че това са нападали един върху друг големи късове от стенна мазилка. Около и между тях се разкри тъмен слой, примесен с пепел и въгленчета, включващ значително количество керамични и костни фрагменти. Ситуацията се проследява отчетливо в източния профил на кв. А 8. В средата на проучваната ивица, разположена между западната линия на кв. А 9 и големия сондаж № 1, се достигна до фрагмент от отухлена глинена замазка (Обр. 2.). Тя е нарушена при вкопаването на питосите, разкрити в помещение № 8 на сграда № 1 и демонтирани, след проучването и документирането им. На запад и северозапад от замазката се разкриха струпване от отухлени мазилки и фрагментиран керамичен капак на питос. Нивото на замазката и капака на цялата проучена площ е от пласт, примесен с пепел, въгленчета, керамични фрагменти и кости. В него се откриха пирамидална тежест за стан, чашка от преупотребено столче на съд и др. Достигнатото подово ниво, със следи от опожаряване и разрушаване на сграда в А 9, се отнася към пласт, проучен в кв. А 7, А 8, и А 13. Керамичният комплекс в А 9 има характеристиките на този от другите посочени квадрати. На базата на датирани екземпляри се отнася към Втора фаза: втората четвърт – средата на IV в. пр. Хр.

Обр. 2. Отухлена замазка и нападали мазилки в кв. А 9

Обр. 3. Яма 1408 в сондаж № 2

Кв. А 14. Тук продължи проучването на сондаж № 2 и пластовете в помещение № 6 на сграда № 1. Във връзка с необходимостта от запълване на дълбокия изкоп, поради опасност от подронване на зида на портика на сграда № 1, беше направен малък контролен сондаж, в достигнатото ниво, на дъното на ямата (1408), докладвана през 2006 и 2007 г. Под стерилен глинесто-песъклив пласт, с жълтокафяв цвят, се достигна до 12 – 13 механичен пласт с керамични фрагменти и кости, изчерпан на дълбочина 2,63 м от нивото на уличната настилка пред портика (Обр. 3). Между импортната керамика от дъното на ямата има фрагменти от червенофигурни кратери, които могат да се отнесат към периода Среден Керч, както и чернолакова фина керамика.

Помещение № 6. Проучена беше яма в югоизточния ъгъл на помещението (1413). Петното на ямата беше установено още в най-горните пластове. Запълнена е с еднороден тъмнокафяв пласт с различни включения. В долните пластове на ямата се разкриха фрагменти от един късен съд. Формата на ямата повтаря очертанията на тяло на питос, какъвто вероятно е бил вкопан тук и изваден във времето, към което се отнася фрагментирания съд V-VI в. (тип X по класификацията на Кузманов). Продължи снемането на пластовете в помещение № 6. Във второ ниво на шести механичен пласт се достигна до подово ниво, което не се отнася към сграда № 1. На него се проучиха петна от пепел и въглени, струпване от късчета отухлена мазилка. На това ниво се откриха бронзова теглилка, спирала от бронзова фибула, железни гвоздеи, 12 маниста от синьо стъкло, разположени на площ с диаметър от 25 см и др.

След приключване на проучванията, зидовете на сграда № 1, попадащи в работните квадрати бяха укрепени. В основата на зида на портика, пред помещение № 6 на достигнатото ниво, се откри фрагмент от устие на питос с амфоровиден печат.

Литература:

Гоцев и др. 2008: А. Гоцев, Г. Лазов, Д. Катинчарова, Л. Домарадска, В. Танева, Н. Ангелов, В. Коларова, Е. Иванова, Я. Боузек, И. Мусил, З. Арчибалд. Археологически проучвания на емпорион Пистирос край гр. Ветрен, община Септември. – Археологически открития и разкопки през 2007 г., София 2008 г., 202 – 211.

Домарадски 1995: М. Домарадски. Трако-гръцки търговски отношения. (Емпорион Пистирос I). Септември 1995, 17, 21, обр. 5.

Танева 1998: В. Танева. Монетите на македонските владетели открити в Пистирос. – В: Емпорион Пистирос, II, Септември 1998, 106 – 107.

Bouzek 2002: J. Bouzek. The North Greek wheel-made glazed pottery in Pistiros, Part 1: Classification and possible sources – In: J. Bouzek, L. Domaradzka, Z. Archibald (Eds.), Pistiros II. Excavation and Studies, Prague 2002, 168 – 170.

№48. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КВ. А 5 И КВ. Е 24

Даниела Катинчарова

През 2008 г. продължиха археологическите разкопки в кв. А 5 (западно от трасето на канала) и в кв. Е 24, чиято цел е доизясняване на ситуацията в зоната между крепостната стена на изток и сграда № 1 на запад.

В кв. А 5 бяха проучени най-долните културни напластявания (от IX-XII механични пластове с обща деб. 0,60 м), лежащи средно на 1,70 м от повърхността върху материка.

Южната половина на разкопаваното пространство в кв. А 5 е заето от кафява сбита глинеста пръст с множество следи от въглени. През 2008 г. тук бяха до проучени разкритите през миналите сезони контексти: единият от тях представлява източната част на ямата (Обр.1), лежаща на границата с кв. А 4 (Гоцев и др. 2008, 206). В план тя представлява полусфера с размери на диаметъ-

Обр. 1. Западен профил на кв. А 5 с яма

ра от 0,80 – 1,00 м (С – Ю) х 0,30 – 0,35 м (И – З). Вертикалният ѝ разрез е с цилиндрична форма и има конвексно дъно, вкопано на 0,10 м в материка. Стените на ямата са отвесни и максималната ѝ дълбочина достига 1,20 м. Пълнежът ѝ е хомогенен, състои се от светлокафява (жълтокафява) почва, с песъчлива или глинеста структура. На 0,20 м над нивото, на което лежи дъното на ямата, от север и изток тя е оградена от дъговидно разположени, в един ред, различни по големина необработени речни камъни, лежащи върху пласт от сивокафява сбита пръст. Ограденото от тях пространство е с полусферична форма и размери на диаметъра средно 0,65 м. Западната му половина е заето от жълтокафявия пълнеж на ямата, а източната – от кафява рохка почва. В проучената долна част на ямата не бяха открити археологически материали.

На нивото след IX пл. се изчерпват двата контекста – (9), (10), разкрити през 2007 г. в южната част на кв. А 5 (Гоцев и др. 2008, 206). Те представляват две петна с кръгла форма и размери на диаметрите 0,56 м и 1,30 м, а максималната дебелина на пълнежа им е средно 0,30 м. Той е хомогенен – светлокафява (сивокафява) рохка пръст. Двата контекста лежат върху културен пласт от кафява почва. В тях бяха открити единични фрагменти от битова керамика и кости.

В последните 0,30 м на пласта в това пространство се проследява още едно петно с пълнеж от сивокафява, рохка почва, отбелязано като (14). То е с неправилна кръгла форма и размери 1,57 х 1,47 м. По южната му граница лежат дребни речни камъни, а на изток граничи с петно от черна горяла пръст с въглени (площ 66 х 50 см). В 14 бяха открити тежест за стан, астрагалос и няколко къса шлака. Останалите археологически материали представляват главно животински кости и битова керамика, включително и от гръцки съдове – от чаши, скифоси, канички, киликси, от последната четвърт на V в. и първата половина на IV в. пр. Хр.,[1] между които и от един напълно възстановен чернофирнисов киликс, аналогичен по форма на киликс № 409 от некропола на Аполония (Иванов 1963, 182, обр.73).

Покрай южния и западен профил (до 0,53 м на север) в кв. А 5, на отделни места и дълбочини в пласта, бяха проследени и други петна, с малка дебелина на пласта (до 0,20 м). Те са различни по цвят, структура, състав на почвата и размери.

Едното от тях (на ниво XI пл.) е с неправилна кръгла форма и размери 0,69 х 0,76 м, второто – в югозападния край на квадрата, е с кръгла форма, диаметър 0,40 м и пълнеж от ръждивокафява почва със сиви петна. И двете лежат върху материка. Третото петно (проследено в XI и XII пласт) се намира в югоизточния край на разкопаваното пространство и е с дъговидна форма, пълнеж от тъмнокафява почва с жълтеникави петна и размери средно 0,90 х 0,60 м. То продължава в дълбочина в неразкопаните пластове. До самия южен профил (в проследените 0,20 м на културния

[1] Гръцката керамика е определена от д-р З. Арчибалд.

пласт), между петната и върху материка, се проследява ивица от рохка тъмнокафява почва с ширина, намаляваща от 0,60 м до 0,13 м. Откритите тук материали представляват главно фрагменти от мазилки и кости.

Намерените, в южната част на кв. А 5, извън контекстите находки представляват фрагмент от бракувана(?) фибула, керемида с графит и пирамидална тежест за стан. От масовия материал преобладават битовата керамика и костите, откриват се и единични фрагменти от мазилки и замазки.

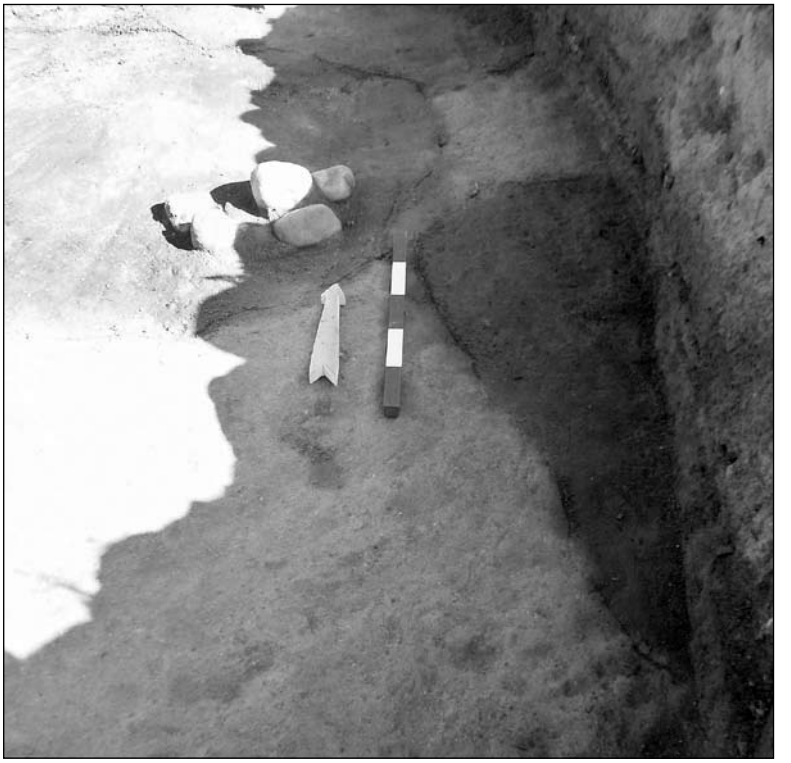

Обр. 2. Кв. А 5 - контексти (11) и (12)

В северната половина на разкопаваното пространство бяха проучени три негативни контексти, обозначени като (11), (12), (13). Контексти (11) и (12) (Обр. 2) са разположени непосредствено под проучения през предишните сезони 8, зает от кафява (кафявочерна) рохка пръст (Гоцев и др. 2008, 206).

Контекст 11 лежи до западния профил на кв. А 5 и представлява яма вкопана в материка, чиито отвор отстои на около 1,50 м от повърхността (на нивото на IX мех. пл.). Отворът и дъното на ямата са кръгли в план и с размери на диаметъра съответно 1,13 х 1,27 м на отвора и 0,50 х 0,56 м на дъното. Контекст (11) е с малка дълбочина от 0,30 – 0,40 м. Пълнежът на тази яма е от сивочерна рохка почва с въглени и средно големи речни камъни, разположени в горния пласт и предимно в източната ѝ част. На дъното ѝ пръстта е ръждивокафява, сбита, със следи от въглени. В (11) бяха открити отделни железни и бронзови късове, малко животински кости и фрагментирана битова керамика.

Вторият негативен контекст (12) се проследява също на 1,50 м от повърхността. Той се намира непосредствено източно, на около 0,15 м, от (11) до и във профила, под каменната структура, по трасето на канала. На различните нива (12) променя формата, а размерите му намаляват в дълбочина: горната част на (12) е с полуелипсовидна, а дъното – с полукръгла форма. В разрез 12 представлява обърнат конус, вкопан в материка. Пълнежът му е разнороден: горната част на (12) е запълнена с кафява рохка почва, по-надолу пълнежът е от много сбита глинеста пръст. В него се откриват единични фрагменти от битова керамика, мазилки, замазки и кости. В сивокафявата пръст на дъното на (12) не се откриват материали.

Третият негативен контекст 13 представлява също яма. Отворът ѝ се очерта ясно на дълб. 1,70 м от повърхността, нивото след X пл. и се намира непосредствено под пласт от кафява рохка почва. Разкритата част на отвора ѝ е с кръгла форма и размери на диаметъра: 1,40 х 1,16 м, като той продължава в северния и западен профил на квадрата, а на изток – в профила под каменната структура по трасето на канала. Проучена е горната част на ямата, на дълб. до 0,50 м. Тя продължава в не разкопаните пластове. Пълнежът ѝ е от рохка тъмнокафява или тъмносиво-кафява почва с единични камъни, пръснати неравномерно и много въглени. По южната и западната граница на 13 лежат вертикално два фрагмента от дебелостенен съд (питос?) и средно големи камъни, разположени на разстояние един от друг. Откритите в тази яма археологически материали представляват култов глинен предмет, късове шлака, битова керамика, мазилки и кости.

В кв. Е 24 бяха разкопани разкритите през предишния сезон струпвания от мазилки, фрагменти от керемиди и битова керамика, както и лежащата *in situ* подова замазка в югозападната и централната част на квадрата. Те бяха интерпретирани като останки от постройка с керемиден покрив и стени от плет, измазан с глина, върху каменна основа (Гоцев и др. 2008, 207). Струпванията лежаха върху тъмнокафява пръст с много следи от въглени, а подовата замазка – върху отухлена глинеста пръст.

Проучените в югозападна част на кв. Е 24 два механични пласта – IV и V пл., са заети от светлокафява рохка почва, като в тях не бяха регистрирани други археологически структури освен още едно струпване от мазилки, заемащо малка площ с неправилна кръгла форма. В кв. Е 24 бяха намерени тежести за стан, графити, астрагалоси и фрагментирана битова керамика, в това число и от гръцки съдове, главно от първата половина и по-малко от втората половина на IV в. пр. Хр.

Литература:

Гоцев и др. 2008: А. Гоцев, Г. Лазов, Д. Катинчарова, Л. Домарадска, В. Танева, Н. Ангелов, В. Коларова, Е. Иванова, Я. Боузек, И. Мусил, З. Арчибалд. Археологически проучвания на емпорион Пистирос край гр. Ветрен, община Септември. – Археологически открития и разкопки през 2007 г., София 2008 г., 202 – 211.

Иванов 1963: Т. Иванов. Антична керамика от некропола на Аполония. – Аполония, 1, София, 1963, 65 – 273.

№49. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ РАЗКОПКИ В КВ. Ж 5

Валентина Танева

През 1996 г. в кв. Ж 5 бе заложен сондаж с размери изток-запад 10 м, север-юг 4 м. Той имаше за цел археологическото изясняване на регистрираните аномалии при проучванията на групата за геофизични изследвания от Брадфорд. В последствие, сондажът бе разширен в южна посока с още 3,5 м, обозначен в документацията като южно разширение. В югоизточната част на това разширение бе открито глинобитно съоръжение, интерпретирано и докладвано като пещ за производство на керамика. През 1996 и 1997 г. бяха проучени северната и северозападната части на пещта, където достигнахме до подово ниво с неравна повърхност и сивкав цвят.

През 2008 г. сондажът отново бе отворен с цел по-детайлно изясняване плана и същността на съоръжението, както и ситуацията около него. Проучванията бяха съсредоточени вътре и около пещта и в пространството на запад от нея. След като бе отстранен консервационният пласт, разчистихме и проследихме външната страна на източната стена на пещта. Проучена бе и южната ѝ част, която попадаше вече в трасето на пътя, където се очерта външното лице на южната стена. В оформилия се югоизточен ъгъл имаше разрушения от горната конструкция на пещта, като на повърхността *in situ* личаха една цяла тухла, едно стълбче и фрагменти от керемиди. При разчистването ѝ се откриха голямо количество фрагменти от керемиди, тухли, по-малко съдове (Обр. 1). Разчистена бе вътрешността на съоръжението откъм западната стена. В резултат на това, добре се очерта мястото на отвора, запълнен с безразборно нападали фрагменти от керемиди, съдове и тухли. След окончателното разчистване се оформи съоръжение (горивна камера на пещ) с почти квадратна форма и заоблени ъгли (размери: източна стена – 1,90 м; южна – 1,75 м; северна – 1,80 м; западна – 1,75 м; запазена височина на стените – 0,53 м) с отвор от запад, разположен срещу подпорна (или носеща) стена (Обр. 2). Тя разделя вътрешността на пещта на две части (южна и северна) (дължина: 1,10 м; ширина: 0,40 м; запазена височина: 0,30 м). Отворът е с размери: ширина: 0,50 м; запазена дължина: 0,40 м; запазена височина: 0,49 до 0,52 м. От вътрешната страна стени-

те, отворът и подът (дъното) на пещта са обмазани с глина със сивкав цвят, която е изключително твърда. Подпорната (носещата) стена започва от подовото ниво и е изградена от тухли, споени с калов разтвор, с два различни размери. По дължината на стената са използвани тухли с по-голяма дължина (0,46 х 0,10 х 0,30 м) или по две тухли (с размери 0,46 х 0,10 х 0,15 м), а по ширината – по-къси (0,30 х 0,23 х 0,10 м). Обмазването на стените е почти гладко, докато дъното е с неравна повърхност. Бяха направени три пробива на дъното на различни места. И при трите се оказа, че в долната част глината е с червенокафяв цвят. Дебелината на пласта, обмазващ дъното, ще бъде проверен при консервацията на пещта. През следващия сезон ще бъдат извършени и археометрични изследвания. Изграждането на стените на пещта, най-вероятно, също е от тухли, чиито размери е трудно да установим. По горния запазен ръб на места се забелязват части от тухли с дебелина 0,10 м, а на места в глината, която е служила за спойка, личат следи от камъчета (чакъл).

Обр. 1. Деструкция в югоизточния ъгъл на пещта в кв. Ж 5

Обр. 2. Керамична пещ в кв. Ж 5

Пространството непосредствено около пещта е заето от жълтокафява глинеста почва, без никакви материали в нея, което вероятно е струпана глина преди изграждането на пещта. Същата почва се проследява и в южния профил, и в северозападния ъгъл на южното разширение на сондажа. В западната част беше проучена неразкопаната в предишните години част на сондажа. Материали започнаха да се откриват след трети механичен пласт, главно фрагменти от керемиди. Концентрацията им се увеличаваше в дълбочина.

След като беше достигнато нивото от предишните години, продължи проучването на цялото пространство на запад от пещта, в което ясно се очертаха две големи струпвания. Те започваха на ниво трети механичен пласт в най-западната част (т. е. нивото, на което е открита пещта) и продължаваха в следващите пластове в посока към пещта.

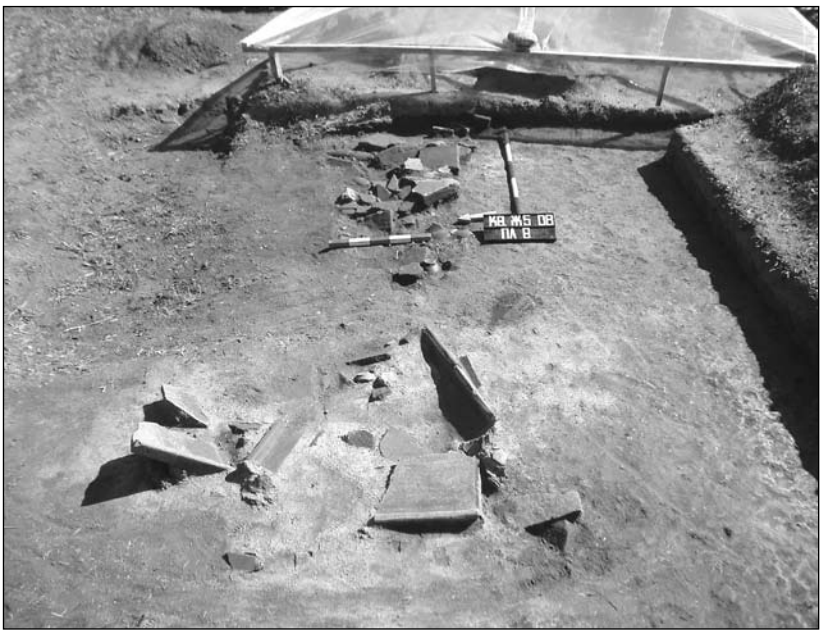

Обр. 3. Керамично струпване в пространството на запад от пещта в кв. Ж 5

Едното струпване беше непосредствено пред отвора на пещта с размери: 0,90 до 1,00 м в посока север-юг и до 1,70 м в посока изток-запад, а другото на запад от него с размери от 1,90 до 2,00 м (Обр. 3). И в двете струпвания се откриваха фрагментирани керемиди и съдове, някои от които затиснати между керемидите. На нивото след VIII механичен пласт, между фрагментите от керемиди и съдове, се откриха въглени и мазни глинести петна със сив цвят. В пространството пред самия отвор на пещта, на ниво X и XI механични пластове, освен парчетата керемиди и съдове се откриха много фрагменти от обмазката и тухли. Това ни дава основание да смятаме, че те са най-вероятно от захранващия канал към отвора на пещта. Откритите фрагменти от тухли от едната страна са плоски, а от другата са с овална форма. Същите тухли са открити и в проучванията в предишните години в различни части на сондажа. В това струпване открихме бронзова верижка от пандантив на женски накит, келтски тип Latene B2/C1, отговаряща на деструкцията от келтското нападение в началото на III в. пр. Хр. (Bouzek, Archibald, Domaradzka 2006, 124 – 125, figs. 3 – 4) и монета малък номинал, доста корозирала, невъзможно да бъде определена. Бронзова монета на Маронея, датирана във втората половина на IV в. пр. Хр., открихме в струпването в западната част на сондажа (Psoma, Karadima, Terzopoulou 2008, 53).

При разчистването на тези струпвания най-голямо е количеството на керемидите, повечето покрити с лак. Запазени са цели профили, възможно е да се реставрират и цели керемиди. Малко е количеството на фрагментите от калиптери. Два фрагмента от керемиди, които са открити непосредствено пред отвора на пещта, са със сив цвят, което говори, че са горели при висока температура. Тук, в сравнение с други части на обекта, е открито малко количество кости. Открити са единични фрагменти от питоси. Оскъдно е и количеството на съдовете, правени на ръка. Сред откритата керамика преобладава сивата и кафява, изработена на грънчарско колело. Намерената вносна керамика също е малко. Откритата керамика се отнася към втората половина на IV в. пр. Хр. Намерени са и няколко цели и фрагментирани керамични стълбчета. Техният брой, заедно с откритите в предишните години, е 21, като 4 от тях са открити в пещта, 6 – в струпването пред отвора на пещта, а останалите 11 в други части на разкопаната площ. Стълбчетата най-вероятно са от конструкцията (Тонкова 2002, 148; Божкова, Делев 2002, 80 – 97). За сега няма никакви данни за скарата на пещта, освен един фрагмент, който предполагаме, че е от скара (подобна има открита в друг сектор на Пистирос). Намерени са фрагменти от деформирани съдове с напукани стени и фрагменти с шупли, които очевидно са бракувана продукция. Те са открити както пред отвора на пещта, така и в струпването в югозападната част на сондажа. Резултатите от проучванията, в пространството на запад от пещта, потвърждават заключенията от предишните години за съществуването на лека конструкция (навес) извън нея. Откритата в голямо количество строителна керамика, късове мазилки и керемиди, както и разсип от не запазени глинени стени в проучваната през този сезон южна част на пещта, са най-вероятно от нейната разрушена горна конструкция.

Литература:

Божкова, Делев 2002: А. Божкова, П. Делев. Копривлен и културната общност на Югозападна Тракия през VII-V в. пр. Хр. – ИНМБ, 2002, т. 4, 80 – 97.

Тонкова 2002: М. Тонкова. Новооткрит тракийски център от ранноелинистическата епоха при извора Халка Бунар в землището на село Горно Белево. Проучвания през 2000 и 2001 г. – Годишник на Археологическия институт с музей – БАН, II, 148 – 196.

Bouzek, Archibald, Domaradzka 2006: J. Bouzek, Z. Archibald, L. Domaradzka et al. Pistiros ant the Celts, Eirene XLII, Prague 2006, 124 – 129.

Psoma, Karadima, Terzopoulou 2008: S. Psoma, C. Karadima, D. Terzopoulou. The Coins from Maroneia and the Classical City at Molyvoti. A Contribution to the History of Aegean Thrace. (= MELETEMATA 62), Athens, 2008.

№50. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. ПРОУЧВАНИЯ В КВ. Б 11 НА ЧЕШКАТА ЕКСПЕДИЦИЯ

Ян Боузек, Иржи Мусил

Разкопките на чешката експедиция протекоха от 4 до 22 август 2008 г. Освен проф. Ян Боузек и д-р Иржи Мусил участваха 6 студенти от Карловия университет (бакалаврите Барбора Вейсова, Станислава Куцова, Павла Машкова, Петра Тушлова, Марцела Мачкова, Мариан Матис, Анна Боузкова) и д-р Мартин Трефни от градския музей в Руднице.

Всички разкопки и почистването бяха проведени в кв. Б 11. Бяха нарисувани и фотографирани профилите от двете страни на кв. Б 11. Тук бяха открити обичайните две деструкции на горните нива, едната, по-горната от 279/8 г. пр. Хр., другата, по-долната от края на IV в. пр. Хр.

Обр. 1. Общ план на проучванията в кв. Б 11

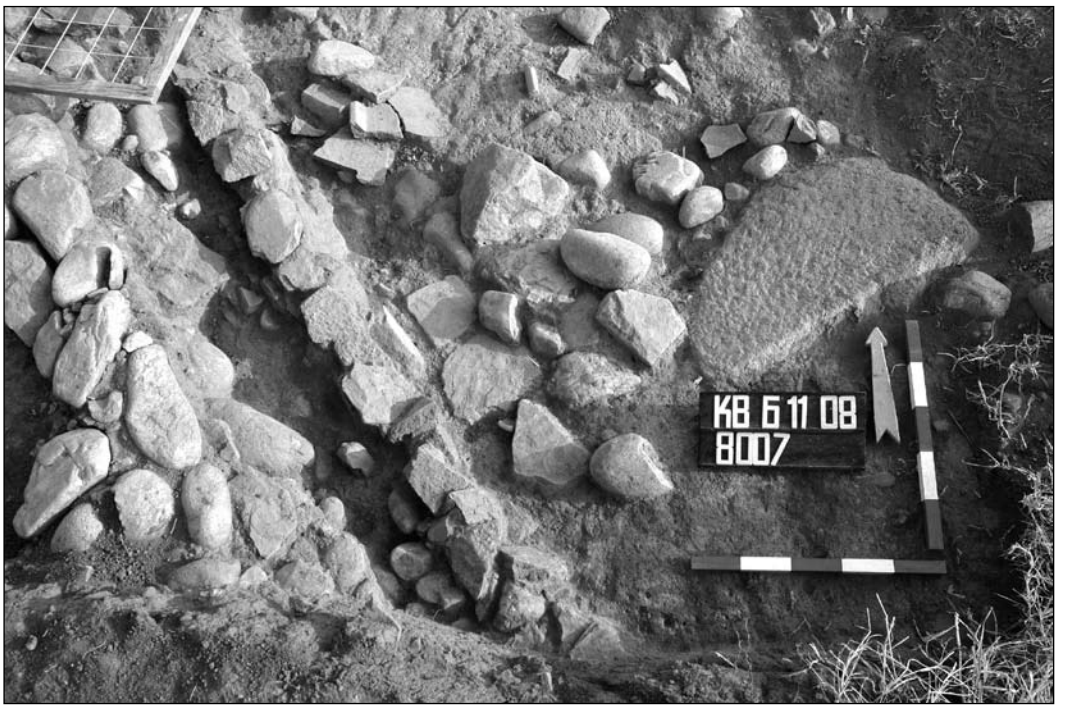

Обр. 2. Част от проучения канал в североизточната част на кв. Б 11

В СЗ част на квадрат Б 11, вътре в южното разклонение на главния канал, бяха заложени 3 малки сондажа с цел да се изясни системата от канали и тяхното дъно, а също така и с надеждата, че това ще помогне за датиране на края на тяхното функциониране. Каналът (7501) е имал поне две последователни дъна, или по-вероятно три. Най-горното се е състояло от камъни, най-долното – от някаква твърда глина, подобна на макадам. В централния от споменатите три сондажа, бяха намерени 5 монети, част от тях бяха открити в някакви силно корозирали железни обекти, може би представляващи останки от нещо като закопчалка на торба или портфейл. Покрай тях бяха намерени фрагменти от изделие от много фина бронзова тел, които могат да произхождат от някаква декорация за предмет от текстил или кожа. От почистените до момента монети, една е сребърна и е на град Дамастион, друга е от бронз и е на Тракийски Херсонес, и двете се датират във втората половина на IV в. пр. Хр. Новопочистените сектори от канала потвърждават, че той е бил поправян няколко пъти и камъните, които са го ограничавали, са повдигани заедно с пътя след наводненията. Той вероятно не е функционирал пълноценно след последните разрушения през III в. пр. Хр.

В СИ част от кв. Б 11 бяха нарисувани и вдигнати разрушенията (8006) от последната деструкция, свързана с келтските атаки и произхождаща главно от горния пълнеж на крепостната стена. Беше почистен тесният дренаж, идващ от СЗ ъгъл на източната порта. Той е изграден главно от речни камъни. Започваше от СЗ ъгъл на вътрешната кула при Източната порта и се спускаше много по стръмно на ЮИ – Ю, с пад 10 см на 1 м. Той е разположен до павиран участък, подобен на калдаръм, западно от него. Дренажът би могъл или да бъде част от най-късна конструкция, или да е бил добавен по-късно към съществуващата павирана пътека.Той е могъл да извежда водата от ъгъла на покрива на портата и може да е заместил в по-късно време по-ранната система от канали, която вероятно не е функционирала добре след 300 г. пр. Хр., тъй като е била покрита от разрушенията в този участък.

Друг малък сондаж беше заложен вътре в СЗ ъгъл на източната порта (8012) горна част, (8013) долна част. Той беше запълнен с глина и под нея не беше открита настилка, така че тя или е била вдигната, когато е бил конструиран горният под, или горният под е бил оригиналното ниво на някаква постройка за стражата или нещо подобно тук.

Обр. 3. Новообразуван меандър на р. Марица

В ЮИ сектор на квадрата (8001) разкопките започнаха с цел почистването на неразкритата част от южното разклонение на главния канал. Първо беше вдигнат най-горния пласт, който се състоеше главно от деструкции от кирпич, използван за по-горните части на крепостната стена. В тези нива се откриха и относително голямо количество от късно римска керамика (над 10 броя), главно съдове за готвене (Brittle Ware) и подобни форми, украсени с хоризонтални вдлъбнати и вълнообразни линии, и също един фрагмент с украса от гребен (гребенчата керамика). Те могат да бъдат остатъци от опитите да се ползват руините на емпориона за добив на добре обработени камъни, преизползвани при римската пътна станция Bona Mansio.

Находките от римската епоха бяха намерени главно в първия и втория механични пластове, макар че изолирани фрагменти от тази група са открити и в IV механичен пласт. От депозитите, главно свързани с разрушенията, причинени от келтите, произхождат намерената много кухненска керамика, сред която интересни фрагменти с разнообразна декорация от устиета и пластични ленти, някои от тях в комбинация със сложни елементи, полукръгове, вълнообразни линии, зигзаг и др. и с богато разнообразие от отпечатване върху пластичните пояси/ленти, направени главно чрез острие и само в отделни случаи с отпечатъци от пръсти.

Малкото фрагменти от амфори тук се откриват преотложени. Те са много изтрити, както и малкото фрагменти от сива керамика, а един фрагмент от ранен атически стил „западен склон", който допълва ограничения брой фрагменти от тази категория, известни ни от Пистирос, които се датират около и малко след 300 г. пр. Хр.

Пласт VI (8002), състоящ се главно от останки от предходните разрушения от края на IV в. пр. Хр., ни даде хубав комплекс от последната фаза на сивата керамика в „бароков" стил, с много ръбове и ребра, вдълбани и вълнообразни линии и няколко фрагмента атическа керамика, приблизително от последната третина на 4 в., заедно с дръжки от амфори, кафяви рибни блюда и фрагменти от „чайници".

Тук почистихме най-горната част на настилката и най-южния клон на канала. Докато предишната част беше с наклон само 2 см на един метър (имаше денивелация 2 см на 1 метър), тук тази секция е под много остър наклон. Сега е ясно, че каналът завива повече в източна посока, за да се влее (достигне) в (до) основния канал на юг, разкопаван от М. Домарадски в началото на

деветдесетте години на миналия век. Горната част от разрушенията, тук, също се датират във времето на келтската инвазия. Сред находките, освен керамиката трябва да спомена един мраморен къс от същия материал, от какъвто бяха „метопите", публикувани в третия том от поредицата Пистирос (Прага 2007). Павираната пътека, която минава покрай канала, следва същата посока, както в Б 11 СИ и СЗ, но също се спуска под по-голям наклон надолу.

Главният канал тук има две направления (дъна?): едното, основното, следва посоката, в която посока беше открито от М. Домарадски. Също така бяха открити останки от по-горно ниво. Най-важната находка беше открита в (8010). Тук имаше релеф с изображение на лъв, поставен върху отделна пластина. Той произхождаше от пласта с деструкцията от края на IV в. пр. Хр. Друга монета беше открита, но не на това ниво, а по на юг.

През 2008 г. беше регистрирана една интересна ситуация. На около 1 км западно от границите на територията на емпориона, придошлите води на река Марица създадоха един нов меандър и отрязаха парче от земята от левия ѝ бряг. Този меандър напомня за конфигурацията на терасата, където е разположен и емпорион Пистирос. При новия меандър на реката, бяха открити паднали долу от 4 – 5 м височина в коритото на реката 11 фрагмента от калиптери коринтски тип с ръб, 14 фрагмента от лаконски калиптери и 3 фрагмента от тухли. Ръбовете на коринтските калиптери бяха с по-ясно квадратно сечение, отколкото тези, които са използвани в Пистирос. Но очевидно и новооткритите коринтски калиптери са от предримската епоха. Нищо друго не беше открито тук, но този обект заслужава внимание. Първите впечатления са, че тези останки от строителна керамика могат да се датират от елинистическия период, но те са малко по-късни от обекти 1 и 2 (ойкоси, къщи), проучвани през миналите години от чешката експедиция в сектор Аджийска воденица II.

НЕКРОПОЛИ. РАННОЖЕЛЯЗНА ЕПОХА

№51. СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 33, КМ 318+400 – 318+500, ЛОТ 4, АМ ТРАКИЯ, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЖЕЛЕЗНИК, ОБЩИНА КАРНОБАТ

Методи Даскалов, Катя Трендафилова

Сондажното археологическо проучване на Обект № 33 по АМ Тракия – ЛОТ 4 бе проведено в периода 04.06. – 05.07.2008 г. и бе финансирано по Договор на НАИМ с НФПИ. Обектът се намира непосредствено на север от съвременното с. Железник, община Карнобат. След като стана ясна културно-историческата принадлежност на обекта, като консултант беше привлечен д-р Христо Попов.

Обектът е разположен между старото и новото корито на малка безименна рекичка, протичаща от юг на север. В западна посока теренът се покачва терасовидно. От към юг е ограничен от първите къщи и стопански дворове на село Железник, а от север от микроязовир. Дълги години тази местност е използвана за градина, откъдето идва наименованието ѝ – Бахчата.

Заложени бяха 15 сондажа с различни размери и ориентация с обща площ малко над 200 кв. м. При необходимост някои от тях бяха разширявани с цел регистриране и проучване на структури. В хода на работата, обектът условно беше разделен на източен (източно от реката) и съответно западен сектор.

В източния участък на обект № 33 не бяха открити археологически структури. Керамиката е много малко и е силно фрагментирана, и обезличена, и се намира в най-горния обработваем пласт. Теренът най-вероятно е увреден при прокарване на съвременния асфалтов път и при оформянето на ново речното корито. Трасето на магистралата тук се освобождава за строеж (318+450 и на изток).

В повечето от сондажите в западния сектор на обекта, на дълбочина от 0,40 до около 1 м (от повърхността) се откроява добре пласт, сравнително наситен с различни по размери късове от глинени мазилки, а на места и въглени, и фрагменти от съдове. В три от сондажите се разчистиха и археологически структури.

В Сондаж 3 и неговото разширение бяха регистрирани малки керамични струпвания: по няколко по-големи фрагменти от съдове и горели мазилки. Под най-голямото такова струпване се разчистиха човешки кости. Гробната яма не се очертава. Скелетът лежи на дясната си страна, костите на краката са свити, дясната ръка е изпъната, а лява – свита пред гърдите. Черепът, най-вероятно, се е търкулнал при слягането по очи. Около и над скелета бяха разкрити многобройни фрагменти от различни групи съдове: дебелостенни с релефна украса, червенокафяви на цвят; дебелостенни с полирана тъмна повърхност; сравнително фини – с тъмна полирана повърхност. От характерните керамични форми следва да бъдат споменати многобройни фрагменти от паници с украса от канелюри по устийния ръб. В областта на коленете беше открит амфоровиден съд, украсен с букели и S-овидни щемпели. Съдът, вероятно, е разбит ритуално при погребението, запазен е почти изцяло и е реставриран.

В сондаж № 6 беше регистрирана яма. Тя се разширява в дълбочина, като диаметърът ѝ достига до 1,30 м. Над дъното и беше разчистен дебел пласт големи фрагменти от изпечена глина с растителни останки. Някои от тях са с оформени краища – леко заоблени и извити нагоре късове, което позволява да се предположи, че са части от огнище – есхара.

В източната част на Сондаж 8, бяха регистрирани останки от съоръжение (част от стена ?). Тя представлява многобройни фрагменти от дебелостенни съдове, късове отухлени мазилки и неголеми по размер камъни, подредени в редица. На изток от предполагаемата стена се очертава слабо вкопаване, поради което може да се предположи, че това са останки от постройка с лека конструкция. Съ-

Обр. 1. Гроб 1

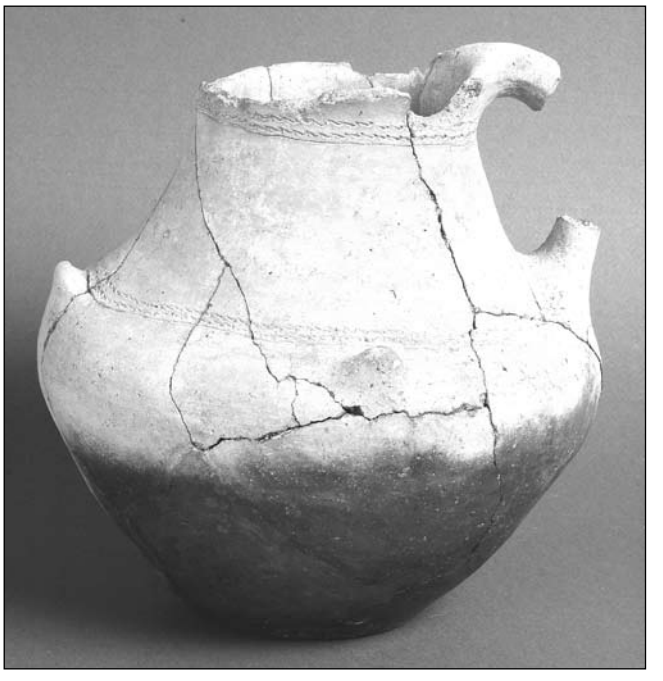

Обр. 2. Керамичен съд от гроб 1

оръжението не беше проучено изцяло поради проливен дъжд, довел до срутване на профила и липсата на достатъчно време.

Намерените по време на археологическите разкопки структури и материали отнасят датировката на Обект № 33 към периода на ранната желязна епоха. Хронологическите граници на този етап могат да бъдат допълнително прецизирани и въз основа на откритата едноспирална желязна фибула с триъгълна плочка на иглодържателя (сега отчупена), отнасяща се към периода VIII-VI в. пр. Хр. Въз основа на общия анализ и на керамичния материал може да се предположи, че обектът се отнася към ранните етапи на втората фаза на ранножелязната епоха в Тракия – VIII-VII в. пр. Хр.

Направените сондажи и наблюденията върху околния терен дадоха основание да се поиска пълно проучване на западния участък и разширяване границите на обекта в западна посока с още 100 м.

№52. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА ОТ НЕКРОПОЛ В М. ГОЛЕМИЯ КАЙРЯК, С. БЪЛГАРСКА ПОЛЯНА, ТОПОЛОВГРАДСКО

Деян Дичев

В рамките на 25 дни през октомври 2008 г. се проведоха археологически проучвания на могила разположена м. Големия кайряк, на 2 км северно от с. Българска поляна. Разкопките са под ръководството на Деян Дичев. В тях взеха участие докторанти по археология, археолози и студенти от СУ „Кл. Охридски", ВТУ и Пловдивския университет.

Могилата е част от некропол, наброяващ над 60 могили с височина до 1,50 м и диаметър до 9 м. В некропола са регистрирани долмени, цистови гробове и могилни насипи, без видими съоръжения в тях. Некрополът е разположен северно, под централното било на Сакар и силно

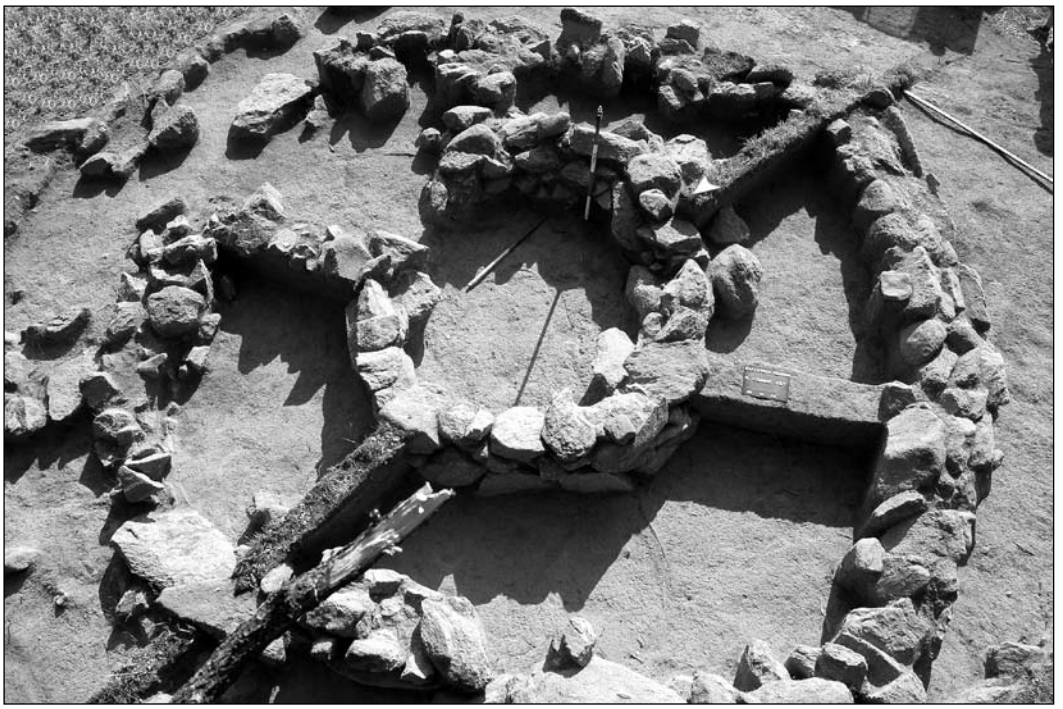

Обр. 1. Крепидата и гробното съоръжение в могила №1 в м. Големия кайряк

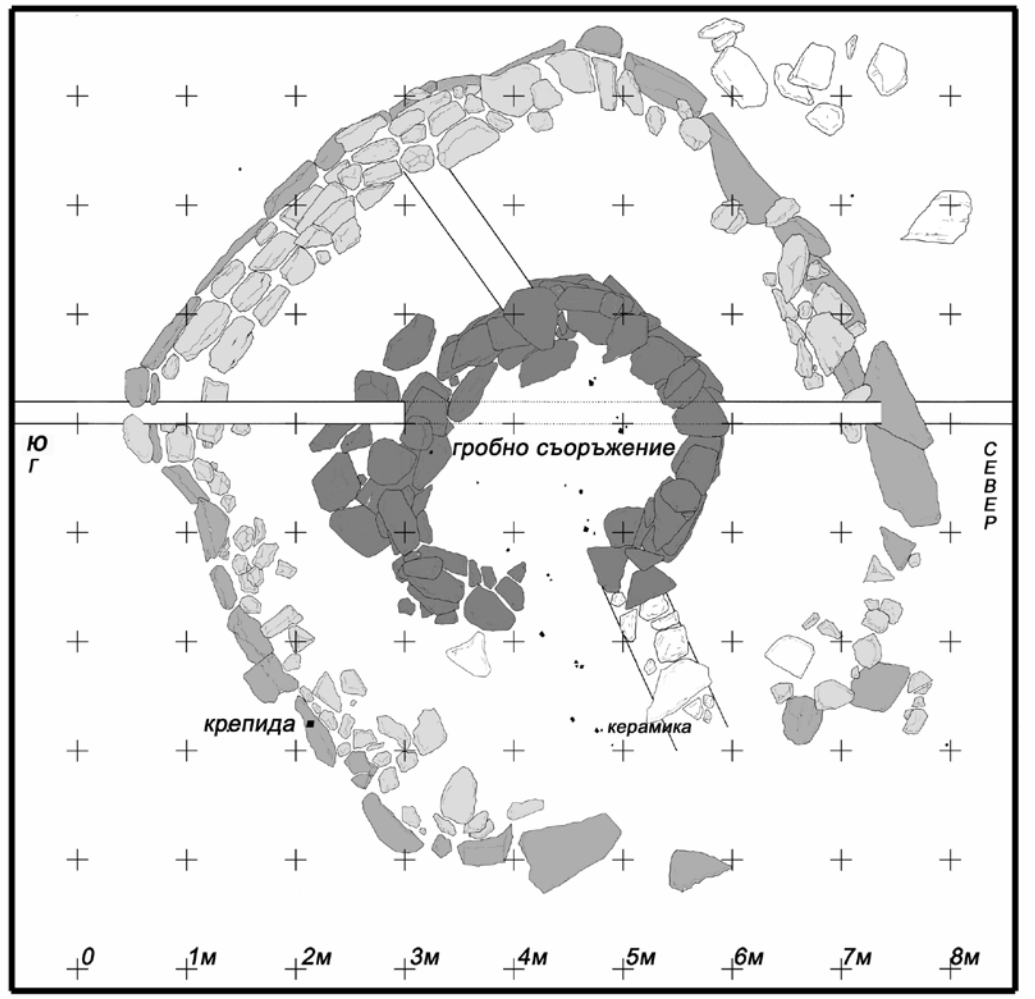

Обр. 2. Хоризонтален план на проучените структури в могила №1 в м. Големия кайряк

е пострадал от иманярски набези, като са разбити всички цистови гробове и долмени, както и част от могилите без видими съоръжения. Проучената могила е с височина 0,70 м и диаметър 8 м. Върху повърхността ѝ не личаха следи от скорошна иманярска намеса. Могилният насип е от жълта песъчлива пръст, в който, с изключение на малък участък в източния сектор, не бяха открити археологически материали. След снемане на пласт с дебелина 0,10 м в могилния насип се очерта горната част на крепида и второ съоръжение (гробно) в централната част на могилата. След окончателното проучване стана ясна, че крепидата е с правоъгълна форма, изградена е от плътно долепени един до друг необработени плочести камъни, побити в материка. Източната ѝ част е почти изцяло унищожени и от нея са запазени разхвърляни няколко камъка. В останалата част крепидата е с височина около 0,50 м и размери: дължина на южната стена – 4,90 м; дължина на западната стена – 5,60 м; дължина на северната стена – 5,50 м. От север, където крепидата е най-добре запазена, непосредствено зад нея под ъгъл от 30 градуса са разкрити четири хоризонтални реда камъни, които биха могли да се приемат като облицовка на могилния насип с цел неговото укрепване.

В центъра на могилата е разположено гробното съоръжение. То е с елипсовидна форма и външни размери 3,25 х 2,60 м, височина 0,70 м. Изградено е от гранитни плочести камъни в неравни редове. Камъните са поставени с лек наклон към вътрешността на гроба, което вероятно е повлияно от идеята за засводяване (или оформянето на купол) на съоръжението. От съоръжението са запазени от 4 до 5 реда плочи, с изключение на един почти изцяло разбит участък от източната страна. От тази страна е станало ограбването и на гроба. Вътрешността на гробното

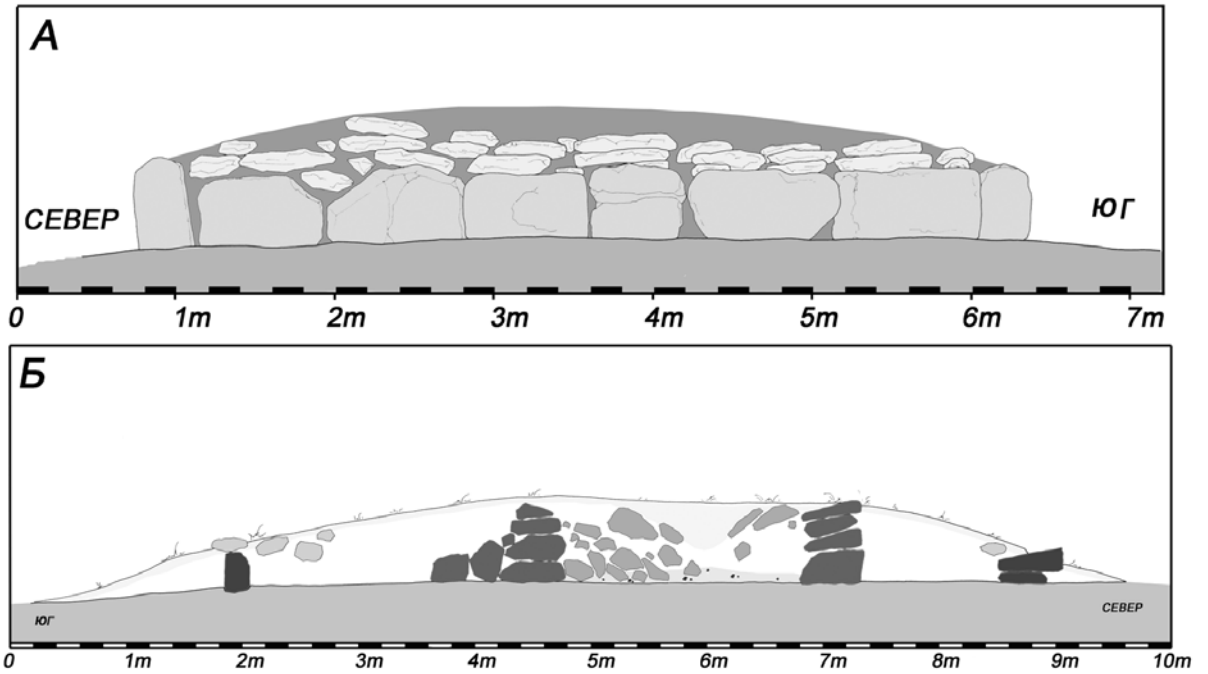

Обр. 3. а. План на западната стена на крепидата; б. Вертикален разрез на могила № 1 (С – Ю)

съоръжение е с размери: 2,30 х 1,90 м. За под на гроба е послужил древният терен. Костни останки не са открити. Единственият археологически материал открит във вътрешността на съоръжението са няколко керамични фрагмента, части от същия съд (чаша с една дръжка) са открити в пространството между крепидата и гробното съоръжение (в нарушения от грабителите участък).

На база на откритата керамика, гробът следва да се датира в края на бронзовата епоха, но в случая трябва да се има предвид архитектурата и начина на изграждане на крепидата (от побити плочести камъни), която има най-близки паралели сред крепидите при долмените датирани в РЖЕ. Имайки предвид тези два факта, най-правилно е да се предположи, че гробното съоръжение е изградено и използвано в края на КБЕ – началото на РЖЕ.

№53. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ В М. ЗМИЯРНИКА ПРИ С. ГАРВАНОВО, ХАСКОВСКА ОБЛАСТ

Станислав Илиев

В периода от 30 май до 29 ноември 2008 г. бе проведено спасително археологическо проучване на три обекта в м. Змиярника, намираща се на 2,5 км южно от с. Гарваново, община Хасково.[1]

Могила 1. Тя е с диаметър 25 м и височина 2,60 м. По могилния насип личат три иманярски интервенции. При началото на проучванията могилата бе разделена на четири сектора, а всеки от секторите – на квадрати със страна 5 м. При отнемането на първия механичен пласт, на терен

[1] Проучването им бе наложено във връзка с инвестиционни намерения от страна на фирмата „Пътстрой 97“ АД за експлоатационна площ на бъдеща кариера. В проучването взе участие студентът от СУ Валентин Василев.

се разчисти плътен каменен насип от камъни със средни и дребни размери. При навлизането в дълбочина и в четирите сектора на могилния насип, в близост до периферията му, започнаха да се откриват камъни с едри размери. При отнемането на периферията на могилата, по цялата площ се откри крепида. Оформена е като градеж от ломени камъни (за разлика от другите камъни, участващи в могилния насип, тези от крепидния пръстен са с остри ръбове). Височината ѝ варира от 0,50 до 1,10 м, а диаметърът, който затваря, е между 15 и 17 м (Обр. 1. план 1).

Гроб 1. Откри се в ЮИ част на квадрат S1/E1, на дълбочини и 1,55 – 1,80 м от ЦР и координати за съответния квадрат: от север – 3,50 м и от изток – 1,80 м. В каменния насип на могилата небрежно е оформена кухина, в която е поставен долиум-урна с размери височина 0,52 м и максимален диаметър 0,44 м (Обр. 1. № 1, 1а). Съоръжението е тип V, вариант „В“ по класификацията, предложена от Л. Гетов (Гетов 1970, 5). Горната част на съда, до максималния диаметър, бе открита фрагментирана, вероятно под натиска на насипа. Съдържанието на урната бе от горели, силно фрагментирани кости, въгленчета, както и монета на император Домициан, сечена във Филипопол (Обр. 1. № 2). По вътрешността на долиума личаха ясно забележими следи от обгаряне. По пръстта в каверната липсваха следи от горене, което подсказва, че изгарянето е извършено на друго място. На дъното на съда се откри грубо оформен отвор (Обр. 1. № 1а).

Пробиването на отвор в съдовете, принадлежащи на погребални контексти, е предмет на много изследвания. Това ирационално действие по всяка вероятност е целяло да „умъртви“ съда (Игнатов 1996, 61). Еквивалент на тази практика са ритуално изкривеното или фрагментирано оръжие, различните тризни и др. (Домарадски 1994, 287). На 0,20 м западно от урната се откриха фрагменти от две малки панички, покрити с червен лак (Обр. 1, № 3, 5). По типологията, предложена от Г. Кабакчиева, те се отнасят към Тип 1 (acetabulum) и Тип 7 (Кабакчиева 1983, 1 – 2; 4 – 5). Двата типа получават широкото си разпространение във II в., като най-ранно датираните са с монети на император Нерва. Откриването на паници от тип 1 и 7 в контекст с монета на Домициан

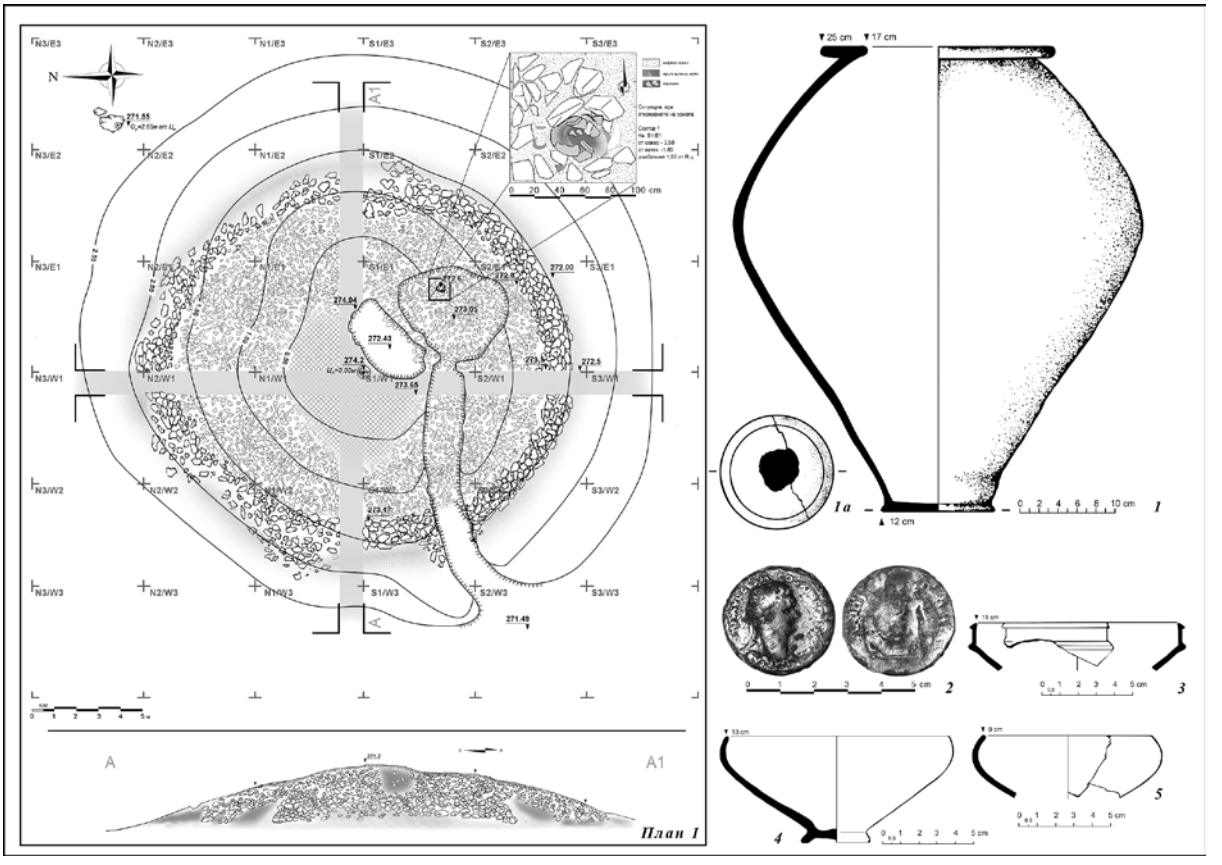

Обр. 1.

на пръв поглед потвърждава ранната им поява. От друга страна, самата монета, която се явява долната хронологична граница на комплекса, видимо е изтрита от употреба. Това несъмнено предполага една по-късна долна дата. Във всеки случай, погребението в урната се датира не по-рано от края на I в. и не по-късно от края на III в., като очевидно по-несигурна е горната граница. Колкото до последната, може да се разсъждава от гледна точка на откритите фрагменти от паници тип 1 и тип 7, чиято употреба продължава до средата на III в., след което, типът реградира технологично (Кабакчиева 1983, 5).

Случаи на погребване чрез трупоизгаряне извън могилата, като останките впоследствие са съхранени в долиум, не са изолирани за района. Две подобни погребения, датирани във II в., са открити от Д. Аладжов при проучването на Могила 1 в Хасково и по конкретно гробове с номера 21 и 22 (Аладжов, Китанова 1973, 75 – 78). Прави впечатление, че при Могила 1 в Хасково урните са положени хоризонтално, докато откритата в Могила 1 при Гарваново е поставена вертикално.

При изчерпване на механичен пласт 11, в близост до нивото на основния терен, в ЮИ сектор се разчисти дъга от камъни с едри размери, около която се откриха минимален брой фрагменти, работени на ръка. Специфично оцветената повърхност и украсата, тип фурхенщих говори за КБЕ. Освен каменната дъга не се установи наличие на други структури.

Обект 2. Отстои на 20 м западно от Могила 1. Представлява позитивна структура с диаметър 18 м и височина 0,30 м. Площта на възвишението бе разделена от две ребра на четири сектора. При отнемането на МП 1 пръстта е с характеристики близки до тези на околния терен (стерилна пръст). При изчерпване на МП 2 в сектора се достига до основна скала.

Могила 3. Позитивна структура, разположена на 400 м северно от Могила 1. Тя е с диаметър 20 м и височина 0,40 м. В северната ѝ периферия на терен личи иманярска траншея в посока изток-запад, която разкрива избиви от основната андезитова скала. Площта на могилата е разделена от две ребра на четири сектора. При отнемането на повърхностния пласт, в ЮИ квадрат S1/E1, се откри средна концентрация на фрагменти керамика, работени на ръка с черна загладена повърхност, принадлежащи на РЖЕ (върху два от фрагментите личи щампа скачени S-ове, а върху един псевдошнур). По площта на двата източни сектора се разкриват няколко камъка със средни до едри размери (не повече от 0,60 м), които на първо време се оставят на място. Те не оформят редица или друга правилна форма. В нивата на МП 2 се достига до стерил.

Могила 3, както и другите два обекта от подобен тип – Могила 4 и Могила 5, ни затрудняват от гледна точка на интерпретацията. По наличния керамичен материал, обектът се поставя във втората фаза на РЖЕ.

Могила 4. Могилата отстои на приблизително 170 м северно от Могила 1 и е с GPS координати север: 41°56'.814, изток: 25°26'.947. Преди началото на проучването Могила 4 представлява разлата позитивна форма, с елипсовиден план и размери С – Ю 9 м и И – З 10 м. Приблизителната ѝ височина над околния терен е приблизително 0,40 м. При пристъпване към проучването, пространството на могилата е вписано в квадрат със страна 10,00 м, разделен на четири сектора с размери 5 х 5 м.

След отнемането на повърхностния пласт пръст, по площта на четирите сектора, се разкрива каменният насип, който е приблизително правоъгълен по план. Дългата ос, ориентирана северозапад-югоизток 3150 – 1350, е с дължина 7,60 м, докато ширината му е приблизително 5,40 м. В южната периферия на могилата се откри фрагмент от хромел, вероятно участващ в изграждането на съоръжението (Обр. 2, план 1).

При навлизане в дълбочина в ЮИ сектор се регистрира керамично струпване с приблизителен диаметър 0,45 м. Керамиката, която се открива между камъните, е работена на колело. Част от откритите фрагменти по всяка вероятност са от похлупак. При отнемането на следващия, последен пласт от камъни, в централната част на съоръжението се откри керамика, работена на ръка. Заслужава да се отбележат няколко фрагмента с канелирана украса, от макс. диаметър на кантаросовиден съд, ветрилообразна дръжка, вероятно от същия съд, както и няколко фрагмента на стени с щампована украса. В „петното“ не се открива друг археологически материал, кости или въглени. След престъргване на терена, с цел да се провери наличието на негативни струк-

тури, проучването на Могила 4 приключва.

Могила 5. Проучването и протече паралелно с това на Могила 4. Тя се намира на 1850 м от Могила 3 и 180 м от андезитен избив. Преди началото на проучването могила 5 представлява позитивна форма, с размери С – Ю ≈ 8 м и И – З ≈ 7,50 м. Височина над околния терен, подобно на Могила 4, е не повече от 0,30 – 0,40 м. В центъра на могилния насип се регистрира иманярски изкоп с дълбочина 0,70 м от повърхността.

Още при отнемането на първия механичен пласт, на терен започва разчистването на каменен насип. Той е с елипсовидна форма, с дълга ос 3400 – 1600, с дължина 7,70 м, и ширина: 1100 – 2900 – 6,10 м (Обр. 2, план 2). В контекста на каменното струпване се откриват отделни фрагменти (по-малко от 10) от керамика, работена на ръка, предимно в централната им част, в близост и в контекста на иманярския изкоп. Открит е фрагмент от дъно на съд, който може с известна условност да се отнесе към РЖЕ. След отнемането на каменния насип се констатира, че последният е залегнал върху тънък пласт пръст (0,05 м), делящ го от основната скала.

Проучванията на могилния некропол наложиха някои изводи. Откритият гроб 1, в рамките на Могила 1, едва ли може да се смята за централно погребение. Наличието в могилния насип на три иманярски интервенции, както и фрагменти от поне два подобни долиума, навеждат на мисълта за присъствието на повече от едно погребение, които, по всяка вероятност, са разрушени.

Ранните материали, принадлежащи на КБЕ, открити при древното ниво на терена, както и

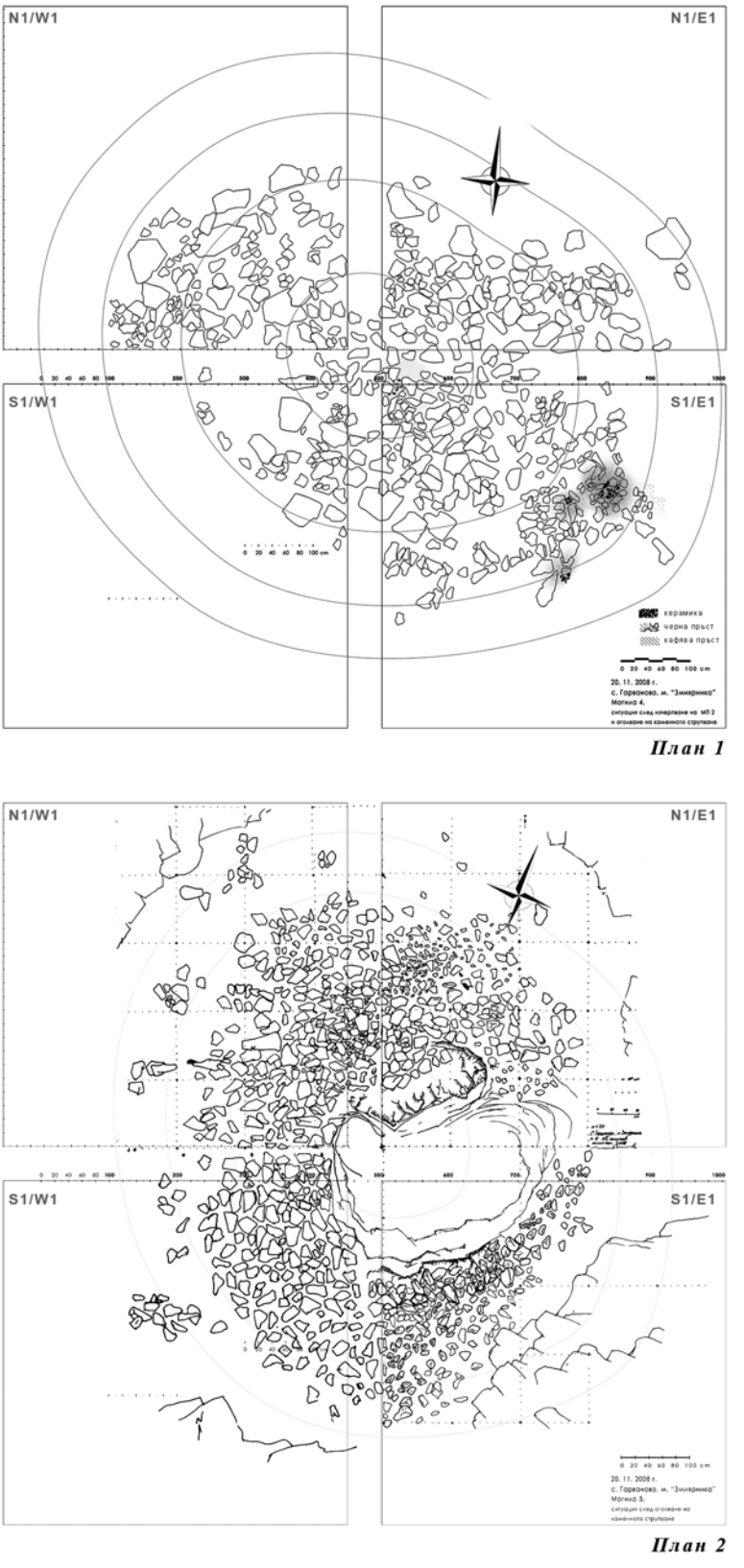

Обр. 2.

керамиката от РЖЕ в рамките на проучваните могили 3, 4 и 5, дават основание да се предположат обредни (погребални?) практики, извършвани в края на II и началото на I хил. пр.Хр. на площта на проучваната територия.

Литература:

Аладжов, Китанова 1973: Д. Аладжов, А. Китанова. Разкопки на могила I в Хасково. – Археология, 1973, 3, 70 – 82.

Домарадски 1994: М. Домарадски. Могилен некропол в м. Атанасца при с. Тъжа. – В: Първи международен симпозиум „Севтополис", „Надгробните могили в Югоизточна Европа". 1, Велико Търново, 1994, 267 – 304.

Гетов 1970: Л. Гетов. Погребални обичаи и гробни съоръжения у траките през римската епоха (I-IV в.). – Археология, 1970, 1, 1 – 12.

Игнатов 1996: В. Игнатов. За някои аспекти на погребалния обред в Тракия през I-IV в. – Археология, 1996, 2 – 3, 59 – 63.

Кабакчиева 1983: Г. Кабакчиева. Типология на глинените червенолакови паници от Тракия (I-IV в.). – Археология, 1983, 4, 1 – 12.

№54. НЕКРОПОЛ ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА ПРИ С. СТАМБОЛОВО, ХАСКОВСКО

Георги Нехризов

Обектът е регистриран през юли 2008 г. по информация за иманярска интервенция. Той се намира в м. Харманджийска речка, на около 4 км южно-югозападно от селото. Могилите са издигнати върху ниски естествени кулминации, на билото на слабо изразен вододел, обрасъл с широколистна гора. Те са подредени в линия с ориентация ЮИ – СЗ. Насипите им са основно от камъни – късове от местни вулкански скали, варовик и пясъчник, срещат се и единични речни камъни. Могила 1 е разположена най-южно и е най-малката – има диаметър 7 – 8 м и височина 0,40 м. Могила 2 е на 12 м северозападно, нейният диаметър е 10 – 12 м, а височината – 0,60 м. Северно от могила 2 има добре изявена естествена кулминация, но на този етап все още не е изяснено дали върху нея също има изкуствен насип.

През септември 2008 г. се проведоха спасителни разкопки на засегнатите от иманярски изкопи могили 1 и 2.[1]

Могила 1. Иманярският изкоп с размери 2,20 х 0,70 х 0,60 м е в централната част на могилата. В изхвърлената пръст бяха намерени фрагменти от питос с щампована украса (Обр. 2. 2) и от съдове от РЖЕ. След вдигане на хумусен слой с дебелина 0,10 – 0,15 м, се разкри каменно струпване, оформящо могилния насип. В централната му част, на площ около 4 кв. м, бяха разпръснати фрагменти от два питоса. В тази зона се установи петно от горели човешки кости, които принадлежат на възрастен индивид – 20 – 40 години. Малкото горели кости, открити в източната част, са на дете на около 4 – 7 години.[2] При вдигането на каменния насип бяха открити неголямо количество фрагменти от работена на ръка керамика, както и две струпвания на части от два съда – паница (Обр. 2. 1) и амфоровиден съд. Най-вероятно тези материали произхождат от разрушени в миналото гробни съоръжения.

Могила 2. Насипът на тази могила е пресечен от Г-образен иманярски изкоп с размери 4,40 х 0,90 м и дълбочина около 0,60 м. При проверката на изхвърлената пръст се установи висока

[1] В разкопките взеха участие гл. ас. д-р Ю. Цветкова и студентите по археология Н. Кечева, Ю. Димитрова, М. Младенов, В. Василев и П. Минков.

[2] Анализът на антропологическия материал от некропола е извършен от д-р Виктория Русева.

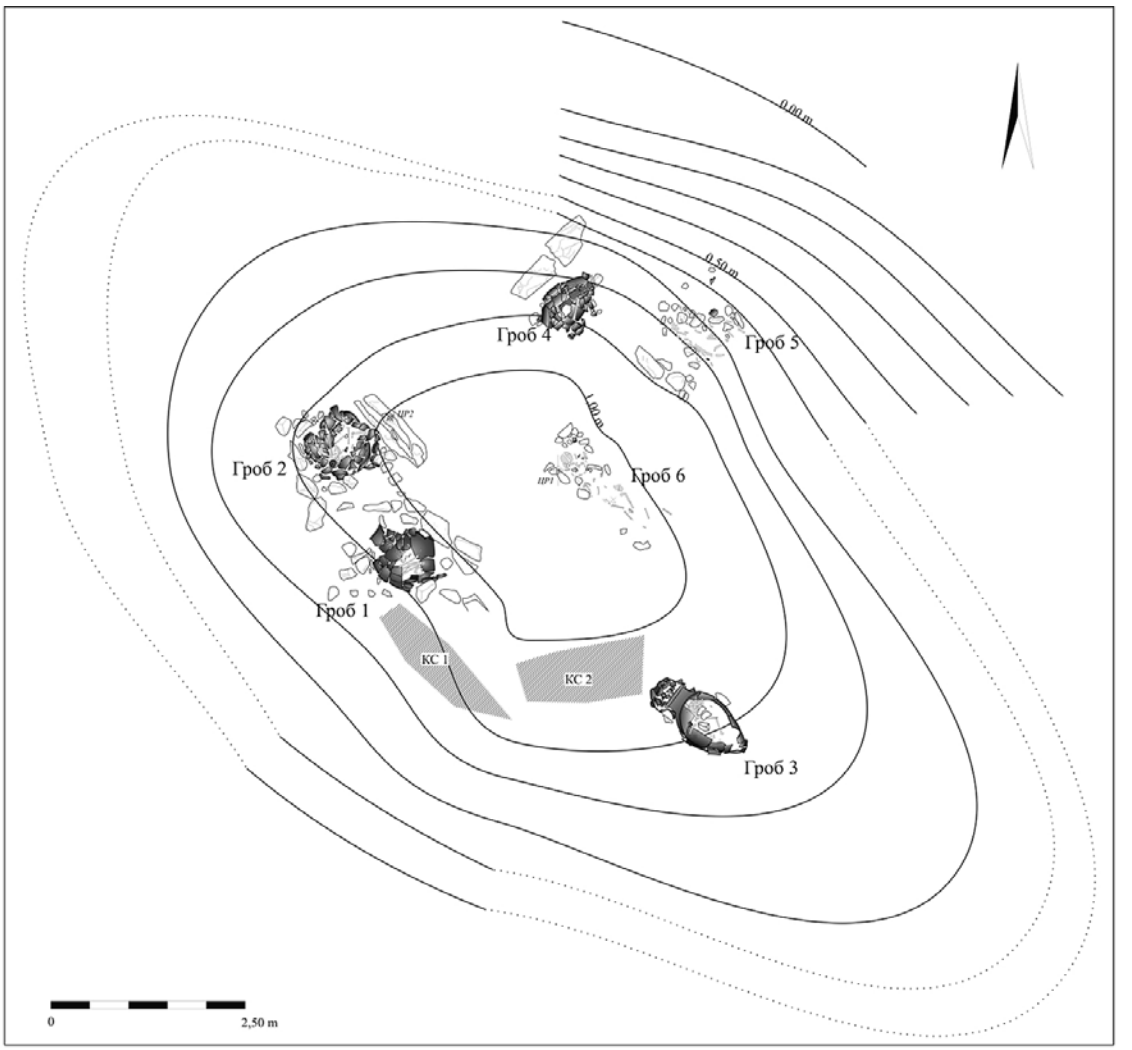

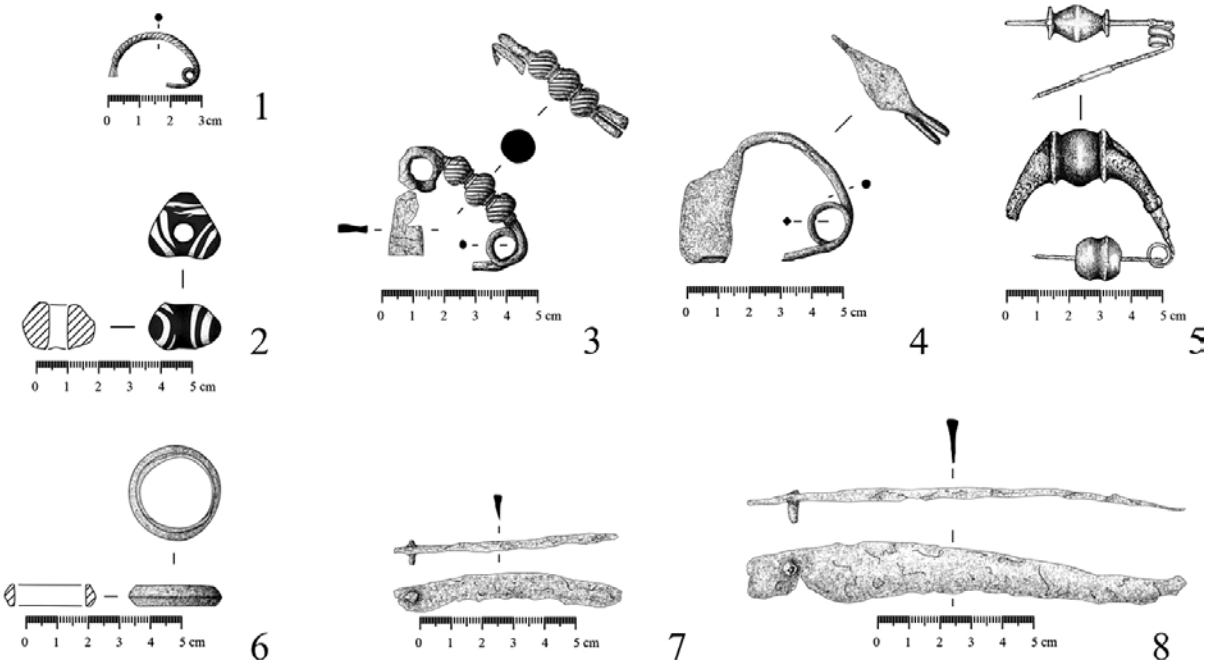

Обр. 1. Тахиметрично заснемане на могила 2 и план на разкритите гробове;
1 – 8. Находки от гробовете в могила 2

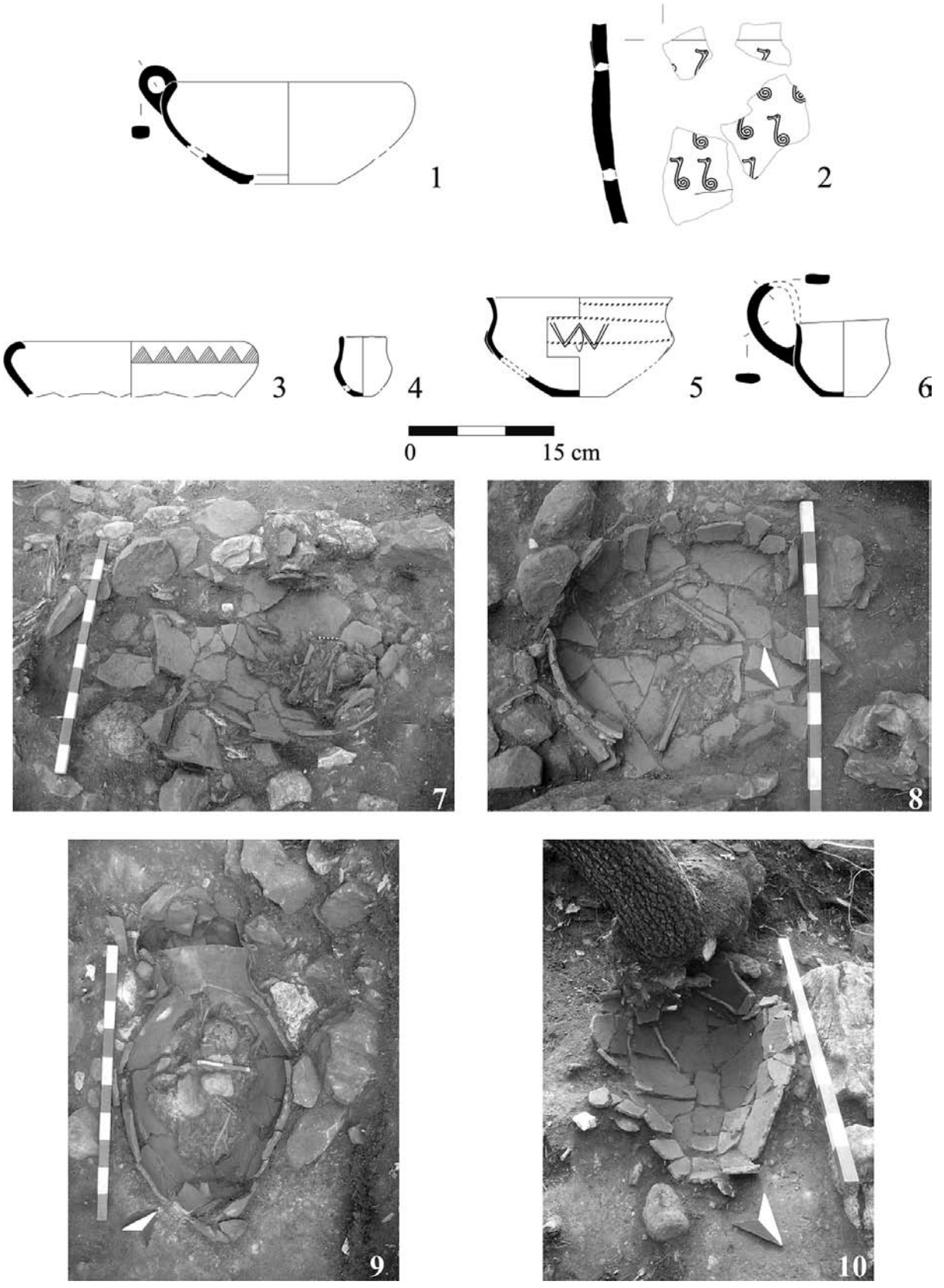

Обр. 2. 1 – 6. Керамични находки от могила 1 (1 – 2) и могила 2 (3 – 6); Гробове-питоси в могила 2: гроб 1 (7), гроб 2 (8), гроб 3 (9), гроб 4 (10)

концентрация на археологически материали – керамика и човешки кости, откриха се и две части от бронзова гривна от тънка тел. По-късно в РИМ-Хасково като иманярска находка от могилата е предадена едноспирална бронзова фибула от тип AI3β по типологията на D. Gergova (Обр. 1. 5) (Gergova 1987, 24 – 25).

Могилата също има каменен насип, но в него са интегрирани и блокове от основната варовикова скала, някои от които се издигат над повърхността. При проучването бяха разкрити 6 гроба, погребенията в четири от които са извършени в питоси. Те са положени хоризонтално на древния терен или вкопани в него, като са укрепени отстрани и затрупани с камъни. Ориентацията им е различна (Обр. 1).

Гроб 1. Устието на питоса е ориентирано на СЗ. Горната страна на съда е силно фрагментирана, като отделните части са разместени. Над него се разкриха фрагментите на 4 или 5 съда (Обр. 3. 1 – 3). При вдигането им се намериха фрагментирано кехлибарено мънисто, малка едноспирална бронзова фибула с лък от усукана тел (Обр. 1. 1) и долна част от керамична антропоморфна фигурка. Костите от скелета се откриха събрани близо до дъното на питоса (Обр. 2. 7). Те принадлежат на юноша на възраст около 18 години. Сред тях беше намерена горната част от антропоморфната фигурка.

Гроб 2. Питосът е разположен непосредствено северно до първия, като устието му е ориентирано на ЮИ. Костите от скелета не са в анатомичен ред и са концентрирани в най-долната част на съда (Обр. 2. 8). Те принадлежат на дете, на възраст около 12 години. Сред тях се откриха масивна бронзова халка (Обр. 1. 6), мънисто от черна стъклена паста с три конични издадености, украсени с по две широки бели ивици (Обр. 1. 2), фрагментирана желязна двуспирална фибула с три сферични удебеления на лъка (Обр. 1. 3), части от спирала и иглодържател от друга, както и керамична чаша (Обр. 2. 6). Желязната фибула се отнася към тип BI1γ по Gergova, особеност при нея е украсата от бронзови нишки, инкрустирани в удебеленията на лъка (Gergova 1987, 38, Taf. 8, 107 – 110, 112).

Гроб 3. Той е разположен в южната периферия на могилата. Питосът се намира приблизително в една линия с този от гроб 2, но отворът му е насочен на СЗ. Върху устието на питоса е поставен голям амфоровиден съд, който го затваря (Обр. 2. 9). Двата съда са сравнително добре запазени. Амфоровидният има широко устие, висока конична шия и удължено яйцевидно тяло с четири тунелести дръжки, повърхността му е излъскана, цветът кафяв, липсва украса (Обр. 3. 4). Питосът се отличава с удължения си силует, има сравнително тясно устие без изразен ръб и равно слабо профилирано дъно с малък диаметър. Украсен е с щампован орнамент – стилизирано изображение на водоплаваща птица, разположен във фриз върху устийния ръб и върху пластична лента, прилепена на плещите на съда (Обр. 3. 5). В питоса се откриха части от скелети на два индивида – мъж на 30 – 35 години и дете на около 7 – 8 години, които не са в анатомичен ред (Обр. 2. 9). Не са поставени гробни дарове.

Гроб 4. Питосът се разкри в североизточната част на могилата. Проучването му бе затруднено, поради това, че попада под голямо дърво. Устието му е ориентирано на З и също е било покрито с амфоровиден съд с богата декорация. Това съоръжение е най-слабо съхранено в сравнение с другите три (Обр. 2. 10). В него бяха открити само няколко кости от крайници, принадлежащи на дете на около 9 години. Намери се и едно малко мънисто от синьо стъкло.

Гроб 5. Източно от гроб 4 се проучи струпване от човешки кости. Те са разбъркани и силно фрагментирани и принадлежат на дете на около 9 години. В близост до тях се откри желязна едноспирална фибула с ромбоидно разширяване на лъка и висока правоъгълна плочка на иглодържателя (Обр. 1. 4), както и острие от желязно ножче (Обр. 1. 8).

Гроб 6. В централната част на могилата се разкри струпване от човешки кости, нарушено частично от иманярския изкоп. При антропологическия анализ са разпознати кости от мъж на възраст 20 – 30 години, дете на около 9 години, като и горели кости от възрастен индивид (40 – 60 години). Източно от костите беше намерено острие от желязно ножче (Обр. 1. 7).

В западната половина на могилата, на няколко места, са регистрирани струпвания от керамични фрагменти (Обр. 2. 3 – 5), около които се откриваше голямо количество човешки кости (горели и негорели). Най-вероятно става въпрос за разрушени гробни съоръжения. Това пред-

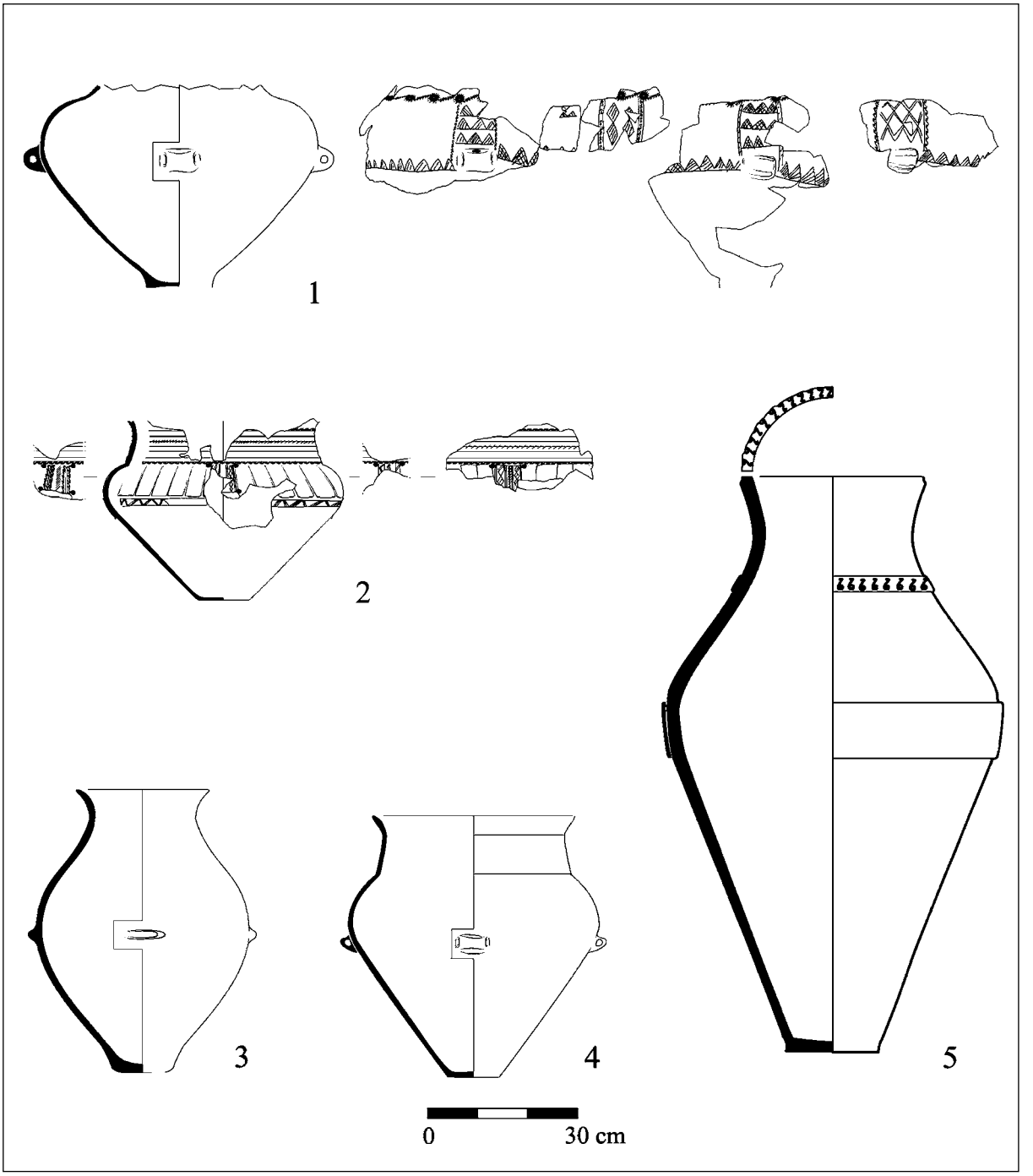

Обр. 3. Керамични съдове от могила 2: от гроб 1 (1 – 3), от гроб 3 (4 – 5)

положение се потвърждава и от намирането тук на масивен лък от желязна фибула с ромбоидно сечение, както и на прешлени за вретено и каменен брус.

Анализът на находките от некропола позволява времето на използването му да се постави в първия период на РЖЕ в Тракия. И докато керамичният материал е по-характерен за един по-развит етап на този период, то металните находки насочват по-скоро към неговата начална фаза. Изработените от желязо фибули също са указание за по-ранна дата на комплекса. Като се има предвид възможността за по-дългата употреба на металните предмети, може да се приеме, че периодът края на X-IX в. пр. Хр. е времето, в което са извършени погребенията в могилите в м. Харманджийска речка.

Литература:

Gergova 1987. D. Gergova. Früh- und ältereisenzeitliche Fibeln in Bulgarien. – Prähistorische Bronzefunde, Abteilung XIV, 7, München, 1987.

№55. МОГИЛА „СВ. ПЕТКА“, С. ВИДРАРЕ, ОБЩИНА ПРАВЕЦ

Татяна Борисова

През 2008 г. се извършиха археологически разкопки на тракийска надгробна могила в м. „Св. Петка“, землище на с. Видраре, с ръководител Т. Борисова и екип от ИМ-Правец. Финансираща организация е фондация „ЛУКОЙЛ“. Могилата се намира на 1,5 км СИ от с. Видраре в подножието на планината Драгоица. Отстои на около 200 м западно от хълма Голицата и на 1 км северно от десния бряг на р. Малък Искър. Разположена е в слабо пресечена местност, на поляна с естествен наклон на терена от СИ на ЮЗ. Тя е с форма на пресечен конус, като горния диаметър е с наклон СИ – ЮЗ. Висока е 2,10 м, диаметър при основата С – Ю 26 м, диаметър И – З 22,50 м. При опит за заравняване на терена част от върха на могилата е бил разнесен.

Северната половина на могилата, чак до центъра, е унищожена от големи иманярски изкопи, направени с багер. Достигнато е нивото на материка. В СИ част имаше дълбока иманярска траншея. В иманярските насипи не се откриват археологически материали. Предприетите проучвания имат за цел да се установи характера и датировката на паметника, както и спасяването на южната половина на могилата от иманяри.

В ЮЗ четвърт се откри гробно съоръжение, изградено от плътно наредени различни по големина ломени камъни, подредени във формата на кръг. Най-крайните външни камъни от кръга са с по-големи размери, а тези във вътрешността са по-малки по големина, като някои от тях са речни. Диаметърът на гробното съоръжение е 4,40 м, като малка част от него влиза на север в централния профил И – З.

Обр. 1. Гробно съоръжение изградено от камъни

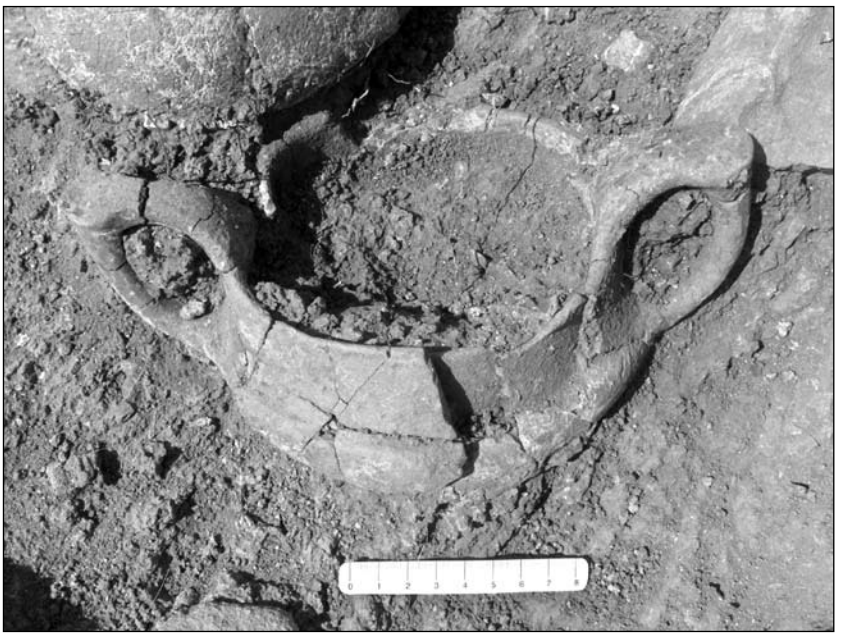

Обр. 2. Кантаросовиден съд in situ

Почти в централната част на гробното съоръжение е открит човешки скелет в анатомичен порядък, ориентиран с глава на юг и крака на север. Костите са силно изтлели, на места изместени, вследствие натиска на камъните и пръстта. Черепът е силно натрошен, с лицевата част е надясно (север). Ребрата и прешлените се откриват леко събрани непосредствено под черепа. Обща дължина: 1,58 м, ширина при таза 0,39 м.

Като погребални дарове са поставени железен нож, открит непосредствено отляво при ябълковидната кост. Той е фрагментиран на три части, силно корозирало лезвие с приплеснатата форма, както и няколко керамични съда *in situ*. На юг от черепа са открити два големи фрагментирани керамични съда изработени на ръка, с кафяв до черно-кафяв цвят. Единият е с амфоровидна форма, без дъно и врязана геометрична украса, с две езичести дръжки и има излъскана повърхност. На СИ от него се разчисти хранилищен съд с разлата форма и украса от три хоризонтални канелюри върху прехода от устието към плещите. Към този съд принадлежат три букела и четири езичести дръжки. При вдигането му от терена се установи, че непосредствено до него има и части от трети съд с форма на дълбока паница. Цветът е кафяв до тъмнокафяв, груба глина, примесена с едри пясъчни зърна. Непосредствено отдясно до черепа е поставен кантаросовиден съд с две заоблени дръжки Има украса от врязани напречни линии, плоско дъно, слабо приплеснато навътре и две симетрични пъпки на нивото на средната част. На юг от него се откриват още два по-малки керамични съда поставени един до друг, вероятно чаши. Те са в много лош фрагментиран вид. На СЗ при долните крайници се разчистиха два съда, поставени един в друг с устието надолу. Вътрешният съд е фино изработена чаша със сивочерна огладена повърхност, с една дръжка и украса от вертикална канелюра и орнаментирана пъпка. Вторият съд е паница, изработена от груба, с едри примеси, недобре опечена глина в изключително лошо състояние.

Извън гробното съоръжение на юг се откри малка кантаросовидна чаша с две дръжки, върху които има врязана украса. Тя е с равно дъно, слабо приплеснато навътре, с две симетрично разположени пъпки и има тъмнокафява, излъскана до черно, повърхност. На север до камъните, извън гробното съоръжение, се откри керамичен съд с големи размери, обърнат с устието надолу, украсен с хоризонтална пластична лента.

На югозапад от гробното съоръжение в периферията, на нивото на древния терен е разчистено керамично струпване от множество фрагментирани съдове – чаши и паници със сив до сивочерен цвят, с врязана, набодена и щемпелувана орнаментация. Между тях са открити четири бронзови спирали от обла тел, с различен диаметър, завити оборот и половина и малко повече. Сред находките е и една желязна торква от усукана тел с обло сечение и приплеснати краища. Откриват се единични горели кости, няколко човешки зъби от по-млад индивид, както и въгленчета. По този начин е документиран ритуала чупене на керамични съдове, съпровождащ погребалната церемония, но и елемент от следпогребалната обредност.

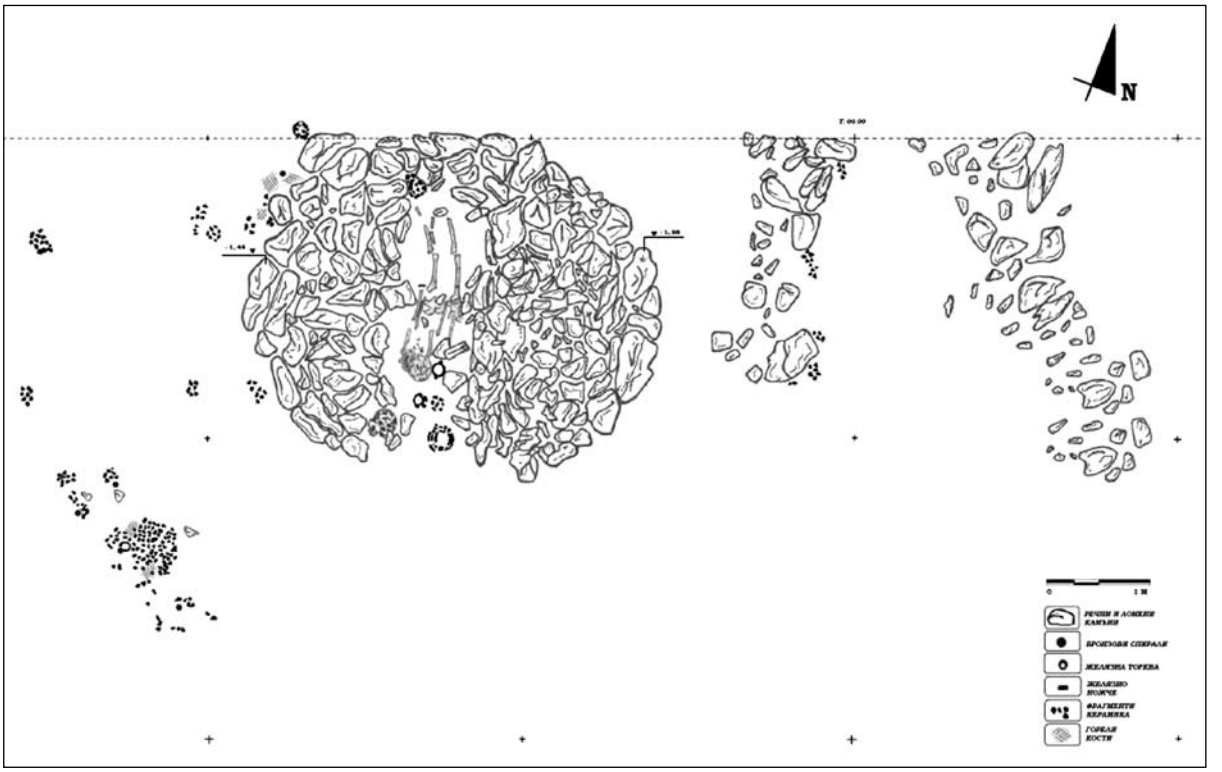

Обр. 3. Общ план на гробното съоръжение. Могила „Св. Петка“, с. Видраре

На запад от гробното съоръжение, в периферията на могилата и до него, са открити множество фрагменти на съдове от груба, непречистена и лошо изпечена глина с червенокафяв и кафяв цвят. Между тях се разчисти и една бронзова спирала с кръгло сечение и части от втора.

След демонтирането на камъните от гробното съоръжение в западната му част се локализираха две петна с приблизително кръгла форма, разположени едно до друго – гроб № 2. В северното петно, което е оформено от глинест пласт с тъмнокафяв цвят, се откриват отухлявания, фрагменти керамика с червенокафяв цвят, един керамичен прешлен за вретено с биконична форма, въглени, както и голямо количество горели човешки кости. В другото южно петно са разчистени множество въглени с дебелина на пласта до 3 см. Документиран е ритуалът трупоизгаряне, предхождащ трупополагането. Бронзовите спирали открити непосредствено на запад, извън съоръжението, вероятно са свързани с гроб № 2.

На нивото на античния терен, първоначално е извършен погребален ритуал чрез трупоизгаряне, вероятно на жена. В сравнително кратък период, след това е изградено гробното съоръжение от камъни и е извършено трупополагането на индивид от мъжки пол. Натрупването на могилния насип не е извършено еднократно. Върху гробното съоръжение е натрупана малка могила от ранножелязната епоха. Впоследствие върху нея е изграден по-голям могилен насип.

На база на откритите керамични съдове и тяхната украса, комплексът може да се датира в I фаза на РЖЕ. Преобладаването на бронза като материал спрямо желязото при металните предмети се явява допълнително потвърждение в полза на това твърдение.

Литература:

Гергова 1986: Д. Гергова. Постижения и проблеми в проучването на ранножелязната епоха в Тракия. – Археология, 1986, 3, 11 – 26

Стоянов 1997: Т. Стоянов. Могилен некропол от ранножелязната епоха. Сборяново I. София, 1997.

Hänsel 1982: B. Hänsel. Sudosteuropa zwischen 1600 – 1000 v. (Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Bd.1). Berlin, 1982, 1 – 38.

МОГИЛНИ НЕКРОПОЛИ. КЪСНОЖЕЛЯЗНА И РИМСКА ЕПОХИ

№56. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. ПРЕСВЕТИЦАТА ДО С. ОЧИН ДОЛ, ВРАЧАНСКО

Нарцис Торбов, Георги Ганецовски

Археологическото проучване продължи от 20 до 25 октомври 2008 г. То беше осъществено под ръководството на ст.н.с. д-р Нарцис Торбов и Георги Ганецовски, уредници в РИМ-Враца, със съдействието на Огнян Петров – спомоществовател и общественик. Местността Пресветицата се намира в близост до селото на около 1 км в западна посока. В нея е проучена раннохристиянска базилика от V в. Екипът, осъществил разкопките, е ръководен от Спас Машов и Георги Ганецовски. В местността са разположени два могилни насипа, на естествена височина над базиликата. Могила 1 се намира на около 200 м в южна посока. Тя е в границите на два частни имота и оградата между тях е поставена така, че дели насипът на две половини – южна и северна. Могила 2 се намира на около 500 м в южна посока. Насипът е доста разлат и върху повърхността му са събрани камъни.

Извършено беше геофизическо заснемане на Могила 2, но то не даде очакваните резултати. Решено беше проучването да бъде съсредоточено в Могила 1, тъй като в нейната южна част личеше голям иманярски изкоп. Могилният насип е с дължина около 20,50 м, север-юг, и ширина 19,50 м, изток-запад. Неговата максимална височина от север е 2,90 м. В хода на разкопките беше разкрита гробница с правоъгълен план и размери около 5,70 м дължина и 3,30 м ширина. Един ред от камъни маркира западната стена на преддверие. Тя е ориентирана с дългата си страна в посока север-юг и е изградена от добре обработени камъни без спойка. Най-добре са запазени северозападният и североизточният ъгъл. Стените – северната, източната и западната са на фуга. Северната стена достига приблизителна височина около 0,80 м.

Гробницата не може да бъде датирана, поради липсата на археологически материали. Тя вероятно е построена и използвана през IV в. пр. Хр. Подобна на нея е разкрита при град Борово, Русенско (Станчев 2000, 114 – 118, обр. 3 – 4). На територията на България са разкрити гробни съоръжения със сходен план и начин на изграждане (Гинев 2002, 32 – 38, обр. 1; Китов 1995, 54, обр. 1 – 2; Теодосиев 1994, 3, обр. 7 – 8; Цанова, Гетов 1973, 15 – 17). Вероятно гробницата е ограбена след въвеждането на християнството. Възможно е част от каменните блокове да са използвани за строежа на базиликата. През втората половина на XIX в. тя е повторно разкопана и служи за кошара. Тези предположения ще се потвърдят или отхвърлят след цялостното проучване на могилния насип.

Литература:

Гинев 2002: Г. Гинев. Могила I от некропола при Кралево, Търговищко. – Археология, 1, 2002, 32 – 42.

Китов 1995: Г. Китов. Траколожка експедиция за могилни проучвания (ТЕМП) през 1992 – 1994 г. – Археология, 4, 1995, 54 – 61.

Станчев 2000: Д. Станчев. Тракийска гробница до град Борово. – Известия на Регионален исторически музей – Русе, 6, 2000, 114 – 119.

Теодосиев 1994: Н. Теодосиев. Тракийски могилни гробници при Панагюрище. – Археология 3 – 4, 1994, 1 – 6.

Цанова, Гетов 1973: Г. Цанова, Л. Гетов. Тракийската гробница при Мъглиж. – Археология, 2, 1973,15 – 29

№57. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КЪЛНОВО, ОБЩ. СМЯДОВО (ПАРЦЕЛ (№ 000162 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КЪЛНОВО)

Станимир Стойчев, Юри Йоргов

Село Кълново е разположено на около 25 км югозападно от гр. Шумен, върху лявата тераса на р. Камчия. Споменавано е многократно в археологическата литература, тъй като околностите му са богати на археологически паметници. По-важни от тях са: селищна могила от енеолита; светилище от II–IV в.; късноантична крепост и некропол (Дремсизова-Нелчинова, Антонова 1975), некропол от елинистическата епоха, проучван през 1976–77г. (Атанасов 1992).

Могилата се намира в близост до пътя Ивански – Кълново, северно от селото. Разположена е в края на сипей, откъдето е отнемана почва за направата на дигата на р. Камчия. Могилата попада в парцел (№ 000162 в землището на с. Кълново), предназначен за предоставяне на концесия за добив на неметални полезни изкопаеми, за нуждите на „ГЕОНЕТ“ ЕООД гр. София.

След становище на Министерство на културата (изх. № 04 00 1244 / 25.09.2008) е издадено разрешение за теренно археологическо проучване № 1070 / 13.10.2008 г. на Станимир Стойчев – ръководител и Юри Йоргов – зам. ръководител (РИМ–Шумен) и научен консултант ст.н.с. д-р Стефан Александров (НАИМ – БАН).

Могилата е с диаметър 7 х 11 м и височина около 1 м. Теренът, върху който е разположена, е терасиран и риголван за засаждане на лозя. Това в значителна степен е унищожило могилния насип. Периферията и централната част са нарушени. В южната част се засича дълбок изкоп с размери 1,50 х 1,20 м.

Разкопките бяха извършени с помощта на земекопна техника, съгласно Правилника за работа със земекопна техника на територията на Република България. Бяха заложени сондажи в могилния насип, като се достигаше до старото ниво на терена. Не бяха засечени археологически структури. След отнемане на могилния насип се установи, че могилата е с разрушена северна и източна част, като насипът е натрупан в западна посока. От югоизточната периферия към центъра се засече дълбок иманярски изкоп, с правоъгълна форма и размери 4,80 х 2,90 м. В него се откриха, на места, пръснати дребни въглени. Липсват археологически материали. В източната периферия се откриха керамични фрагменти, много малко пръснати горели кости и малко култово съдче.

Не бяха засечени археологически структури. Може да се предположи, че могилата е ограбена в древността и в последствие, при терасирането и риголването на терена през 60-те години на XX в., е частично унищожена. Откритите фрагменти керамика могат да датират могилния насип в периода IV-III в.

След приключване на археологическото проучване се установи, че при добива на неметални полезни изкопаеми, няма да бъдат унищожени археологически структури.

Литература:

Дремсизова-Нелчинова, Антонова 1975: Цв. Дремсизова-Нелчинова, В. Антонова. Каталог на археологическите паметници в Шуменски окръг, София, 1975, 28.

Атанасов 1992: Г. Атанасов. Съоръжения от III-II в. пр.н. е. от околностите на с. Кълново, Шуменско. – Изв. Ист. музей – Шумен, 7,1992, 5 – 43.

№58. АВАРИЙНО-СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ДВЕ МОГИЛИ РАЗПОЛОЖЕНИ В М. СВ. БОГОРОДИЦА, КРАЙ С. БРОДИЛОВО, ЦАРЕВСКА ОБЩИНА

Даниела Агре, Деян Дичев

През зимата на 2008 г. върху две могили, намиращи се в землището на с. Бродилово, Царевска община, са извършени огромни иманярски нарушения, при които са засегнати гробни съоръжения. Разкопките на могилите са аварийно-спасителни и са предизвикани от тази интервенция. Те се проведоха под ръководството на Даниела Агре (НАИМ-БАН) и зам. ръководител Деян Дичев.

Могилите са разположени на около 2 км ЮЗ от с. Бродилово, в м. Св. Богородица. Те са в една линия С – Ю, на разстояние 5 м една от друга. Могила 1 е с височина 1,50 и диаметър 13 м. В центъра на могилата има голям иманярски изкоп, в който личат стените на гробно съоръжение. Те са изградени от прецизно обработени варовикови блокове. Цел на проучването беше цялостното документиране на останките от гробното съоръжение. След започване на проучванията се оказа, че иманярите са разбили почти изцяло вътрешността на гроба, като са достигнали на дълбочина 0,50 м под подовото ниво. Този изкоп е запълнен с детайли от обработвани камъни от стените на гроба и речни камъни от „кожуха“ му. Единственото незасегнато място от иманярската намеса, е ЮЗ ъгъл на гроба, като най-добре е запазена южната му надлъжна стена. Тя е изградена от два реда варовикови плочи: от долен нисък, хоризонтален и

Обр. 1. Гробът в могила 1 в м. Св. Богородица, край с. Бродилово, Царевска община

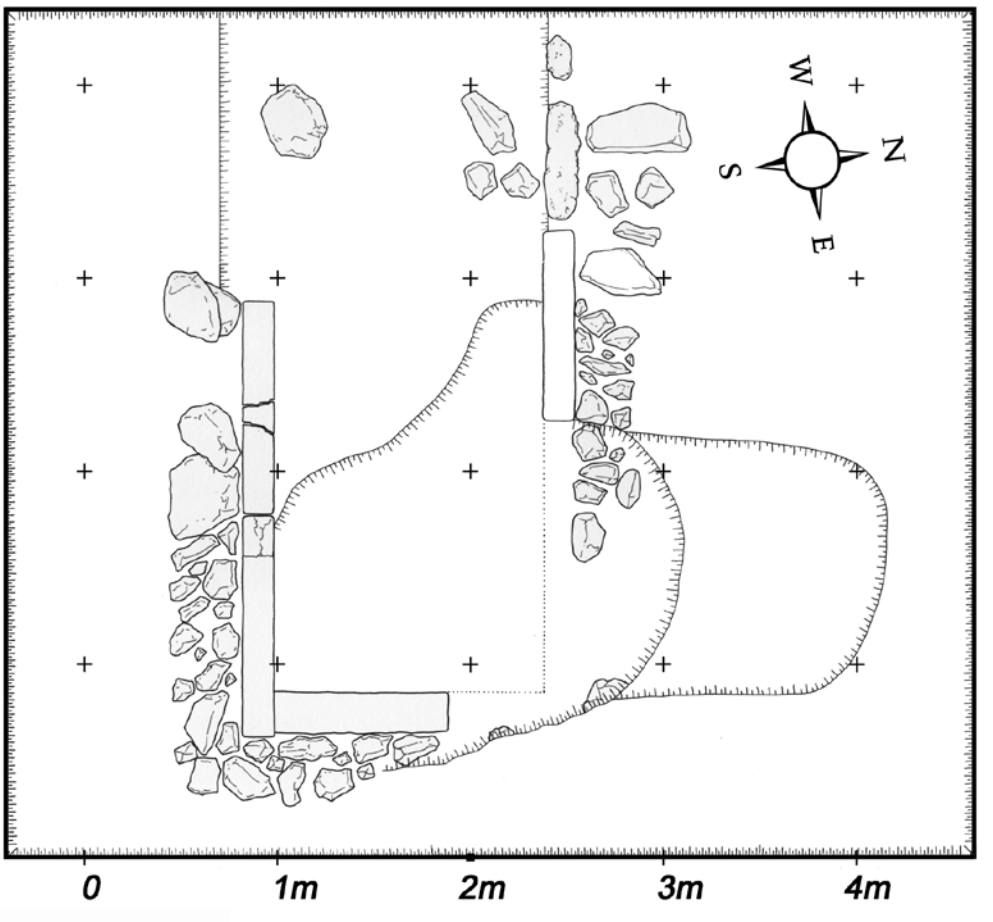

Обр. 2. Хоризонтален план на гроба в м. Св. Богородица, край с. Бродилово

горен висок, вертикален. В долната си част, първият ред има оформен бордюр с височина 8 см, който е издаден напред с 2 см. Той вероятно е показател за нивото на пода. Този ред е с височина 0,27 м. Запазената плоча от горния ред е с височина 0,79 м и ширина 1,09 м. От северната стена частично са запазени две плочи – една от първия и една от втория ред. От източната къса стена е запазен 1 камък от 1 ред, а от западната къса стена няма запазени плочи.

Гробът е разположен в западната половина на могилата и е ориентиран И – З по дългите стени. Той е с предполагаема дължина 2,05 м, ширина 1,40 м и дълбочина 1,05 м. От външната страна на гроба има кожух, с ширина 0,35 м, от речни и ломени камъни, който опасва цялото гробно съоръжение. Археологически материал в гроба не бе открит. Не е ясно как е било решено покритието на гробното съоръжение.

От проучванията на гроба могат да се направят следните изводи:

1. Гробът е разбиван неднократно. При едно от тези разбивания той е ограбен. Следа от такова по-ранно разбиване е цялостната липса на западната къса стена. Последното разбиване, което провокира проучванията, е унищожило почти изцяло северната стена на гроба.

2. Поради липса на археологически материали, датирането на гроба е затруднено. Вероятно той е изграден около времето на изграждането на гробницата в могила 2. За това съдим по начина на обработка и изграждане на съоръженията. По тази причина, датирането на гроба в могила 1 може да бъде поставено след средата на IV в. пр. Хр.

Могила 2 е с височина 5,50 м и диаметър 33 м. В ЮИ ѝ част е издълбана огромна шахта с дълбочина около 4,70 м и размери 4 х 5 м. Тази шахта е нарушила гробно съоръжение. Проучването започна в ЮИ сектор на могилата, поради иманярския изкоп и наличието на обработени камъни. При проучванията се установи, че иманярският изкоп е достигнал и частично разрушил

разположена в тази част на могилата гробница, която е била покрита с полуцилиндричен свод. Това, което е запазено от нея е задната ѝ къса стена с част от засводяването и малка част от надлъжните стени. Запазеният участък от градежа на гробницата принадлежи на задната част на гробната камера. На базата на този съхранен участък от гробната камера, може да се предположи, че тя е била с правоъгълен план. В тази ситуация тя е със запазена дължина 2,67 м, ширина 2,72 м, запазена височина 2,40 м. Преди разбиването е била с височина 2,80 – 2,90 м при зенита на свода.

От западната (задната) стена са запазени 6 реда блокове с лицева повърхност, без спойка помежду им, плътно прилепени един до друг. Вероятно преди разбиването, редовете са били седем. Засводяването започва от петия ред нагоре. Надлъжните стени са запазени в различни редове. Дебелината на стените при 1,2 и 3 ред е 0,50 м; 4 ред: 0,42 м; 5 и 6 ред: 0,35 м. Стените на гробницата са изградени от бели варовикови блокове – квадри, с перфектно обработена лицева повърхност, без спойка помежду им. Размерите на квадрите са почти еднакви, с дължина от 0,75 до 0,85 м и ширина от 0,38 до 0,40 м. Изграждането на задната и страничните стени е едновременно. Във вътрешността на гробната камера, в следствие на иманярската намеса, никъде не е запазено подовото ниво, липсват и археологически материали.

Според стратиграфските данни, могат да се дефинират няколко етапа от вмешателства в могилния насип и гробницата. Вероятно, тя е ограбена още в древността. Може би при това ограбване или по-късно, гробницата е разбита и повечето от каменните блокове са взети за преизползване. При второто разбиване е изваден един от каменните блокове при засводяването. При последните иманярски вмешателства са изкъртени няколко камъка от северната и южната стена на гробницата и са пробити 4 реда блокове в западната, къса стена.

Стратиграфията ни дава основание да проследим последователността на изграждане на гробницата. Тя потвърждава изказаната хипотеза за вкопаване на някои монументални гробни съоръжения във вече съществуващ насип. В дадения случай, първоначално е натрупан могилен насип с височина около 3,50 м и диаметър около 22 м. В него, от югоизток към центъра на могилата, е изкопана траншея. Тя е с ширина 3,80 м в основата и около 4,50 м в горната част, дълбочината ѝ достига до 0,30 м под древния терен, като стъпва на здравата скалиста основа. В тази траншея е започнало изграждането на гробницата. Камъните за градежа са обработвани или поне дообработвани на място. След изграждането на гробницата, насипът върху могилата е дооформен.

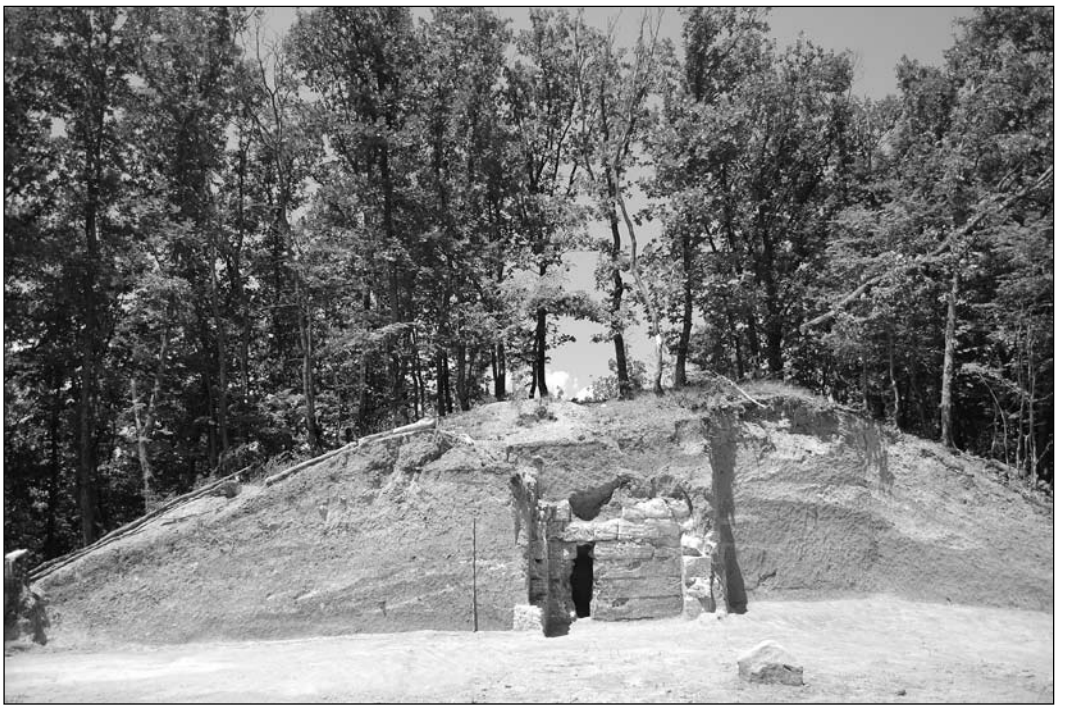

Обр. 3. Гробницата в могила № 2 в м. Св. Богородица, край с. Бродилово

На базата на запазения участък от гробницата може да се направят следните изводи:

1. Гробницата е с правоъгълен план и с полуцилиндричен свод. Не може да се каже дали е еднокамерна или е имала втора камера, или друго помещение.

2. Тя е ориентирана в посока ЮИ – СЗ и вероятно е била с вход от югоизток.

Поради липса на археологически материал, който би позволил по-прецизното и хронологическо ситуиране, датировката на гробницата е на база на потърсени аналогии. Гробници, с квадратен или правоъгълен план на гробната камера и полуцилиндричен свод са разпространени след средата на IV в. пр. Хр. в Македония, Мала Азия, Апенините и са широко разпространени в древна Тракия. Най-близо до гробницата от Бродилово са петте гробници от Одесос, гробницата в могила 13 от Сборяново, една от гробниците край Лозенград (Турска Странджа) и др. На база на посочените аналогии гробницата в могила 2, край Бродилово следва да се датира след средата на IV в. пр. Хр.

В проучения сектор от могилата са документирани останки от битова пещ. Тя е вкопана, по-късно, в периферията на могилния насип. Пещта е с равно дъно и заоблени стени. Част от дъното е настлано със стени от долиум. Други археологически материали при нея не бяха открити. Точното датиране на пещта е затруднено. По всяка вероятност, не може да бъде датирана по-рано от римската или късноантичната епоха.

Запазените стени от гробницата са покрити с чист речен пясък, върху който е върнат по-голяма част от могилния насип. По аналогичен начин е консервиран и запазения участък от гроба в могила 1.

№59. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БОРИСОВО, ЕЛХОВСКА ОБЩИНА

Даниела Агре

Разкопките се провеждат под ръководството на Даниела Агре (НАИМ-БАН), със зам. ръководител Христо Христов от Етнографско-археологически музей Елхово. Финансирани са от фондация „Хоризонт“.

Могилата е част от некропол, наброяващ 4 могили, намиращи се в западната периферия на с. Борисово. Те са разположени на естествено възвишение. Проучваната могила има полусферична форма с издължен „апендикс“ от изток. Висока е 8 м, с диаметър 36 м. Могилният насип е от силно камениста почва, с разнородни по цвят пластове, в които археологически материали липсват. В южния сектор бяха открити осем гробни съоръжения, между които две керамични тризни и две, вкопани в материка, ями. В едната е погребана колесница с двойка впрегатни коне, във втората са погребани два ездитни коня.

Яма 1 е с размери 2,80 х 6,20 и дълбочина 1,40 м, ориентирана е по надлъжната си ос С – Ю. Северната стена на ямата е скосена за вкарване на колесницата и конете. Предвид малката ширина на ямата и невъзможността колелата свободно да се извадят, на последните са счупени спиците и така са измъкнати и положени до стените на ямата. Като резултат, главините са останали към осите. За разлика от колелата, шасито и коша на колесницата си остават на място. Колесницата е останала в изправено състояние, благодарение на подпирането ѝ с камъни. Запазването in situ на осите, шасито и коша дават възможност за точното определяне вида на колесницата (колата) и разположението на отделните ѝ части. Тя е луксозна четириколка на твърдо окачване с къс кош и седалка. Предназначена е за един пътник и кочияш. Кошът е отворен отпред, а от двете дълги страни има дървени канати, които са укрепени в горната си част с железни шини. Той е с дължина 1,37 м в горната част, ширина на седалката 0,53 м. Колесницата е имала кожен гюрук, прикрепен за нея с железни габъри. Седалката е разположена в задната част на коша. До сега всички реконструкции, на колесници у нас, се правеха със затворен тип кола. С откриването на колесницата в

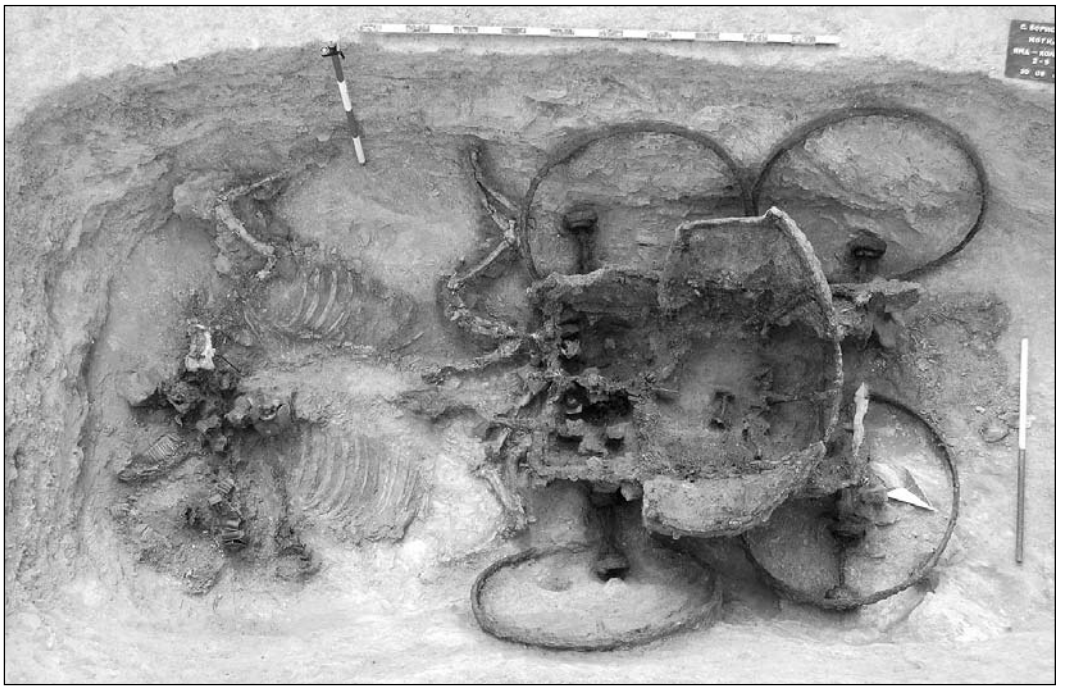

Обр. 1. Колесницата с впрегатните коне в яма 1 в могила край с. Борисово

Борисово можем да направим автентична възстановка на този тип антично превозно средство. Запазените дървени и кожени части от колата помагат да се уточнят и най-дребните детайли, свързани с нейната конструкция. Зад задния перваз на седалката е разположен багажникът. Това е нов елемент в устройството на този тип коли. Досега при четириколките се предполагаше наличието на пътнически кутии, които се прикрепят към колата. Намереният *in situ* багажник, вече със сигурност, доказа съществуването му. Освен, че го има в наличност, багажникът се оказа пълен. В него бяха открити бронзов тиган; комплект от бронзов черпак (върху дръжката на който има печат с името на производителя) и бронзова цедка – поставени един в друг; желязна скара; четири призматични стъклени бутилки и голяма сферична стъклена бутилка; керамични съдове – стомна, гърне, купа и мортарий.

Анализът на разположението на конете пред колесницата показа, че те са умъртвени в самата яма. Положени са в посока север-юг, с глави на юг. Погребани са с богато украсени сбруя и ярем. Железните юзди са поставени върху главите на животните. Формата на ярема може да се проследи по малките останали следи от дърво, по яремните халки, намерени *in situ*, и сребърните обшивки на хамутите. Яремът е богато украсен с бронзови апликации и снабден с 13 бронзови халки. Между двата коня, върху ока, е открита основната украса на колата – изящна скулптура на пантера, поставена върху масивно бронзово тяло. В задната част на колесницата е разкрит скелет на сравнително голямо куче, вързано с верига за нея.

На 2,60 м южно от яма 1 се намери втора яма, в която са жертвопринесени два ездитни коня. Ямата е с правоъгълна форма, ориентирана по дългите си старни И – З и размери: 3,10 х 2,30 м. Дълбока е 0,65 м. Конете са положени един до друг в анатомичен ред, с глава на изток. Железните юзди са в устите им, а бронзовите оглавници и украси към хамута са извадени и поставен върху шиите на животните. Върху телата на конете са поставени и дървени щитове с масивни бронзови умба в средата. Щитовете са с елипсовидна форма и диаметър 1 м. Върху тях е била натегната кожа, захваната за щита с бронзови нитове.

На 1,20 м, източно от ямата с конете, е разкрито каменно съоръжение, изградено от необработени камъни. То има подковообразна форма, с отвор от юг и височина 1,10 м. Камъните са наредени пирамидално в три пояса, от северната страна са подредени концентрично в 7 – 8 реда. Камъните ограждат правоъгълна яма, ориентирана И – З с дължината 3,70 м. Ямата е вкопана в

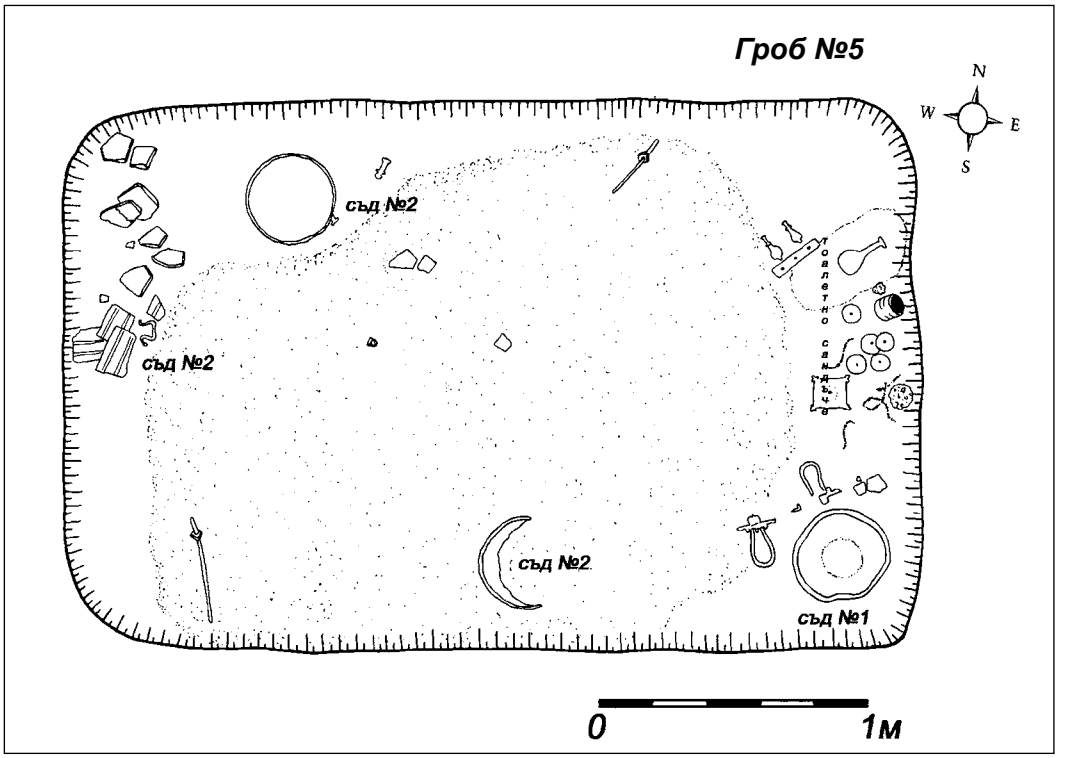

Обр. 2. Хоризонтален план на гроб № 5 от могила 1 край с. Борисово

материковата шистова скала. Стените ѝ са неравни, на места обрушени, силно отухлени. Ямата е двустъпален гроб, с кремация на място. От двете страни на първото стъпало са поставени дарове – масивни бронзови съдове: амфора, поданиптер, ойнохое, две касеролета, купа и патера, също така керамични и стъклени съдове. До поданиптера, захлупена с паница, е открита сребърна диадема, с позлатени медальони.

Върху специално подредени дървета от кладата, покрити с тъкан, е поставено тялото, с глава на запад. Мъртвият е погребан с цялото си бойно снаряжение: шест железни копия, два меча, кинжал и шпори. Единият меч е двуостър, с дължина 0,98 м. Той е носен на кожен ремък, украсен със сребърни с позлата медальони, аналогични на украсата от диадемата. Канията на меча завършва с ажурен бронзов накрайник. Върху коленете на покойния са поставени кръгли бронзови пластинки, играещи ролята на наколенници. В областта на лявото рамо бяха открити две бронзови фибули, а до черепа – силно патинирала и горяла бронзова монета.

Медицинските и спортните принадлежности са представени от бронзова тоалетна кутия и две железни стригили. Тоалетната кутия е снабдена с два бронзови тубуса, в които са поставени 9 медицински инструменти. От дясната страна на мъртвия са поставени бронзова мастилница, костна плочка за писане и бронзов стилос, захванат за плочката с верижка. На различни места, в гроба, са поставени керамични и стъклени съдове. В центъра на могилата, под специално оформено каменно съоръжение, са разкрити 7 гроба. Съоръжението е от ломени камъни, подредени пирамидално. Централният гроб е на жена. Гробната яма е ориентирана И – З и е с размери 3,40 х 1,80 м. Дълбока е 0,18 м. Ритуалът е кремация на място. Горелите човешки кости не са в анатомичен ред и се откриват по цялото пространство на кладата. Кости от черепа са разкрити в източната част на кладата, вероятно тялото е било поставено с глава на изток. Покойната е погребана с голямо количество бронзови, керамични и стъклени съдове, както и с бронзови, стъклени и костени накити. Преди да бъдат поставени в гроба, всички бронзовите съдове са ритуално разсечени (умъртвени). Сред бронзовите украси, за тоалетните сандъчета, се открояват изящни статуетки на орли и лебеди, маски на сатири и божества, и бюстове на божества. Кладата е засипана с малка могила, покрита с камъни. От югозапад, в периферията на могилата, е разкрита керамична

Обр. 3. Проучените гробни съоръжения и ями 1 и 2 в могила 1 край с. Борисово, Елховско

тризна, която по-късно е застъпена от каменната могила на следващия гроб. Той също принадлежи на жена. Ритуалът е аналогичен. Тялото е поставено с глава на изток. Жената е била обута с кожени пантофи, покрити със златен варак. Като дарове, освен керамичните и стъклени съдове, са поставени бронзово огледало, костено вретено за фино предене, костен гребен, бронзова игла за коса и миниатюрна бронзова лъжичка. На различни места в гроба бяха открити парчета от овъглени тъкани.

В третия гроб, ритуалът е отново кремация на място, в плитка гробна яма. Инвентарът е оскъден. Открити са единствено фрагменти от керамични съдове.

Три от гробовете са на деца, до една годишна възраст. Те са погребани в дървени ковчези, поставени в ями. Като дар, в тези гробове, са поставяни стъклени и керамични съдове, и бронзови огледала. За по-специалното отношение към децата, сочи обстоятелството, че единствено те не са кремирани. В последния гроб, от тази група, е разкрита отново кремация, при който костите са поставена в кратеровиден съд. Като дар в гроба е поставена амфора. На две места, между гробните съоръжения, са разкрити големи керамични тризни, състоящи се от вносна и местна керамика. Между тях има и кости от преживни животни. Тризните са свързани с женските гробове.

Откритите в гробовете голям брой различни и скъпи предмети, дарове и лични вещи, голяма част от които внос, са свидетелство, че погребаните са видни представители на местната тракийска аристокрация. Най-вероятно, всички те са членове на богата аристократична фамилия, живяла в някоя от вилите, разположени край съвременното село Борисово, в края на I – самото началото на II век. По всяка вероятност достъпът до всеки един от гробовете дълго време е бил възможен, тъй като могилен насип върху тях е липсвал. Доказателство за това твърдение са както местата на тризните, така и обстоятелството, че гробовете не се пресичат. Те са долепени един до друг, всеки под отделно каменно съоръжение, но не са всички едновременни, тъй като периферията на единия от детските гробове леко застъпва друг детски гроб. След погребението на тракийския войн-аристократ, който вероятно е и глава на семейството, върху гробовете е насипан огромен могилен насип. Могилата е послужила за некропол единствено на тази фамилия.

Колесницата, конете от втората яма и гробните съоръжения са консервирани на място. Предстои през следващия сезон да бъде изградена експозиция на място.

№60. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 4, ЛОТ 4, АМ ТРАКИЯ (КМ 279+700 – 279+900)

Илия Илиев, Стефан Бакърджиев

Проучванията се извършиха за времето от 08.05.2008 г. до 07.06.2008 г. Научен ръководител е Илия Илиев, а зам. ръководител – Стефан Бакърджиев, с екип от специалисти – всички от РИМ Ямбол.

Обектът се намира североизточно от с. Дражево, област Ямбол, върху южен-югозападен склон, югозападно от „Зайчи връх" – последното възвишение на Средна гора. Дължината му възлиза на 200 м, а ширината е около 65 м. Пресича се напречно от отводнителни канали и асфалтиран път от с. Дражево до каменната кариера северно от обекта върху възвишението „Събев баир". Поради това, че част от обекта попада западно от отводнителния канал, а останалата част е разделена на две от съществуващия път, обектът бе разделен на три сектора, обозначени от запад на изток с А, В и С, като всеки сондаж в съответния сектор получаваше и арабски номер към буквата от сектора.

В сектор А – западно от канала, бяха заложени 10 сондажа с номерация от А1 до А10. В сектор В – източно от канала и западно от пътя, който е и най-дълъг, бяха заложени 36 сондажа, съответно с номерация от В1 до В36. В сектор С – източно от пътя, бяха заложени 9 сондажа с номерация от С1 до С9. Всички сондажи са с размери: дължина 5 м и ширина 1 м. В сектор А те са разположени напречно на трасето на магистралата, в сектор В – напречно и надлъжно на трасето и в сектор С – напречно на трасето.

Достигнатата дълбочина на сондажите по трасето варира в зависимост от това на кое място по склона са заложени. В сектор А, който на терена е най-ниско и е равен, дълбочината варира от 0,85 м до 1 м, след което се появява светложълт стерилен пласт и започва да излиза подпочвена вода. В сектор В дълбочината варира от 0,75 м до 1,1 м, след което и тук се появява светложълтия пласт и подпочвена вода. В сектор С дълбочината на сондажите варира от 1,30 м до 1,80 м, като от 1,10 м надолу и тук пластовете са влажни, без обаче да избива така силно подпочвена вода както в другите сондажи. В този сектор сондажите са по-дълбоки, тъй като се намират най-високо по склона.

Само в някои от проучените 55 сондажа се появиха отделни фрагменти керамика, като ръбовете и повърхността им бе загладена, резултат според нас от влачене от вода. Липсват археологически структури с изключение на Сектор А10, западно от отводнителния канал, който се наложи да бъде значително разширен, за да бъде проучено регистрираното овално каменно струпване от различни по големина необработени камъни. В най-високата си част, то се появи на 0,12 м под съвременния терен. При разширяването на сондажа и зачистване на камъните се оформи малка каменна могила с размери приблизително 3 х 4 м, като на разстояние от около 1,50 м от края ѝ на няколко места се откриха големи камъни, подредени дъговидно, оформящи подобие на крепида. При навлизане на дълбочина се оказа, че каменната могила е висока 0,60 м, а при свалянето на камъните, под тях, се оформи правоъгълна яма с дължина 3,40 м и ширина 1,45 м, ориентирана изток-запад. В дълбочина, тя също бе запълнена с различни по големина необработени камъни. Контурите на ямата с пълнежа от камъни се оформиха на дълбочина 0,85 м. Ямата е вкопана в светложълтия пласт, в който излиза вода на дълбочина 0,55 – 0,60 м. Проучването на ямата бе изключително затруднено, поради големия дебит на подпочвената вода. Наложи се в рамките на разширения сондаж да се направят три ями с дълбочина по-голяма от дълбочината на гробната яма, от които да се изчерпва водата, и по този начин след спадане на нивото на водата в гробната яма, тя да може да се проучи. Оказа се, че това е колективно погребение на мъж, жена и дете, вероятно семейство (Обр. 1). Ориентацията им е изток-запад, с глави на запад. Погребенията са извършени чрез трупополагане. Черепът на мъжа бе силно деформиран от тежестта на камъните,

Обр. 1.

а черепите на жената и детето начупени. В областта на кръста при мъжкия скелет бе открита задна част на желязно ножче, силно корозирала. Между камъните върху гроба и в самия гроб, бяха открити фрагменти керамика, която позволява гробът да се датира в IV в. пр. Хр.

Източно от краката, но в областта на ямата, се разкриха дребни фрагменти от горели животински кости и няколко фрагмента керамика (вероятно тризна).

Литература:

Гетов 1991: Л. Гетов. Могилен некропол от елинистическата епоха при Кабиле. – В: Кабиле, II, София 1991, 168 – 197

Чичикова 1984: М. Чичикова. Антична керамика от Севтополис. – В: Севтополис I, София 1984, 18 – 115.

№61. КРАСТАВА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДРАГОДАНОВО, СЛИВЕНСКО

Георги Китов, Диана Димитрова, Николай Сираков

Крастава могила (Обр. 1) се намира в землището на с. Драгоданово, община Сливен (Китов, Димитрова, Сираков 2007а, 250). Височината ѝ е 8,50 м, диаметърът 45 х 48 (С – Ю) м. От направените геофизични измервания през 2007 г. от инж. Илиян Катевски се установява, че могилният насип е сравнително еднороден и няма изявени аномалии.

Обр. 1. Крастава могила от югозапад. Сн. Д. Димитрова

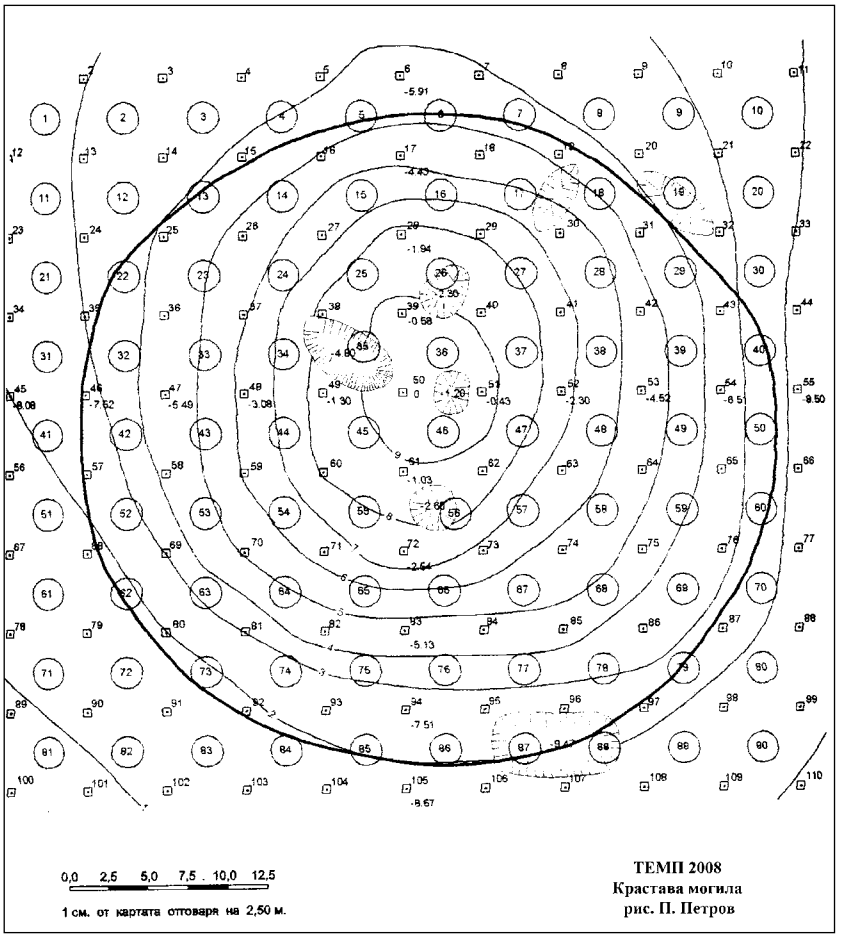

Обр. 2. Геодезична ситуация на Крастава могила. Автор Хр. Пачев

През август 2008 г. под ръководството на д-р Георги Китов със заместник ръководители Диана Димитрова и Николай Сираков беше проучен[1] само изкоп № 6 (Обр. 2), намиращ се в Ю периферия на могилата. Според местни хора, през 2005 г. от него иманяри са извадили колесница. При разширението на ямата в И ѝ част са локализирани конски кости на място – предна половина от скелет на кон с череп на И (Обр. 3). Останалата половина от скелета попада в иманярския изкоп и е изцяло унищожена. След документирането костите са покрити с найлон, а ямата е засипана

[1] В проучванията взеха участие Мирослав Марков, Николай Радионов, Иван Войков, Иван Стоянов, Русин Георгиев, общи работници.

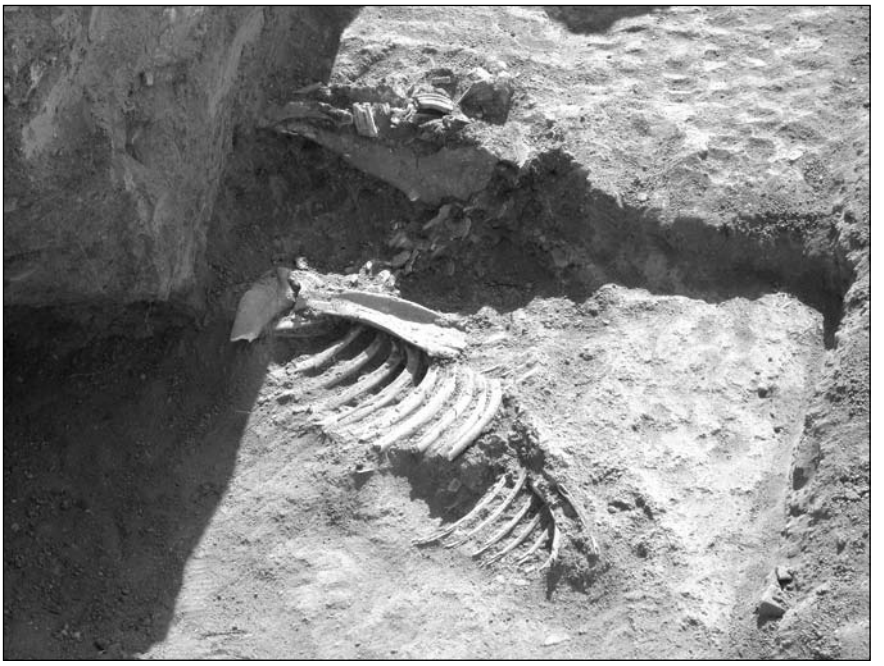

Обр. 3. Конски скелет в иманярска яма № 6. Сн. М. Марков

с цел при цялостното проучване на могилата да се потърси връзката на погребаните животни с евентуални археологически структури в могилния насип.

Крастава могила е част от разширението на Долината на тракийските царе на изток в Сливенско-Ямболския регион до големия завой на р. Тунджа (Китов 2007, 44; Китов, Димитрова, Сираков 2007б, 250).

Литература:

Китов 2007: Г. Китов. Долината на Тракийските царе в Сливенско (Предварително съобщение). – ИМЮИБ XXIII, Сливен, 2007, 44 – 57.

Китов, Димитрова Сираков 2007а: Г. Китов, Д. Димитрова, Н. Сираков. Тракийски могили в Сливенско. – АОР през 2007 г., София, 2008, 245 – 250.

Китов, Димитрова Сираков 2007б: Г. Китов, Д. Димитрова, Н. Сираков. Крастава могила. – АОР през 2007 г., София, 2008, 250.

№62. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА СТАРО СЕЛО, ОБЩИНА СЛИВЕН

Георги Китов, Диана Димитрова, Николай Сираков

През юни и юли 2008 г. в землището на Старо село бяха проучени 4 могили под научното ръководство на д-р Георги Китов от НАИМ-БАН.[1]

Най-интересна от научна гледна точка се оказа **Друмева могила**, която е разположена непосредствено до последните къщи ЮИ от селото. Висока е 5 м и има форма на сегмент от кълбо вър-

[1] Заместник ръководители на разкопките бяха Диана Димитрова от ТЕМП и Николай Сираков от РИМ–Сливен. В проучванията взеха участие Иван Стоянов, Чавдар Тодоров и Петър Петров от РИМ–Сливен, Меглена Първин от исторически музей „Искра“ – Казанлък, Мирослав Марков от РИМ–Монтана, архитект Майя Бужашка, реставраторите Искрен Шопов и Ирина Андонов, други специалисти, както и студенти от СУ и НБУ.

Обр. 1. Крепидата в Друмева могила. Сн. Д. Димитрова

ху елипсовидна основа с диаметър 35 х 39 м (С – Ю). При направените сондажи се установи, че в могилата е била изградена крепида (Обр. 1) от добре обработени каменни блокове от вулканичен туф. Откриха се 8 вторични и 2 първични гроба, както и едно ритуално ложе между последните два. Ритуалът във всички вторични гробове е трупополагане. В някои има положени гробни дарове, а други са без археологически материали.

По-специално внимание от вторичните заслужава гроб № 3, който е разположен в западната периферия на могилата, на 25 см под повърхността ѝ. Гробната яма е очертана отвсякъде и покрита със строителна керамика. Като гробни дарове са поставени две златни обици с щитче с форма на мида и по една капковидна висулка, датирани във II в., тип I варианти 3В и 3Е по Людмила Слококска (Ruseva-Slokoska 1991, 106, cat. № 8, 109, cat. № 13), три бронзови пръстена, с едва личаща врязана украса, нечетлива бронзова монета, датирана от нумизмата на РИМ–Сливен през II-III в., две сребърни гривни, тип I, вариант 1 по Слококска, от началото на III в. (Ruseva-Slokoska 1991, 156, cat. № 151), бронзова лъжичка, правоъгълна каменна плочка и фрагментиран глинен съд.

Гроб № 9 (Обр. 2) е вкопан в стария терен, в окръжността на крепидата, и е с ориентация С/СЗ – Ю/ЮИ. Изграден е от добре обработени каменни блокове, покрити с каменни плочи. Подът е бил от една голяма плоча, счупена на няколко къса под натиска на страничните стени. Размерите на гроба са 1,45 х 2 м, а дълбочината – 0,85 м. Извършеният ритуал е трупополагане, като костите са силно изтлели. Черепът е бил на СЗ. Единственият гробен инвентар е бронзова луковична фибула с ниело украса, датираща се в края на III – началото на IV в. (Александров 1981, обр. 69).

Гроб № 10 е изграден от тухли, запълнен с плътна глинеста почва и ориентиран И/СИ – З/ЮЗ. Вътрешните му размери са 0,65 х 1,80 м, а дълбочината – 0,62 м. Във вътрешността му бяха открити няколко нехарактерни фрагмента керамика от КЖЕ и части от тухли. Очевидно, той е бил приготвен да бъде използван, но по някаква причина това не е станало. Подът му е от добре трамбована глина.

Между двата гроба беше открито ритуално ложе, изградено от плочести камъни и тухли с размери 0,85 х 1,60 м и максимална височина 0,65 м. Установи се, че конструкцията му е плътна. Предполагаме, че то е свързано с двете съоръжения до него. Може да е било използвано за излагане на покойника преди да бъде положен в гроба.

Обр. 2. Гробове №№ 9 и 10 и ритуалното ложе между тях. Сн. Д. Димитрова

Трите съоръжения са във вътрешността на каменната крепида са се свързвали помежду си чрез железни скоби, тип лястовича опашка, заляти с олово. Оловото и скобите липсват и най-вероятно са откраднати заради ценния метал още в древността, преди съоръжението да бъде отново засипано с пръст. От направените сондажи се установи, че от вътрешната страна крепидата е била укрепена с ломени камъни, които са образували вътрешно лице. Това означава, че някога тя е била видима и отвътре. Впоследствие до нивото на втория ред е била изградена огромна площадка от трамбована глина. Блоковете са запазени най-добре от СЗ, С и И. Най-лошо е състоянието им в Ю и ЮЗ част, където са паднали под натиска на пръстта. Възможно е това да е станало и при някое земетресение, но във всички случаи, липсата на скоби е помогнала на разрушителния процес.

В **Янкова могила**, намираща се на югозапад, беше локализиран гроб, в който е извършено погребение чрез трупоизгаряне извън могилния насип. На нивото на терена са били поставени три глинени съда, без яма. Една купа с 5 хоризонтални дръжки и профилирано столче е била захлупена с друга, а до тях е положен крушовиден съд с омеговидни дръжки. Всички са натрошени под натиска на почвата. Купата с петте дръжки се датира във втората половина на II в.[1] Във вътрешността ѝ беше открито глинено съдче. При почистването на крушовидния съд се установи, че остатъците от кремацията са поставени на дъното му, а около и над тях са сложени гробните дарове – накити и други дребни предмети. Даровете са: 2 обици от злато и сребро с гранулирана украса – точен паралел от централния гроб на могилата Рошава Драгана (Буюклиев 1986, кат. № 44, табло 4, инв. № 1451); две сребърни гривни с намотки, тип I, вариант 1 по Слококоска (Ruseva-Slokoska 1991, 112); масивна сребърна гривна с херкулесов възел и още половин от друга, тип I, вариант 2 (Ruseva-Slokoska 1991, 112); 2 бронзови лъжички, железен ключ от тоалетно сандъче, 4 стъклени мъниста, малка сребърна халка, желязно ножче, тънко златно фолио, увито като тръбичка, цилиндрично глинено мънисто, костен ашик, фрагмент от костена лъжичка. В урната беше открита и сребърна римска републиканска монета от I в. пр. Хр. На дъното ѝ е бил поставен тънък пласт глина, върху който са положени остатъците от пепел и кости и гробните дарове. След това съдът е бил запълнен догоре с пръст, а в съседство е поставен другият съд с 5 дръжки, който е покрит с купа, обърната с дъното нагоре. Гробът се датира през втората половина на II.

[1] Благодаря на д-р Г. Кабакчиева за консултацията.

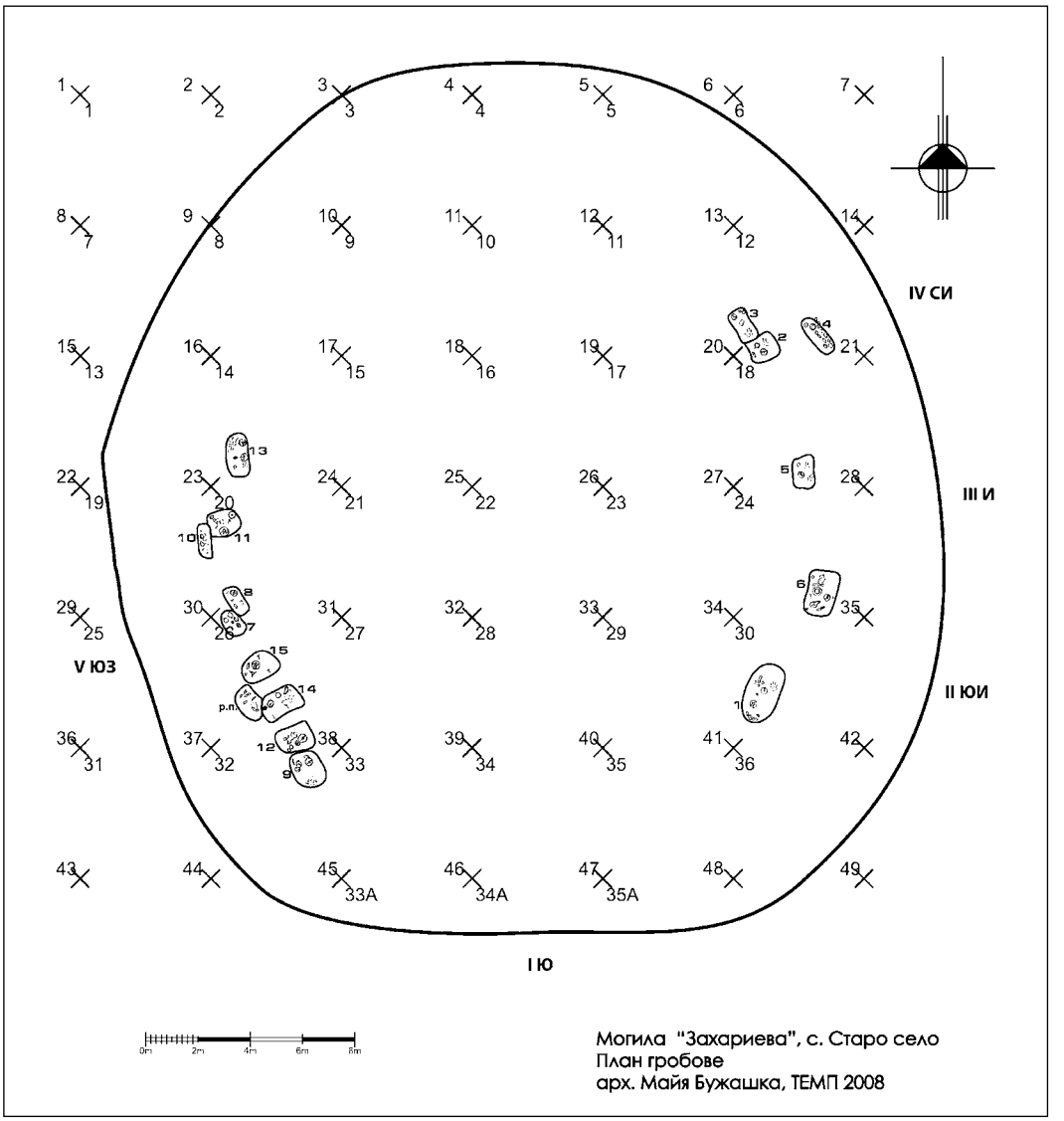

Обр. 3. План на гробовете в Захариева могила. Автор: арх. М. Бужашка

Гюрлюджийска могила е насипана върху естествен хълм. В нея бяха открити две погребения чрез трупоизгаряне на място. Трупоизгарянето в гроб № 3 е извършено върху равна площадка с размери 1,70 х 2,85 м и на дълбочина 1,50 м от повърхността. Като гробни дарове се откриха бронзово ойнохое с желязна дръжка, което е било поставено в кожена торба с устието нагоре, фрагментирана глинена стомна и горяла нечетлива бронзова монета. Като цяло, гробът се датира през II в.

Гроб № 4 беше локализиран на 0,90 м под гроб № 3. Ритуалът е трупоизгаряне на място в правоъгълна едностъпална яма, запълнена с глинеста пръст. Размерите на голямата яма са 1,60 х 2,60 м, а на малката яма – 0,45 х 1,55 м. Максималната обща дълбочина на двете ями е 0,52 м. Съдовете са поставени върху стъпалата след извършването на ритуала по изгарянето. Даровете са 4 глинени лакримария, 1 стъклен, глинено кантаросовидно съдче с 2 дръжки, 1 бронзова апликация, костено пулче. Гробът се датира в края на I – началото на II в.

В **Захариева могила**, която е висока 1,30 м и има диаметър 31 х 34 м, се откриха 15 гроба от римската епоха (Обр. 3). Всички са с трупоизгаряне, в могилния насип, с изключение на едно детско погребение, което е било извършено чрез трупополагане. Като гробни дарове са поставени глинени и стъклени съдове от римската епоха, както и силно горели бронзови монети. Погребенията се датират в периода II–IV в.

Литература:

Александров 1981: Г. Александров. Монтана, София прес, 1981.

Буюклиев 1986: Хр. Буюклиев. Тракийският могилен некропол при Чаталка, Старозагорски окръг. – Разкопки и проучвания, XVI, 1986.

Ruseva-Slokoska 1991: L. Ruseva-Slokoska. Roman Jewellery, London, 1991.

№63. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КРУШАРЕ

Диана Димитрова, Николай Сираков

През юли и август 2008 г. в местността Могилите, на около 8 км Ю от Сливен, в землището на с. Крушаре, бяха проучени две могили с научен ръководител Диана Димитрова, заместник ръководител Николай Сираков и консултант д-р Георги Китов.[1]

Станимирова могила[2] е висока 4,30 м. Представлява сегмент от кълбо върху елипсовидна основа с диам. 42 х 51 м (С – Ю). В нея беше открит един вторичен гроб с трупополагане без гробен инвентар, две огнища, една частично разрушена пещ, както и 13 ритуални ями, повечето, от които без археологически материали в тях.

От пещта е запазена само горивната камера, както и 5 отвора за излизане на топлия въздух, които са били съзнателно запълнени с камъни и почва. Горивната камера е с овална форма с диаметър 0,90 х 0,95 м. На пода ѝ са открити фрагменти керамика от КЖЕ, работени на колело, сред пласт от пепел с дебелина от 2 до 6 см. Камерата и дюзите са с добре опечени стени.

Ямите са разположени в И и ЮИ част на могилата. Те са с различни форми – неправилни кръгли, овални, правоъгълна, някои разширяващи се крушовидно в дълбочина. Размерите им варират от 1,00 до 1,55 м. Най-интересна е яма 9. Има неправилна кръгла форма, с леко разширяващи се към дъното дъговидно извити стени. Диаметърът на пода е 2,20 м, дълбочина от 25 до 50 см. В цялата запазена част, подът е облицован с късове от тухли, като на места между пода и стените е оформен бордюр от подобни тухли. В ЮИ край, подът е разрушен, при което се вижда опечена пръст с дебелина 4 см. Вероятно, поради дългото функциониране на ямата, подът под нея в И част е опечен, като пластът достига дебелина 14 см. В нея не бяха открити археологически материали. Възможно е след всяко използване, тя да е била старателно измитана. Не се изключва вероятността ямата да е била пещ за ритуални цели, макар че отвори за излизане на нагретия въздух не бяха регистрирани в могилния насип.

Всички ями имат различно по сила опичане на подовете и стените, и вероятно са свързани с ритуални практики, налагащи еднократно или многократно палене на огън, който е проекция на слънцето (Фол 1990, 158) на земята във вярванията на траките, в случая – одрисите.

В могилата бяха открити и две ритуални огнища. Огнище 1 е с неправилна овална форма и е непосредствено на Ю извън могилния насип. Има размери 1,00 х 1,50 м. Освен пласт от въглени с дебелина 3 – 6 см, в него нямаше археологически материали. Огнище 2 е високо в насипа в И част на могилата. Размерите му са 0,60 х 1,10 м. От две страни е ограничено от Г-образно подредени камъни. Вероятно, за предпазване от вятъра. В него бяха открити два къса от животински кости.

[1] В проучванията взеха участие Иван Стоянов, Чавдар Тодоров и Петър Петров от РИМ–Сливен, Меглена Първин от исторически музей „Искра“ – Казанлък, Мирослав Марков от РИМ–Монтана, архитект Майя Бужашка, реставраторите Искрен Шопов и Ирина Андонов, Николай Радионов, други специалисти, както и студенти от СУ и НБУ. Геофизичните измервания бяха направени от инж. Никола Тонков от НАИМ-БАН.

[2] Станимирова могила е наречена на бизнесмена от с. Гергевец – Станимир Петров, който е спонсор на ТЕМП.

Обр. 1. Ямата на гроб № 1 в Якимова могила с гробните дарове. Сн. Д. Димитрова

Смятаме, че Станимирова могила е ритуална и е използвана продължително време – поне в рамките на половин век.

Якимова могила[1] е разположена на около 800 м западно от Станимирова (Димитрова 2008, 221 сл.). Висока е 4 м и има форма на сегмент от кълбо върху елипсовидна основа, с диаметър 36 х 41 м (С – Ю). Могилата имаше множество нарушения. Била е насипана върху праисторическа, която от ежегодното риголване е унищожена в голяма степен. В насипа на направените 24 ръчни сондажа бяха открити разбъркани керамични фрагменти от неолита, енеолита, РБЕ и РЖЕ, попаднали заедно с почвата от околния терен.[2]

На дълбочина 3,30 м от повърхността, почти в геометричния център, беше открит конски череп без следи от други кости от скелета и никакви археологически материали около него. Конската глава е ритуално положена в могилния насип, без да е била изкопана предварително яма. Непосредствено на С/СЗ от и под него, беше засечено каменно струпване от речни и ломени камъни в направление С – Ю с размери 4,90 х 7,20 м и максимална височина 1,15 м. Горният му край е на дълб. 2,60 м при т. 24. След демонтирането му се оказа, че то покрива яма в направление С – Ю с размери 3,60 х 4,90 м. Тя е била покрита с надлъжни дъски, пропаднали във вътрешността ѝ, части, от които бяха намерени и документирани на място. Ямата е била запълнена с камъни и почва. Дъното на ямата е покрито с ломени плочести камъни, които липсват на места по периферията ѝ. Върху настилката е бил положен висш тракийски аристократ/цар (?) заедно с гробните дарове (Обр. 1). В гроба се намериха само кости от черепа, няколко зъба, фрагменти от дясна ръка и късове от гръбначни прешлени. Това ни кара да предположим, че тялото е било предварително ритуално разчленено и в Якимова могила е положена само част от него.

Два от предметите в гроба идентифицират погребания индивид, макар и анонимен, като цар. Това са златен нагръдник и златен пръстен-печат. Нагръдникът беше открит в областта на гръдния кош, предварително съзнателно двукратно прегънат. След като беше възстановен в първоначалния му вид (Обр. 2), се установи, че има дъговидна форма от долната си страна, а отгоре дъгата се нарушава от три полуелипсовидни израстъка. Украсата му е в няколко пояса, като е недостатъчно прецизно изпълнена, симетрията не е спазена, макар и вероятно от едни и същи печати. В двата края са пробити дупки за прикрепване с удар от обратната страна, така че по лицевата стърчат очертанията им. Те са достатъчно добре заострени и не подсказват продължителна употреба. Най-вероятно нагръдникът е изработен набързо специално за погребението и не е използван приживе. Отворите дават основание да се допусне, че нагръдникът е бил разположен върху бронята или дрехата на погребания, с лицето надолу. Украсата на нагръдника като съчетание на композиция и форма не е позната сред досегашните паметници. Може да се каже, че най-

[1] Якимова могила е наречена на Наско Якимов – директор на издателство „Славена“ – Варна, и почетен член на ТЕМП.

[2] Благодарим на д-р Стефан Александров от НАИМ-БАН за консултацията.

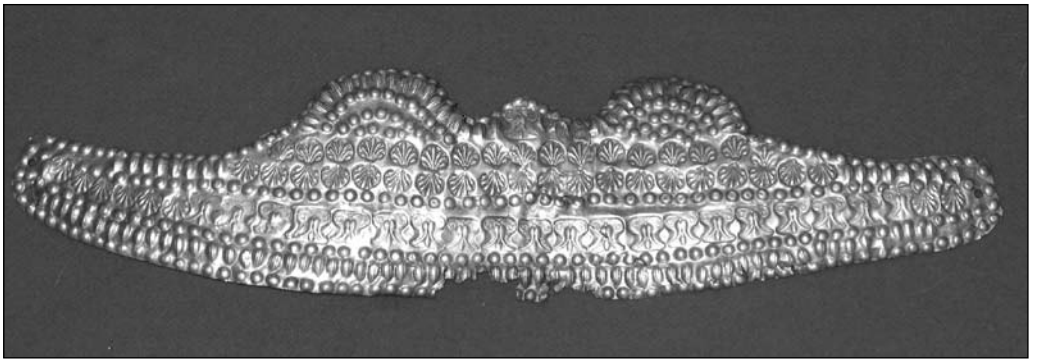

Обр. 2. Златният нагръдник от Якимова могила. Сн. Ст. Димов

Обр. 3. Златен пръстен-печат от Якимова могила. Сн. Ст. Димов

много се доближава до нагръдника от Голямата могила при Дуванлий, датиран в средата на V в. пр. Хр. (Филов 1934, 115; Венедиков, Герасимов 1973, 104, ил. 215). Имайки предвид и останалите гробни дарове, тази датировка може да се отнесе и към нагръдника от Якимова могила.

Вторият предмет, който потвърждава изключително високото социално положение на индивида от същия гроб, е златен пръстен-печат: скарабоид от ахат (Обр. 3). По надлъжната ос на плочката е пробит отвор, в който е монтиран златен нит с кръгло сечение. За неговите краища е захваната златната омеговидна халка на пръстена. Скарабоидът е подвижен и се върти около оста си. Върху гемата се вижда отлично изпълнено изображение на млад мъж, вероятно музикант, свирещ на лира, с венец на главата. Подобен от вътрешността на Тракия, но с изображение на воин с копие и щит, е открит при Черноземен, Калояновско (Gorbunova, Saverkina 1975, note 62; Кисьов 2005, 51 сл., обр. 30). Според всички приведени в книгата на колегата Кисьов аналози от Италия, Кипър и Южна Русия, този вид пръстени се датират в средата на V в. пр. Хр., като не се срещат изобщо след края на века. Възможно е екземплярът от Якимова могила да е бил получен от погребания трак като награда за спечелено от него състезание (Кисьов 2005).

Сред гробните дарове се откроява голяма сребърна фиала с украса от овни в основата на устието, сребърен киликс без украса, с предварително отделени дръжки, сребърна каничка, ритуално убито бронзово ойнохое, биметална броня от бронз и желязо, предварително сгъната (Велков 1928 – 29, 13; Велков 1930 – 31, 39; Димитров 1949, 213; Кисьов 2005, 179; Огненова 1959, 30 сл.; Филов 1930 – 31, 48 сл.; Филов 1934, 245, табл. XVI; Ognenova 1961, ill. 21), бронзов поданиптер, бронзова хидрия с лесбийска кима и перлов низ по устийния ръб, и прекрасно изображение на сирена върху вертикалната дръжка (Филов 1934, 53, 67, 89, 115 сл.; Милчев, Китов 1972, 51, обр. 9 а, б; Китов 1995, 54, обр. 3), която се датира в средата и трета четвърт на V в. пр. Хр., железен меч и копия, бронзови върхове на стрели, желязна юзда.

Много интересен е бронзовият ажурен начелник, който вероятно е по-ранен от предметите в гроба. Изобразява два стилизирани коня в хералдическа поза, с издаващи се от челата им рога и украси от врязани окръжности с точка в средата – соларен символ на древните народи от времето на безписмената история. Начелникът не е познат от досегашни произведения на тракийската торевтика. Като аналог на украсата, рогата на животните, както и металът, от който е направен – бронз, би могло да се посочат някои от елементите на начелника от Софрониево, датиран VII-VI в. пр. Хр. (Венедиков, Герасимов 1973, 30, ил. 15, 16). В гроба не са поставени други елементи от украсата към конската амуниция.

Много важни за датирането на погребението са три силно фрагментирани чернофигурни лекита, които са в процес на реставрация. Те се датират в и малко след средата на V в. пр. Хр. в

Аполония (вариант А по Т. Иванов) (Иванов 1963, 82 и сл., обр. 34 – 3). В гроба не бяха открити никакви други керамични предмети.

Въз основа на досега направените анализи на ритуала и гробните дарове може да се каже, че погребаният в Якимова могила индивид е бил последовател на орфизма (Фол 1986, 164) и е имал изключително високо социално положение. По всяка вероятност, той е цар от династията на одрисите от средата на V в. пр. Хр., който ще остане анонимен за нас. Във всеки случай богатият гроб е още едно доказателство в полза на изказаната от д-р Китов теза, че Долината на тракийските царе продължава на изток в Сливенския регион до големия завой на река Тунджа (Китов 2007а, 44; Китов 2007б, 3; Китов 2008, 138).

В заключение бихме направили извода, че не може със сигурност да се твърди, че двете проучени могили имат връзка, въпреки че принадлежат на един некропол и отстоят само на около 800 – 900 м една от друга. Ритуалите, извършвани в Станимирова могила, макар и по същото време, може и да не са пряко свързани със съоръжението в Якимова.

Литература:

Велков 1928 – 29: Ив. Велков. Нови могилни находки. – ИАИ V, 1928 – 9, 13 – 28.

Велков 1930 – 31: Ив. Велков. Могилни гробни находки от Дуванлий. – ИБАИ VI, 1930 – 1, 1 – 44.

Венедиков, Герасимов 1973: Ив. Венедиков, Т. Герасимов. Тракийското изкуство, София, изд. „Български художник“, 1973.

Димитров 1949: Д. П. Димитров. Тракийска гробна находка от Дълбоки, Старозагорско. – РП IV, 1949, 207 – 242.

Димитрова 2008: Д. Димитрова. Якимова могила (предварително съобщение). – В: По пътя на миналото. Сборник научни статии по повод 65-годишнината на д-р Георги Китов. София, ИК „Арос“, 2008, 221 – 225.

Иванов 1963: Т. Иванов. Антична керамика от некропола на Аполония. – В: Аполония. София, 1963, 65 – 274.

Китов 1995: Г. Китов. Траколожка експедиция за могилни проучвания (ТЕМП) през 1992 – 1994 г. – Археология XXXVII, 1995, 4, 54 – 61.

Китов 2007а: Г. Китов. Долината на тракийските царе в Сливенско (предварително съобщение). – ИМЮИБ XXIII, Сливен, 2007, 44 – 57.

Китов 2007б: Г. Китов. Тракийски царски гробове в Сливенско. – В: Анали 14, 4, 2007, 3 – 15.

Китов 2008: Г. Китов. Далакова могила. – В: Проблеми и изследвания на тракийската култура III, Казанлък, 2008, 138 – 163.

Кисьов 2005: К. Кисьов. Тракия и Гърция в древността. Могилни гробници от класическата епоха в община Калояново. Пловдив, 2005.

Милчев, Китов 1972: Ат. Милчев, Г. Китов. Тракийски могили край с. Градница, Габровски окръг. – Археология XIV, 1, 1972, 46 – 61.

Огненова 1959: Л. Огненова. Ризница на траки от V-III в. пр. н. е. – Археология I, 1 – 2, 1959, 30 – 37.

Филов 1930 – 31: Б. Филов. Античната гробница при с. Дълбоки, Старозагорско. – ИБАИ VI, 1930 – 1, 45 – 56.

Филов 1934: Б. Филов. Надгробните могили при Дуванлий в Пловдивско. София, 1934.

Фол 1986: Ал. Фол. Тракийският орфизъм. София, университетско изд. „Кл. Охридски“, 1986.

Фол 1990: Ал. Фол. Политика и култура в Древна Тракия. София, изд. „Наука и изкуство“, 1990.

Gorbunova, Saverkina 1975: Greek and Roman Antiqiuties in the Hermitage. Leningrad. Aurora Art Publishers, 1975.

Ognenova 1961: L. Ognenova. Les cuirasses de bronze trouvees en Thrace. – BCH 85, 1961, 501 – 537.

№64. ПРОУЧВАНЕ НА ДУНА ВАСИЛЕВА МОГИЛА КРАЙ ОМАРЧЕВО, НОВОЗАГОРСКО

Георги Китов, Диана Димитрова

Спасителните археологически проучвания по трасето на АМ Тракия, включваха и разкопки на Дуна Василева могила, която се намира в землището на с. Омарчево, Новозагорско. Могилата крие под насипа си малко каменно струпване (Обр. 1) с фрагмент от желязна пластина и гвоздей в него, както и огнище (Обр. 2). Не бяха потвърдени геофизичните аномалии, регистрирани от фирма „Геомаджик радар".

Съоръженията са проучени, документирани и засипани. Теренът е свободен за изграждане на автомагистралата.

Обр. 1. Каменно струпване в Дуна Василева могила. Сн. Д. Димитрова

Обр. 2. Огнище в Дуна Василева могила. Сн. Д. Димитрова

№65. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. ЮРЕНЯ, С. ЕЛЕНОВО, НОВОЗАГОРСКО

Веселин Игнатов, Татяна Кънчева-Русева, Красимир Велков

Проучването на могилен некропол в м. Юреня, с. Еленово, Новозагорска община, започва през 1998 г. след редица иманярски интервенции върху могилния насип. През работните 6 сезона се проучи почти целия могилен насип на могила № 1.

Обр. 1. Четирите каменни кръга

Открити са следните гробни съоръжения:
– Гробно съоръжение от късножелязната епоха;
– 8 гроба от втората половина на IV в.;
– 53 гроба от периода XI-XIV в.
Проучени са следните съоръжения:
– Каменна могила в центъра на могилата;
– Каменна крепида;
– Каменно съоръжение от отделни монолити, оградено от крепидата;
– Каменен кожух с диаметър 14,50 м и височина от 0,80 – 1,15 м;
– 4 каменни кръга (Обр. 1);
– Пространството в центъра на могилата, оградено от първия каменен кръг.

След премахването на първичния могилен насип се достигна до материковата ронлива скала. На места се очертават различни по големина вкопавания. Личи подравняване на скалата и направата на площадка. В центъра се откри вкопаване с неправилна Г-образна форма. Извън това вкопаване се откриха 9 дупки от греди.

Проучванията през годината се съсредоточиха в пространството извън каменните кръгове в югоизточния сектор. Премахна се остатъка от периферията на могилния насип, от който е останала ивица с широчина 3 м и височина 0,60 м. Съдържа каменлива сиво-кафява пръст, като на места се откриват фрагменти от глинени съдове, отнасящи се към късножелязната епоха и късове отухлена мазилка.

Обр. 2. Каменно струпване в центъра на могила 2

Проучи се и средновековен гроб. Намира се на 11,80 м 135° югоизточно от центъра на могилата. Скелетът е положен в изпънато положение със скръстени ръце. Черепът е ориентиран на 243° югозападно. Костите са силно разрушени. Сред костите се откриват дребни въгленчета. Върху слабините се откри глинено гърне с дъното нагоре.

Продължиха разкопките на могила № 2. Досега се проучиха следните структури в югоизточния сектор:

– 3 вторични гроба от средновековието;

– каменно струпване от едри, средни и дребни по размер ломени камъни, отнасящи се към късножелязната епоха;

– площадка от късове отухлена мазилка с дебелина 0,10 до 0,15 м от ранножелязната епоха.

Разкопките се съсредоточиха в южната половина. На 0,50 м дълбочина, в югоизточния сектор, се проучи средновековен гроб. Гробната яма е с правоъгълна форма и максимални размери 0,70 х 1,82 м. Погребението е извършено чрез трупополагане в изпънато положение. Черепът е ориентиран на югозапад. Костите са силно изтлели и принадлежат на млад индивид. Край главата се откриват дребни въгленчета. От съвсем слабите следи от костите се вижда, че лявата ръка е скръстена.

Проучи се и настилката от късове отухлена мазилка. Тя продължава и в югозападната част. Сред нея се откриват фрагменти от глинени съдове характерни за ранножелязната епоха. Те притежават класическата украса за ранножелязната епоха от Горнотракийската низина от края на първа и втора фаза (Nikov 2000). Отухлената мазилка е от горяла паянтова сграда, което навежда на мисълта за изгорелия дом на покойника, който го съпровожда в отвъдното.

Разчисти се каменното струпване в центъра на могилата (Обр. 2). След демонтирането му се откри дъга изградена от монолити. Тя затваря пространство с приблизителен диаметър 6 м. Свързани са със структурата разбита от иманярите. От самата структура се откриха отделни фрагменти от червенофигурна керамика, горели костици и дребни въгленчета.

Литература:

Nikov 2000: Nikov, K. Bird-Images on Early Inon Age pottery from South-Eastern Thrace 303 – 308, BAR Int. Series 854, 2000.

№66. АВАРИЙНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ИЗТОЧНАТА МОГИЛА, ЧАСТ ОТ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ СЕВЕРНО ОТ С. КАРАНОВО, НОВОЗАГОРСКО

Веселин Игнатов, Костадин Господинов, Силвия Борисова

На 1,3 км северозападно от с. Караново, в подножието на Средна гора, е разположен античен обект, добре известен в научните публикации (подробен списък на публикациите виж у Игнатов 1999).

В края на октомври 2008 г. след иманярски интервенции се проведоха спасителни археологически проучвания на най-източната могила в некропола. Могилата е разположена на 980 м СЗ от центъра на селото. Има леко елипсовидна форма с диаметри 63 х 77 м и е ориентирана по дългата си ос север-юг. Висока е 11 м. В могилния насип са изкопани от иманяри 4 ями.

Първата иманярска яма (структура 1 – античен комплекс с кола) е разположена на 200° ЮЗ и на 26 м от геометричния център на могилата. Изкопаната от иманярите яма е с неправилна форма и максимални размери 5 х 3,40 и дълб. 3,80 м. Унищожен е комплекс с антична кола. Помалкото останали следи виждаме, че древната яма е с правоъгълна форма и максимални размери 4,30 х 2,20 и дълб. 1,50 м.

Втората иманярска яма (структура 2 – античен комплекс с кола) се намира 145° ЮИ от геометричния център на могилата на 11,50 м. Има правоъгълна форма с максимални размери 1,80 х 2 м и дълб. 4 м. Ориентирана е по дългата си ос изток-запад. Иманярите са достигнали до железните шини на колелата на антична кола, които продължават в неизкопаната част на насипа.

За проучването на античния комплекс с кола работихме в югоизточния сектор на могилата. Липсват археологически структури в проучената част на могилния насип. Колата и впрегатните коне (Обр. 1) лежат на ниво 7 м по-ниско от нивото на геометричния център на могилния насип. Комплексът е разположен по надлъжната си ос изток – запад. Скелетите на конете са разполо-

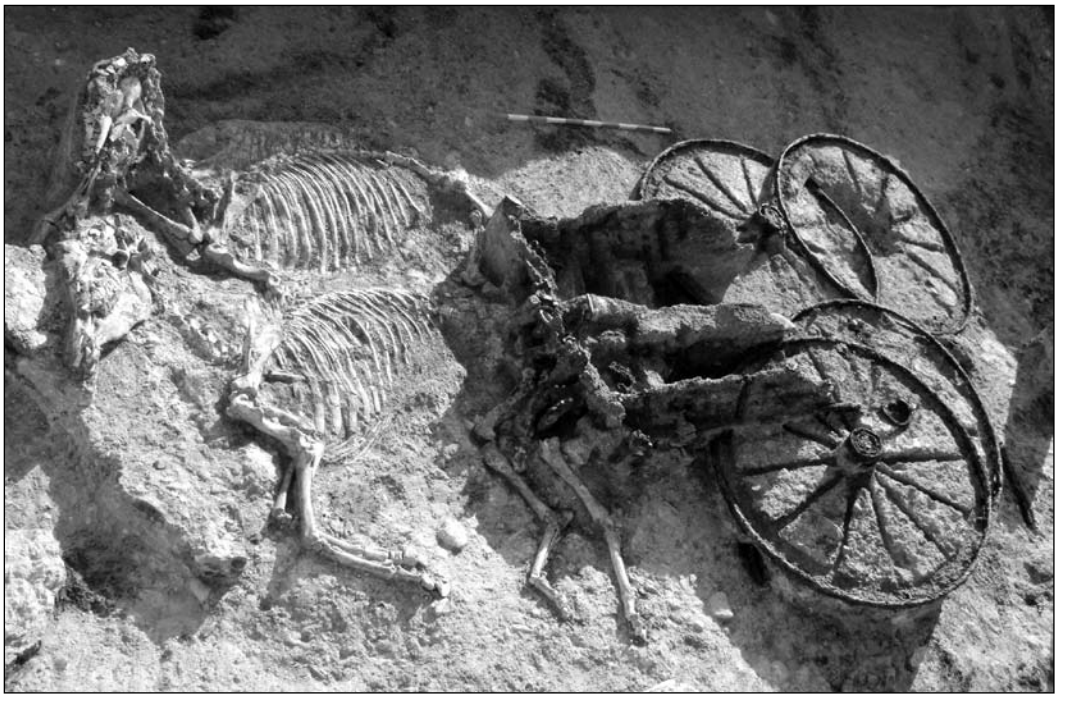

Обр. 1. Структура 2. Комплекс антична кола, впрегатни коне и куче

Обр. 2. Структура 2. Ярем, сбруи и процеп

жени в източната част, а колата на запад. На 1,20 м западно и на 0,70 м по-високо от положената кола е открит скелет на куче. Скелетите на впрегатните коне са положени един до друг с черепи ориентирани на изток. Преди умъртвяването, конете са разпрегнати от ярема и са свалени сбруите им.

Както всички коли, от тези характерни за Тракия комплекси и тази е разглобена при поставянето. Положена е върху вече издигнат могилен насип без изкопаването на яма. При поставянето колата е отчасти счупена. След разглобяването, първо е положено шасито на колата, от което зачистихме малко части, защото лежат под останалите части на колата. Над него безразборно са сложени колелата. Източно от тях и застъпвайки ги, е поставен коша на колата. Западната част на коша е разрушена от иманярите. Липсва задната къса страна и част от дългите първази.

Колела. Натрупани са над шасито, като се застъпват едно с друго. Те са с размери: диам. 119 – 123 см, ш. 3 см, деб. 1 см. Железните главинни пръстени са с размери: външни пръстени – диам. 13,5 см; ш. 5 см; деб. 1,5 см; вътрешни пръстени – диам. 9,6 см, деб. 1,5 см. Освен железните части, добре са запазени следи от дървените детайли, което даде възможност за техните измервания. Наплатите са с деб. 7,6 см. Всяко колело е с 12 спици, които имат кръгло сечение и среден диаметър 3,38 см.

Шаси. От осите са запазени железните наосници, намиращи се *in situ*, което дава възможност за измерването на дължината на осите и разстоянието между тях. Наосниците са с дълж. 42 – 43 см, ш. 2 – 2,5 см и деб. 1 см. И двете оси са с дълж. 185 см.

Кош. В западния край първазите на коша са унищожени от иманярите. Те са със запазена дълж. 118,5 см и имат вис. 20 см. Запазени са следи от 3 дървени дъски, оформящи надлъжните първази на коша. Хоризонтално, по средата на първазите има бронзова сферична украса, по 4 броя на всеки перваз. Между завършващата източна и следващата на запад сферична украса има друга по-висока бронзова колонка с релефни пръстени. Широчината на коша е 83,5 см.

Ярем. Яремът е поставен на капрата на колата заедно с процепа, като последния минава надлъжно на коша (Обр. 2). В коша са хвърлени юздите и част от сбруите, като минават под ярема и над него. Яремът е със запазена дълж. – 1 м и шир. 5,4 см и има оформени две дъги, които са били над вратовете на конете. Яремът има една голяма централна халка и по 4 управляващи халки от двете страни на дъгите над конете. Украсен е с фигурки на Ерос с разперени крила, възседнал митично същество, представляващо композиция от предна част на пантера и задна част на делфин (Обр. 3). Между всяка от фигурките на Ероса и централната яремна халка са били поставени по 1 фигура на пантера, с извити шии и глави, гледащи навън в срещуположни посоки.

Сбруи. В пространството заето от коша са поставени двете сбруи на конете. Част от тях са прехвърлени над ярема и минават под него. Сбруите са богато украсени с бронзови пластини, нитове, висулки и бронзови посребрени кръгли разпределители.

Откритата кола е четириколка на твърдо окачване. Кошът е с ниски първази, отворен отпред. Този вид ниски първази е представен във всички надгробни релефи с коли в Панония (Visy

1997). Липсата или наличието на седалка не може да бъде потвърдено поради унищожената част на коша от иманярите.

Колела с диаметър над 1,10 м се откриват единствено при четириколки, като тези при с. Брестовица, Пловдивско (Велков 1943, 190); с. Невестино, Кюстендилско (Велков 1933, 419, обр. 182; Мешеков 2001, 22, табл. III, 1, 2); гр. Трън (Паунова 2002, 191); с. Микри Доксипара, Димотика (Triandaphyllos, Terzopoulou 2005, 2); с. Съдиево (Велков и др. 2005, 157), с. Кортен (Кънчева-Русева и др. 2005, 158 – 159), с. Прохорово, Новозагорско.[1] Подобните на колонки украси на първазите се откриват при четириколките от София (Венедиков 1960, 46, № 204, табл. 35, обр. 129); Ямбол (Венедиков 1960, 56, № 265, табл. 48, обр. 166); с. Стамболово, Хасковско (Аладжов 1997, 252, обр. 127) и Kozármisleny, Pecs (Kiss 1989, 25, abb. 36, taf. 19). Най-близки по форма на яремните халки са тази от четириколката от Брестовица, Пловдивско (Велков 1943, 193, обр. 267).

Обр. 3. Структура 2. Бронзова фигурка на Ерос

Всички паралели на части от колата са от четириколки, което показва съществуващ стандарт в изработването на колите.

Полагането на куче в комплексите с коли е често срещано и в Тракия, и в Панония. Открити са в с. Искрица, Радневско (Шейлева 2004, 252, сн. 3); с. Свирачи, Ивайловградско (Кабакчиева 2005, 394); с. Житосвят и с. Добриново, Карнобатско (Момчилов 2006, 253), с. Невестино, Кюстендилско (Мешеков 2001, 29), с. Борисово, Елховско (Агре 2008а, 45), с. Микри Доксипара, Димотика (Triandaphyllos, Terzopoulou 2005, 3). Този обичай е известен и от Панония (Mráv 2004). Изследванията на скелетите им показват, че са от едри кучета (Нинов 2001, 62), най-вероятно ловни.

Комплексът е нетипичен за Тракия с намирането му на височина в могилния насип без да е копана яма. Вероятно наблизо са разположени ездитния/ездитните коне. Трудно може да се прецизира датата на полагане на колата, преди да е проучен и самият гроб на собственика ѝ. Откритият вторичен гроб (структура № 3) датиран в първата половина на II в. ни дава основания да предложим като горна граница първата пол. на II в.

Третата иманярска яма (структура 3 – античен гроб) е разположена на 226° ЮЗ и на 26 м от геометричния център на могилата. Разбитият от иманярите гроб е от погребение с трупоизгаряне извън гробната яма. Кремираните останки са сложени в гробна яма, изкопана във вече съществуващия могилен насип. Ямата е с правоъгълна форма и има размери 2 х 1,20 и дълб. 1,50 м. Ориентирана е по надлъжната си ос север-юг. След почистването на иманярската яма, на дъното се откриха следи от леглата на бронзов съд и две глинени стомни. От намерените съдове се реставрира стъклена купа с релефна украса, изработена в калъп, която спада към форма 3b по Исингс, датирана във втората половина на I в. (Isings 1957, 19 – 20) и две глинени стомни.

След полагането на кремираните останки, сред които освен горели кости и въглени намираме стъклени стопилки и бронзови части със следи от огън, са поставени гробните дарове. От откритите следи и части от находки виждаме, че сред тях има бронзови, глинени и стъклени съдове, тоалетно сандъче с бронзов обков, гердан със златни висулки и вероятно маниста и рогова игла за коса.

[1] Намерени от кола извадена от иманяри през 2006 г.

Намерените гробни дарове и лични вещи показват, че става въпрос за гроб на жена от първата половина на II в.

Четвъртата иманярска яма е разположена на 270° западно и на 12,5 м от геометричния център на могилата. Тя е копана през пролетта на 2007 г. Има правоъгълна форма с максимални размери 2,80 х 1,80 м и дълбочина 3,80 м. Няма засегнати археологически структури.

Литература:

Аладжов 1997: Д. Аладжов. Археологически паметници в района на Стамболово. – В: Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997, 311.

Велков 1933: Ив. Велков. Новооткрити старини. – ИАИ VII, София, 1933, 419 – 421.

Велков 1943: Ив. Велков. Погребения с колесници. – ИАИ XIV, София, 1943, 189 – 207.

Велков и др. 2005: К. Велков, В. Игнатов, Т. Кънчева-Русева. Спасителни археологически проучвания на надгробната „Злата могила" в землището на с. Съдиево, Новозагорско. – АОР през 2004, София, 2005, 157 – 158.

Венедиков 1960: Ив. Венедиков. Тракийската колесница. София, 1960.

Игнатов 1999: В. Игнатов. Проучвания на античността в Новозагорско. В: Археологически и исторически проучвания в Новозагорско, 1999, 57 – 103.

Кънчева-Русева и др. 2005: Т. Кънчева-Русева, В. Игнатов, К. Велков. Спасителни археологически проучвания на погребения на колесници и коне в могилен некропол край с. Кортен, Новозагорско. – АОР през 2004, София, 2005, 158 – 159.

Мешеков 2001: Ю. Мешеков. Тракийската колесница край могила № 4 село Невестино. – В: Тракийска могила край с. Невестино, Кюстендилско, Кюстендил, 2001, 20 – 45.

Паунова 2002: В. Паунова. Новооткрити трако-римски колесници от град Трън (предварителни наблюдения). – Известия на Исторически музей Кюстендил, VIII, 2002, 189 – 192.

Isings 1957: C. Isings. Roman Glass from dated Finds. Groningen – Diakarta, 1957, 185.

Kiss 1989: A. Kiss. Das Römerzeitliche Wagengrab von Kozármisleny (Ungarn, Kom. Baranya). – Régészeti füzetek, ser. II. No 25, Budapest, 1989, 143.

Mráv 2004: Z. Mráv. Loyalty and wealth: The Native Aristocracy of Roman Pannonia, Oxford, – In: Acts of the XlVth UISPP Congress, University of Liege, Belgium, 2 – 8 September 2001. The Roman Age. BAR-IS 1312, 2004, 1 – 11.

Triandaphyllos, Terzopoulou 2005: D. Triandaphyllos, D. Terzopoulou. Carts and Cremations in the Mound between Mikri Doxipara and Zoni. – ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ 17, 2003 (ΑΕΜΘ), ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 2005, 1 – 12.

Visy 1997: Visy, Zs. Die Wagendarstellungen der pannonischen Grabsteine. Pécs, 1997, 190.

№67. ЕКСПЕРИМЕНТАЛНИ ГЕОФИЗИЧНИ ИЗМЕРВАНИЯ НА МОГИЛА ГОЛЯМА КОСМАТКА В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД ШИПКА, ОБЩИНА КАЗАНЛЪК

Георги Китов, Меглена Първин

През април 2008 г. на могила Голяма Косматка бяха направени експериментални геофизични измерванията от фирма „Геомаджик радар" с цел да проверят резултатите на екипа, извършил геофизични измервания на същата могила през 2007 г.

В заключението на геофизиците се казва: „бе установено, че на върха на могилата има сграда с кръгло сечение и куполообразен покрив… с размери във височина между 3 и 4,50 м. Диаметърът на сградата е около 24 м. Вероятно наличие на централна колона. Материал – варовик. Северната полудъга от стената на сградата вероятно е плътна, а южната – не. Стена с дебелина

около 1,20 м опасва цялата кръгла сграда концентрично, като по нея се забелязват стълби и пътеки. На около 50 м от триангулачната точка на върха е разположена друга стена от гранит със средна дебелина между 2,5 и 3 м. Цялото съоръжение е разположено предимно в южната половина на могилата. Въз основа на получените резултати може да се твърди, че става дума за толос с една външна стена и крепида, която го обикаля от всички страни. На две места са локализирани метални обекти, единият от които е с висока проводимост – вероятно злато, а другият с по-ниска, вероятно бронз".

При направеното допълнително измерване за проверка достоверността на данните на екипа от СУ, който предположи кръгла зала с колони, разположена западно от кръглата камера на гробницата на Севт III (Китов, Димитрова 2005, 25 сл.; Китов 2006, 96 сл.; Китов 2007, 41 сл.), открита от екипа на ТЕМП под ръководството на д-р Китов през 2004 г., апаратурата на „Геомаджик радар" не локализира аномалия на това място. При замерване пода и тавана на третата саргофагоподобна камера са засечени аномалии, които биха били изяснени при по-подробно сканиране.

Предстои резултатите от геофизичните измервания и на двата екипа да бъдат проверени чрез археологически сондажи.

Литература:

Китов 2006: Г. Китов. Тракийски могилни храмове. – Проблеми и изследвания на тракийската култура, I, Казанлък, 2006, 82 – 113.

Китов 2007: Г. Китов. Златното време на тракийската култура (V-IV в. пр. Хр.). – В: Древните цивилизации в българските земи, София, 2007, 37 – 46.

Китов, Димитрова 2005: Г. Китов, Д. Димитрова. Нови царски гробовее в Долината на тракийските владетели. – ИМЮИБ XXI, 2004/2005 г., Бургас, 2005, 23 – 48.

№68. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В МОГИЛА ГОЛЯМА КОСМАТКА

Георги Китов, Диана Димитрова, Евтимка Димитрова

В началото на м. септември 2008 г. в могила Голяма Косматка, където през 2004 г. екип на ТЕМП под ръководството на д-р Георги Китов откри храм-гробница на тракийския цар Севт III (Китов, Димитрова 2005, 25 сл.; Китов 2006, 96 сл.; Китов 2007, 41 сл.), бяха направени сондажни археологически проучвания[1] с цел да се докажат или отхвърлят геофизичните измервания на два екипа – на д-р Явор Шопов (Шопов 2008, 205 сл.) от СУ, извършени през ноември 2007 г., и на фирма „Геомаджик радар" от април 2008 г.

Направените три сондажа (Обр. 1), в рамките на очертаното съоръжение на върха на Голяма Косматка, при които е достигната дълбочина значително по-голяма от посочената от геофизичната фирма „Геомаджик радар", категорично отричат наличието на кръгло по план помещение с куполно покритие, изградено от варовикови блокове. Стратиграфията на могилния насип (без никакви археологически материали и изявени пластове) потвърждава заключението на археологическия екип на ТЕМП.

Във връзка с геофизичните измервания, направени от екипа на Явор Шопов бяха заложени още два сондажа. До достигнатата дълбочина от 2 м стратиграфията на насипа е аналогична. Поради повреда на сондата, геофизичната аномалия не можа да бъде проверена. Засега тя не може нито да се потвърди, нито да се отхвърли категорично.

[1] Проучванията се проведоха под ръководството на д-р Георги Китов със заместници Диана Димитрова и Евтимка Димитрова. Взеха участие Меглена Първин, Деница Стефанова, Николай Радионов, Джеват Мехмедали, Русин Георгиев, Ваня Захариева, общи работници.

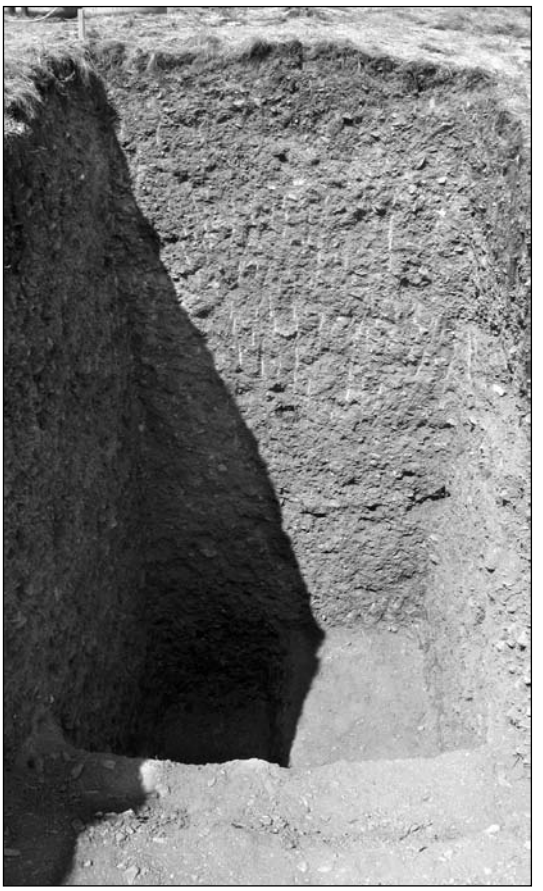

Обр. 1. Сондаж № 1 – северен профил

Западно от фасадата на първа камера на храма-гробница на Севт III беше заложен ръчен сондаж, с цел да се установят размерите на фасадата. Установи се, че на 1,70 м блоковете съществуват, след което продължаването на сондажа стана опасно заради възможност от срутване. В пръстта в предфасадното пространство е открит 1 железен клин, който е и единствената находка.

Литература:

Китов 2006: Г. Китов. Тракийски могилни храмове. – Проблеми и изследвания на тракийската култура, I, Казанлък, 2006, 82 – 113.

Китов 2007: Г. Китов. Златното време на тракийската култура (V-IV в. пр. Хр.). – В: Древните цивилизации в българските земи, София, 2007, 37 – 46.

Китов, Димитрова 2005: Г. Китов, Д. Димитрова. Нови царски гробове в Долината на тракийските владетели. – ИМЮИБ XXI, 2004/2005 г., Бургас, 2005, 23 – 48.

Шопов 2008: Я. Шопов. Възможности и ограничения на археогеофизичните методи. – В: По пътя на миналото. Сборник научни статии по повод 65-годишнината на д-р Георги Китов, София, 2008, 204 – 209.

№69. ШИВАЧЕВА МОГИЛА ПРИ СТАРОСЕЛ

Георги Китов, Диана Димитрова

Проучването на Шивачева могила при Старосел се извърши през месец септември 2008 г. във връзка с предстоящо строителство в двора на винарска изба „Старосел“. Ръководител на проучванията беше д-р Георги Китов, заместник ръководител – Диана Димитрова.[1]

Могилата се намира в местността Врачова нива, в двора на винарска изба „Старосел“.[2] Разположена е на 3 км югоизточно от Четиньова могила и на 2,5 км югозападно от светилището Каменица, което я прави неразделна част от тракийския култов център при с. Старосел (Китов, Димитрова 2001, 52; Китов 2002, 1155; Китов 2005a, 91; Kitov 2003, 5). Разположена е върху естествен хълм и има диаметър 30 м, и височина около 1,70 м.

Непосредствено на запад от центъра на могилата и на около 0,60 м под повърхността на насипа, беше открита горяла площадка с неправилна форма и приблизителни размери 2,60 х 4,60 м. В нея беше локализирана, по остатъците от вертикални дървени подпори, клада с големина 0,95 х 1,80 м. Те са носели скара от успоредни греди с кръгло сечение, разположени хоризонтално. Под кладата, непосредствено върху материковата скала, са били поставени на различни места речни камъни без определен ред (Обр. 1).

[1] В разкопките взеха участие д-р Георги Мавров, Меглена Първин, Мирослав Марков, Николай Радионов, Деница Стефанова, Русин Георгиев, Надежда Божилова, Джеват Мехмедали, общи работници.

[2] Благодарим на собственика на избата – г-н Ангел Ангелов, за гостоприемството.

Цялото съоръжение е послужило за трупоизгаряне на място на животно, вероятно кон. Лошо запазени фрагменти от горели кости бяха намерени сред въглените и гредите. Човешки остатъци не бяха открити. Преди кладата да е догоряла, върху нея са поставени като гробни дарове различни предмети (Обр. 2). Насипаната върху тях пръст е прекратила горенето и се е превърнала в изключително твърда, спечена маса (Димитрова 2008а, 39).

Сред откритите в гроба находки се откроява златен нагръдник (Димитрова 2008а, 40) от дебела ламарина с човешки и животински изображения и растителни мотиви (Обр. 3). Той е бил предварително нарязан с остър предмет (ножица ?), най-малко на три части, като едната е била и сгъната на две. Допълнително е повреден от огъня, и части от него са се превърнали в стопилки. Изображенията върху пластината я представят във великолепен образец на тракийската торевтика от втората половина на V в. пр. Хр. Вижда се конник, чиято горна част на тялото липсва, в ход надясно. Пред него – глиган, също в ход надясно, а пред него – единайсетлистна палмета, залепнала за обратната страна на фрагмента. Под коня, който е изключително прецизно и реалистично предаден, седи на задните си лапи крилат сфинкс. Като естествено продължение на този фрагмент е вторият с изображение на глиган в ход надясно, единайсетлистна палмета, лъв в ход наляво и голяма палмета с девет листа, чиито най-долни са волути и завършват над първата. Върху третия къс от нагръдника личи изображение на човешка глава и част от тяло, вероятно на конник, в ход наляво. В десния край има голяма дупка за пришиване към дреха или броня. От лицевата страна краищата ѝ не са загладени. Това ни кара да предположим, че тя е правена набързо и специално за погребението.

Подобен нагръдник (Китов 1984, 23; Китов, Агре 2002, 191, обр. 63) е открит недалеч от Старосел – в местността Червенаковец при Стрелча. Животните върху него са от същите видове, но липсват човешки изображения. Също има рязани краища с ножица и е направен специално за погребението. Датиран е в края на V в. пр. Хр.

Вероятно нагръдникът от Старосел е бил прикрепен към положената в гроба бро-

Обр. 1. Кладата в Шивачева могила при Старосел. Сн. Д. Димитрова

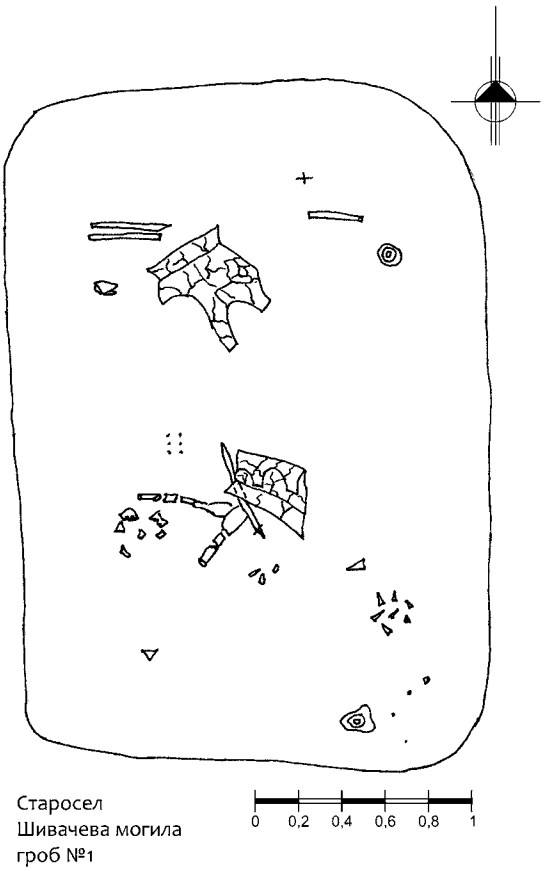

Обр. 2. Предметите в гроба в Шивачева могила. Автори: Д. Стефанова, арх. М. Бужашка

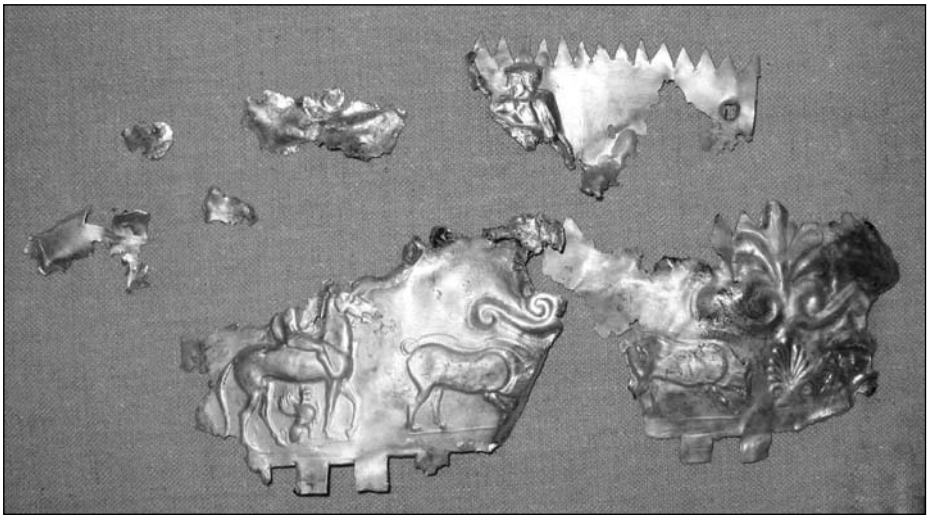

Обр. 3. Златен нагръдник. Сн. Д. Димитрова

ня (Велков 1928 – 29, 13; Велков 1930 – 31, 39; Димитров 1949, 213; Кисьов 2005, 179; Огненова 1959, 30 сл.; Филов 1930 – 31, 48 сл.; Филов 1934, 245, табл. XVI; Ognenova 1961, ill. 21). Тя е камбановидна, биметална, изработена от бронз с железни, свързващи части. Повредена е силно от огъня. Предполагаме, че е била поставена вертикално, с поличката нагоре, като впоследствие е паднала и частите са се разпилели под натиска на нахвърляната отгоре пръст. Върху лицевата част личи украса, която е подчертавала гръдните мускули. Подобни брони от втората половина на V и първата четвърт на IV в. пр. Хр. са открити и на други места в Тракия – могила Светица при Шипка (Китов 2005б, 423), Якимова могила (Димитрова 2008б, 224) в Крушаре, Сливенско, Руец, Търговищко, Дълбоки (Филов 1930 – 31, 51), Старозагорско, Башова могила при Дуванлий, Пловдивско, Черноземен (Кисьов 2005, 54, 147, табло XIII), Калояновско. В гроба са били положени бронзови върхове на стрели (Китов 2005б, 424), железен двуостър меч, желязна юзда, две копия, бронзови разпределители за конска сбруя, бронзов предмет, вероятно от обков, фрагменти от бронзови пластини. Всички предмети са силно горели и се нуждаят от лабораторна консервация и реставрация.

Нашето предположение е, че в Шивачева могила при Старосел е извършено трупоизгаряне на място на елитен ездитен кон, който в случая замества погребението на воина-жрец (Фол 1990, 158). Присъствието на човека е маркирано от неговото предпазно и нападателно въоръжение, както и от златния нагръдник (Димитрова (под печат); Маразов 1994, 6; Фол 1990, 55 сл.) – признак за неговия специален статус в тракийското общество. Тъй като пластината е предварително разрязана, можем да твърдим с голяма доза вероятност, че жрецът-воин е бил посветен в орфическата вяра (Фол 1986, 164; Фол 1990, 93). Трупоизгарянето на жертвеното животно в могилния насип, говори за синкретизма на двата култа – соларния, чиято проекция на земята е огънят, и хтоничния, който се свързва в Великата богиня майка.

Всички находки от Шивачева могила постъпиха във фонда на НАИМ-БАН.

Литература:

Велков 1928 – 29: Ив. Велков. Нови могилни находки. – ИАИ V, 1928 – 9, 13 – 28.

Велков 1930 – 31: Ив. Велков. Могилни гробни находки от Дуванлий. – ИБАИ VI, 1930 – 1, 1 – 44.

Димитров 1949: Д. П. Димитров. Тракийска гробна находка от Дълбоки, Старозагорско. – РП IV, 1949, 207 – 242.

Димитрова 2008а: Шивачева могила при Старосел. – В: Българска археология 2008. Каталог към изложба, София, 2008, 39 – 41.

Димитрова 2008б: Якимова могила (предварително съобщение). – В: По пътя на миналото. Сборник научни статии по повод 65-годишнината на д-р Георги Китов, 2008, 221 – 225.

Димитрова (под печат): Д. Димитрова. Златната маска (под печат).

Кисьов 2005: К. Кисьов. Тракия и Гърция в древността. Могилни гробници от класическата епоха в община Калояново. Пловдив, 2005.

Китов 1984: Произход и развитие на стила при животинските изображения в тракийското изкуство. – В: 1300 години българско изобразително изкуство, София, 1984, 22 – 24.

Китов 2002: Тракийски култов център край село Старосел. – Българска енциклопедия А-Я, София, 2002, 1155.

Китов 2005а: Могилна архитектура. – В: Земите на България – люлка на тракийската култура, София, 2005, 90 – 99.

Китов 2005б: Богат гроб в могила Светица. – In: Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis, IV, Stephanos Archaeologicos in honorem Professoris Ludmili Getov, Sofia, 2005, 420 – 426.

Китов, Агре 2002: Въведение в тракийската археология. София, изд. „Авалон".

Китов, Димитрова 2001: Тракийски култов център Старосел, Хисарско. – АОР за 1999 – 2000 г., София, 52 – 53.

Маразов 1994: Ив. Маразов. Митология на златото, София, ИК „Хр. Ботев" 1994.

Огненова 1959: Л. Огненова. Ризница на траки от V-III в. пр. н. е. – Археология I, 1 – 2, 1959, 30 – 37.

Филов 1930 – 31: Б. Филов. Античната гробница при с. Дълбоки, Старозагорско. – ИБАИ VI, 1930 – 1, 45 – 56.

Фол 1986: Ал. Фол. Тракийският орфизъм, София, университетско издателство „Климент Охридски", 1986.

Фол 1990: Ал. Фол. Политика и култура в древна Тракия, София, изд. „Наука и изкуство", 1990.

Kitov 2003: Starosel – centre cultuel thrace (Preliminaires). – Orpheus, 11 – 12, 2003, 5 – 60.

Ognenova 1961: L. Ognenova. Les cuirasses de bronze trouvees en Thrace. – BCH 85, 1961, 501 – 537.

№70. МОНИТОРИНГ НА КОНСЕРВАЦИОННИ ДЕЙНОСТИ НА ТРАКИЙСКИЯ ХРАМ ПРИ ЧЕТИНЬОВА МОГИЛА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. СТАРОСЕЛ, ОБЩИНА ХИСАРЯ

Иван Христов, Георги Китов

През юли 2008 г. екип под ръководството на доц. Димитър Анастасов започна укрепителни дейности на Четиньова могила, по проект одобрен от Министерство на културата. Проектът включваше изработването и монтирането на метална конструкция и специална изолация на връхната част на храма. За целта беше прокопана галерия над предверието и кръглата камера. Общата дължина на изработката бе 11,5 м, от които 3,5 м височина над коридора и 6 м височина на камерата.

Пресичането на културните пластове в могилата и работата в близост до архитектурни детайли от храма, изискваше специално археологическо наблюдение. За целта от юли до октомври 2008 г. беше извършен мониторинг на консервационните работи с екип под ръководството на д-р Иван Христов. Археологическият екип беше консултиран от ст.н.с. д-р Георги Китов (НАИМ-БАН), арх. Б. Абаджиев (МК), арх. Виктор Попов и инж. Лазар Мишев от НИПК.

Археологическият екип от НИМ състави подробна графична и фотодокументация на очертаните профили, през 0,50 м разстояние, по цялата дължина на ръчно прокопаната галерия. Инвентирани бяха керамични фрагменти открити в пресечените културни пластове. Екипът

ръководи изваждането от галерията на демонтирани каменни блокове от разрушения купол на храма; организира работен семинар в с. Старосел по проблеми на проучването и опазването на паметници на културата в района, както и разработи цялостна Програма за проучване, опазване и социализиране на археологическите паметници в землището на посоченото село. Програмата бе одобрена от Министъра на културата.

В резюмиран вид могат да се направят следните обобщения от преките археологически наблюдения:

1. По цялата дължина на прокопаната галерия са пресечени пластове, в които се откриват натрошени фрагменти от разнообразни по форма съдове, датирани най-общо в V-IV в. пр. Хр. Липсват метални находки.

2. Документирани са пластове, състоящи се от различна по структура земна маса, свързани с отделни периоди на натрупване насипа на могилата.

3. Наблюденията, върху ситуирането на 90 каменни блока, доказват съзнателното разрушаване („оскверняване“) на купола на храма преди римската инвазия на Балканите.

4. При античното разрушаване на купола са извадени всички оловни сглобки на блоковете, докато до третия ред запазени блокове при купола те стоят.

5. На височина 2,5 м, от третия ред блокове на купола, дъгообразно, през целия профил преминава каменно струпване, което е част от външния насип на лицевите блокове. Под този пласт, илюстриращ каменния кожух на купола, е следвала лицевата зидария от добре обработени блокове, които са разбити. Тези наблюдения способстват да се определи реалната височината на купола, а именно 3 – 3,20 м.

6. Липсата на културни напластявания след 7 м в галерията, както и характерния стерилен пласт от земна маса, показва, че строителите на културния обект са използвали естествен хълм, който в югоизточната част след изграждането на храма е допълнително затрупан. При натрупването са извършвани определени ритуални дейности, от които са останали обгорели ивици земна маса, керамични фрагменти и животински кости.

7. Подсигурени са условия за безпроблемно, цялостно реставриране на купола след проектиране.

№71. ТРАКИЙСКА НАДГРОБНА МОГИЛА, М. БЯЛАТА ЧЕШМА, С. ВИДРАРЕ, ОБЩИНА ПРАВЕЦ, 2008 Г.

Татяна Борисова

През 2008 г. се извършиха спасителни разкопки на тракийска надгробна могила в м. Бялата чешма в землището на с. Видраре, община Правец, с ръководител: Татяна Борисова и екип от ИМ-Правец, въз основа на Разрешение за теренно археологическо проучване № 496/10.05.2008г. Финансирането е осъществено от фондация „ЛУКОЙЛ“. Могилата се намира по права линия на около 4 км западно от с. Видраре, мах. Градище, м. Бялата чешма. По името на един от участниците в проучванията е наименована „Васкова“. На около 200 м западно от нея е местността Чуката (Калето), вероятно укрепено място с по-малки размери. На терена личат руини от камъни с градеж на калова спойка с ширина 2,00 м и височина около 0,50 м. На изток, в непосредствена близост до „Васкова могила“, е долепена още една. Разбита е от иманяри с багер, на повърхността се виждат големи изкопи с извадени скални блокове и камъни.

Могилата е с форма на сегмент от кълбо, намира се върху склон с денивелация на Ю и ЮЗ, обрасла е с трева и няколко дървета. Диаметърът ѝ е 16 м, а височината 2,30 м. На повърхността, приблизително в централната ѝ част, има голям иманярски изкоп с правоъгълна форма и размери: 2,30 х 1,40 м, дълбочина 1,90 м от нивото на терена. В профила се виждат големи и средно големи плочести и овални камъни, наредени куполовидно. На дъното в ЮЗ профил, в иманяр-

ския изкоп, при разчистване на нападалата пръст и камъни се попадна на част от човешки череп – гроб № 1.

На нивото на стария античен терен е извършено трупополагане в анатомичен порядък, с изпънати горни и долни крайници. Ориентация на скелета е глава на север, крака на юг. В гроба са открити бронзова „тракийски“ тип фибула в областта на лявото рамо, масивна бронзова халка при дясната ръка и три сребърни обеци под черепа, тип халки с отворени краища. Фибулата и две от обеците са орнаментирани с врязани коси насечки. Вероятно те са комплект и са изработени от един и същи майстор. На по-високо ниво, между камъните, се откри още една сребърна обеца от същия вид, но по-масивна. Датират се в V в. пр. Хр. В могилния насип се откри битова керамика, изработена на ръка със сив, червен и червенокафяв цвят, фрагменти от устия, езичести дръжки, дъна, букели, стени с украса от шнуров орнамент, характерна за този район. Част от керамиката е силно горяла, спорадично се откриват въглени и няколко фрагменти от животински кости.

Обр. 1. Васкова могила, с. Видраре. Гроб № 1, трупополагане V в. пр. Хр.

Върху гроба е изградено куполовидно каменно съоръжение с диаметър: С – Ю 7 м, И – З 6,30 м и височина 2 м. Камъните са плочести и ломени, плътно наредени един върху друг с различна форма и големина. Някои от тях достигат размери 1,20 х 0,35 х 0,12 м. Непосредствено на юг до куполовидното каменно съоръжение се разчисти огнище с фрагменти битова керамика. От северната страна на куполовидната каменна могила допълнително са поставени седем ломени каменни блокове, оформящи стълби, по които са се изкачвали за извършване на обредни действия.

Обр. 2. Каменно гробно съоръжение

На 0,40 м от повърхността на могилния насип, непосредствено над куполовидното каменно съоръжение, в източната му част се разчисти фрагментирана урна с горели човешки кости. Урната е изработена на ръка, глината е с червен цвят, лошо изпечена, с едри примеси от пясъчни зърна. Във вътрешността ѝ се откри малък горял железен предмет в много лошо състояние, вероятно ножче. Извършеното погребение е трупоизгаряне в урна, покъсно от трупополагането и изграждането на каменната могила.

Обр. 3. Васкова могила, с. Видраре. Каменно съоръжение, общ поглед

От С, СЗ и СИ, както и от Юг, ЮЗ и ЮИ, куполовидното каменно съоръжение е оградено дъговидно от каменна крепида с неправилна форма. Изградена е от ломени камъни, а в най-външната ЮЗ и ЮИ част от грубо обработени каменни блокове. На някои места от ЮИ и И в крепидата е включена и материковата скала.

В западната част на крепидата, на нивото на античния терен, се разчисти каменно струпване с форма на квадрат, състоящо се от няколко грубо обработени правоъгълни каменни блокове с различна големина. От външната страна на ЮЗ му ъгъл, на нивото на стария терен, се намериха желязна стрела и част от железен предмет, вероятно острие на хладно оръжие. В северна посока от това каменно струпване се разчисти огнище с горял пласт, достигащ на места дебелина до 6 см. В него се откри голямо количество шлака и железни стопилки, както и един кремъчен отломък. Не е изяснено точното предназначение на това съоръжение.

В ЮИ четвърт на могилата се разчисти каменно струпване с бъбрековидна форма и размери: И – З 5,70 м, С – Ю 3 м. Състои се от подредени един до друг по-големи ломени камъни в периферната част на северната половина, а от юг е оградено от три големи скални блока подредени един до друг. Вътрешната част е запълнена от средно големи необработени камъни. Липсват археологически материали. Предназначението на тази структура не е установено. Възможно е тя да е свързана с проучваната могила, но не е изключено да има връзка със съседната по-голяма могила или да ги свързва ритуално.

В заключение можем да обобщим, че на нивото на стария терен е извършено трупополагане на индивид от мъжки пол в централната част на могилата. Върху гроба е изградено куполовидното каменно съоръжение и обграждащата го крепида. Впоследствие е натрупан могилният насип. Каменните стълби от С, СИ показват, че могилата е използвана, като култово място и на по-късен етап. Трупоизгарянето в урна потвърждава това. На базата на откритите керамичен материал и метални предмети, комплексът най-общо се датира в V в. пр. Хр.

Литература:

Китов 1997: Г. Китов. Погребални практики в Ловешкия край през късножелязната епоха. – В: Древна Тракия, I, 1997.

Миков, 1932: В. Миков. Могилни некрополи от Ловчанско и Тетевенско. – Известия на Археологическия институт, VI,1932, 153 – 170.

Тотевски 1994: Т. Тотевски. Траките по горното течение на р. Осъм през I-то хил. пр. Хр.– В: Поселищен живот в Древна Тракия. Ямбол, 1994, 94 – 103.

№72. АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА Т (№ 5) В М. РАВНИЩЕТО, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СТАРО СЕЛО, ОБЩИНА РАДОМИР

Василка Паунова

В края на месец септември и през октомври 2008 г. археологически екип „Агрианика", с научен ръководител Василка Паунова, проучи могила в м. Равнището, в землището на с. Старо село, община Радомир. Разкопките се проведоха на основание Разрешение № 502/10.05.2008 г. Финансирането им бе осъществено чрез дарения от частни лица, членове на сдружение „Съюз за Перник".

Преди проучването, могила Т (№5) беше с височина 0,60 м и дължина 11 м. Северната периферия на насипа ѝ беше частично разрушен от преминаващ върху нея черен път. Тя беше проучена изцяло на ръка и насипът ѝ беше изчерпан до нивото на основната скала. Най-горният могилен пласт беше землен, само с няколко големи камъка, доминиращи над повърхността. В дълбочина, насипът беше изцяло каменен, изграден от вклинени един в друг големи и средно големи камъни, и по-дребен чакъл. На нивото на скалната основа на терена беше разкрито каменно съоръжение с ориентация северозапад-югоизток. То се състои от четириъгълна крепида и вписано в нея четириъгълно централно помещение.

Крепидата е с дължина на стените 5,57 м, 8 м, 7,20 м, 5,60 м. Ширината ѝ варира от 0,60 до 1,30 м. Тя е оформена от наредени надлъжно и напречно, един до друг, средно големи и големи ломени камъни. Външно пред лицата на четирите ѝ стени беше разчистен плътен дренаж от косо

Обр. 1. Каменното съоръжение под могилния насип

Обр. 2. Централно помещение с примитивно ложе – детайл

вклинени, обратно на наклона на терена камъни. Неговото предназначение е било да предотврати свличането на крепидата в южна посока.

Централното помещение е изградено предимно от средно големи и малки камъни, подредени на суха спойка. Градежът е с височина до 0,60 м. Светлата дължина на централното помещение е 3,40 м, ширината – 2,10 м. Ширината на южната му стена е 0,90 м, на източната стена – 0,60 – 0,70 м, на западната и северната стена – до 0,70 м. До западната стена на централното помещение и върху скалната основа е изградено примитивно ложе. То е с ориентация северозапад-югоизток и следва естествения наклон на терена. Размерите му са 2 х 1,40 м, височината – 0,25 м.

Върху него не бяха намерени човешки кости. Под източната му оградна стена беше открит фрагмент от желязна игла за коса и халка. До североизточния ъгъл на ложето бяха открити фрагментирани керамични съдове, изработени на ръка и на грънчарско колело. Части от тях са били ритуално разнесени на още няколко места в централното помещение.

Извън крепидата бяха открити две цистоподобни ограждания. Едното (№ 1) се намира външно пред югозападния ъгъл на крепидата. То е с размери 2 х1,10 м. Второто (№ 2) е оформено в самата северна оградна стена и е с размери 0,50 х 0,50 м. И в двете цисти са намерени фрагменти от глинени съдове, изработени на ръка (тип „урна“ – с кошеровидна форма, право устие, езичести дръжки, украса от пластична лента и коси врязвания) и на грънчарско колело (паничка със завит навътре устиен ръб, каничка). Те са идентични с фрагментите, открити в централното помещение. Явно е, че едни и същи съдове са били ритуално начупени и части от тях са били поставени на различни места в каменното съоръжение.

Близко намиращите се до могила Т (№ 5) подмогилни съоръжения, проучени от същия археологически екип през 2005 г. (могила С – 3) и 2007 г. (могила К – 4), са идентични като планировка, ориентация, техника на градеж и са много близки като размери (Паунова 2006, 150; Паунова 2008). За тях се установи, че са били използвани продължително време (десетилетия) като гробни съоръжения. В тях бяха открити кремирани и не кремирани човешки кости от няколко възрастни индивида и деца. Регистрирано беше и периодично преместване (препогребване) на част от костите в различни участъци на централното помещение и в цистоподобни ограждания външно до крепидата.

Обр. 3. Хоризонтален план на каменното съоръжение под могилния насип

Въз основа на вече направените наблюдения при проучването на гореспоменатите могили, се приема работната хипотеза, че и новопроученото каменно съоръжение (Т – № 5) е било изградено, за да бъде използвано като гробно. Липсата на човешки кости, но наличието на „гробни дарове" в него го характеризират като гроб – кенотаф.

Посочените по-горе конструктивни сходства на подмогилните съоръжения в източната периферия на некропола в м. Равнището и формалната, и орнаментална близост между откритите в тях глинени съдове, позволяват датирането и на каменното съоръжение под насипа на могила Т (№ 5) в периода втората половина на V-IV в. пр. Хр.

Литература:

Паунова 2006: В. Паунова. Проучване на могилен некропол в с. Старо село, Радомирско, м. Равнището. – АОР през 2005 г., София, 2006, 150.

Паунова 2008: В. Паунова. Археологическо проучване на могила № 4 (К) в м. Равнището, с. Старо село, община Радомир, област Перник. – АОР през 2007 г., 2008.

№73. ОСТЕОЛОГИЧНИ МАТЕРИАЛИ ОТКРИТИ В СЕЛИЩА И КУЛТОВИ ОБЕКТИ ОТ БРОНЗОВАТА И ЖЕЛЯЗНА ЕПОХИ

Лазар Нинов

През 2008 г. са направени остеологични изследвания и анализи на много обекти. Представям в концентриран вид някои от тях.

Животинските кости от **обект 36, ЛОТ 4, АМ „Тракия", до с. Драганци, община Карнобат**, са изследвани по сектори, епохи и комплекси. Те са само от бозайници. Разпределението им по части от скелета и брой на индивидите от които произхождат те са предоставено на разкопвачите в табличен вид. Там е показана възрастовата структура на отделните видове животни. Констатирани са някои общи особености за раннобронзовата, късножелязната и римската епохи, а също така определени различия. Въпреки това се набелязват някои особености. Например през всички епохи доминират костите от говеда. На второ и трето място са дребните преживни и свинете. След тях са кучетата. Свинете са убивани в по-ранна възраст (във възрастовите групи infans и juvenilis).

Анализът на възрастовата структура на едрите и дребни преживни показва, че в редица случаи те са използвани за храна на по-късна възраст след като са ползвани за млеконадой и разплод. Дивечът в тази неголяма остеологична колекция е малко. Дивите животни са представени по-добре в материалите от бронзовата епоха. Там открихме сърна, елен и заек. През всички епохи обитателите са разчитали изключително на произвеждащата икономика на която животновъдството е един от основните опорни стълбове. То е източник на храни и суровини. Използвана е физическата сила на животните. В материала от ранната бронзова епоха открихме метатарзална кост от говедо с характерни следи от физически натоварвания. Това свидетелства за използването на говедото като впрегатно животно през ранния бронз.

Направени са детайлни измервания на всичко по-добре запазени кости от отделните части на скелета. За тази цел бяха подбрани кости само на израснали индивиди завършили своя растеж. Установихме височината при холката на две говеда е 121 см и 123 см. Това е важно за изясняване на ползите от тези животни и за използването им.

Животинските кости от **обект 10, ЛОТ 3, на АМТ край с. Биково** са изследвани по сондажи. Останките от фауната са главно от бозайници и миди. Разпределението им по части от скелета и броя на индивидите е представено по сондажи. От домашните животни на първо място са говедата, на второ са дребните преживни – овца и коза. Свинете са едва трети, следвани от кучетата. За храна е използвано преди всичко месото на едрите и дребни преживни. Дивеч в тези извадки не е открит.

Тракийска надгробна могила край с. Борисово, Елковско, е разкопана от Д. Агре. Там са открити цели скелети на пет животни, а също отделни животински кости локализирани на определени места в надгробната могила. Всички останки са от бозайници. Целите скелети са в два затворени комплекса – ямата с колесницата и в ямата с ездитните коне. Общо в двете ями има четири коне и едно куче. При отиването ми на място животните, колесницата и предметите в нейния багажник бяха в процес на разкриване. Достъпът до скелетите беше силно ограничен поради условието на археолозите да не се вдигат и пипат костите и зъбите, и след зачистване да останат в пръстта както са намерени. При тези условия беше невъзможно да се направят цялостни измервания на костите и да се види изтриването на зъбите.

В ямата с колесницата има куче и две кобили. Първото от тях, което означихме като кон № 1, лежи на лявата си страна. Предните и задните му крайници са свити в раменната, лакътната и карпалната стави. Копитата на предните крайници са насочени към страничната стена и назад. Задните крайници са свити в тазовите колянните и тарзалните стави и са леко прибрани към тялото. Главата е извита нагоре. Тя е насочена с муцуна към левия преден ъгъл на гроба. По-го-

Обр. 1

лямата част от кон № 2 не беше разчистен. Костите на двата индивида и кучето не са запазени добре поради по-продължителният престой на открито, работата по каляската и деликатното изваждане и съхранение на предметите от багажника. Единствената дълга тръбеста кост годна са измерване е лъчева кост с дължина е 323 мм. Това означава, че ръстът на животното е 133 см.
Кучето лежи на дясната си страна. То е положено зад каляската в дясно. Главата е към каляската. Гръбначният стълб е конвексно извит и сочи към дясната странична стена на гробната яма. От костите на крайниците са останало следи поради отъпкването при работата около багажния сектор на каляската.

Ямата с ездитните военни коне. Те са два. Кон № 1 лежи с гръб към колесницата върху лявата си страна. Задните крака са издърпани надолу. Левият крак под колянната става е изнесен леко напред и към върха на пръстите разстоянието между левия и десния крак достига 20 см. Следователно те не са връзвани.

Кон № 2 е положен в гробната яма след първия. Той също лежи на лявата си страна. Животното е с гръб непосредствено до корема на първия и върху предните и задните крайници с цел да се побере в ямата. Задните крайници са свити. Десният заден крак е по-силно свит от левия, който е отдолу. Левият крак е свит във всички стави, а пръстите са силно назад. Предните крайници също са свити във всички стави. Върховете на пръстите са насочени назад към коремната област.

Изкопаната яма се оказала малка за двата коня. Конете са сравнително едри за епохата. Въпреки ограничените възможности за измервания, с които трябваше да се съобразя и които споменах по-горе, направих измервания по две методики. По методиката на Виит височината при холката на кон № 2 е 144 см. По такъв начин той се помества в долната граница на високите на ръст коне. По Киезевалтер, чиито коефициенти са леко завишени в сравнение с Виит, същият кон е висок 146 см. При кон № 1 възможностите за измерване бяха още по-ограничени, защото неговите крайници са под втория кон. Въпреки това направените измервания показват, че първият кон има височина при холката 140,5 см. по Киезевалтер. Той е в рамките на средните на ръст коне по Виит.

Обр. 2

Възрастта на втория кон е около 7 години. Кон № 1 е 3 – 4 години по-възрастен. По костите няма видими следи от патологии.

Двата коня са ездитни и са жребци. При погребването им върху гръдната и коремната област е положен по един щит, чиито метални части се виждат. Това още веднъж потвърждава, че се касае за военни, бойни коне.

Тризни.

Каменно струпване 1 до него тризна.

Говедо – част от череп обърнат с теменната част надолу. Встрани от него – дясна долна челюст. Възраст 5 години.

Каменно струпване 2, югоизток.

Говедо: фрагмент от лява лопатка, втора и трета фаланга, ребро.

Агне: ребро, раменна кост два фрагмента, възраст 3 – 4 месеца. Сезон пролет около месец май.

Югозапад

Говедо два фрагмента от голям пищял, трета фаланга.

Североизток

Говедо: подезична кост

Малко каменно струпване:

Фрагменти от прешлени на говедо.

Южно от ямата с конете

Пещ

Говедо: фрагмент от десен голям пищял и първа фаланга.

Животинските кости намерени на територията на култовия **комплекс Бабяк през сезон 2008 г.**, са изследвани по сектори и сондажи. Материалите са от сектор „Топ“ и сектор „Малкото възвишение“ (Тонкова, Гоцев 2008). Останките от фауната са от бозайници. В сектор „Топ“ разпределението на костите по части от скелета и броя на индивидите от които произхождат е представено на разкопвачите.. В таблицата са включени сондажите и разширението на квадратите от които има повече находки. В табличен вид е показана възрастовата структура на отделните

видове животни. От домашните животни на първо място са дребните преживни – овца и коза, на второ място са говедата. Свинете са едва на трето място. За храна е използвано преди всичко месото на дребните и едри преживни и свинете. От кон има само един фрагмент проксимална част от голям пищял. Дивеч в тези серии не е открит с изключение на един фрагмент от таз на заек намерен в сондаж I С. Част от еленов рог намерен в околността е открит в сондаж А – сектор Малкото възвишение. Поради малкото количество кости и липсата на различия във видовия състав и съотношенията между тях, материалите от сондажи А, АВ и В са представени заедно. По същите причини са обединени материалите от сондажи С и D.

Представени в този специално подбран табличен вид костите са като в своеобразна витрина в която може веднага да се види какви части от труповете на животните са използвани за храна, какви са количествените съотношения и т. н. Специално внимание е обърнато на възрастовата структура на използваните животни. Значително е количеството на агнетата заклани на възраст около три месеца. Това означава, че обредните действия са започвали някъде около началото на м. май. Особен интерес представляват струпвания в сондаж I С. Там има вкопаване 4/5 м с голямо количество костни останки от глави на говеда – бикове, млади бичета и единични крави. Има също струпване на долни челюсти от овце и кози, като преобладават овцете.

В някои от сондажите например в сондажи С и D има единични кости. Прави впечатление малкото количество на останките от свине. Направени са измервания на костите, които дават представа за характеристиките на животните. Проучванията продължават.

В сондаж 24 в орницата има кости от говедо – три броя от един индивид; овца и коза – пет кости.

Литература:

Тонкова, Гоцев 2008: М. Тонкова, А. Гоцев. Тракийско светилище при Бабяк и неговата археологическа среда. 2008.

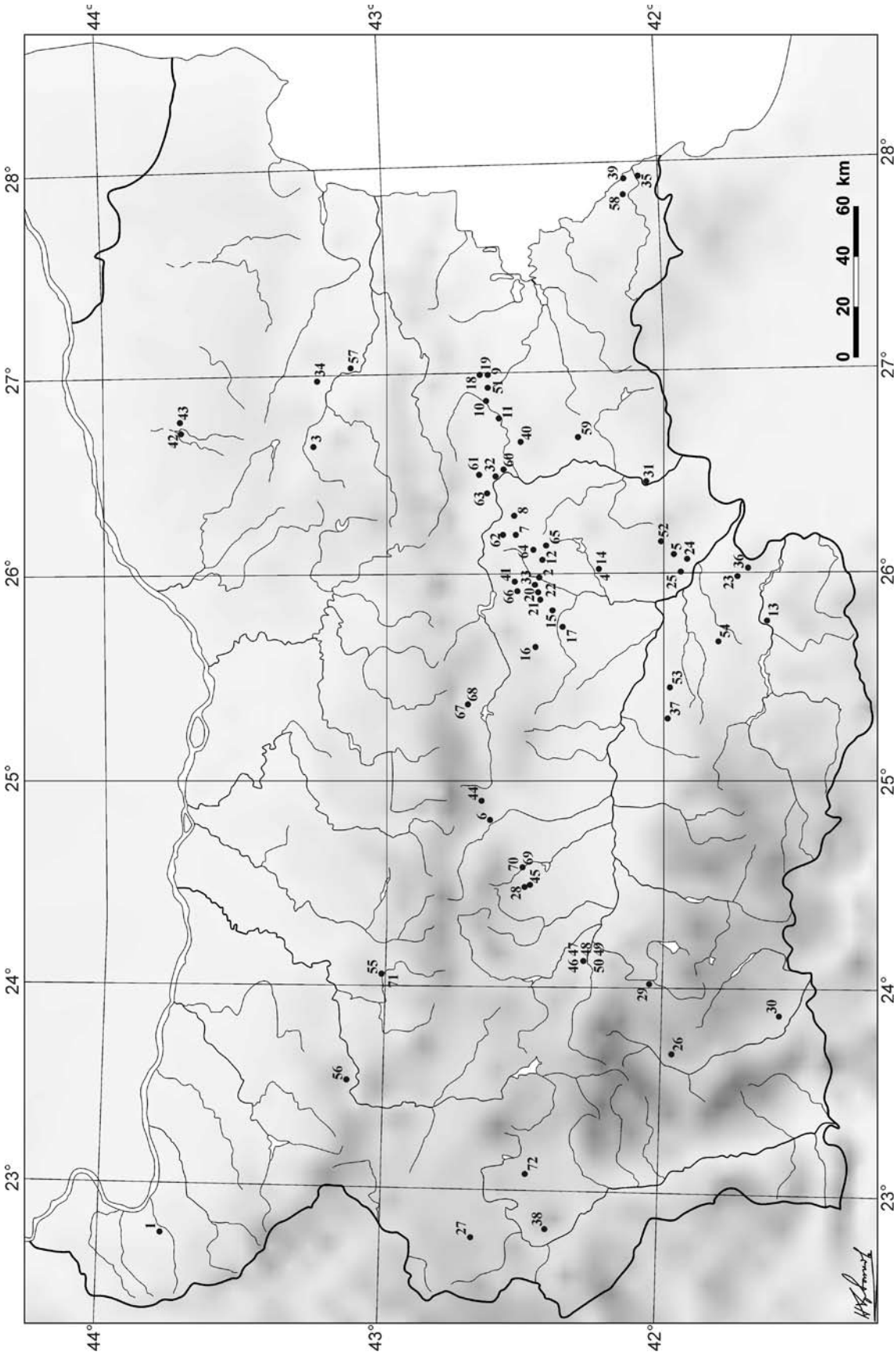

Карта 2. Раздел Тракийска археология (номерацията на обектите на картата съответства на съдържанието на раздела)